

Till statsrådet och chefen för Justitiedepartementet

Genom beslut den 20 mars 1997 bemyndigade regeringen chefen för Justitiedepartementet att tillkalla en särskild utredare med uppdrag att utreda frågor om att förverka vinning av brott.

Med stöd av detta bemyndigande tillkallades som särskild utredare numera kammarrättspresidenten Per Anclow fr.o.m. den 20 mars 1997. Som experter i utredningen förordnades fr.o.m. den 15 april 1997 numera verksjuristen Ann-Marie Ahlqvist, numera chefsjuristen Roland Andersson, numera chefsåklagaren Björn Blomqvist, numera polismästaren Anders Danielsson, advokaten Elisabet Fura-Sandström, hovrättsrådet Barbro Röst Andréasson samt numera departementsrådet Lars Werkström. Den 1 december 1998 entledigades Lars Werkström. Fr.o.m. samma dag förordnades hovrättsassessorn Stefan Johansson som expert. Dessutom har hovrättsassessorn Mats Loberg under tiden den 12 januari 1998 till den 1 juni 1998 varit förordnad som expert.

Sekreterare åt utredningen har varit hovrättsassessorn Katarina Rikte (fr.o.m. den 1 maj 1997 t.o.m. den 31 augusti 1999) och Mats Loberg (fr.o.m. den 1 juni 1998).

Utredningen har antagit namnet Förverkandeutredningen.

Utredningen får härmed överlämna betänkandet Effektivare förverkandelagstiftning (SOU 1999:147). Utredningsuppdraget är härmed slutfört.

Stockholm i december 1999

Per Anclow

/Mats Loberg

Innehåll

Förkortningar	11
Sammanfattning	13
Författningsförslag	17
1	Förslag till lag om ändring i brottsbalken..... 17
2	Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken..... 22
3	Förslag till lag om ändring i miljöbalken..... 40
4	Förslag till lag om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott..... 41
5	Förslag till lag om ändring i lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m..... 42
6	Förslag till lag om ändring i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling..... 44
7	Förslag till lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk..... 45
8	Förslag till lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64)..... 47
9	Förslag till lag om ändring i skattebrottslagen (1971:79)..... 49
10	Förslag till lag om ändring i lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegoods m.m. 50
11	Förslag till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)..... 51
12	Förslag till lag om ändring i utlänningslagen (1989:529)..... 56
13	Förslag till lag om ändring i insiderlagen (1990:1342) 57
14	Förslag till lag om ändring i lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel..... 58
15	Förslag till lag om ändring i lagen (1992:1685) om skydd för kretsmönster för halvledarprodukter 59
16	Förslag till lag om ändring i lotterilagen (1994:1000)..... 60
17	Förslag till lag om ändring i lagen (1996:95) om vissa internationella sanktioner 61
18	Förslag till lag om ändring i lagen (1997:1024) om skattemyndigheters medverkan i brottsutredningar 62

19	Förslag till lag om ändring i lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor	63
1	Uppdraget och dess genomförande.....	65
1.1	Inledning.....	65
1.2	Direktiven.....	65
1.3	Utredningsarbetet.....	67
1.4	Några grundläggande ställningstaganden	69
2	Gällande rätt.....	71
2.1	Allmänt om förverkande.....	71
2.2	Brottsbalkens förverkanderegler	73
3	Utländsk rätt.....	77
3.1	Tyskland.....	77
3.2	Nederländerna.....	80
3.3	England och Wales	83
3.4	De nordiska länderna	86
3.4.1	Norge	86
3.4.2	Danmark.....	92
4	Internationella åtaganden m.m.	99
4.1	FN:s narkotikabrottskonvention.....	99
4.2	Förverkandekonventionen.....	101
4.3	EU.....	104
4.4	FATF	108
4.5	OECD:s konvention om bestickning i internationella affärsförhållanden.....	108
4.6	Bilaterala avtal	109
5	Inhemsk kontakt	111
5.1	Inledning.....	111
5.2	RPS och Länskriminalen i Stockholms län.....	111
5.3	Kontakter med åklagare	112
5.4	RÅ och Utrikesdepartementet.....	112
5.5	RSV	113
5.6	Generaltullstyrelsen	113
5.7	Finansinspektionen.....	114
5.8	Advokater och revisorer	114
5.9	Övrigt.....	115

6	Nya regler om förverkande.....	117
6.1	Inledning.....	117
6.2	Finns det behov av en möjlighet till utvidgat förverkande?.....	118
6.3	Närmare om det utvidgade förverkandets utformning.....	121
6.3.1	Grundläggande konstruktion.....	121
6.3.2	Hur bör underlaget för beräkningen av förverkandebeloppet avgränsas?.....	128
6.4	Bör utvidgat förverkande kunna ske från närstående till lagöverträdaren?.....	133
6.5	Särskild ekonomisk undersökning.....	135
6.6	Domstolsförfarandet.....	139
6.7	Tvångsmedel vid utvidgat förverkande.....	142
6.7.1	Inledning.....	142
6.7.2	Gällande rätt.....	144
6.7.3	Överväganden och förslag.....	153
7	Begreppen utbyte och vinning.....	161
7.1	Inledning.....	161
7.2	Gällande rätt.....	161
7.3	Överväganden och förslag.....	169
8	Vissa särskilda frågor.....	175
8.1	Ersättningsanspråk på grund av att förverkad egendom försäljs utan förbehåll för en bestående särskild rättighet.....	175
8.1.1	Direktiven.....	175
8.1.2	Bakgrund.....	175
8.1.3	Överväganden och förslag.....	178
8.2	Ersättningsanspråk med stöd av 36 kap. 17 § andra stycket BrB.....	182
8.2.1	Direktiven.....	182
8.2.2	Bakgrund.....	183
8.2.3	Överväganden och förslag.....	183
8.3	Förfarandet med förverkad egendom.....	184
8.3.1	Direktiven.....	184
8.3.2	Bakgrund.....	184
8.3.3	Övervägande och förslag.....	187
8.4	Förverkande av s.k. narkotikatillbehör m.m.	188
8.4.1	Direktiven.....	188
8.4.2	Gällande rätt.....	188

8.4.3	Våra överväganden	190
8.5	Rätt för polis att förstöra förverkade alkoholhaltiga drycker m.m.	191
8.5.1	Inledning.....	191
8.5.2	Gällande rätt	191
8.5.3	Överväganden och förslag	193
9	Internationella aspekter	195
9.1	Allmänt	195
9.1.1	Inledning.....	195
9.1.2	Åtgärder för att främja det internationella samarbetet?.....	195
9.2	EU:s gemensamma åtgärd och förverkandekonventionen.....	197
9.2.1	Direktiven	197
9.2.2	Bakgrund.....	197
9.2.3	Överväganden och förslag	199
9.3	OECD-konventionen om bestickning i internationella affärsförbindelser och den svenska förverkandelagstiftningen	204
9.3.1	Direktiven	204
9.3.2	Bakgrund.....	204
9.3.3	Våra överväganden	206
10	Ikraftträdande och övergångsfrågor	209
10.1	Tidpunkten för ikraftträdandet.....	209
10.2	Övergångsfrågor	209
11	Kostnader m.m.	211
11.1	Kostnader	211
11.2	15 § kommittéförordningen	212
12	Författningskommentar	213
12.1	Förslaget till lag om ändring i brottsbalken	213
12.2	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken	228
12.3	Förslaget till lag om ändring i miljöbalken	256
12.4	Förslaget till lag om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott.....	257
12.5	Förslaget till lag om ändring i lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m.....	258

12.6	Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling.....	260
12.7	Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk.....	260
12.8	Förslaget till lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64).....	262
12.9	Förslaget till lag om ändring i skattebrottslagen (1971:79).....	263
12.10	Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegoods m.m.	264
12.11	Förslaget till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100).....	264
12.12	Förslaget till lag om ändring i utlänningslagen (1989:529).....	270
12.13	Förslaget till lag om ändring i insiderlagen (1990:1342).....	271
12.14	Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel.....	271
12.15	Förslaget till lag om ändring i lagen (1992:1685) om skydd för kretsmönster för halvledarprodukter.....	272
12.16	Förslaget till lag om ändring i lotterilagen (1994:1000).....	272
12.17	Förslaget till lag om ändring i lagen (1996:95) om vissa internationella sanktioner.....	273
12.18	Förslaget till lag om ändring i lagen (1997:1024) om skattemyndigheters medverkan i brottsutredningar.....	274
12.19	Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor.....	275
 Bilagor		
Bilaga 1	Kommittédirektiv.....	277
Bilaga 2	Tilläggsdirektiv.....	287
Bilaga 3	Justitiekanslerns promemoria Prövning av ersättningsanspråk grundat på särskild rätt i förverkad egendom.....	293

Förkortningar

a.	anförd/anförda
BrB	brottsbalken
bet.	betänkande
dir.	direktiv
Ds	betänkande i departementsserien
EG	Europeiska Gemenskapen
EU	Europeiska Unionen
FATF	Financial Action Task Force on money laundering
HD	Högsta domstolen
JK	Justitiekanslern
JuU	Justitiekommittén
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I
NOU	Norges offentlige utredninger
OECD	Organization for Economic Co-operation and Development
prop.	proposition
RB	rättegångsbalken
RF	regeringsformen
RP	lagen (1946:804) om införande av nya rättegångsbalken
RPS	Rikspolisstyrelsen
rskr.	riksdagsskrivelse
RSV	Riksskatteverket
RÅ	Riksåklagaren
SFS	Svensk författningssamling
SkL	skadeståndslagen (1972:207)
SOU	Statens offentliga utredningar
UB	utsökningsbalken

Sammanfattning

Vårt uppdrag, både enligt de ursprungliga direktiven och tilläggsdirektiven, har varit att effektivisera gällande regler om förverkande av tillgångar. Uppdraget har ingått som ett led i regeringens strävan att bekämpa grövre brott och då främst den organiserade ekonomiska brottsligheten och narkotikahandlingen. I denna del kan noteras att frågan om förverkande måste ses även i ett internationellt perspektiv. Det är bl.a. angeläget att vi har ett sådant system att Sverige inte blir en fristad för kriminella aktiviteter, något som skulle kunna bli fallet om vår lagstiftning på området är påtagligt mildare än i omvärlden.

Förverkande utgör för närvarande en särskild rättsverkan av brott och på den punkten föreslås ingen ändring. Våra förslag innefattar däremot mer eller mindre långtgående ändringar vad gäller möjligheterna att förverka egendom med brottslig anknytning.

Den mest genomgripande ändringen rör en ny förverkandeform, som vi kallar utvidgat förverkande. Detta nya institut har utarbetats bl.a. mot bakgrund av vad som gäller i flera andra länder, däribland våra grannländer Danmark och Norge. I de länder som vi studerat närmare har den uppfattningen alltmer vunnit fäste att fängelsestraff inte ensamt utgör ett tillräckligt medel för att komma till rätta med den grova brottsligheten; inte minst den ekonomiska brottsligheten. Kraftfulla ekonomiska sanktioner har bedömts som nödvändiga komplement. Vi har anslutit oss till den uppfattningen.

För att utbyte av brott skall kunna förklaras förverkat fordras i dag att åklagaren visar att utbytet härrör från ett eller flera konkreta brott. Det av oss föreslagna utvidgade förverkandet, som utformats under noga beaktande av både effektivitetshänsyn och rättssäkerhetsintressen, innebär att denna bevisbörda under vissa förutsättningar görs något lättare än för närvarande. Om någon döms för viss närmare angiven vinningsbrottslighet av mera allvarlig beskaffenhet, grov oredlighet mot borgenärer, bokföringsbrott som är grovt, narkotikabrott, grovt skattebrott eller grov varusmuggling, skall enligt förslaget värdet av lagöverträdarens egendom kunna förverkas till den del åklagaren förmår göra sannolikt att egendomen härrör från brottslig verksamhet eller annars motsvarar utbyte av sådan verksamhet. En viktig begränsning i sammanhanget är att utvidgat förverkande inte får ske, om det skulle vara oskäligt.

Har lagöverträdaren, utan att erhålla fullgott vederlag, till en närstående fysisk eller juridisk person överlåtit egendom, som hade kunnat bli föremål för utvidgat förverkande hos lagöverträdaren, om han haft den kvar i sin ägo, skall utvidgat förverkande under vissa förutsättningar i stället kunna ske hos den närstående.

Frågan, huruvida förutsättningar för en talan om utvidgat förverkande föreligger, skall klarläggas under en s.k. särskild ekonomisk undersökning, som skall ledas av åklagaren. Reglerna om denna undersökning har utformats med det nuvarande förundersökningsinstitutet som förebild, något som bl.a. innebär att åklagaren skall beakta även omständigheter som talar till fördel för den som undersökningen avser.

Talan om utvidgat förverkande skall enligt huvudregeln föras i samband med åtalet för det förverkandegrundande brottet. Föreligger särskilda skäl skall dock en talan om sådant förverkande kunna föras separat.

Vid våra utländska kontakter har vi erfarit att ett förverkandeinstitut av ovan angivet slag ansetts vara ett verkningsfullt medel i bekämpningen av inte minst narkotikabrottsligheten.

Möjligheterna att tillgripa olika straffprocessuella tvångsmedel har setts över och anpassats till den nya formen för förverkande. I enlighet med den försiktighetsprincip som vi genomgående tillämpat vid våra bedömningar, tar ändringsförslagen i denna del främst sikte på de icke-personella tvångsmedlen.

Även i framtiden skall dock förverkandet i sin nuvarande utformning vara huvudregel. I normalfallet skall, liksom i dag, ett förverkande bara kunna komma i fråga om full bevisning förebringas om viss egendoms koppling till ett bestämt brott. Vi föreslår vissa preciseringar av begreppet utbyte, bl.a. på så sätt att det uttryckligen anges att även avkastning, värdestegring eller vad som trätt i stället för den ursprungliga egendomen skall kunna förverkas. Härigenom ökar möjligheterna till ett mer effektivt användande av förverkandet. Vidare föreslås en del mer tekniskt betonade ändringar.

Vissa av våra förslag hänger samman med Sveriges internationella åtaganden. Vi föreslår t.ex. att bestämmelsen i 36 kap. 2 § BrB om förverkande av hjälpmedel vid brott kompletteras på så sätt, att även egendom som varit avsedd att komma till användning som sådant hjälpmedel, men alltså faktiskt inte har använts vid brottet, generellt kan förklaras förverkad. Vidare föreslår vi att de nyss nämnda bestämmelserna i 36 kap. 2 § BrB och bestämmelserna om förverkande av utbyte av brott i 36 kap. 1 § BrB får tillämpning även på specialstraffrättens område beträffande gärningar för vilka stadgas fängelse i mer än ett år. Dock föreslås undantag gälla för det fall något annat är särskilt föreskrivet. Vi

lägger också fram förslag till kompletteringar av en del av de nu gällande specialstraffrättsliga förverkandebestämmelserna.

De av oss föreslagna ändringarna tar bara sikte på brott som har begåtts efter det att de nya reglerna har trätt i kraft. För att reglerna om det nya utvidgade förverkandet skall få praktiskt genomslag måste de dock kunna träffa även egendom som förvärvats före ikraftträdandet. Vi föreslår att de nya reglerna träder i kraft den 1 januari 2001.

Författningsförslag

1 Förslag till Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken
dels att 36 kap. 1, 2, 5 och 17 §§ skall ha följande lydelse,
dels att det i balken skall införas två nya paragrafer, 36 kap. 1 a och 5 a §§, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

36 kap. 1 §

Utbyte av brott enligt denna balk skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller vad någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett brott, om mottagandet utgör brott enligt denna balk; i stället för det mottagna får dess värde förklaras förverkat.

Som utbyte av brott anses vid förverkande även egendom som har trätt i stället för utbyte och avkastning av utbyte. Vid fastställande av utbytets omfattning skall avdrag inte göras för kostnader som har samband med brottet.

Vid bedömningen av om det är uppenbart oskäligt att förklara utbyte förverkat enligt första stycket skall bland andra omständigheter beaktas om det finns anledning att anta att skadeståndsskyldighet i anledning av brottet kommer att åläggas eller annars bli fullgjord.

Om inte annat är särskilt föreskrivet, skall bestämmelserna i första och tredje styckena ha motsvarande tillämpning i fråga om utbyte av i annan lag eller

författning straffbelagd gärning, för vilken stadgas fängelse i mer än ett år.

1 a §

Döms någon för grov oredlighet mot borgenärer, bokföringsbrott som är grovt eller brott enligt denna balk som förutsätter att gärningen innebär skada för målsäganden och vinning för gärningsmannen och för vilket är föreskrivet fängelse i sex år eller mer, skall värdet av hans egendom på yrkande av åklagaren förklaras förverkat även när det inte följer av vad som annars är föreskrivet, om det är sannolikt att egendomen härrör från brottslig verksamhet eller att dess värde annars motsvarar utbyte av sådan verksamhet.

Vad som sagts i första stycket gäller ej, om förverkande är oskäligt.

Vid prövning av fråga om förverkande enligt första stycket skall bestämmelserna i 4 kap. 18 och 19 §§ utsökningsbalken äga motsvarande tillämpning. Härvid skall vad som där sägs om gäldenär i stället avse den mot vilken talan om förverkande förs.

2 §

Egendom som använts såsom hjälpmedel vid brott enligt denna balk eller som frambragts genom sådant brott må förklaras förverkad, om det är påkallat till förebyggande av brott eller eljest sär-

Egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt denna balk får förklaras förverkad, om det är på kallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger. Detsamma gäller

skilda skäl föreligga. Detsamma gäller egendom vars användande utgör brott enligt denna balk eller med vilken eljest tagits befattning som utgör sådant brott.

egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt denna balk, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök eller straffbar förberedelse eller stämpling.

Vad som sagts i första stycket gäller även beträffande egendom som frambragts genom brott enligt denna balk samt egendom vars användande utgör sådant brott eller med vilken annars tagits befattning som utgör brott enligt denna balk.

I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

Om inte annat är särskilt föreskrivet, skall bestämmelserna i första och tredje styckena ha motsvarande tillämpning i fråga om egendom som använts eller varit avsedd att användas som hjälpmedel vid i annan lag eller författning straffbelagd gärning, för vilken stadgas fängelse i mer än ett år.

5 §

Förverkande till följd av brott av egendom eller dess värde får, om ej annat har föreskrivits, ske hos

- a) gärningsmannen eller annan som medverkat till brottet,
- b) den i vars ställe gärningsmannen eller annan medverkande var,
- c) den som genom brottet beretts vinning eller näringsidkare som avses i 4 §,
- d) den som efter brottet förvärvat egendomen genom bodelning eller på grund av arv eller testamente eller genom gåva eller som efter brottet förvärvat egendomen på annat sätt och därvid haft vetskap om eller skäligen anledning till antagande om egendomens samband med brottet.

Tillhörde egendomen vid brottet ej någon av dem som anges i första stycket a) - c), får den ej förklaras förverkad.

Tillhörde egendomen vid brottet ej någon av dem som anges i första stycket a) - c), får den ej förklaras förverkad. Vad som

nu sagts hindrar inte att egendom som enligt 1 § andra stycket skall anses som utbyte förklaras förverkad.

Särskild rätt till egendom som förklarats förverkad består, om ej även den särskilda rätten förklaras förverkad.

Sådan rätt som har vunnits genom utmätning eller betalningssäkring upphör, om egendomen förklaras förverkad, såvida ej av särskild anledning förordnas att rätten skall bestå.

5 a §

Har i fall som avses i 1 a §, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) en närstående till den brottslige inom fem år före det att brottet begicks förvärvat egendom från denne, får, i den mån inte fullgott vederlag utgått vid förvärvet, förverkande ske hos den närstående avseende värdet av den förvärvade egendomen. Förverkandet får dock aldrig avse värdet av egendom som den närstående förvärvat mer än tio år före talans väckande.

Som närstående till den brottslige anses

- 1. den som är gift med den brottslige eller är syskon eller släkting i rätt upp- eller nedstigande led till den brottslige eller besvägrad med honom i rätt upp- eller nedstigande led eller så att den ene är gift med den andres syskon,*
- 2. den som på annat sätt står den brottslige personligen särskilt nära,*
- 3. näringsidkare eller juridisk*

person med vilken den brottslige har en väsentlig gemenskap som är grundad på andelsrätt eller därmed jämförbart intresse,

- 4. näringsidkare eller juridisk person med vilken den brottslige inte ensam men tillsammans med en närstående till honom har sådan gemenskap som avses under 3,*
- 5. juridisk person i vilken den brottslige genom en ledande ställning har ett bestämmande inflytande samt*
- 6. den som är närstående till någon som enligt 3 - 5 är närstående.*

17 §

Förverkad egendom och företagsbot tillfaller staten, om ej annat är föreskrivet.

Har *enligt 1 §* utbyte som svarar mot skada för enskild förklarats förverkat hos någon, svarar staten i dennes ställe för ersättning åt den skadelidande intill värdet av vad som har tillfallit staten på grund av beslutet om förverkande. Vid verkställighet av detta beslut har den hos vilken förverkandet skett rätt att räkna av vad han visar sig ha utgett som ersättning till den skadelidande.

Har utbyte *av brott* som svarar mot skada för enskild förklarats förverkat hos någon, svarar staten i dennes ställe för ersättning åt den skadelidande intill värdet av vad som har tillfallit staten på grund av beslutet om förverkande. Vid verkställighet av detta beslut har den hos vilken förverkandet skett rätt att räkna av vad han visar sig ha utgett som ersättning till den skadelidande.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

2 Förslag till Lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om rättegångsbalken

dels att 26 kap. 1 och 2 §§, 27 kap. 1, 3 och 5 §§, 28 kap. 1, 4, 11 och 13 §§, 45 kap. 11 och 14 §§ samt 51 kap. 12 och 15 §§ skall ha följande lydelse,

dels att i balken skall införas åtta nya paragrafer, 26 kap. 6 a §, 27 kap. 8 a §, 28 kap. 1 a och 11 a §§, 45 kap. 4 a och 7 a §§ och 58 kap. 2 a och 3 a §§, samt två nya kapitel, 22 a och 23 a kap., av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

22 a kap. Om förverkande i vissa fall

1 §

Talan om förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) förs av allmän åklagare i samband med åtal för det brott på vilket talan grundas.

Föreligger särskilda skäl, får rätten medge att talan som avses i första stycket förs särskilt. Vill åklagaren föra särskild talan, skall framställning härom göras senast i samband med att åtal väcks för brottet. När sådan framställning kommit in till rätten, skall denna så snart det kan ske meddela beslut om den fortsatta handläggningen av förverkande frågan.

Har talan om förverkande som avses i första stycket tagits upp till behandling i samband med åtalet, får rätten förordna

att talan skall handläggas som särskilt mål, om en fortsatt gemensam handläggning skulle medföra väsentliga olägenheter.

2 §

Angående förfarandet vid talan som avses i 1 § gäller, om inte annat föreskrivs, reglerna i denna balk om allmänt åtal för brott för vilket det finns anledning att döma till fängelse i mer än sex månader.

Särskilda bestämmelser om utredningen och förfarandet i sådana mål finns i 23 a, 26 – 28, 45, 51 och 58 kap. Bestämmelserna i 24 och 25 kap., 27 kap. 18 – 25 §§, 28 kap. 12 § och 36 kap. 5 § fjärde stycket skall inte tillämpas vid förverkandetalan.

3 §

Talan enligt 1 § skall väckas inom två år från det att domen avseende det brott på vilket talan grundas vann laga kraft.

23 a kap. Om särskild ekonomisk undersökning

1 §

En särskild ekonomisk undersökning får inledas så snart någon kan misstänkas för ett brott som kan utgöra grund för förverkande enligt 36 kap. 1 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a §

*narkotikastrafflagen (1968:64)
eller 18 § skattebrottslagen
(1971:69).*

2 §

Under den särskilda ekonomiska undersökningen skall förutsättningarna för förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) utredas samt målet så beredas, att bevisningen vid huvudförhandlingen kan förebringas i ett sammanhang.

3 §

Beslut att inleda en särskild ekonomisk undersökning skall fattas av åklagaren.

En särskild ekonomisk undersökning skall ledas av åklagaren. Vid undersökningens verkställande får åklagaren anlita biträde av polismyndigheten. Åklagaren får också uppdra åt polisman att vidta en viss åtgärd som hör till den särskilda ekonomiska undersökningen, om det är lämpligt med hänsyn till åtgärdens beskaffenhet.

4 §

Skall enligt 21 kap. 3 a § tredje stycket 3 offentlig försvarare utses för den som är föremål för särskild ekonomisk undersök-

ning, åligger det åklagaren att göra anmälan om det hos rätten.

5 §

Om användande av tvångsmedel under en särskild ekonomisk undersökning finns bestämmelser i 26 - 28 kap.

6 §

När någon skäligen misstänks för brott som kan utgöra grund för förverkande enligt 36 kap. 1 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) och en särskild ekonomisk undersökning har inletts, skall den misstänkte, då han hörs, underrättas om undersökningen.

När det under en särskild ekonomisk undersökning skäligen kan antas att förutsättningar för förverkande enligt 36 kap. 5 a § brottsbalken föreligger, skall den som förverkandet kan komma att avse underrättas här- om då han hörs.

7 §

Angående den särskilda ekonomiska undersökningen skall i tillämpliga delar gälla vad som föreskrivs om förundersökning i 23 kap. 4, 6, 7, 9 – 15 och 17 §§, 18 § första stycket andra – fjärde meningarna och andra och

*tredje styckena, 19 och 20 §§,
21 § första, andra och fjärde
styckena samt 23 §.*

8 §

*Närmare föreskrifter om åklaga-
rens verksamhet under en sär-
skild ekonomisk undersökning,
om underrättelse enligt 18 §
första stycket fjärde meningen
samt om protokoll vid en särskild
ekonomisk undersökning med-
delas av regeringen.*

26 kap.

1 §

Är någon skäligen misstänkt för brott och kan det skäligen befaras, att han genom att avvika eller genom att undanskaffa egendom eller annorledes undandrager sig att betala böter, värdet av förverkad egendom, företagsbot eller annan ersättning till det allmänna eller skadestånd eller annan ersättning till målsägande, som kan antagas komma att på grund av brottet ådömas honom, får förordnas om kvarstad på så mycket av hans egendom att fordringen kan antas bli täckt vid utmätning.

*Är någon skäligen misstänkt
för brott som kan utgöra grund
för förverkande enligt 36 kap.
1 a § brottsbalken, 11 § lagen
(1960:418) om straff för va-
rusmuggling, 6 a § narkotika-
strafflagen (1968:64) eller 18 §
skattebrottslagen (1971:69) eller
har han dömts för sådant brott
och kan det skäligen befaras att
han genom att förfara på sätt
som sägs i första stycket undan-
drar sig att betala belopp som
kan antas komma att förklaras
förverkat enligt bestämmelserna
i de nämnda paragraferna, får
förordnas om kvarstad på så
mycket av hans egendom att*

fordringen kan antas bli täckt vid utmätning. Sådant förordnande får också meddelas, om det skäliga kan antas att förverkande enligt 36 kap. 5 a § brottsbalken får ske hos någon och det skäliga kan befaras att han genom att förfara på angivet sätt undandrar sig att betala belopp som förverkandet kan antas komma att avse.

Kvarstad får beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller något annat motstående intresse.

2 §

Beslut om kvarstad meddelas av rätten.

Fråga om kvarstad får upptagas på yrkande av undersökningsledaren, åklagaren eller målsäganden. Efter åtalet får rätten även självmant upptaga fråga därom.

Fråga om kvarstad enligt 1 § första stycket får upptagas på yrkande av undersökningsledaren, åklagaren eller målsäganden. Efter åtalet får rätten även självmant upptaga fråga därom.

Fråga om kvarstad enligt 1 § andra stycket får upptas endast på yrkande av åklagaren.

I anledning av målsägandens anspråk på skadestånd eller annan ersättning får undersökningsledaren eller åklagaren yrka kvarstad endast om anspråket anmälts hos honom. Rätten får endast på yrkande förordna därom.

Väcks fråga om kvarstad, skall, så snart det kan ske, förhandling därom äga rum inför rätten. Om sådan förhandling gäller i tillämpliga delar vad som sägs i 24 kap. 17 §. Är det fara i dröjsmål, får rätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla till dess annorlunda förordnas.

6 a §

När fråga om förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen

(1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) inte skall handläggas gemensamt med åtalet, skall rätten då den förordnar om kvarstad enligt 1 § andra stycket utsätta den tid inom vilken talan om sådant förverkande skall väckas. I fråga om sådan tidsfrist skall bestämmelserna i 5 och 6 §§ äga motsvarande tillämpning.

27 kap.

1 §

Föremål, som skäligen kan antagas äga betydelse för utredning om brott eller vara genom brott någon avhänt eller på grund av brott förverkat, må tagas i beslag.

Föremål, som skäligen kan antagas äga betydelse för utredning om brott eller vara genom brott någon avhänt eller på grund av brott förverkat, må tagas i beslag. *Detsamma gäller i fråga om föremål som skäligen kan antas vara av betydelse för utredning av en fråga om förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69).*

Vad i detta kapitel stadgas om föremål gäller ock, i den mån ej annat är föreskrivet, om skriftlig handling.

Tvångsmedel enligt detta kapitel får beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse.

3 §

Brev, telegram eller annan försändelse, som finns hos ett post- eller telebefordringsföretag, får tas i beslag endast om *det för brottet är föreskrivet fängelse i*

Brev, telegram eller annan försändelse som finns hos ett post- eller telebefordringsföretag, får tas i beslag endast om *försändelsen hade kunnat tas i beslag hos*

ett år eller däröver och försändelsen hade kunnat tas i beslag hos mottagaren.

mottagaren och fråga är om brott för vilket är föreskrivet fängelse i ett år eller däröver eller om förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69).

5 §

Rätten må förordna om beslag å föremål, som företes vid rätten eller eljest är tillgängligt för beslag.

Fråga om beslag må av rätten upptagas på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet äge rätten även på yrkande av målsäganden så ock självmant upptaga fråga därom.

Fråga om beslag enligt 1 § första stycket första mening-*en* må av rätten upptagas på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet äge rätten även på yrkande av målsäganden så ock självmant upptaga fråga därom.

*Fråga om beslag enligt 1 § första stycket andra mening-*en* får upptas endast på yrkande av åklagaren.*

Väckes vid rätten fråga om beslag, skall, så snart ske kan, förhandling därom äga rum inför rätten. Om sådan förhandling gälle i tillämpliga delar vad i 24 kap. 17 § är stadgat. Är fara i dröjsmål, må rätten omedelbart förordna om beslag att gälla, till dess annorlunda förordnas.

8 a §

När fråga om förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) inte skall handläggas gemensamt med åtalet, skall rätten, då den förordnar om be-

slag enligt 1 § första stycket andra meningen eller fastställer sådant beslag, utsätta den tid inom vilken talan om sådant förverkande skall väckas. I fråga om sådan tidsfrist skall bestämmelserna i 7 och 8 §§ äga motsvarande tillämpning.

28 kap.

1 §

Förekommer anledning, att brott förövats, varå fängelse kan följa, må i hus, rum eller slutet förvaringsställe husrannsakan företagas för eftersökande av föremål, som är underkastat beslag, eller eljest till utrönande av omständighet, som kan äga betydelse för utredning om brottet.

Kan någon misstänkas för ett brott som kan utgöra grund för förverkande enligt 36 kap. 1 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) eller har han dömts för sådant brott, får husrannsakan som sägs i första stycket företas för att söka efter föremål som kan tas i beslag eller annars för att utröna omständigheter som kan ha betydelse för utredningen av fråga om sådant förverkande eller förverkande enligt 36 kap. 5 a § brottsbalken.

Hos annan än den som skäli- gen kan misstänkas för brottet må husrannsakan dock företagas, allenast om brottet förövats hos honom eller den misstänkte gripits där eller eljest synnerlig anledning förekommer, att genom rannsakingen föremål, som är underkastat beslag, skall anträffas eller

Hos annan än den som skäli- gen kan misstänkas för brottet må husrannsakan *enligt första stycket* dock företagas, allenast om brottet förövats hos honom eller den misstänkte gripits där eller eljest synnerlig anledning förekommer, att genom rannsakingen föremål, som är underkastat

annan utredning om brottet vinnas.

beslag, skall anträffas eller annan utredning om brottet vinnas. *Husrannsakan enligt andra stycket får företas hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet eller som har dömts för detta endast om det finns synnerlig anledning att anta att det därigenom kommer att anträffas föremål som kan tas i beslag eller att det annars är av betydelse för utredningen av förverkandefrågan.*

Ej må för husrannsakan hos den misstänkte i något fall åberopas hans samtycke, med mindre han själv begärt åtgärden.

1 a §

Föreligger skäl för kvarstad enligt 26 kap. 1 § och kan fängelse följa på brottet, får husrannsakan företas i hus, rum eller slutet förvaringsutrymme för att söka efter egendom som kan tas i förvar.

Hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet eller som har dömts för detta får husrannsakan företas endast om det finns synnerlig anledning att anta att egendom som avses i första stycket skall anträffas genom åtgärden.

4 §

Förordnande om husrannsakan meddelas, utom i fall som avses i tredje stycket, av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Förordnande om husrannsakan för delgivning skall alltid meddelas av rätten. Kan i annat fall husrannsakan antas bli av stor omfattning eller medföra synnerlig olägenhet för den hos vilken åtgärden företas, bör, om det inte är fara i dröjsmål, åtgärden inte vidtas utan rättens förordnande.

Fråga om husrannsakan får rätten ta upp på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet får rätten även på yrkande av målsäganden eller självmant ta upp en sådan fråga. Fråga om husrannsakan för delgivning tas upp av rätten självmant eller på yrkande av polismyndighet eller åklagaren.

Fråga om husrannsakan får rätten ta upp på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet får rätten även på yrkande av målsäganden eller självmant ta upp en sådan fråga. *Fråga om husrannsakan enligt 1 § andra stycket får tas upp endast på yrkande av åklagaren. Detsamma gäller fråga om husrannsakan enligt 1 a §, när åtgärden avser egendom som kan tas i förvar för fordran på grund av sådant förverkande som avses 1 § andra stycket.* Fråga om husrannsakan för delgivning tas upp av rätten självmant eller på yrkande av polismyndighet eller åklagaren.

Förordnande om husrannsakan för eftersökande av den som skall häktas enligt beslut som avses i 24 kap. 17 § tredje stycket eller hämtas till inställelse vid rätten meddelas av polismyndighet eller polisman enligt bestämmelser i polislagen (1984:387).

11 §

Om det finns anledning att anta att ett brott har begåtts på vilket fängelse kan följa, får kroppsvisitation göras på den som skäligen kan misstänkas för brottet för att söka efter föremål som kan tas i beslag eller annars för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning om brottet.

Kan någon misstänkas för ett brott som kan utgöra grund för förverkande enligt 36 kap. 1 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) eller har han dömts för sådant brott, får kroppsvisitation göras på honom för att söka efter föremål, som kan tas i beslag, eller an-

Annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet får kroppsvisiteras, om det finns synnerlig anledning att anta att det därigenom kommer att anträffas föremål som kan tas i beslag eller att det annars är av betydelse för utredningen om brottet.

nars för att utröna omständigheter som kan ha betydelse för utredningen av fråga om sådant förverkande eller förverkande enligt 36 kap. 5 a § brottsbalken.

Annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet får kroppsvisiteras *enligt bestämmelserna i första stycket*, om det finns synnerlig anledning att anta att det därigenom kommer att anträffas föremål som kan tas i beslag eller att det annars är av betydelse för utredningen om brottet. *Kroppsvisitation enligt andra stycket får företas på annan än den misstänkte eller den som dömts för brottet endast om det finns synnerlig anledning att anta att det därigenom kommer att anträffas föremål som kan tas i beslag eller att det annars är av betydelse för utredningen av förverkandefrågan.*

Med kroppsvisitation avses en undersökning av kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig.

11 a §

Föreligger skäl för kvarstad enligt 26 kap. 1 § och kan fängelse följa på brottet, får kroppsvisitation göras för att söka efter egendom som kan tas i förvar.

Annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet eller som har dömts för detta får kroppsvisiteras endast om det finns synnerlig anledning att anta att egendom som avses i första stycket skall anträffas genom åtgärden.

13 §

Beträffande kroppsvisitation och kroppsbesiktning skall i tillämpliga delar gälla vad i 3 a, 4, 8 och 9 §§ är föreskrivet om husrannsakan. Är fara i dröjsmål, får kroppsvisitation och kroppsbesiktning beslutas av polisman.

Beträffande kroppsvisitation och kroppsbesiktning skall i tillämpliga delar gälla vad i 3 a, 4, 8 och 9 §§ är föreskrivet om husrannsakan. *Fråga om kroppsvisitation enligt 11 § andra stycket fås tas upp av rätten endast på yrkande av åklagaren. Detsamma gäller fråga om kroppsvisitation enligt 11 a §, när åtgärden avser egendom som kan tas i förvar för fordran på grund av sådant förverkande som avses i 11 § andra stycket.* Är fara i dröjsmål, får kroppsvisitation och kroppsbesiktning beslutas av polisman.

Förrättning, som är av mera väsentlig omfattning, skall verkställas inomhus och i avskilt rum. Verkställs den av någon annan än en läkare, skall såvitt möjligt ett av förrättningsmannen anmodat trovärdigt vittne närvara. Blodprov får inte tas av någon annan än en läkare eller legitimerad sjuksköterska. Annan mera ingående undersökning får utföras endast av läkare.

Kroppsvisitation eller kroppsbesiktning av en kvinna får inte verkställas eller bevitnas av någon annan än en kvinna, läkare eller legitimerad sjuksköterska. Kroppsvisitation som enbart innebär att föremål som en kvinna har med sig undersöks och kroppsbesiktning som enbart innebär att blodprov eller alkoholutandningsprov tas får dock verkställas och bevitnas av en man.

45 kap.*4 a §*

I ansökan om stämning, genom vilken en talan som avses i 22 a kap. 1 § väcks, skall åklagaren uppge

- 1. den mot vilken talan förs,*
- 2. den brottsliga gärning som utgör grund för förverkandetalan,*

3. de omständigheter i övrigt på vilka talan grundas,

4. de bevis som åberopas och vad som skall styrkas med varje särskilt bevis samt

5. de omständigheter som grundar rättens behörighet, om denna inte framgår av vad som anförts i övrigt.

Ansökan skall vara under-tecknad av åklagaren.

7 a §

När talan om sådant förverkande som avses i 22 a kap. 1 § väcks eller så snart som möjligt däref-ter, skall åklagaren till rätten ge in utskrift av protokoll från den särskilda ekonomiska undersökningen samt de skriftliga handlingar eller föremål som han vill åberopa som bevis. Sådant som inte rör talan bör dock inte ges in.

11 §

Finnes, för att målet skall kunna vid huvudförhandlingen slutföras i ett sammanhang, förundersökningen böra fullständigas eller, om förundersökning ej ägt rum, sådan böra företagas, äge rätten meddela åklagaren föreläggande därom.

Om det, för att målet skall kunna slutföras i ett sammanhang, är nödvändigt att förundersökningen eller den särskilda ekonomiska undersökningen kompletteras eller, om förundersökning ej ägt rum, att sådan företas, får rätten meddela åklagaren föreläggande om det.

14 §

Rätten bestämme, så snart ske kan, tid för huvudförhandlingen. För behandling av rättegångsfråga eller del av saken, som må avgöras särskilt,

må huvudförhandling utsätts, ehuru målet i övrigt ej är berett till huvudförhandling.

Är den tilltalade anhållen eller häktad, skall huvudförhandling hållas inom en vecka från den dag, då åtalet väcktes, om ej till följd av åtgärd, som avses i 11 eller 12 §, eller annan omständighet längre uppskov är nödvändigt. Har den tilltalade häktats efter åtalet, skall tiden räknas från dagen för hans häktande.

Är den tilltalade ålagd reseförbud, skall huvudförhandling hållas inom en månad från den dag då åtalet väcktes, om inte längre uppskov är nödvändigt till följd av åtgärd som avses i 11 eller 12 § eller annan omständighet. Har reseförbudet meddelats efter åtalet, skall tiden räknas från dagen för delgivning av beslutet.

Förs talan om sådant förverkande som avses i 22 a kap. 1 § i samband med åtal för brott på vilket talan grundas, får uppskov med huvudförhandlingen i mål där den tilltalade är anhållen, häktad eller ålagd reseförbud inte ske till följd av en omständighet som är av betydelse för prövningen av förverkandefrågan men som inte hindrar att målet i övrigt avgörs.

51 kap.

12 §

Om hovrätten anser att det behövs, skall hovrätten besluta att yttrande av sakkunnig inhämtas, skriftligt bevis läggs fram, föremål tillhandahålls för syn eller besiktning, bevis tas upp utom huvudförhandling eller någon annan förberedande åtgärd företas.

Om en part vill att en åtgärd enligt första stycket skall företas, skall han så snart som möjligt begära det hos hovrätten.

Behöver i mål om allmänt åtal åtgärd enligt 23 kap. företas, får hovrätten meddela åklagaren föreläggande om det.

Behöver i mål om allmänt åtal åtgärd enligt 23 kap. företas, får hovrätten meddela åklagaren föreläggande om det. *Detsamma gäller beträffande åtgärd enligt 23 a kap. i mål i vilket talan förs om sådant förverkande som avses i 22 a kap. 1 §.*

15 §

Om inte målet enligt 13 § avgörs utan huvudförhandling, skall hovrätten bestämma tid för sådan förhandling. Tiden skall om möjligt bestämmas efter samråd med parterna. För behandling av en rättegångsfråga eller sådan del av saken som får avgöras särskilt får huvudförhandling sättas ut även om målet i övrigt inte är färdigt för huvudförhandling.

Om den tilltalade är häktad, skall huvudförhandling hållas inom fyra veckor efter utgången av den tid som anges i 2 §, om det inte till följd av åtgärder som avses i 12 § eller andra omständigheter är nödvändigt med längre uppskov. Har den tilltalade häktats efter utgången av den tid som anges i 2 §, skall tiden räknas från den dag han häktades.

Förs talan om sådant förverkande som avses i 22 a kap. 1 § i samband med åtal för det brott på vilket talan grundas, får uppskov med huvudförhandlingen i mål där den tilltalade är häktad eller underkastad reseförbud inte ske till följd av en omständighet som är av betydelse för prövningen av förverkandefrågan men som inte hindrar att målet i övrigt avgörs.

58 kap.

2 a §

Sedan en dom i ett mål om sådant förverkande som avses i 22 a kap. 1 § vunnit laga kraft, får resning beviljas till förmån för den som förverkandetalan avsett

1. om förhållandena är sådana som avses i 2 § 1 - 3 eller 5,

2. om åtalet för det brott som förverkandetalan grundades på sedermera ogillats eller om brottet hänförts under en annan straffbestämmelse och därför

inte kan läggas till grund för sådant förverkande, eller

3. om någon omständighet eller något bevis, som inte tidigare förebringats, åberopas och dess förebringande sannolikt skulle ha lett till att förverkandetalan ogillats eller att ett inte obetydligt lägre belopp hade förklarats förverkat, eller om det med hänsyn till vad som sålunda åberopas och i övrigt förekommer, finns särskilda skäl att på nytt pröva förverkandefrågan.

3 a §

Sedan en dom i ett mål om sådant förverkande som avses i 22 a kap. 1 § vunnit laga kraft, får resning beviljas till men för den som förverkandetalan avsett

1. om något sådant förhållande som avses i 2 § 1 eller 3 förelegat och detta kan antas ha medverkat till att förverkandetalan ogillats eller att förverkandet kommit att avse ett väsentligt lägre belopp än det som borde ha förklarats förverkat, eller

2. om någon omständighet eller något bevis, som inte tidigare har förebringats, åberopas och dess förebringande sannolikt skulle ha lett till att förverkandetalan bifallits eller att ett väsentligt högre belopp hade förklarats förverkat än det som förverkandet kom att avse.

Resning får inte beviljas på grund av förhållanden som avses i första stycket 2, om inte åkla-

garen gör sannolikt att han inte vid den rätt som meddelat domen eller genom fullföljd från denna hade kunnat åberopa omständigheten eller beviset eller han annars haft giltig ursäkt att inte göra det.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

3 Förslag till Lag om ändring i miljöbalken

Härigenom föreskrivs att 29 kap. 12 § miljöbalken skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

29 kap. 12 §

Djur, växter, produkter som utvunnits av djur eller växter, kemiska produkter, biotekniska organismer eller varor innehållande kemiska produkter eller genetiskt modifierade organismer eller produkter som innehåller eller består av gentekniskt modifierade organismer vilka har varit föremål för brott enligt 1 - 4, 6, 8, 9 eller 10 § få förklaras förverkade, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller värdet av egendomen eller utbytet av sådant brott.

Fortskaffningsmedel och andra hjälpmedel som har använts eller medförts vid brott enligt 1 - 4, 8, 9 eller 10 § får förklaras förverkade, om det behövs för att förebygga brott eller annars finns särskilda skäl. I stället för *hjälpmedlet* kan dess värde helt eller delvis förklaras förverkat.

Fortskaffningsmedel och andra hjälpmedel som har använts eller medförts vid brott enligt 1 - 4, 8, 9 eller 10 § får förklaras förverkade, om det behövs för att förebygga brott eller annars finns särskilda skäl. *Detsamma gäller egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt 1 - 4, 8, 9 eller 10 §, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök.* I stället för *egendomen* kan dess värde helt eller delvis förklaras förverkat.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001

4 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1951:649) om straff
för vissa trafikbrott

Härigenom föreskrivs att 7 § lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 §

Ett fordon som har använts vid brott enligt denna lag får förklaras förverkat, om det behövs för att förebygga fortsatt sådan brottslighet och förverkande inte är oskäligt.

Ett fordon som har använts vid brott enligt denna lag får förklaras förverkat, om det behövs för att förebygga fortsatt sådan brottslighet och förverkande inte är oskäligt. *Detsamma gäller annan egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt denna lag.*

Första stycket gäller även i fråga om egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt denna lag, om brottet har fullbordats.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001

5 Förslag till Lag om ändring i lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m.

Härigenom föreskrivs att 2 § lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m. skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Angående beslag av egendom som avses i 1 § skall vad i allmänhet är stadgat om beslag i brottmål äga motsvarande tillämpning, med följande avvikelser:

1. Beslagtagen egendom må bevisligen förstöras om dess värde är ringa eller egendomens förstörande eljest måste anses försvarligt. I annat fall må egendomen försälgas, spritdrycker, vin, starköl och öl till den som är berättigad att tillverka eller att bedriva partihandel med sådana varor enligt alkohollagen (1994:1738) och annan egendom på sätt som med hänsyn till egendomens beskaffenhet finnes lämpligt. Belopp, som erhållits vid försäljning av beslagtagen egendom, tillfaller kronan.

Beslut om förstörande eller försäljning meddelas av undersökningsledaren eller åklagaren. I fall som avses i 23 kap. 22 § första stycket första punkten rättegångsbalken får sådant beslut meddelas även av polismyndigheten.

Har polisman enligt 3 § fjärde stycket lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. beslutat om förverkande av egendom som avses i 1 §, får han även besluta om förstörande av egendomen.

Går beslag åter och är egendomen jämlikt denna paragraf förstörd eller såld, skall ersättning av allmänna medel utgå med belopp, som motsvarar egendomens pris vid försäljning till allmänheten eller eljest finnes skäligt. Beslut om ersättning meddelas av åklagaren. Är den som drabbats av beslaget missnöjd med beslut om ersättning, äge han inom en månad från det han erhöjd del av beslutet påkalla rättens prövning därav. Ansökan härom göres vid den domstol, som ägt upptaga fråga om beslagets bestånd. Ersättning utbetalas av länsstyrelsen efter framställning av åklagaren.

2. Om polisman verkställer beslag och förelägger förverkande av den beslagtagna egendomen i föreläggande av ordningsbot, skall anmälan om beslaget göras hos polismyndigheten.

3. Ifråga om sådana drycker som avses i 1 § tredje stycket och som förtärs eller förvaras i strid med villkor enligt 2 kap. 16 § andra stycket första meningen eller med 2 kap. 18 § eller med 4 kap. 4 § ordningslagen (1993:1617) eller med 25 a § järnvägssäkerhetslagen (1990:1157) har den som tjänstgör som ordningsvakt vid en allmän sammankomst eller offentlig tillställning eller inom ett trafikföretags område eller dess färdmedel eller som befattningshavare i säkerhets- eller ordningstjänst vid järnväg samma rätt att ta egendomen i beslag som enligt rättegångsbalken tillkommer polisman.

Ordningstvakt eller befattningshavare i säkerhets- eller ordningstjänst vid järnväg som har verkställt beslag skall skyndsamt anmäla detta till polismyndigheten och överlämna den beslagtagna egendomen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001

6 Förlslag till
Lag om ändring i lagen (1960:418) om straff
för varusmuggling

Härigenom föreskrivs att i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling skall införas en ny paragraf, 11 §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

11 §

Döms någon för varusmuggling som är att anse som grov, skall värdet av hans egendom på yrkande av åklagaren förklaras förverkat även när det inte följer av vad som annars är föreskrivet, om det är sannolikt att egendomen härrör från brottslig verksamhet eller att dess värde annars motsvarar utbyte av sådan verksamhet.

Vad som har sagts i första stycket gäller ej, om förverkande är oskäligt.

Vid prövning av fråga om förverkande enligt första stycket skall bestämmelserna i 4 kap. 18 och 19 §§ utsökningsbalken äga motsvarande tillämpning. Härvid skall vad som där sägs om gäldenär i stället avse den mot vilken talan om förverkande förs.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

7 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1960:729) om
upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

Härigenom föreskrivs att 55 § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

55 §

Den som vidtager åtgärd som innebär intrång eller överträdelse varom i 53 § sägs är skyldig att, såvitt det finnes skäligt, mot lösen avstå egendom med avseende på vilken intrång eller överträdelse föreligger till upphovsmannen eller hans rättsinnehavare. Detsamma gäller i fråga om trycksats, kliché, form och liknande hjälpmedel, som kan användas endast för framställning av egendom som nu har sagts.

I stället för att förordna om inlösen enligt första stycket får rätten, på yrkande av upphovsmannen eller hans rättsinnehavare, efter vad som finnes skäligt föreskriva, att egendom som där avses skall förstöras eller på visst sätt ändras eller att andra åtgärder skall vidtagas med den till förebyggande av missbruk. Sådan talan får väckas även av åklagare, om det är påkallat ur allmän synpunkt. Föreskrift som här avses skall inte meddelas, om förverkande eller åtgärd till förebyggande av missbruk skall beslutas enligt brottsbalken.

Bestämmelserna i första och andra styckena gäller ej mot den som i god tro förvärvat egendomen eller särskild rätt till den och ej heller om det olagliga förfarandet bestått i utförande av byggnadsverk.

Har annat föremål än som avses i första stycket använts som hjälpmedel vid sådan framställning av exemplar av verk som utgör brott enligt denna lag, får föremålet eller dess värde förklaras förverkat, om det är påkallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger. Vad som nu har sagts skall tillämpas också i fråga om föremål, som har använts vid försök till brott som avses här, eller som omfattas av åtgärd som utgör förberedelse till sådant brott.

Fjärde stycket gäller även i fråga om ett föremål som varit avsett att användas som hjälpmedel vid brott som där sägs, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök eller straffbar förberedelse.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

8 Förslag till Lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64)

Härigenom föreskrivs i fråga om narkotikastrafflagen (1968:64)
dels att 6 § skall ha följande lydelse,
dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 6 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 §

Narkotika som varit föremål för brott enligt denna lag eller värdet därav samt *vinning* av sådant brott skall förklaras förverkat, om det ej är uppenbart obilligt. Detsamma gäller förslag för sådant brott eller dess värde, om förslaget mottagits och mottagandet utgör brott enligt denna lag.

Egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt denna lag eller egendomens värde får förklaras förverkat, om det är påkallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger. Detsamma gäller egendom med vilken har tagits befattning som utgör brott *enligt denna lag*.

Narkotika som varit föremål för brott enligt denna lag eller värdet därav samt *utbyte* av sådant brott skall förklaras förverkat, om det ej är uppenbart obilligt. Detsamma gäller förslag för sådant brott eller dess värde, om förslaget mottagits och mottagandet utgör brott enligt denna lag.

Egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt denna lag eller egendomens värde får förklaras förverkat, om det är påkallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger. Detsamma gäller egendom *som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt denna lag, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök eller straffbar förberedelse eller stämpling, samt egendom* med vilken har tagits befattning som utgör *sådant* brott.

Påträffas injektionssprutor eller kanyler, som kan användas för insprutning i människokroppen, eller andra föremål, som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika, hos någon som har begått brott enligt denna lag eller i ett utrymme som

disponeras av honom eller i förbindelse med narkotika som har varit föremål för brott enligt denna lag, skall föremålen, oavsett vem de tillhör, förklaras förverkade, om det ej är uppenbart obilligt.

6 a §

Döms någon för brott som avses i 1 – 3 a §§, skall värdet av hans egendom på yrkande av åklagaren förklaras förverkat även när det inte följer av vad som annars är föreskrivet, om det är sannolikt att egendomen härrör från brottslig verksamhet eller att dess värde annars motsvarar utbyte av sådan verksamhet.

Vad som har sagts i första stycket gäller ej, om förverkande är oskäligt.

Vid prövning av fråga om förverkande enligt första stycket skall bestämmelserna i 4 kap. 18 och 19 §§ utsökningsbalken äga motsvarande tillämpning. Härvid skall vad som där sägs om gäldenär i stället avse den mot vilken talan om förverkande förs.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

9 Förslag till
Lag om ändring i skattebrottslagen (1971:79)

Härigenom föreskrivs att i skattebrottslagen (1971:79) skall införas en ny paragraf, 18 §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

18 §

Döms någon för grovt skattebrott, skall värdet av hans egendom på yrkande av åklagaren förklaras förverkat även när det inte följer av vad som annars är föreskrivet, om det är sannolikt att egendomen härrör från brottslig verksamhet eller att dess värde annars motsvarar utbyte av sådan verksamhet.

Vad som har sagts i första stycket gäller ej, om förverkande är oskäligt.

Vid prövning av fråga om förverkande enligt första stycket skall bestämmelserna i 4 kap. 18 och 19 §§ utsköningsbalken äga motsvarande tillämpning. Härvid skall vad som där sägs om gäldenär i stället avse den mot vilken talan om förverkande förs.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

10 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1974:1066) om för-
farande med förverkad egendom och hittegods
m.m.

Härigenom föreskrivs att 6 § lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m.m. skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

6 §

Egendom som *ej* sålts enligt 4 § eller oskadliggjorts enligt 5 § skall säljas *av myndighet eller bolag som regeringen bestämmer, om ej egendomen på grund av sin beskaffenhet eller omständigheterna i övrigt bör säljas i annan ordning genom den förvarande myndighetens försorg*. Kan egendomen *ej* säljas, får den förstöras.

Egendom som *inte har* sålts enligt 4 § eller oskadliggjorts enligt 5 § skall säljas *genom den förvarande myndighetens försorg*. Kan egendomen *inte* säljas får den förstöras.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

11 Förslag till Lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

Härigenom föreskrivs att 5 kap. 1 §, 9 kap. 17 och 18 §§ samt 14 kap. 2 § sekretesslagen (1980:100) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 kap.

1 §

Sekretess gäller för uppgift som hänför sig till

1. förundersökning i brottmål, 2. angelägenhet, som avser användning av tvångsmedel i sådant mål eller i annan verksamhet för att förebygga brott, 3. verksamhet som rör utredning i frågor om näringsförbud, 4. åklagarmyndighets, polismyndighets, skattemyndighets, Tullverkets eller Kustbevakningens verksamhet i övrigt för att förebygga, uppdaga, utreda eller beivra brott <i>eller</i> 5. Finansinspektionens verksamhet som rör övervakning enligt insiderlagen (1990:1342) eller efterlevnaden av 7 kap. 1 § lagen (1991:980) om handel med finansiella instrument,	4. åklagarmyndighets, polismyndighets, skattemyndighets, Tullverkets eller Kustbevakningens verksamhet i övrigt för att förebygga, uppdaga, utreda eller beivra brott 5. Finansinspektionens verksamhet som rör övervakning enligt insiderlagen (1990:1342) eller efterlevnaden av 7 kap. 1 § lagen (1991:980) om handel med finansiella instrument <i>eller</i>

6. särskild ekonomisk undersökning enligt bestämmelserna i 23 a kap. rättegångsbalken,

om det kan antas att syftet med beslutade eller förutsedda åtgärder motverkas eller den framtida verksamheten skadas om uppgiften röjs.

För uppgift som hänför sig till sådan underrättelseverksamhet som avses i 3 § polisdatalagen (1998:622) eller som i annat fall hänför sig till Säkerhetspolisens verksamhet för att förebygga eller avslöja brott mot rikets säkerhet eller förebygga terrorism gäller sekretess, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att syftet med beslutade eller förutsedda åtgärder motverkas eller den framtida verksamheten skadas. Det samma gäller uppgift som hänför sig till sådan underrättelseverksamhet som avses i 2 § lagen (1999:90) om behandling av personuppgifter vid skattemyndigheters medverkan i brottsutredningar.

Sekretessen enligt första och andra styckena gäller i annan verksamhet hos myndighet för att biträda åklagarmyndighet, polismyndighet, skattemyndighet, Tullverket eller Kustbevakningen med att uppdaga, utreda eller beivra brott samt hos tillsynsmyndighet i konkurs och inom exekutionsväsendet för uppgift som angår misstanke om att en gäldenär har begått brott som avses i 11 kap. brottsbalken eller annat brott som har samband med gäldenärens näringsverksamhet.

I fråga om uppgift i allmän handling som hänför sig till sådan under rättelseverksamhet som avses i andra stycket gäller sekretessen i högst sjuttio år. I fråga om uppgift i allmän handling i övrigt gäller sekretessen i högst fyrtio år.

9 kap.

17 §

Sekretess gäller för uppgift om enskilda personliga och ekonomiska förhållanden, om inte annat följer av 18 §

1. i utredning enligt bestämmelserna om förundersökning i brottmål,
2. i angelägenhet, som avser användning av tvångsmedel i sådant mål eller i annan verksamhet för att förebygga brott,
3. i angelägenhet som avser registerkontroll och särskild personutredning enligt säkerhetsskyddslagen (1996:627),
4. i åklagarmyndighets, polismyndighets, skattemyndighets, Statens kriminaltekniska laboratoriums, Tullverkets eller Kustbevakningens verksamhet i övrigt för att förebygga, uppdaga, utreda eller beivra brott,
5. i Statens biografbyrås verksamhet att biträda Justitiekanslern, allmän åklagare eller polismyndighet i brottmål,
6. i register som förs av Rikspolisstyrelsen enligt polisdatalagen (1998:622) eller som annars behandlas där med stöd av samma lag,
7. i register som förs enligt lagen (1998:621) om misstankeregister,
8. i register som förs av Riksskatteverket enligt lagen (199:90) om behandling av personuppgifter vid skattemyndigheters medverkan i brottsutredningar eller som annars behandlas där med stöd av samma lag,

9. i utredning enligt bestämmelserna om särskild ekonomisk undersökning i 23 a kap. rättegångsbalken,

om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men.

Sekretess gäller i verksamhet, som avses i första stycket, för anmälan eller utsaga från enskild, om det kan antas att fara uppkommer för att någon utsätts för våld eller annat allvarligt men om uppgiften röjs.

Utan hinder av sekretessen får uppgift lämnas till enskild enligt vad som föreskrivs i den särskilda lagstiftningen om unga lagöverträdare och i säkerhetsskyddslagen (1996:627) samt i förordning som har stöd i denna lag. Utan hinder av sekretessen får uppgift vidare lämnas ut enligt vad som föreskrivs i lagen (1998:621) om misstankeregister, polisdatalagen (1998:622) och lagen (1999:90) om behandling av personuppgifter vid skattemyndigheters medverkan i brottsutredningar samt i förordningar som har stöd i dessa lagar.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

18 §

Sekretessen enligt 17 § första stycket gäller inte

1. beslut huruvida åtal skall väckas, beslut om att förundersökning inte skall inledas samt beslut om att förundersökning skall läggas ned,
2. uppgift i ärende om strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot,
3. uppgift som avser omhändertagande enligt 13 § andra stycket polislagen (1984:387),

4. beslut huruvida talan skall väckas om förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69), beslut om att särskild ekonomisk undersökning skall inledas samt beslut om att sådan undersökning skall läggas ned

Sekretessen enligt 17 § första stycket upphör att gälla, om uppgiften lämnas till domstol med anledning av åtal, såvida inte sekretess för uppgiften skall gälla hos domstolen enligt 16 §, eller uppgiften uppenbarligen saknar betydelse i målet eller finns i handling som har erhållits från annan myndighet där sekretess gäller för uppgiften.

Sekretessen enligt 17 § första stycket upphör att gälla, om uppgiften lämnas till domstol med anledning av åtal *eller talan om sådant förverkande som avses i första stycket 4*, såvida inte sekretess för uppgiften skall gälla hos domstolen enligt 16 §, eller uppgiften uppenbarligen saknar betydelse i målet eller finns i handling som har erhållits från

annan myndighet där sekretess gäller för uppgiften.

14 kap.

2 §

Sekretess hindrar inte att uppgift i annat fall än som avses i 1 § lämnas till myndighet, om uppgiften behövs där för

1. förundersökning, rättegång, ärende om disciplinansvar eller skiljande från anställning eller annat jämförbart rättsligt förfarande vid myndigheten mot någon rörande hans deltagande i verksamheten vid den myndighet där uppgiften förekommer,

2. omprövning av beslut eller åtgärd av den myndighet där uppgiften förekommer, eller

3. tillsyn över eller revision hos den myndighet där uppgiften förekommer.

Sekretess hindrar inte att uppgift lämnas i muntligt eller skriftligt yttrande av sakkunnig till domstol eller myndighet som bedriver förundersökning i brottmål.

Sekretess hindrar inte att uppgift lämnas i muntligt eller skriftligt yttrande av sakkunnig till domstol eller myndighet som bedriver förundersökning i brottmål *eller särskild ekonomisk undersökning.*

Sekretess hindrar inte att uppgift om enskilds adress, telefonnummer och arbetsplats lämnas till en myndighet, om uppgiften behövs där för delgivning enligt delgivningslagen (1970:428). Uppgift hos myndighet som bedriver televerksamhet om enskilds telefonnummer får dock, om den enskilde hos myndigheten begärt att abonnemanget skall hållas hemligt och uppgiften omfattas av sekretess enligt 9 kap. 8 § tredje stycket, lämnas ut endast om den myndighet som begär uppgiften finner att det kan antas att den som söks för delgivning håller sig undan eller att det annars finns synnerliga skäl.

Sekretess hindrar inte att uppgift som angår misstanke om brott lämnas till åklagarmyndighet, polismyndighet eller annan myndighet som har att ingripa mot brottet, om fängelse är föreskrivet för brottet och detta kan antas föranleda annan påföljd än böter.

Sekretess hindrar inte att uppgift som angår misstanke om brott lämnas till åklagarmyndighet, polismyndighet eller annan myndighet som har att ingripa mot brottet, om fängelse är föreskrivet för brottet och detta kan antas föranleda annan påföljd än böter. *Sekretess hindrar inte heller att annan uppgift som kan antas ha betydelse för en sär-*

*skild ekonomisk undersökning
lämnas till åklagarmyndighet
eller polismyndighet.*

För uppgift som omfattas av sekretess enligt 7 kap. 1 - 6 och 34 §§, 8 kap. 8 § första stycket, 9 eller 15 § eller 9 kap. 4 eller 7 §, 8 § första eller andra stycket eller 9 § andra stycket gäller vad som föreskrivs i fjärde stycket endast såvitt angår misstanke om brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år. Dock hindrar sekretess enligt 7 kap. 1, 4 eller 34 § inte att uppgift som angår misstanke om brott enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken mot någon som inte har fyllt arton år lämnas till åklagarmyndighet eller polismyndighet.

Tredje och fjärde styckena gäller inte uppgift som omfattas av sekretess enligt 9 kap. 9 § första stycket.

Sekretess enligt 7 kap. 1 § och 4 § första och tredje styckena hindrar inte att uppgift om enskild, som inte fyllt arton år eller som fortgående missbrukar alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel, eller närstående till denne lämnas från myndighet inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten till annan sådan myndighet, om det behövs för att den enskilde skall få nödvändig vård, behandling eller annat stöd. Detsamma gäller ifråga om lämnande av uppgift om gravid kvinna eller närstående till henne, om det behövs för en nödvändig insats till skydd för det väntade barnet.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

12 Förslag till
 Lag om ändring i utlänningslagen (1989:529)

Härigenom föreskrivs att 10 kap. 6 § utlänningslagen (1989:529) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

10 kap.
6 §

Ersättning som har lämnats till den som har begått brott enligt 2 a §, 3 § 1 eller 5 § skall förklaras förverkad, om det inte är uppenbart oskäligt.

Transportmedel som använts vid brott som avses i 2 a § eller 5 § får förverkas om ägaren eller befälhavaren eller någon annan som var i ägarens ställe förövat gärningen eller medverkat till denna och förverkandet behövs för att förebygga brott eller det annars finns särskilda skäl till detta. Förverkande får dock inte ske om det är uppenbart oskäligt.

Utbyte av brott enligt 2 a §, 3 § 1 eller 5 § skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt.

Transportmedel *eller annan egendom* som använts *som hjälpmedel* vid brott som avses i 2 a § eller 5 § får förverkas om ägaren eller befälhavaren eller någon annan som var i ägarens ställe förövat gärningen eller medverkat till denna och förverkandet behövs för att förebygga brott eller det annars finns särskilda skäl till detta. *Detsamma gäller egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott som avses i 2 a § eller 5 §, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök eller straffbar förberedelse.* Förverkande får dock inte ske om det är uppenbart oskäligt.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

13 Förslag till
 Lag om ändring i insiderlagen (1990:1342)

Härigenom föreskrivs att 27 § insiderlagen (1990:1342) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

27 §

Vinning av brott enligt 20 § skall
förklaras *förverkad*, om det inte
är oskäligt.

Utbyte av brott enligt 20 §
skall förklaras *förverkat*, om det
inte är oskäligt.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

14 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1991:1969) om
förbud mot vissa dopningsmedel

Härigenom föreskrivs att 5 § lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

5 §

Medel som varit föremål för brott enligt denna lag eller värdet därav samt *vinning* av sådant brott skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller förslag för sådant brott eller dess värde, om förslaget mottagits och mottagandet utgör brott enligt denna lag.

Egendom som har använts som hjälpmedel vid brott enligt denna lag eller egendomens värde får förklaras förverkat, om det är påkallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger. Detsamma gäller egendom med vilken har tagits befattning som utgör brott *enligt denna lag*.

Medel som varit föremål för brott enligt denna lag eller värdet därav samt *utbyte* av sådant brott skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller förslag för sådant brott eller dess värde, om förslaget mottagits och mottagandet utgör brott enligt denna lag.

Egendom som har använts som hjälpmedel vid brott enligt denna lag eller egendomens värde får förklaras förverkat, om det är påkallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger. Detsamma gäller egendom *som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt denna lag, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök eller straffbar förberedelse, samt egendom* med vilken har tagits befattning som utgör *sådant* brott.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

15 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1992:1685) om
skydd för kretsmönster till halvledarprodukter

Härigenom föreskrivs att 14 § lagen (1992:1685) om skydd för kretsmönster till halvledarprodukter skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

14 §

Har ett annat föremål än som avses i 12 § använts som hjälpmedel vid sådan framställning av exemplar av kretsmönstret som utgör brott enligt denna lag, får föremålet eller dess värde förklaras förverkat, om det behövs för att förebygga brott eller om det finns andra särskilda skäl till det. Detsamma gäller föremål som har använts vid försök till brott som avses i denna paragraf eller som omfattas av åtgärd som utgör förberedelse till sådant brott.

Första stycket gäller även i fråga om ett föremål som varit avsett att användas som hjälpmedel vid brott som där sägs, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök eller straffbar förberedelse.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

16 Förslag till Lag om ändring i lotterilagen (1994:1000)

Härigenom föreskrivs att 58 § lotterilagen (1990:1000) skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

58 §

Insatser som tagits emot vid brott enligt denna lag samt utrustning, handlingar och annan egendom som har använts vid eller varit föremål för ett sådant brott skall förklaras förverkade, om det inte är uppenbart oskäligt. Om en spelautomat förverkas skall även dess innehåll förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt.

Utbyte av brott enligt denna lag skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Det samma gäller utrustning, handlingar och annan egendom som har använts vid eller varit föremål för ett sådant brott. Om en spelautomat förverkas skall även dess innehåll förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt.

Första stycket gäller även i fråga om egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott som där sägs, om brottet har fullbordats.

Förverkande kan, utöver vad som framgår av 36 kap. 5 § brottsbalken, ske hos den som yrkesmässigt tillhandahållit egendomen. I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

17 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1996:95) om vissa
internationella sanktioner

Härigenom föreskrivs att 12 § lagen (1996:95) om vissa internationella sanktioner skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

12 §

Egendom som har använts som hjälpmedel vid brott enligt 8 § eller som har kommit till genom ett sådant brott får förklaras förverkad, om det behövs för att förebygga brott eller det annars finns särskilda skäl. Detsamma gäller egendom med vilken någon har tagit *sådan* befattning som utgör brott enligt 8 §.

Egendom som har använts som hjälpmedel vid brott enligt 8 § eller som har kommit till genom ett sådant brott får förklaras förverkad, om det behövs för att förebygga brott eller det annars finns särskilda skäl. Detsamma gäller egendom *som varit avsedd att användas vid brott enligt 8 §, om brottet har fullbordats, samt egendom* med vilken någon har tagit befattning som utgör *sådant* brott.

I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

18 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1997:1024) om
skattemyndigheters medverkan i brottsutred-
ningar

Härigenom föreskrivs i fråga om lagen (1997:1024) om skattemyndigheters medverkan i brottsutredningar
dels att 1 § skall ha följande lydelse,
dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 2 a §, av följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Skattemyndigheternas verksamhet enligt denna lag omfattar brott enligt

1. skattebrottslagen (1971:69),
2. 19 kap. 1 § första stycket 4 aktiebolagslagen (1975:1385),
3. 11 § tredje stycket lagen (1967:531) om tryggande av pensionsutfästelse m.m.,
4. folkbokföringslagen (1991:481) samt
5. 11 kap. 5 § brottsbalken.

En skattemyndighet får medverka vid undersökning också i fråga om annat brott än som anges i första stycket, om åklagaren finner att det finns särskilda skäl för detta.

En skattemyndighet får även medverka vid särskild ekonomisk undersökning enligt 23 a kap. rättegångsbalken.

2 a §

Åklagare som leder särskild ekonomisk undersökning enligt 23 a kap rättegångsbalken får vid undersökningens verkställande anlita biträde av skattemyndigheten.

Skattemyndigheten får inte verkställa beslut om tvångsmedel.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

19 Förslag till
Lag om ändring i lagen (1998:112) om ansvar
för elektroniska anslagstavlor

Härigenom föreskrivs att 8 § lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

8 §

Datorer och andra hjälpmedel som har använts vid brott enligt 7 § denna lag får förklaras förverkade, om åtgärden behövs för att förebygga fortsatt brottslighet eller det annars finns särskilda skäl. Förverkande får helt eller delvis underlåtas om förverkandet är oskäligt.

Datorer och andra hjälpmedel som har använts vid brott enligt 7 § denna lag får förklaras förverkade, om åtgärden behövs för att förebygga fortsatt brottslighet eller det annars finns särskilda skäl. *Detsamma gäller egendom som varit avsedd att användas vid brott enligt 7 §, om brottet har fullbordats.* Förverkande får helt eller delvis underlåtas om förverkandet är oskäligt.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 2001.

1 Uppdraget och dess genomförande

1.1 Inledning

I detta kapitel redovisar vi utredningsuppdragets allmänna inriktning, liksom den närmare uppläggningsen av vårt arbete. Hit hör även vissa generella ställningstaganden som vi gjort. De områden där vi sedan gjort mer ingående överväganden och lagt fram förslag till ändrade regler behandlas på sedvanligt sätt för sig under skilda avsnitt i de efterföljande kapitlen.

1.2 Direktiven

Vårt uppdrag ingår som ett led i statsmakernas strategi i kampen mot ekonomisk och annan grov organiserad brottslighet, särskilt narkotikabrottsligheten. Enligt de ursprungliga direktiven skall vi undersöka möjligheterna att efter vissa utländska förebilder införa en utvidgad form av förverkande inriktad just på nyss angiven brottslighet. De direktiven påbjuder även en översyn av det nu gällande förverkandets närmare utformning. Mot slutet av vårt arbete erhöll vi tilläggsdirektiv, enligt vilka vi mot bakgrund av konventionsåtaganden skall behandla bl.a. en del specialstraffrättsliga frågor samt möjligheterna till förverkande vid mutbrott eller bestickning i samband med internationella affärsförbindelser.

Vad gäller de ursprungliga direktiven har vi inte kunnat utläsa annat än att en effektivisering av förverkandeinstitutet ansetts i hög grad önskvärd. Av direktiven framgår i denna del bl.a. att en effektivisering av möjligheterna att förverka vinning från den kvalificerade brottsligheten under senare år utvecklats till en av huvudfrågorna inom det internationella kriminalpolitiska samarbetet. Utvecklingen har också visat att hithörande brottslighet gett mycket stora vinster. Det anges likaså i direktiven att det från polis- och åklagarhåll framhållits att de nuvarande reglerna om förverkande av vinning av brott inte fungerar särskilt effektivt. Som ett exempel nämns det fall där en grovt kriminellt belastad person som har betydande ekonomiska tillgångar som på goda grunder kan misstänkas härröra från brottslig verksamhet men som inte går att härleda till visst eller vissa brott.

I ursprungsdirektiven anges vidare att en huvuduppgift för oss är att överväga i vad mån de långtgående förverkanderegleringar som införts i vissa andra länder bör användas som utgångspunkt för de skärpningar som kan behövas i fråga om den svenska förverkandelagstiftningen. Vad dessa direktiv här åsyftar är ett antal förverkanderegleringar, som varierar sinsemellan vad gäller den närmare utformningen, men som har det gemensamt, att de under vissa förutsättningar medger att förverkande sker även av vinning från annan brottslighet än den som vederbörande fällt till ansvar för.

I de nämnda direktiven betonas den ökande internationalisering som under senare år kunnat iakttagas när det gäller den ekonomiska brottsligheten och som gör det angeläget att vår egen reglering av förverkandefrågorna inte blir påtagligt mer restriktiv än de regler som finns i vår omvärld. Sverige får alltså inte bli en fristad för vissa typer av allvarlig brottslighet. En hänvisning görs också i direktiven till Europarådets förverkandekonvention av år 1990, liksom till det arbete på det internationella planet som bedrivs, t.ex. inom den s.k. Financial Action Task Force.

Vårt uppdrag innefattar inte bara själva förverkandet som sådant utan vi skall behandla hela förloppet från spaningsstadiet fram till domstolsprövningen och den slutliga verkställigheten. Det nu sagda medför att även sådant som hänger samman med säkerhetsåtgärder m.m. skall beaktas.

Förutom den nu i korthet återgivna allmänna inriktningen tas i direktiven även upp vissa speciella frågor. Det kan här räcka med att nämna förverkande av narkotikatillbehör, liksom försäljning av förverkad egendom. Även några av JK aktualiserade frågor har genom direktiven överlämnats till oss.

De ursprungliga direktiven berör även hälerilagstiftningen. Detta skall ses mot bakgrund av vårt uppdrags anknytning till bl.a. penningtvätten. Under den tid vårt arbete pågått har emellertid särskild lagstiftning tillkommit i den delen varför direktiven här numera saknar aktualitet för vårt vidkommande.

I tilläggsdirektiven tas två frågor upp. Den ena rör förverkandekonventionens krav på möjligheter att förverka vinning och hjälpmedel i större utsträckning än gällande rätt medger och då inte minst på specialstraffrättens område. Den andra frågan rör vissa mutbrott i internationella sammanhang.

För närmare studier av våra direktiv kan hänvisas till bilagorna 1-2.

1.3 Utredningsarbetet

Efter sedvanlig genomgång av bl.a. gällande intern rätt på området tog vi på ett förhållandevis tidigt stadium kontakt med företrädare för olika myndigheter och organisationer för att få del av praktiska erfarenheter, liksom om önskemål om behövliga lagändring m.m. I kapitel 5 redovisas närmare utfallet av dessa kontakter. Följande kan dock sammanfattningsvis nämnas redan nu.

Ett genomgående drag vad gäller erfarenheter redovisade från polis- och åklagarhåll var att dagens förverkanderegler kanske inte utnyttjades fullt ut i den utsträckning som var möjlig. Flera förklaringar lämnades. Det angavs således att systemet var något tungrott och stundom ganska resurskrävande. Allmänt ansågs det i dagsläget vara mer angeläget att få den grundläggande skuldfrågan ordentligt utredd varför frågor om förverkande lätt hamnade något i skymundan. Detta gällde givetvis inte sådana mer uppenbara fall som avsåg påträffad narkotika, brottsverktyg m.m.. I andra situationer där frågan gällde förverkande av ekonomiska tillgångar ansågs emellertid de höga beviskraven när det gällde att härleda viss egendom till visst brott som en förklaring till att man stundom underlät att föra saken vidare. Från polishåll framfördes åtskilliga önskemål i fråga om den praktiska hanteringen av beslagtagna egendom, liksom om förbättrade former för samarbete med andra myndigheter.

Vid sammanträffandet med företrädare för RÅ kom diskussionen främst att röra det internationella samarbetet. Sammanfattningsvis kunde arbetsläget beskrivas som tämligen tungrott och att framgångsrik samverkan över gränserna inte sällan förutsatte ett samarbete på det personella planet mellan företrädare för svenska och utländska åklagarmyndigheter.

Den information vi erhållit från den tidigare Ekobrottsberedningen (Ju-dep), liksom från den nya Ekobrottsmyndigheten, har i första hand gällt den nuvarande ordningens brister när det gäller att komma åt tillgångar i tillräcklig omfattning i de fall medel på goda grunder kan härledas till brottslig verksamhet utan att för den skull kunna knytas till bestämda brott.

Vid flera tillfällen har kontakt tagits med Generaltullstyrelsen. Vid de inledande kontakterna pågick ett särskilt utredningsarbete inom Finansdepartementet, som sedermera resulterade i departementspromemorian Ny smugglingslag (Ds Fi 1998:53). Helt allmänt kan sägas att företrädarna för Generaltullstyrelsen hyste stora förhoppningar om ökad effektivitet om nämnda utredningsförslag skulle komma att genomföras.

Enligt vad företrädare för Finansinspektionen uppgivit var inspektionens intresse främst att kunna medverka på det förberedande stadiet, således i god tid innan beslutet om särskilda ingripanden fattades. Från in-

spektionens sida erinrades också om det av Penningtvättutredningen framförda förslaget om frysning.

Från kronofogdemyndighetshåll pekades på olika samordningsproblem. Bl.a. gällde detta möjligheterna för myndigheterna att få information om när ett av polismyndighet fattat beslag hävdades. Vi vill redan här påpeka att flera hithörande frågor faller inom ramen för Ekosekretessutredningens arbetsområde, en utredning som vi haft nära kontakter med.

Vi har även träffat företrädare för Sveriges Advokatsamfund, Föreningen Auktoriserade Revisorer och Konkursförvaltarnas Förening. Vid en hearing kom diskussionen att röra bl.a. svårigheterna att värdera vinningen vid narkotikabrott, liksom de särskilda problem som uppkommer i och med att egendom förts ut ur landet. I övrigt bekräftades vad ovan redovisats om förverkandefrågornas något undanskymda roll.

Vi vill i detta sammanhang inskjuta att trots lagreglernas ålder så har ett ytterst begränsat antal förverkandefall kommit under prövning i högsta instans. Rättsfallsfloran är således inte särskilt yppig. För vårt vidkommande är det främst NJA 1977 s. 735, NJA 1991 s. 387 och NJA 1991 s. 612 som varit av intresse. De båda först nämnda fallen gäller frågan om beräkning av det belopp som skall förklaras förverkat som värde och vinning vid överlåtelse av narkotika. En redogörelse för dessa rättsfall finns i kapitel 7.

Vad gäller förhållandena i andra länder kan här nämnas att man på sina håll genomfört långtgående förändringar av förverkandelagstiftningen. För att få en fylligare bild av den praktiska tillämpningen har företrädare för vår utredning besökt Storbritannien, Nederländerna och Tyskland (delstaten Baden-Württemberg). Härutöver har nära kontakter upprätthållits med Norge och Danmark.

De utländska kontakterna har varit högst berikande för vårt eget arbete. En gemensam nämnare för de ifrågavarande ländernas förverkandelagstiftning är en delvis annan syn på brottsbekämpningen. Enkelt uttryckt har den uppfattningen vunnit burskap, att fängelsestraffet för visso är av betydelse i kampen mot här aktuell brottslighet men att effektiviteten kräver att även andra metoder används i vida större omfattning. En till fängelse förpassad narkotikahandlare som ingår i en organisationskedja är i regel inte så svår att ersätta, däremot gäller detta inte utan vidare en större summa förverkade medel. För att förstärka brottsbekämpningen har man därför kraftigt ökat satsningarna på ekonomiska sanktioner och således utvidgat möjligheterna att förverka egendom till att avse även medel som inte går att knyta till något bestämt brott. I fall av narkotikabrottslighet eller annan grövre brottslighet har man, såvitt gäller frågan om förverkande, lättat på åklagarens bevisbörda och infört

en form av förklaringsansvar för brottslingen vad gäller åtkomsten till dennes ekonomiska tillgångar.

Den utländska rätten beskrivs närmare i kapitel 3.

1.4 Några grundläggande ställningstaganden

Som framgått av det föregående har en utgångspunkt för oss varit att i enlighet med direktiven utarbeta förslag till effektivare förverkanderegler. De iakttagelser som vi gjort har lett till i huvudsak följande mer generella och grundläggande bedömningar.

Till att börja med har våra iakttagelser, både vad gäller interna och utländska förhållanden lett fram till slutsatsen att det i direktiven uppställda målet om ökad effektivitet inte kan nås inom ramen för nu gällande förverkandelagstiftning. Ett mått av nytänkande är således ofrånkomligt. En stor del av vårt arbete har också centrerats på att söka konstruera en ny form av förverkande - av oss kallad utvidgat förverkande. För framtiden skall med våra förslag i vissa noga angivna situationer ett förverkande kunna ske även i fråga om påträffade tillgångar som inte kan härledas till visst eller vissa brott. Denna nya modell redovisas mer ingående i avsnitt 6.3.

Vi har dock stannat för att nuvarande förverkandemodell också för framtiden skall vara huvudregel. Även i denna del har vårt arbete inriktats på ökad effektivisering och vi har strävat efter att söka undanröja en del oklarheter och praktiska svårigheter som dagens regler kan ge upphov till (kapitel 7).

Självfallet måste behoven av ökad effektivitet vägas mot enskildas berättigade krav i fråga om rättssäkerhet och hänsynstagande till personlig integritet. Dessa avvägningar har varit vägledande i så måtto att vi valt att iaktta försiktighet när vi utarbetat den nya förverkandemöjligheten. Detta har kommit till uttryck på i huvudsak tre sätt. För det första har området för de nya reglernas tillämpning begränsats till de grövre formerna för ekonomisk och organiserad brottslighet. Det enda avsteget från sagda försiktighetsnorm gäller narkotikabrottsligheten. För det andra föreslår vi att åklagaren skall ha ett långtgående utredningsansvar i fråga om förutsättningarna för att ett utvidgat förverkande skall komma i fråga. Som ett tredje inslag kan ses vår återhållsamhet vad gäller möjligheterna att få tillgripa straffprocessuella säkerhetsåtgärder.

I anslutning till vad som sagts om säkerhetsåtgärder vill vi erinra om att Penningtvättutredningen i sitt betänkande (SOU 1997:36) presenterade en ny sådan åtgärd, nämligen frysning. Denna del av betänkandet togs

inte med i lagstiftningsärendet. Frysningsfrågan har ett klart samband med förverkandefrågorna varför detta institut bör aktualiseras när ställning skall tas till de förslag som vi nu lägger fram. I sammanhanget vill vi också nämna den framställning som RPS nyligen har gjort till Justitiedepartementet och som rör den praktiska hanteringen av herrelös egendom i vissa fall. Denna fråga, som även behandlats i annat sammanhang, har inte tagits upp av oss.

Ett ytterligare förhållande som inverkat på valet och utformningen av olika metoder för att effektivisera förverkandesystemet hänför sig till kostnadsaspekten. Vi har utgått från att ytterligare budgetanslag till polis- och åklagarväsendet knappast är att påräkna, i vart inte inom den närmaste tiden, varför våra förslag utformats under antagande att de skall kunna hanteras inom befintliga anslagsramar. Det bör dock understrykas att en ökad satsning av resurser bör kunna ge god utdelning både i ekonomiskt hänseende och från brottsbekämpningssynpunkt.

Regler om förverkande finns inte bara i BrB utan även i stort antal författningar på specialstraffrättens område. I flertalet av dessa rör förverkanderegler sådant som redskap, produkter m.m. som avses i respektive specialförfattning. De ändringar som vi föreslår i BrB måste få genomslag även på specialstraffrättens område, åtminstone vad gäller vissa grundläggande begreppsbestämningar. I enlighet med den nyss nämnda försiktighetsprincipen måste ett utvidgat förverkande ges ett begränsat tillämpningsområde i fråga om brott utanför BrB. Skärpningarna i denna del bör i första hand ta sikte på narkotika-, skatte- och tullbrotten. Till följd av tilläggsdirektiven måste emellertid ytterligare ändringar övervägas för att Sverige skall kunna leva upp till sina internationella åtaganden. Frågan gäller här brott där det i straffskalan förekommande maximistraffet överskrider fängelse i ett år.

Vad härefter gäller frågor rörande t.ex. organisation, myndighets-samverkan, internationella förhållanden framlägger vi inga formliga förslag utan redovisar i stället vissa allmänna överväganden. Förklaringen härtill är att en del åtgärdats på dessa områden under tiden för vårt arbete eller så har frågorna behandlats inom ramen för annat utredningsarbete. Vidare behandlas vissa frågor som mer eller mindre omedelbart rör vårt ansvarsområde fortlöpande av andra myndigheter.

2 Gällande rätt

I detta kapitel lämnas en kortfattad redogörelse för främst BrB:s förverkandebestämmelser. I anslutning till att olika frågeställningar tas upp till behandling under senare kapitel i betänkandet kommer en mer detaljerad redovisning att lämnas i den mån det är av relevans för den behandlade frågan.

2.1 Allmänt om förverkande

Termen förverkande används i lagtext i flera olika sammanhang och för att beteckna mycket olika rättsverkningar. Förverkande, i den mening som här är av intresse, innebär att någon, oftast den som begått ett brott, genom ett straffrättsligt förfarande berövas egendom eller rätt till egendom eller förpliktas att betala ett visst belopp till staten.

Av 1 kap. 8 § BrB framgår att ett brott kan föranleda brottspåföljd, särskild rättsverkan samt skyldighet att betala skadestånd. Som exempel på särskild rättsverkan nämns i lagrummet förverkande och företagsbot. Förverkande är alltså ofta, men inte alltid, en särskild rättsverkan av brott. Till denna kategori räknas även en del andra reaktioner i samband med brott, t.ex. utvisning eller återkallelse av körkort.

Bestämmelser om förverkande finns såväl i BrB som i en rad specialstraffrättsliga författningar. Viktiga specialstraffrättsliga bestämmelser om förverkande finns exempelvis i 6 § narkotikastrafflagen (1968:64) och i 9, 10 och 12 §§ lagen (1960:418) om straff för varusmuggling.

Lagregler som avser förverkande på grund av brott är i många fall utformade med utgångspunkt från tanken att den egendom som avses egentligen är förverkad redan i och med att det förverkandegrundande brottet begås (se t.ex. 26 kap. 1 § och 27 kap. 1 § RB). För att ett förverkande skall kunna realiseras krävs det emellertid alltid ett förverkandebeslut.

Förverkande kan ske antingen genom sakförverkande, som innebär att viss egendom förklaras förverkad, eller genom värdeförverkande, som innebär att förverkandeförklaringen i stället avser värdet av viss egendom eller annars vissa förtjänster. Värdeförverkande stadgas ibland subsidiärt, för det fall att sakförverkande inte kan ske, t.ex. därför att egen-

domen i fråga inte längre är åtkomlig för förverkande. Om domstolen däremot fritt kan välja mellan sakförverkande och värdeförverkande, sägs värdeförverkandet vara alternativt.

Man brukar också skilja mellan obligatoriska och fakultativa förverkanderegler. Om en förverkanderegler är obligatorisk, är den utformad på så sätt att förverkande alltid skall ske när de i bestämmelsen angivna förutsättningarna är för handen. Är regeln fakultativ, ger den utrymme för att ta hänsyn även till andra, mera ospecificerade omständigheter än de som i bestämmelsen uttryckligen anges som förutsättningar för förverkande. Förverkande enligt BrB är inte i något fall obligatoriskt. Utanför balken finns däremot bestämmelser enligt vilka förverkande obligatoriskt skall ske. I 36 kap. 16 § BrB ges domstolarna dock en generell möjlighet att underlåta förverkande i fall där förverkande skulle vara uppenbart oskäligt. Denna bestämmelse ger en fakultativ prägel åt hela förverkanderegleringen.

I RB, liksom i en del specialstraffrättsliga författningar, finns regler som ger möjligheter att tillgripa tvångsmedel för att säkerställa verkställigheten av ett meddelat eller kommande förverkandebeslut. I 26 kap. 1 § finns regler om kvarstad och i 27 kap. 1 § och 14 a § finns regler om beslag. Kvarstad kan användas för att säkerställa ett värdeförverkande medan beslag kan användas när det är fråga om ett sakförverkande. I avvaktan på rättens beslut om kvarstad kan förundersökningsledaren eller åklagaren ta lös egendom i förvar.

Förverkande på grund av brott kan ske genom en förverkandeförklaring av domstol, genom strafföreläggande eller genom föreläggande av ordningsbot (48 kap. 2 § RB). Inom specialstraffrätten finns också exempel på att åklagare kan besluta om förverkande i annan ordning (se t.ex. 2 § lagen [1958:205] om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m., 7 § narkotikastrafflagen och 7 § andra stycket förordningen [1968:70] med vissa bestämmelser om injektionssprutor och kanyler).

När en förverkandefråga tas upp i samband med åtalet för det förverkandegrundande brottet blir vanliga brottmålsregler tillämpliga på hela förfarandet. I lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. finns bestämmelser om hur en fråga om förverkande av egendom till det allmänna skall hanteras, när frågan gäller någon som inte är tilltalad för brott. Huvudregeln är att en sådan förverkandefråga skall prövas av allmän domstol efter särskild talan, men vissa bestämmelser om förenklat förfarande finns i fråga om beslagtagna egendom som inte har något betydande värde.

Det anses följa av 1986 års förfarandelag att processuella säkerhetsåtgärder kan användas för att säkerställa verkställigheten även av ett förverkandebeslut i det fallet att talan om förverkande skall föras mot någon annan än den som är misstänkt för brottet. I rättsfallet NJA 1983

s. 570 har nämligen HD uttalat att hänvisningen i motsvarande bestämmelser i då gällande 17 § RP till reglerna om åtal fick anses innefatta en hänvisning även till bestämmelserna i 26 kap. RB om kvarstad och att vad som i de bestämmelserna sägs om den som är skäligen misstänkt för brottet och dennes egendom i dessa fall fick anses hänföra sig till den, mot vilken skäligen kan antas föreligga anspråk på förverkande och dennes egendom.

När domstolen har att pröva ett åtal skall den ex officio, alltså även utan yrkande, pröva en fråga om förverkande i anledning av brottet, om inte annat är särskilt föreskrivet. Meddelas inte någon förverkandeförklaring när rätten prövar åtalet, kan förverkandefrågan normalt sett inte tas upp senare på ny talan mot den tilltalade. Att brottmålsdomens rättskraft, utom i alldeles speciella fall, på detta sätt omfattar även frågan om förverkande på grund av brottet har slagits fast av HD i NJA 1990 s. 401.

2.2 Brottsbalkens förverkanderegler

BrB:s bestämmelser om förverkande finns i 36 kap. Bestämmelserna i de två inledande paragraferna gäller enbart vid brott enligt BrB, medan övriga bestämmelser är tillämpliga även då det är fråga om brott mot någon specialstraffrättslig bestämmelse.

I 1 § föreskrivs att utbyte av brott enligt BrB skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller vad någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett brott, om mottagandet utgör brott enligt BrB.

Med utbyte avses här såväl den konkreta egendom som erhållits som det till ett penningbelopp uppskattade värdet av det erhållna eller av en abstrakt förändring av ett förmögenhetsläge. Förverkande kan alltså alternativt ske som sak- eller värdeförverkande. Finns egendomen i behåll bör förverkandeförklaringen i allmänhet avse denna och inte värdet. Såväl sak- som värdeförverkande kan ske partiellt.

Det bör framhållas att vad som kan förverkas med stöd av bestämmelsen i 1 § endast är själva utbytet av brottet. Lagtexten utgår alltså från att någon har förvärvat något genom ett brott och att detta förvärv ingår som ett led i själva gärningen (jfr. SOU 1960:28 s. 35). Medelbara förtjänster och besparingar, som brottet har gett upphov till, torde således inte kunna förverkas med stöd av denna bestämmelse.

Utgångspunkten är att det endast är nettoutbytet som skall förklaras förverkat. Det innebär att utgifter och omkostnader i princip skall dras av när man beräknar värdet av vad som skall förverkas (prop. 1968:79 s. 60).

Många gånger kan det vara svårt att exakt fastställa det belopp som skall förklaras förverkat. Enligt vad departementschefen uttalade vid bestämmelsens tillkomst bör i sådana fall utbytet bestämmas till ett skäligt belopp (a. prop. s. 60).

Genom en lagändring år 1986 (prop. 1986/87:6, bet. 1986/87:JuU7, rskr. 1986/87:43) avskaffades den tidigare gällande begränsningen att förverkande var uteslutet i den mån utbytet motsvarades av skada för enskild. Numera anges i paragrafens andra stycke att vid bedömningen av om det är uppenbart oskäligt att förklara utbyte förverkat skall bland andra omständigheter beaktas om det finns anledning anta att skadeståndsskyldighet i anledning av brottet kommer att åläggas eller annars bli fullgjord.

Enligt 2 § får egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt BrB, eller som frambragts genom sådant brott, förklaras förverkad, om det är påkallat till förebyggande av brott eller särskilda skäl annars föreligger för sådan rättsverkan. Detsamma gäller egendom vars användande utgör brott enligt balken eller med vilken annars tagits befattning som utgör sådant brott. Även enligt 2 § kan värdeförverkande ske i stället för sakförverkande.

I 3 § finns regler om förverkande i vissa fall av brottsverktyg m.m. Enligt dessa regler får föremål, som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning, förklaras förverkade även om förverkande inte kan ske enligt 2 §. Detsamma gäller föremål som kan användas som vapen vid brott mot liv och hälsa eller som hjälpmedel vid brott som innefattar skada på egendom, om föremålen har påträffats under omständigheter som gav anledning befara att de skulle komma till sådan användning. Naturligt nog kan bara sakförverkande komma i fråga enligt 3 §.

För förverkande enligt 3 § fordras det inte att något brott har blivit begånget. Sådant förverkande är alltså inte någon rättsverkan av brott.

I 4 § finns en särskild bestämmelse om förverkande av ekonomiska fördelar som uppkommit för en näringsidkare till följd av ett brott som är begånget i utövning av näringsverksamhet. Värdet av sådana fördelar kan enligt denna bestämmelse förklaras förverkat även i andra fall än när förverkande kan ske enligt 1 eller 2 § eller någon annan bestämmelse.

Med näringsidkare avses här, liksom annars i lagspråk, varje fysisk eller juridisk person som yrkesmässigt bedriver verksamhet av ekonomisk art.

För att bestämmelsen skall bli tillämplig måste brottet vara begånget i näringsverksamheten. Brottet skall alltså framstå som ett led i näringsverksamheten. Det skall ha förövats av näringsidkaren eller en ställföreträdare för denne eller av anställda eller uppdragstagare hos näringsidkaren.

Med ekonomisk fördel avses i 4 § en uppskattad skillnad i förmögenhetsställning mellan den situation som uppkommit genom brottet och den som skulle ha rått, om brottet inte hade ägt rum. I detta begrepp innefattas t.ex. kostnadsbesparingar, som näringsidkaren haft genom att underlåta att fullfölja straffsanktionerade föreskrifter liksom förtjänster som på ett indirekt sätt uppkommit i anledning av brottet. En förutsättning för förverkande är dock att det finns ett klart orsakssamband mellan brottet och den ekonomiska fördel som skall förverkas. Brottet måste framstå som den dominerande orsaken till förtjänsten och sambandet måste vara så starkt att förtjänsten hade uteblivit om brottet inte hade kommit till stånd.

Bestämmelsen i 4 § är subsidiär till andra förverkandebestämmelser, bl.a. bestämmelsen om utbytesförverkande i 1 §, på så sätt att den blir tillämplig endast om och i den mån dessa regler inte medför en fullständig indragning av alla fördelar som uppkommit genom brottet.

I 5 § anges vem som kan drabbas av en förverkandeförklaring. Förutom gärningsmannen eller annan som har medverkat till brottet kan förverkande enligt denna bestämmelse ske hos

- den i vars ställe gärningsmannen eller någon annan medverkande var, t.ex. en arbetsgivare, som kan vara en fysisk eller juridisk person, med anledning av att en anställd begått brott,
- den som har beretts vinning genom brottet eller näringsidkare som avses i 4 §,
- den som efter brottet förvärvat egendomen genom bodelning eller på grund av arv eller testamente eller genom gåva eller den som efter brottet förvärvat egendomen på annat sätt och då haft vetskap eller skälig anledning till antagande om egendomens samband med brottet.

När ett sakförverkande framstår som oskäligt eller onödigt ingripande eller när en annan åtgärd bedöms vara mer ändamålsenlig, kan rätten enligt 6 § i stället föreskriva åtgärd till förebyggande av missbruk av egendomen. Det kan t.ex. röra sig om förordnande om att ett förfalskat konstverk skall förses med en påskrift om visar att det inte är något originalverk.

I 11 § anges bl.a. att vad i lag eller författning är föreskrivet om särskild rättsverkan av att någon döms till straff skall gälla också när annan påföljd som nämns i 1 kap. 3 § BrB döms ut. Bakgrunden till bestämmelsen är att det utanför BrB finns bestämmelser som formulerats så att ådömande av straff är en förutsättning för beslut om förverkande eller annan särskild rättsverkan.

Inom specialstraffrätten förekommer det bestämmelser om förverkande eller annan särskild rättsverkan som förutsätter att någon fälls till

ansvar. Med anledning härav föreskrivs i 12 § att sådant förverkande eller annan särskild rättsverkan som förutsätter att någon dömts till påföljd får beslutas av rätten även om påföljd för det aktuella brottet efterges.

I 13 § behandlas den situationen att ett brott har begåtts av någon som inte fyllt femton år eller av någon som handlat under påverkan av en allvarlig psykisk störning. I ett sådant fall får rätten besluta om förverkande eller annan särskild rättsverkan endast om och i den mån det kan anses skäligt med hänsyn till den dömdes psykiska tillstånd, gärningens beskaffenhet och omständigheterna i övrigt.

Kan påföljd inte längre dömas ut på grund av den brottsliga död eller på grund av att brottet i fråga har preskriberats, får enligt 14 § egendom förklaras förverkad på grund brottet eller föreskrift till förebyggande av missbruk meddelas endast om stämning i mål därom delgivits inom fem år från det att brottet begicks. En sådan talan får väckas endast om det är påkallat ur allmän synpunkt.

I 15 § anges att beslut om förverkande eller åtgärd till förebyggande av missbruk förfaller i den mån verkställighet inte skett inom tio år från det beslutet vann laga kraft.

Huvudregeln är enligt 17 § första stycket att förverkad egendom tillfaller staten. I paragrafens andra stycke finns en regel till skydd för målsäganden i den situationen att utbyte av brott förklaras förverkat enligt 1 § och skadeståndsanspråk därefter framställs. Bestämmelsen innebär att staten i en sådan situation svarar för ersättningen till den skadelidande intill värdet av vad som tillfallit staten på grund av förverkandet.

3 Utländsk rätt

3.1 Tyskland

Regler om förverkande av utbyte av brott finns i 73 § och 73 a – d §§ i den tyska strafflagen, Strafgesetzbuch (StGB). I 73 § finns bestämmelser om förverkande av styrkt utbyte av brott medan 73 d § gäller utvidgat förverkande ("Erweiterter Verfall"). Vidare har i 43 a § StGB införts en ny straffart, "Vermögensstrafe", som innebär böter upp till värdet av den dömdes förmögenhet.

Huvudregeln om förverkande av utbyte av brott finns i den nyss nämnda 73 § StGB. Enligt denna bestämmelse, som infördes år 1953, skall rätten förordna om förverkande av utbyte, om ett brott har begåtts och gärningsmannen eller någon annan medverkande har fått ekonomisk vinning av brottet. Detta skall dock inte gälla i den mån målsäganden har ett skadeståndsanspråk som grundas på brottet, 73 § (1) StGB. Förverkandebeslutet skall avse varje vinning som härrör från brottet. Även avkastning på det ursprungliga utbytet skall alltså förklaras förverkat, 73 § (2) StGB. Förutom hos gärningsmannen eller någon annan som medverkat till brottet kan förverkande ske även hos den på vars vägnar gärningsmannen handlat liksom hos den som med kännedom om brottet förvärvat egendom som utgör utbyte av brott, 73 § (3) och (4) StGB.

Om sakförverkande inte kan ske, får i stället egendomens värde förklaras förverkat, 73 a § StGB. Även utbyte i form av insparade levnadsomkostnader kan förverkas enligt bestämmelsen i denna paragraf, som infördes år 1961. Värdet av utbytet får uppskattas, 73 b § StGB. Förverkande kan underlåtas bl.a. om det skulle drabba den tilltalade alltför hårt eller om utbytet endast haft ett ringa värde, 73 c § StGB.

För förverkande enligt 73 § StGB krävs att åklagaren presterar full bevisning för att en brottslig gärning begåtts, vem som begått den, att gärningen gett vinning och vem som fått vinningen. Paragrafen gäller vid alla brott.

Den princip som ligger till grund för förverkandereglererna i 73 och 73 a §§ StGB är att gärningsmannen inte skall tjäna något på brottet. Tidigare gällde en nettoprincip vid förverkande enligt 73 och 73 a §§, vilket ansågs medföra problem vid beräkning av brottsutbytet. I samband med införandet av reglerna om utvidgat förverkande och "Vermögensstrafe"

(73 d och 43 a §§ StGB) år 1992 övergick man därför till en bruttoprincip för beräkning av utbyte enligt 73 och 73 a §§. Har en gärningsman exempelvis köpt narkotika för 20 000 DEM och sålt den för 50 000 DEM, skall sålunda 50 000 DEM förklaras förverkade; något avdrag för den kostnad som gärningsmannen fått vidkännas vid anskaffandet av narkotikan skall alltså inte göras.

Reglerna om utvidgat förverkande och "Vermögensstrafe" (73 d och 43 a §§ StGB) är riktade mot den organiserade brottsligheten. De är tillämpliga endast vid vissa brott och endast när dessa begås av gäng eller annars ingår i en organiserad eller systematiskt bedriven brottslig verksamhet eller när de begås yrkesmässigt. Huruvida bestämmelserna i 73 d och 43 a §§ StGB är tillämpliga, anges i de enskilda straffbestämmelserna. De båda instituten kan tillämpas vid i stort sett samma brottstyper, bl.a. vid narkotikabrott, penningförfalskning, penningtvätt och stöld.

För tillämpning av 43 a § StGB krävs, utöver vad som krävs för tillämpning av 73 d § StGB, att rätten dömer den tilltalade till mer än två års fängelse.

Bestämmelsen om "Vermögensstrafe" i 43 a § StGB är subsidiär till bestämmelserna i 73 d § StGB om utvidgat förverkande. Och denna bestämmelse är i sin tur subsidiär till bestämmelserna i 73 och 73 a §§ StGB om förverkande av styrkt utbyte av brott.

Enligt 73 d § StGB skall rätten besluta om förverkande av egendom som tillhör gärningsmannen eller en annan medverkande, om en bestämmelse som hänvisar till denna regel har överträtts och omständigheterna berättigar till antagandet att egendomen erhållits för eller från brott ("... wenn die Umstände die Annahme rechtfertigen, dass diese Gegenstände für rechtswidrige Taten oder aus ihnen erlangt worden sind"). För förverkande krävs inte att den tilltalade döms för den gärning från vilken egendomen härrör och det är inte heller nödvändigt att det är möjligt att ange vilken konkret gärning det gäller. Det är tillräckligt att omständigheterna ger vid handen att tillgångarna härrör från en eller annan straffbar aktivitet. Även enligt denna bestämmelse är subsidiärt värdeförverkande möjligt.

Högsta domstolen i Tyskland (Bundesgerichtshof, BGH) har i ett beslut rörande tillämpningen av 73 d § StGB uttalat att rätten måste vara fullständigt övertygad om att egendomen härrör från brott för att regeln skall kunna tillämpas (BGH beslut 22 november 1994 nr 48). Enligt vad vi inhämtat är praxis inte helt entydig, men så mycket är klart att beviskravet ställts högre än vad lagtexten ger vid handen.

Som nämnts är "Vermögensstrafe" (43 a § StGB) en ny straffart riktad mot organiserad brottslighet. Regeln i 43 a § StGB säger att när ett straffstadgande refererar till denna regel får rätten, som tillägg till ett livstidsstraff eller ett fängelsestraff på mer än två år, besluta att lag-

överträdaren skall betala en summa pengar som högst kan uppgå till värdet av hans tillgångar. Utbyte som förverkas skall inte räknas med vid uppskattningen av tillgångarnas värde.

I praxis krävs en dom på betydligt mer än två års fängelse för att "Vermögensstrafe" skall komma i fråga. Om man dömer till fängelse och "Vermögensstrafe" måste summan av reaktionerna stå i proportion till brottet. BGH har uttalat att 43 a § endast kan tillämpas vid vinningsmotiverad kriminalitet. Vid tillämpning av 43 a § StGB skall domstolen fastställa ett fängelsestraff om högst två år, som skall avtjänas om det belopp som den dömda förpliktas utge som "Vermögensstrafe" inte betalas. Någon motsvarande bestämmelse finns inte när det gäller förverkande.

Vad därefter gäller säkerställande av verkställighet av beslut om förverkande av utbyte av brott kan följande regler nämnas. Vid tillämpning av 73 och 73 d §§ StGB kan enligt 111 b och 111 c §§ i den tyska straffprocesslagen (Strafprozessordnung, StPO) beslag ske. Om det är fara i dröjsmål kan polisen ta egendom i förvar. Vid förvarstagande inträder avyttringsförbud och förvärv i god tro är då inte längre möjligt. Vid tillämpning av 73 a § kan rätten och åklagaren besluta om beslag (111 b [2] och 111 d § § StPO). Beslut om beslag kan fattas på ett tidigt stadium, redan innan den öppna förundersökningen har inletts.

Vid tillämpning av regeln om "Vermögensstrafe" i 43 a § StGB kan säkerhetsåtgärder vidtas före rättegången (111 o § StPO), något som inte är möjligt vid andra typer av böter. Enligt 111 p § StPO kan vidare, med verkan för hela Tyskland, förordnas om att den misstänkte inte längre får förfoga över sin egendom.

Beträffande organisatoriska frågor kan nämnas att en projektgrupp som arbetar med frågor rörande förverkande startades under 1997 inom polismyndigheten för Baden-Württemberg (Landeskriminalamt Baden-Württemberg) i Stuttgart. Gruppen, Projektgruppe Vermögensabschöpfung, består av 10 personer och arbetar med utbildning, rådgivning och faktainsamling när det gäller förverkandefrågor. Den följer alla mål om förverkande och understöder polisen vid ekonomiska undersökningar. Gruppen hade vid vårt besök i februari 1998 utbildat 60 poliser. Liknande projekt har sedermera startats även i andra delstater.

Projektgruppen lämnade i februari 1998 bl.a. följande upplysningar om tillämpningen av förverkandereglerna. Erfarenheterna av reglerna om förverkande av styrkt utbyte i 73 och 73 a §§ StGB är att de är mycket effektiva om de används konsekvent. De nyare reglerna om utvidgat förverkande och "Vermögensstrafe" är inte tillräckligt etablerade ännu. I Baden-Württemberg har 73 d § StGB hittills endast tillämpats i tre fall. I hela Tyskland är det troligen inte mer än 25-30 fall per år där 73 d § tillämpas. En faktor som kan ha betydelse i detta sammanhang är att

åklagaren i narkotikamål ofta träffar avtal med den misstänkte om att den misstänkte avstår från att göra anspråk på beslagtagna pengar eller andra tillgångar. I sådana fall blir förverkande inte aktuellt. Under de senaste åren har 43 a § StGB inte tillämpats i något fall i Baden-Württemberg.

Projektgruppen redogjorde också för de tre fall där regeln om utvidgat förverkande i 73 d § StGB hittills hade tillämpats i Baden-Württemberg. Dessa fall kan sammanfattas enligt följande. Vid husrannsakan med anledning av misstanke om brott fann polisen större summor kontanter hos personer som inte hade andra redovisade legala inkomster än bidrag från det allmänna. Personerna levde under oordnade förhållanden och var tidigare kända av polisen. De gjorde gällande att pengarna tillhörde släktingar eller att de härrörde från affärsverksamhet som inte närmare preciserades. Invändningarna godtogs inte utan medlen förverkades.

Projektgruppen uppgav vidare att man nu fokuserar mera på den ekonomiska sidan av brottet än man gjorde tidigare. Man kontrollerar t.ex. numera regelmässigt hur stor legal inkomst gärningsmannen har. En undersökning av gärningsmannens ekonomiska förhållanden kan, när ett brottmål anhängiggjorts, initieras inte endast av åklagaren utan även av rätten. Den ekonomiska undersökningen och den vanliga förundersökningen löper parallellt.

I doktrinen har det framförts viss kritik mot regeln om utvidgat förverkande i 73 d § StGB. Det har gjorts gällande att regeln skulle strida mot Europakonventionens oskyldighetspresumtion och mot förbudet mot att tvinga en misstänkt att bidra till bevisning mot honom själv. Det finns dock ännu inget avgörande från Europadomstolen rörande 73 d § StGB.

Det har också från konstitutionella utgångspunkter gjorts invändningar mot "Vermögensstrafe". Kritikerna menar att "Vermögensstrafe" i realiteten inte är böter utan konfiskation. BGH har dock uttalat att "Vermögensstrafe" inte innebär konfiskation, om man betraktar det ådömda fängelsestraffet och "Vermögensstrafe" som en enhet.

3.2 Nederländerna

Reglerna om förverkande i den nederländska strafflagen ändrades och effektiviserades med verkan från mars 1993 som en del i den s.k. squeeze them- eller strip them-lagstiftningen.

I syfte att beröva den som befunnits skyldig till brott vinsten av brottet kan domstolen enligt artikel 36 e 1, på åklagarens begäran, beordra vederbörande att betala en viss summa pengar till staten.

I artikel 36 e 2 i strafflagen behandlas förverkande vid sådana brott som i den engelska översättningen av strafflagen betecknas som "offences". Det sägs där att ett beslut om förverkande kan riktas mot en person som befunnits skyldig till ett brott och som har fått vinning av det brottet, av liknande brott ("similar offences") eller av brott som kan ge böter av femte kategorin, om det finns tillräcklig bevisning ("sufficient evidence") för att han begått brotten.

Artikel 36 e 3 gäller allvarligare brott som kan ge böter av femte kategorin ("indictable offence on account of which a fifth category fine may be imposed"). Enligt regeln kan förverkande ske från en person som befunnits skyldig till ett sådant brott, om en ekonomisk undersökning ("financial investigation") har utförts och det med hänsyn till den undersökningen är sannolikt ("likely") att andra brott av samma svårhet ("other indictable offences") lett till att han erhållit en olaglig vinning.

Beviskravet i artikel 36 e 2, "sufficient evidence", är lägre än vad som krävs för en fällande brottmålsdom. Och beviskravet i artikel 36 e 3, "likely", är än lägre. Bestämmelserna innebär alltså att åklagarens bevisbörda lättas i förhållande till vad som annars gäller.

En skillnad mellan förverkandereglererna i artikel 36 e 2 och 3 är att enligt 2 fordras att utbytet kan knytas till de fakta som presenteras i gärningsbeskrivningen ("the summons") eller förundersökningen ("the dossier"), medan något sådant krav inte uppställs i 3. Enligt sistnämnda lagrum är det tillräckligt att en ekonomisk undersökning har utförts och att denna visar på en skillnad, som inte tillfredsställande kan förklaras, mellan den tilltalades lagliga förvärv och vad han faktiskt äger.

Förverkandereglerernas utformning bör ses mot bakgrund av den nederländska straffprocessen. Här förekommer begreppen "proven facts" och "similar facts". "Proven facts" är omständigheter som tas upp i gärningsbeskrivningen ("the summons") och prövas av rätten. "Similar facts" är omständigheter som inte omnämns i gärningsbeskrivningen men som däremot förekommer i "the dossier" (ungefär förundersökningen). "Similar facts" blir följaktligen inte föremål för rättens prövning. Den tilltalade kan dock välja att medge omständigheter av detta slag. I så fall beaktar domstolen dessa vid straffmätningen och de kan därefter inte bli föremål för ny rättegång. På detta sätt kan den tilltalade i en rättegång få straff utmätt för flera brott än de som framgår av gärningsbeskrivningen samtidigt som rätten behöver pröva skuldfrågan endast beträffande de gärningar som uttryckligen omfattas av åtalet. Denna ordning anses arbetsbesparande för rättsväsendet.

Regeln i artikel 36 e 3 anses i Nederländerna inte innebära en omvänd bevisbörda eftersom det ankommer på åklagaren att dels få den tilltalade fälld för ett brott, som kan utgöra grund för regelns tillämpning, dels göra sannolikt att lagöverträdaren fått utbyte av andra brott av samma

svårhetsgrad. Först när åklagaren har lyckats med detta måste lagöverträdaren, för att undgå förverkande, förklara den skillnad som den ekonomiska undersökningen påvisat mellan förmögensinnehavet och vad han enligt tillgängliga uppgifter kunnat förvärva på lagligt sätt.

En ekonomisk undersökning är en särskild undersökning med syfte att utröna omfattningen av den misstänktes vinning av brott och att möjliggöra förverkande av vinningen. Under en sådan undersökning har polis och åklagare vidare befogenheter än under en vanlig förundersökning.

Enligt artikel 36 e 4 i strafflagen kan rätten besluta om förverkande av ett belopp som är mindre än den uppskattade vinningen. Rätten skall vid beslut om förverkande ta hänsyn till tidigare beslut om förverkande hos den tilltalade (artikel 36 e 7 strafflagen). I anknytning till förverkandebeslutet fastställer rätten ett fängelsestraff som skall avtjänas om förverkandebeloppet inte betalas (artikel 24 d. strafflagen).

I den nederländska straffprocesslagen finns en bestämmelse om att åklagaren, fram till dess att en ekonomisk undersökning är avslutad, kan ingå avtal med den misstänkte om att denne skall betala den uppskattade vinningen helt eller delvis. Om ett sådant avtal träffas, vilket är vanligt i praktiken, är förverkandefrågan avslutad (art. 511).

Det är möjligt att ta egendom i beslag för att säkra kommande förverkande ("provisional seizure", artikel 94 a 2 i straffprocesslagen). Det är också möjligt att sälja beslagtagna egendom innan ett förverkandebeslut har meddelats. När egendom tas i beslag för att säkra förverkande kan egendomen tas ifrån den tilltalade och omhändertas av myndigheterna. I detta hänseende föreligger en skillnad i förhållande till vad som gäller beträffande motsvarande tvångsmedel inom civilrätten.

Vad gäller organisatoriska frågor kan nämnas att en särskild myndighet inrättades år 1994 för att stimulera en frekvent och riktig tillämpning av de nya reglerna om förverkande av utbyte av brott. Myndigheten – Bureau Ontnemingswetgeving Openbaar Ministerie, vanligen förkortat B.O.O.M. – är lokaliserad till Leeuwarden. Myndighetens uppgift är att för den nederländska riksåklagarens räkning ge hjälp och stöd i praxisfrågor beträffande förverkande, att tillhandahålla utbildning och sprida information rörande förverkandereglerna, att erbjuda hjälp och stöd till åklagare som driver förverkandefrågor och att hjälpa till med verkställighet av förverkandebeslut.

Personalen vid B.O.O.M. utför inte själva talan om förverkande i rättegångar utan erbjuder hjälp till åklagaren i målet. Det ankommer också på B.O.O.M. att fatta beslut om försäljning av beslagtagna egendom i de fall där man utnyttjar den tidigare nämnda möjligheten att försälja egendomen utan att avvakta beslut i förverkandefrågan.

Om reglernas tillämpning har B.O.O.M. upplyst att 1 306 yrkanden om förverkande framställdes under år 1996. Under första halvåret 1997

handlade domstolarna 447 mål om förverkande och vid utgången av år 1996 hade beslut om förverkande av sammanlagt 40 miljoner NLG meddelats. Mer än hälften av målen avsåg narkotikabrott.

När de nya reglerna om förverkande i artikel 36 e i strafflagen infördes år 1993 blev de, enligt B.O.O.M., inte föremål för någon nämnvärd kritik. Artikel 6 har av högsta domstolen i Nederländerna inte ansetts strida mot oskyldighetspresumtionen i artikel 6 i Europakonventionen.

Slutligen kan nämnas att de nu gällande reglerna anses behäftade med vissa brister. En arbetsgrupp med deltagare från B.O.O.M. har utrett vilka problem som föreligger. Bl.a. pekar arbetsgruppen på att avdrag för kostnader för brottet medges och att det inte finns någon definition av vad som är utbyte och inte heller några regler om vilka kostnader som får respektive inte får dras av vid beräkning av utbytet. Detta uppges leda till att det i rättegångar angående förverkande ofta blir omfattande diskussioner om beräkningen av utbytet. Det har framförts förslag om införande av en definition av begreppet utbyte med angivande av vilka kostnader som skall få räknas av.

Som problem nämns vidare i detta sammanhang att de tilltalade ofta har placerat sin egendom i juridiska personer, vilket försvårar beslag, att domstolen kan fastställa förverkandebeloppet till ett lägre belopp än vad utbytet uppgått till, att domaren kan beakta att den tilltalade inte har några tillgångar och att det är svårt att förmå alla åklagare och domare att tillämpa de nya reglerna om förverkande. Man framhåller också att det är stor skillnad mellan olika domare i fråga om hur reglerna tillämpas.

3.3 England och Wales

Förverkande av vinning av brott ("confiscation") kan ske enligt två olika regelsystem beroende på om det är fråga om vinning från narkotikabrott, inklusive penningtvätt avseende utbyte av sådana brott, eller vinning från andra typer av brott. Reglerna om förverkande av vinning från narkotikabrott finns i 37 kap. i den engelska lagen om narkotikahandel, Drug Trafficking Act, som antogs år 1994. Reglerna om förverkande av vinning från annan kriminalitet än narkotikabrott finns i del VI i den engelska strafflagen, Criminal Justice Act från 1988. Dessa regler skärptes senast genom Proceeds of Crime Act 1995.

Förverkande av vinning enligt Drug Trafficking Act 1994 kan endast ske från personer som fälls för brott enligt den lagen och beträffande vilka rätten finner det sannolikt att de har haft vinning av sådant brott, Chapter 37 section 2 (1) och (8). Rätten kan besluta om förverkande på talan av åklagaren eller ex officio, Chapter 37 section 2 (1) och (5).

Vid bedömningen av om den tilltalade har haft vinning och vid uppskattningen av vinningens omfattning skall domstolen enligt Chapter 37 section 4 (2) Drug Trafficking Act 1994 använda vissa presumtioner. Presumtionerna innebär att alla tillgångar som lagöverträdaren ägt efter brottmålsdomen liksom alla tillgångar han mottagit under de senaste sex åren innan förverkandeförfarandet inleddes skall anses utgöra vinning av narkotikabrott begångna av honom och att alla utgifter han haft under denna tid skall anses bestridda med vinning från narkotikabrott begångna av honom, Chapter 37 section 4 (3) Drug Trafficking Act 1994.

Värdet av den med tillämpning av dessa presumtionsregler beräknade vinningen jämförs därefter med värdet av de tillgångar som lagöverträdaren faktiskt äger. Utgångspunkten är att ett belopp motsvarande det lägsta av dessa båda värden skall förverkas. Förverkande skall emellertid inte ske om lagöverträdaren visar att presumtionerna är felaktiga, dvs. att tillgångarna inte kommer från narkotikabrott, eller om rätten finner att en tillämpning av presumtionerna skulle innebära stor risk för ett materiellt oriktigt beslut i det aktuella fallet, Chapter 37 section 4 (4) Drug Trafficking Act 1994.

Presumtionsreglerna är bevislätnadsregler för åklagaren. Beviskravet när det gäller frågan om den tilltalade begått ett brott som gör presumtionsreglerna tillämpliga har emellertid inte lättats. Det åligger alltså åklagaren att styrka bortom rimligt tvivel att den tilltalade begått brottet i fråga. Av bestämmelsen i Chapter 37 section 2 (8) Drug Trafficking Act 1994 följer att beviskravet för brytande av presumtionerna är det samma som gäller i tvistemål, dvs. övervägande sannolikt ("balance of probabilities"; se s. 19 i "Confiscation and Money Laundering: Law and Practice. A Guide for Enforcement Authorities", Home Office, Organised and International Crime Directorate, 1997, London, The Stationery Office).

Som nämnts ovan är det endast det lägsta av värdet av den uppskattade vinningen och värdet av de tillgångar den dömda faktiskt äger som skall förverkas. Beräkningarna görs under den särskilda undersökning som föregår förverkanderättegången. Under en sådan undersökning har polisen större befogenheter än under en vanlig förundersökning, t.ex. vad gäller möjligheterna att få tillträde till lokaler och att få editionsföreläggande utfärdad.

I praxis yrkas förverkande endast i fall där den bedömningen görs, att man kan emotse förverkande av minst 25 000 GBP.

Det finns regler om att vissa anspråk, t.ex. fordringar förenade med panträtt i fastighet, har företräde framför förverkande ("preferential debts").

I alla förverkandebeslut fastställs ett fängelsestraff som skall avtjänas om förverkandebeloppet inte betalas ("imprisonment for default").

Om den tilltalade i ett mål om förverkande gör gällande att någon annan äger den egendom som yrkas förverkad, måste han, för att skydda egendomen från förverkande, göra detta övervägande sannolikt ("satisfy the Court by the balance of probability").

Reglerna om förverkande av vinning av andra brott än narkotikabrott i del VI av Criminal Justice Act 1988 (främst section 72 AA) har efter ändringarna genom Proceeds of Crime Act 1995 i huvudsak samma innehåll som reglerna om förverkande i Drug Trafficking Act 1994. Vissa skillnader föreligger dock. Så måste t.ex. rätten enligt Drug Trafficking Act 1994 alltid tillämpa de tidigare nämnda presumptionsreglerna medan rätten enligt the Proceeds of Crime Act 1995 kan tillämpa presumptionsreglerna endast om den tilltalade döms för minst två brott, begångna efter den 1 november 1995 då Proceeds of Crime Act trädde i kraft. Enligt Drug Trafficking Act 1994 kvarstår förverkandeskulden även efter avtjänat fängelsestraff på grund av bristande betalning. Enligt Proceeds of Crime Act 1995 avskrivs däremot skulden sedan ett sådant straff har avtjänats.

Verkställigheten av ett kommande beslut om förverkande kan säkras genom beslag ("restraint order"). Ett sådant beslag omfattar all den tilltalades egendom och innebär att han inte får förfoga över den. För att en ansökan om beslag i syfte att säkra förverkande skall bifallas, krävs att det föreligger sannolika skäl ("probable cause") för att den tilltalade har begått ett visst brott och att han därigenom har fått ett utbyte. Det är inte tillräckligt att åklagaren gör ett opreciserat påstående om t.ex. "criminal activity". Vidare krävs att den tilltalade har realiserbar egendom som kan förverkas. Ett beslagsbeslut kan också meddelas om den tilltalade har egendom i utlandet. I ett sådant fall underrättas t.ex. den utländska bank där den tilltalade har ett tillgodohavande om beslutet. Beslaget gäller till dess att beslutet om förverkande har verkställts. The Magistrates Court registrerar beslaget och driver in förverkandebeloppet.

I detta sammanhang kan också nämnas att The High Court kan utse en person med uppgift att förvalta den tilltalades egendom ("a receiver"), t.ex. för att driva en affärsverksamhet vidare eller se till att egendomens värde bevaras. Så sker i de större målen. Förvaltaren kan också sälja egendomen.

När det gäller organisatoriska frågor kan nämnas att det inom the Crown Prosecution Service finns en särskild avdelning som arbetar med förverkandefrågor. Avdelningen kallas Central Confiscation Branch (CCB) och finns i London. CCB erbjuder hjälp och råd till åklagare i frågor om förverkande samt tillhandahåller utbildning och ombesörjer faktainsamling när det gäller förverkandefrågor.

Från CCB har inhämtats att tusentals mål om förverkande behandlas av domstolarna varje år. Under år 1996 handlade CCB 450 fall, varav 60 procent avsåg narkotikabrott.

Enligt uppgift från CCB fungerar de nya reglerna om förverkande väl. De uppges också vara allmänt accepterade. Någon nämnvärd kritik mot den nya regleringen framfördes enligt CCB inte heller vare sig i parlamentet eller i den allmänna debatten i samband med reformen.

Europadomstolen har prövat ett mål rörande förverkandereglererna i den tidigare gällande Drug Trafficking Offences Act 1986 (Welch mot Storbritannien, 1/1994/448/527). Målet gällde frågan om retroaktiv strafflag, men är intressant också när det gäller reglernas materiella innehåll. Domstolen fann att en tillämpning av reglerna på grund av ett brott som hade begåtts innan lagen trädde i kraft stred mot förbudet mot retroaktiv strafflag i artikel 7 i Europakonventionen. Domstolen framhöll emellertid också att domslutet endast avsåg den retroaktiva tillämpningen och inte i något hänseende innebar ett ifrågasättande av de möjligheter till förverkande som anförtrots domstolarna som ett led i kampen mot narkotikabrotten.

3.4 De nordiska länderna

Även i våra nordiska grannländer har frågan om förverkandereglerernas utformning uppmärksammats under senare tid. I såväl Danmark som Norge har reformer genomförts och i Finland är regleringen för närvarande föremål för en översyn. I det följande lämnas en redogörelse för de nya norska och danska reglerna.

3.4.1 Norge

I april i år antog stortinget ett förslag till ändring av reglerna om förverkande av utbyte av brott (Ot.prp. nr. 8 [1998–99], Innst. O. nr. 50 [1998–99], Besl. O. nr. 59 [1998–99]). Förslaget bygger på Inndragningsutvalgets betänkande NOU 1996:21 Mer effektiv inndragning av vinning. De nya bestämmelserna trädde i kraft den 1 juli 1999.

Den allmänna bestämmelsen om förverkande av utbyte finns i 34 § straffeloven, som efter lagändringen har följande lydelse:

Utbytte av en straffbar handling skal inndras. Ansvaret kan likevel reduseres eller falle bort i den grad retten mener at inndragning vil være klart urimelig. Inndragning foretas selv om lovovertrederen ikke kan straffes fordi han var utilregnelig (§§ 44 eller 46) eller ikke utviste skyld.

Som utbytte regnes också formuesgode som trer istedenfor utbytte, avkastning og andre fordeler av utbytte. Utgifter kommer ikke til fradrag. Kan størrelsen av utbyttet ikke godtgjøres, fastsetter retten beløpet skjønnsmessig.

Istedenfor formuesgodet kan det inndras et beløp som svarer til formuesgodets verdi eller til en del av verdien. Det kan bestemmes i dommen at formuesgodet hefter til sikkerhet for inndragningsbeløpet.

Inndragning foretas overfor den utbyttet er tilfalt direkte ved handlingen. Det skal legges til grunn at utbyttet er tilfalt lovovertrederen hvis han ikke sannsynliggjør at det er tilfalt en annen.

Bestämmelsen gäller både vinning som uppkommit vid överträdelse av straffeloven och vinning som uppkommit vid överträdelse av en specialstraffrättslig bestämmelse. I 35 § straffeloven ges möjlighet att förverka egendom som frambragts genom brott eller varit föremål för en straffbar handling liksom egendom som använts eller varit avsedd att användas vid brott.

En grundläggande förutsättning för förverkande enligt 34 § straffeloven är att en straffbar handling har begåtts. Vanliga beviskrav gäller, vilket innebär att om det föreligger rimligt tvivel om att den tilltalade har begått den straffbara handlingen, kan han inte heller drabbas av förverkande. Vidare krävs att utbyte faktiskt har uppnåtts och att det föreligger ett orsakssamband mellan utbytet och en konkret straffbara handling. Det ankommer alltså på åklagaren att bevisa från vilket konkret brott utbytet härrör.

I paragrafens andra stycke har en precisering av begreppet "utbytte" införts. Som skäl för att i lag närmare reglera vad som skall räknas som utbyte av brott anförs i propositionen såväl pedagogiska skäl som intresset av att så långt möjligt bringa de norska reglerna i överensstämmelse med de krav som ställs i Förenta Nationernas konvention den 19 december 1988 mot olaglig hantering av narkotika och psykotropa ämnen (a. prp. s. 23).

I författningskommentaren sägs bl.a. att med utbyte skall förstås varje fördel som uppnås genom den straffbara handlingen. Det är alltså inte något absolut krav att fördelen har ett ekonomiskt värde, även om detta är det normala. Enligt vad som anförs vidare kan även gjorda besparingar vara att räkna som utbyte (a. prp. s.65).

Att även det som trätt i stället för utbyte skall räknas som utbyte innebär att förverkande kan ske också av egendom som inköpts för den köpeskilling som försäljningen av det ursprungliga brottsutbytet inbringat. I propositionen nämns som exempel en offentlig tjänsteman som mottar en bil som bestickning. Om tjänstemannen därefter säljer bilen

och köper en båt för pengarna så kan alltså båten förverkas (a. prp. s. 66).

När det i den aktuella bestämmelsen talas om "formuesgoder som trer istedenfor utbytte" är avsikten att detta uttryck skall täcka även egendom som utbytet har förvandlats till eller gjorts om till (a. prp s. 66).

Också avkastning och andra fördelar av utbytet skall räknas som utbyte. I denna del hänvisas i propositionen till vad Indragningsutvalget anförde härom i sitt betänkande (NOU 1996:21). I betänkandet (s. 131 f.) konstaterades i denna del bl.a. att det dittills hade krävts ett relativt nära samband mellan vinningen och avkastningen för att avkastningen skulle kunna förverkas. Det var accepterat att ränteavkastning kunde förverkas. Däremot hade det antagits att förverkande som huvudregel var uteslutet när det gäller avkastning från aktier som inköpts för vinning av brott. Likaså var det uteslutet att förverka lotterivinster när lotten inköpts för vinning av brott. Indragningsutvalget förklarade att dess förslag innebar att även sådan avkastning skulle kunna förverkas. Detsamma gällde vinster från trav, tips etc. Avgörande för frågan, om förverkande kan ske, blev enligt utvalget om vinningen kunde föras tillbaka till en olovlig vinning. Förslaget innebar att även avkastning av vad som trätt i stället för den ursprungliga vinningen blev åtkomlig för förverkande.

I norsk rätt var tidigare utgångspunkten att det var nettovinningen som skulle förverkas. I propositionen konstateras emellertid att det i praxis hade gjorts så många undantag från denna princip att huvudregeln kunde sägas vara att det var bruttovinningen som förverkades. Som framgått innebär lagändringen att denna praxis lagfästes. Det är emellertid inte helt uteslutet enligt norsk rätt att medge avdrag för kostnader och utgifter i samband med brottet. I de undantagsfall där detta kan vara befogat kan det ske genom tillämpning av en regel i paragrafens första stycke, enligt vilken förverkande kan reduceras eller underlåtas i den mån rätten finner att förverkande vore "klart urimelig".

I 34 § andra stycket anges också att rätten får fastställa vinningens omfattning skönsmässigt när den inte kan bevisas. Detta innebär att det ställs lägre beviskrav än normalt vid beräkningen av vinningens omfattning. Däremot innebär denna regel inte någon avvikelse från de normala beviskraven när det gäller frågan om någon vinning över huvud taget har uppkommit.

Förverkande enligt 34 § straffeloven kan enligt vad som anges i paragrafens tredje stycke alternativt ske genom sak- eller värdeförverkande. Avgörande för valet mellan de båda formerna är om identitetskravet är uppfyllt, dvs. om det är klarlagt att de aktuella pengarna eller föremålen förvärvats vid eller härrör från den straffbara handlingen. Om identitets-

kravet är uppfyllt kan sakförverkande ske och när kravet inte är uppfyllt kan det i stället bli fråga om värdeförverkande.

Förverkandekravet skall, enligt 34 § fjärde stycket straffeloven, riktas mot den som vinningen har "tilfalt direkte ved handlingen". Det avgörande är alltså inte vem som har begått gärningen utan vem som har fått vinningen. I anslutning till denna bestämmelse har det införts en presumtionsregel, som innebär att man skall utgå från att utbytet har tillfallit lagöverträdaren, om inte denne gör sannolikt att det har tillfallit någon annan. Presumtionsregeln innebär bl.a. att solidariskt betalningsansvar i vissa situationer kan komma i fråga då flera medverkat till brottet. Enligt förarbetena bör sålunda ett solidariskt betalningsansvar kunna åläggas i den teoretiskt tänkbara situationen att det, när flera deltagit i brottet, framstår som lika sannolikt att utbytet tillfallit den ene som den andre (a. prp. s. 67).

Verkställighet av beslut om förverkande kan säkerställas genom beslag när det gäller sakförverkande och genom "heftelse" när det gäller värdeförverkande (NOU 1996:26 s. 38).

Reformeringen av de norska förverkandereglerna innebar också att en möjlighet till s.k. utvidgat förverkande öppnades. Bestämmelsen härom finns i 34 a § straffeloven, som har följande lydelse.

Utvidet inndragning kan foretas når lovovertrederen finnes skyldig i en straffbar handling av en slik art at den kan gi betydelig utbytte, og han har foretatt

- a) en eller flere straffbare handlinger som samlet kan medføre straff av fengsel i 6 år eller mer, eller forsøk på en slik handling, eller
- b) minst én straffbar handling som kan medføre straff av fengsel i 2 år eller mer, eller forsøk på en slik handling, og lovovertrederen de siste 5 år før handlingen ble begått, er ilagt straff for en handling av en slik art at den kan gi betydelig utbytte.

Forhøyelse av strafferammen ved gjentakelse kommer ikke i betraktning.

Ved utvidet inndragning kan alle formuesgoder som tilhører lovovertrederen, inndras hvis han ikke sannsynliggjør at formuesgodene er ervervet på lovlig måte. § 34 tredje ledd gjelder tilsvarande.

Ved utvidet inndragning overfor lovovertrederen kan også verdien av alle formuesgoder som tilhører lovovertrederens nåværende eller tidligere ektefelle, inndras hvis ikke

- a) de er ervervet før ekteskapet ble inngått eller etter at ekteskapet ble oppløst,

- b) de er ervervet minst fem år før den straffbare handling som gir grunnlag for utvidet inndragning, eller
- c) lovovertrедeren sannsynliggjør at formuesgodene er ervervet på annen måte enn ved straffbare handlinger som han har begått.

Når to personer bor fast sammen under ekteskapslignede forhold, likestilles det med ekteskap.

Förverkande enligt 34 a § förutsätter alltså till en början att någon befunnits skyldig till grövre straffbara handlingar som är sådana att de kan ge betydande vinning. Det krävs däremot inte att det visas att något utbyte faktiskt uppkommit vid det aktuella brottet.

Något krav på att åklagaren måste ange en konkret straffbar handling som utbytet härrör från gäller inte enligt denna paragraf. Det blir alltså här fråga om förverkande av utbyte från oidentifierad kriminalitet. Förutom att det görs undantag från det annars gällande kravet på konkretisering innebär bestämmelsen också att bevisbördan för att viss egendom härrör från brott kastas om; all egendom som tillhör lagöverträdaren kan enligt bestämmelsen förverkas, om inte denne gör sannolikt att egendomen har förvärvats på ett lagligt sätt.

Förverkande enligt 34 a § är fakultativt och kan följaktligen även ske partiellt. Utgångspunkten är att förverkandet skall ske i form av sakförverkande, men det står rätten fritt att i stället besluta om förverkande av ett belopp som helt eller delvis motsvarar egendomens värde.

Som skäl för att införa en möjlighet till utbytesförverkande utan krav på att utbytet kan hänföras till en viss konkret gärning, anförs främst att det, särskilt vid yrkesmässigt bedriven brottslighet, är stötande och klart stridande mot ändamålet med förverkanderegleringen, om förverkande av egendom som sannolikt förvärvats genom brott inte kan ske därför att åklagaren inte förmår bevisa vilket konkret lagbrott utbytet härrör från (a. prp. s. 30f.).

När det gäller motiven för att införa en ordning med omvänd bevisbörda hänvisas i propositionen bl.a. till de argument som Inndragningsutvalget i sitt betänkande anförde för en sådan lösning (a. prp. s. 32).

Utvalget anförde i denna fråga bl.a. att det är lagöverträdaren som normalt har bäst förutsättningar att visa att tillgångarna åtkommit på lagligt sätt, att den omständigheten, att någon döms för vinningsmotive-rad kriminalitet av en sådan art att den kan ge betydande vinning, ger en viss sannolikhet för att förmögenheten härstammar från kriminella handlingar och att bevisbörderegeln är nödvändig för att förverkandeinstitutet skall fylla sitt syfte, nämligen att hindra att någon tjänar på straffbara handlingar (NOU 1996:21 s. 97 och 134).

I propositionen uttalas vidare att de villkor som uppställs för utvidgat förverkande innebär att risken för att lagligt förvärvad egendom skall komma att förverkas inte kan anses vara så stor, att det kan anses oför-svarligt att införa en regel om omkastad bevisbörda. I sammanhanget framhålls också att det här är fråga om en straffrättslig reaktion som inte är att räkna som straff.

Som framgått kan även värdet av egendom som tillhör den tilltalades make eller sammanboende förklaras förverkat hos lagöverträdaren. För-verkandet kan enligt denna regel avse värdet av all den egendom som maken eller den samboende äger. Möjligheten till förverkande är alltså inte begränsad till egendom som har förvärvats från lagöverträdaren. Förverkande enligt denna regel skall dock kunna ske endast om äkten-skapet eller sammanboendet bestod vid förvärvstidpunkten. Förverkande är också uteslutet om egendomen har förvärvats mer än fem år före den handling som utgör grund för förverkandet eller om lagöverträdaren gör sannolikt att egendom förvärvats på annat sätt än genom straffbara gär-ningar som han begått.

I 37 a § straffeloven finns bestämmelser om förverkande av bl.a. ut-byte av brott som överlåtits av någon hos vilken förverkande kan ske en-ligt tidigare nämnda regler. Enligt paragrafens första stycke, som gäller bl.a. i fråga om utbyte som avses i 34 §, dvs. styrkt utbyte, kan det överlåtna eller dess värde förklaras förverkat hos mottagaren, om över-låtelsen skett genom gåva eller om mottagaren förstod eller borde förstått sambandet mellan den straffbara handlingen och det överlåtna.

Paragrafens andra stycke gäller det fallet att en lagöverträdare, hos vilken utvidgat förverkande enligt 34 a § kan ske, har överlåtit egendom till någon närstående. Vem som är att räkna som närstående följer av en legaldefinition i 5 § straffeloven. I här avsedda fall kan egendomen eller dess värde förverkas hos mottagaren, om åklagaren gör sannolikt att egendomen har förvärvats genom en straffbar gärning som lagöverträda-ren har begått. Förverkande skall dock inte ske, om egendomen har överlåtits mer än fem år innan den gärning som utgör grund för det ut-vidgade förverkandet begicks eller om egendomen har mottagits som vanligt underhåll från någon som är underhållsskyldig.

Under samma förutsättningar som anges i paragrafens andra stycke kan förverkande enligt fjärde stycket ske hos ett lagöverträdaren närstå-ende företag, till vilket han överlåtit egendom. För tillämpning av denna bestämmelse förutsätts att lagöverträdaren ensam eller tillsammans med någon närstående äger en väsentlig andel av företaget eller att lagöver-trädaren uppbär en betydlig del av företagens intäkter eller att han i kraft av sin ställning som företagsledare har ett väsentligt inflytande i företa-get.

Även om det framställs yrkande om förverkande mot någon lagöverträdaren närstående enligt andra stycket, kan värdet av den egendom som överlåtits till den närstående enligt 34 a § tredje stycket medräknas vid utvidgat förverkande hos lagöverträdaren. För att i dessa fall undvika dubbelförverkande har i 37 a § tredje stycket införts en särskild avräkningsregel som blir tillämplig när lagöverträdaren eller den närstående har infriat förpliktelsen enligt förverkandebeslutet.

Vid reformeringen av förverkandereglerna genomfördes även vissa ändringar i straffeprocessloven. Bl.a. infördes i 51 § andra stycket första meningen en uttrycklig bestämmelse, enligt vilken det förhållandet att straff har utdömts för visst brott inte hindrar att det senare mot den dömda framställs ett på samma brott grundat förverkandeyrkande, förutsatt att något sådant yrkande inte blev föremål för rättsens prövning i brottmålet. Detta överensstämmer med vad som tidigare ansetts gälla enligt praxis. En nyhet är däremot regeln i samma styckes andra mening. Att ett beslut om förverkande meddelats i samband med att frågan om ansvar för brottet avgjordes även i övrigt, utgör enligt denna bestämmelse inte något hinder mot att det senare framställs yrkande om ytterligare förverkande, om det tidigare beslutet endast gällde sakförverkande avseende egendom som direkt kan knytas till den straffbara gärningen.

3.4.2 Danmark

Den danska straffeloven har bestämmelser om förverkande ("konfiskation") i 75–77 §§. Reglerna gäller också vid överträdelse av straffbud i specialstraffrätten, jfr. 2 §. Förverkande anses i dansk rätt som en straffrättslig reaktion men inte som straff.

I 75 § första stycket anges de allmänna förutsättningarna för förverkande av utbyte. Bestämmelsen har följande lydelse:

Udbyttet ved en strafbar handling eller et hertil svarende beløb kan helt eller delvis konfiskeres. Savnes derfor nødvendigt grundlag for at fastslå beløbets størrelse, kan der konfiskeres et beløb, som skønnes at svare til det indvundne udbytte.

Som framgår av lagtexten kan förverkande ske även partiellt men i rättspraxis förverkas, i vart fall vid överträdelse av straffeloven, som huvudregel hela utbytet. Paragrafen tillåter alternativt sak- eller värdeförverkande. Det finns också en bevislätnadsregel i fråga om utbytets omfattning. Det har fastslagits i praxis att förverkande kan ske också när gärningsmannen inte kan straffas på grund av sin ålder eller på grund av speciella psykiska förhållanden.

Förverkandetalan får enligt 76 § första stycket riktas mot "den, hvem udbyttet er tilfaldt umiddelbart ved den strafbare handling". Har denne efter den straffbare handlingen disponerat över utbytet kan emellertid "det overdragne eller dets værdi konfiskeres hos erhververen, såfremt denne var bekendt med det overdragnes forbindelse med den strafbare handling eller har udvist grov uagtsomhed i denne henseende, eller hvis overdragelsen er sket som gave" (76 § fjerde stycket).

Den 28 november 1996 beslutade den danska regeringen en proposition med förslag till lag om ändring i straffeloven, retsplejeloven och våbenloven (Forslag til Lov om ændring af straffeloven, retsplejeloven og våbenloven, Folketinget 1996–97, Lovforslag nr. L 98). Propositionen var ett led i en handlingsplan mot "organiserat kriminalitet og rockerkriminalitet", som utarbetats av en arbetsgrupp under det danska justitsministeriet i mars 1995. I propositionen föreslogs bl.a. införande av en ny regel i straffeloven, 76 a §, som skulle göra det möjligt att förverka utbyte från oidentifierad kriminalitet. I denna del byggde förslaget på det ovan nämnda norska utredningsförslaget "Mer effektiv inndragning av vinning", NOU 1996:21. Propositionen antogs den 28 maj 1997 och lagändringarna trädde i kraft den 12 juni 1997.

Den nya 76 a § lyder:

Der kan foretages hel eller delvis konfiskation af formuegoder, der tilhører en person, som findes skyldig i en strafbar handling, når

- 1) handlingen er af en sådan karakter, at den kan give betydeligt udbytte, og
- 2) den efter loven kan straffes med fængsel i 6 år eller derover eller er en overtrædelse af § 286, stk. 1.

Stk. 2. Under betingelser som nævnt i stk. 1 kan der foretages hel eller delvis konfiskation af formuegoder, som den pågældendes ægtefælle eller samlever har erhvervet, medmindre

- 1) formuegodet er erhvervet mere end 5 år før den strafbare handling, som danner grundlag for konfiskation efter stk. 1, eller
- 2) ægteskabet eller samlivsforholdet ikke bestod på tidspunktet for erhvervelsen.

Stk. 3. Under betingelser som nævnt i stk. 1 kan der foretages hel eller delvis konfiskation af formuegoder overdraget til en juridisk person, som den pågældende alene eller sammen med sine nærmeste har en bestemmende indflydelse på. Det samme gælder, hvis den pågældende oppebærer en betydelig del af den juridiska persons indtægter. Konfiskation kan dog ikke ske, hvis formuegodet er overdraget til den juridiske person mere end

5 år før den strafbare handling, som danner grundlag for konfiskation efter stk. 1.

Stk. 4. Konfiskation efter stk. 1–3 kan ikke ske, hvis den pågældende sandsynliggør, at et formuegode er erhvervet på lovlig måde eller for lovligt erhvervede midler.

Stk. 5. I stedet for konfiskation af bestemte formuegoder efter stk. 1–3 kan der konfiskeres et beløb svarende til deres værdi eller en del heraf.

I propositionen uttalas att det med de dittills gällande reglerna i vissa situationer kan förefalla orimligt att åklagaren har hela bevisbördan för att det är fråga om utbyte från kriminalitet. Som exempel nämns det fallet att en person som är dömd för omfattande narkotikakriminalitet även efter konfiskation av utbytet från denna kriminalitet är i besittning av stora förmögenhetsvärden, t.ex. större penningbelopp eller fast egendom, fartyg, bil och liknande, och det med hänsyn till uppgifterna om den dömdes inkomster förefaller osannolikt att värdena åtkommits på lagligt sätt (a. lovforslag s. 29).

Justitsministeriet anger i propositionen att en utvidgad möjlighet till konfiskation bör innehålla två huvudelement. Det bör vara möjligt att konfiskera utbyte av icke identifierad kriminalitet och det bör åläggas den dömda att göra sannolikt ("sandsynliggøre") att hans tillgångar inte härrör från kriminalitet så att konfiskation kan ske, om han inte kan lämna upplysningar som ger en rimlig ("fornuftig") förklaring till hur tillgångarna åtkommits.

Det framhålls att den allmänna regeln, av hänsyn till den enskilde medborgarens rättssäkerhet, bör vara att myndigheterna inte kan begära att medborgaren redogör för det lagliga ursprunget till sin förmögenhet. Samtidigt anges emellertid att det är rimligt och motiverat att uppställa ett sådant krav inom ett förhållandevis snävt område, nämligen där det på sedvanliga sätt bevisas att en person har begått allvarliga brott av en typ som erfarenhetsmässigt kan ge betydligt utbyte och där det mot bakgrund av dessa brott och de stora tillgångar den tilltalade äger finns en välgrundad misstanke om att den uppklarade kriminaliteten endast är en del av den kriminalitet som den tilltalade har begått (a. lovforslag. s. 29).

I propositionen sägs den nya regeln ta sikte på personer som lever av eller har betydande intäkter från kriminalitet. Justitsministeriet framhåller att det för konfiskation inte krävs att lagöverträdelsen har gett ett sådant utbyte i det konkreta fallet utan att det är tillräckligt att den kan ge sådant utbyte. Som exempel anförs det fallet att en person döms för in smuggling av en större mängd narkotika men inte för någon narkotikaförsäljning. I ett sådant fall är enligt justitsministeriet förutsättningarna för konfiskation uppfyllda om försäljning av narkotikan hade kunnat ge

ett väsentligt utbyte. Även försök till brott kan utgöra grund för utvidgad konfiskation (a. lovforslag s. 29).

Justitsministeriet påpekar vidare att konfiskation enligt den nya bestämmelsen inte är obligatorisk och att den förutsätts bli använd beträffande större penningbelopp och andra likvida tillgångar som den tilltalade inte kan förklara åtkomsten av på ett rimligt sätt, t.ex. värdepapper, inestående belopp på bankkonto, eventuellt i utlandet, och kontantbelopp som förvaras på misstänkt sätt, exempelvis nedgrävt eller gömt. Någon fast minimigräns för konfiskationsbeloppets storlek anges inte i lagtexten, men i propositionen sägs att mindre värden än omkring 50 000 kr inte skall konfiskeras. Det erinras också om att bestämmelsen kan tillämpas även beträffande andra tillgångar, såsom fast egendom, bilar m.m. Här finns det, enligt vad som vidare anförs, anledning att sätta minimigränsen för konfiskation något högre än när det gäller likvida tillgångar, om egendomen varit i den tilltalades besittning en längre tid och inte har "lyxkaraktär" ("luksuspræget karakter"). När det gäller andra tillgångar än likvida medel är tanken således att bestämmelsen skall komma till användning främst beträffande mera exklusiv egendom. Den kan emellertid tillämpas även beträffande tillgångar utan "lyxkaraktär". Som exempel på en situation där en sådan tillämpning kan komma i fråga anförs det fallet, att tillgängliga uppgifter får anses ge vid handen att egendom som vanligen lånefinansieras har inköpts kontant (a. lovforslag s. 30).

I motsats till vad som gäller för konfiskation enligt bestämmelsen i 75 § första stycket straffeloven förutsätter tillämpning av den nya bestämmelsen i 76 a § att det förmodade utbytet finns i behåll. Konfiskationen skall rikta sig mot identifierbara penningbelopp, värdepapper, lös eller fast egendom. I stället för att konfiskera en enskild sak kan konfiskering av ett belopp motsvarande dess värde ske (76 a § femte stycket).

Angående regeln i paragrafens fjärde stycke, om att konfiskation inte får ske om den tilltalade gör sannolikt att tillgången förvärvats på lagligt sätt eller med lagligt förvärvade medel, anges i propositionen att det inte bör ställas alltför stränga krav för att undanta tillgångar från konfiskation och att det därför föreslås att den tilltalade skall "sandsynliggøre" att tillgången förvärvats lagligt. I anslutning härtill anförs vidare följande (a. lovforslag s.30).

Det må bero på en konkret vurdering, om dette bevis skal føres ved fremleggelse af skriftlig dokumentation i form af kvitteringer, selvangivelser med oplysning om (lovlig) indægt og formue eller forklaringer fra vidner, eller om tiltaltes forklaring om formuegoderners oprindelse er tilstrækkeligt troværdig.

Av effektivitetsskäl har i paragrafens andra stycket upptagits en bestämmelse som ger möjligheter till konfiskation även hos lagöverträdarens make eller sammanboende. Något krav på att tillgångarna skall visas härröra från lagöverträdaren har inte uppställts för konfiskation enligt denna bestämmelse.

Hänsyn till det nya förverkandeinstitutets effektivitet har också föranlett bestämmelsen i 76 a § tredje stycket. Denna bestämmelse möjliggör konfiskation av egendom som lagöverträdaren inom en tid av fem år före det att den straffbara gärningen begicks har överlåtit till en juridisk person, om han ensam eller tillsammans med någon närstående har ett bestämmande inflytande över den juridiska personen eller om han uppbär en betydande del av den juridiska personens intäkter.

Om ett konfiskationskrav riktas mot någon annan än den tilltalade, skall vederbörande kallas att inställa sig i brottmålsrättegången. Eventuellt kan det också bli fråga om att "anlægge en selvstændig sag mod den pågældende, efter at straffesagen er afsluttet". I båda fallen skall saken handläggas i straffprocessens former (a. lovforslag s. 30).

I propositionen berörs också frågan om reglerna om utvidgad konfiskation står i överensstämmelse med den danska grundlagen och Europakonventionens bestämmelser. Enligt justitsministeriet ger regeln om utvidgad konfiskation inte anledning till några rättssäkerhetsmässiga betänkligheter. Det sägs att det i den statsrättsliga litteraturen anses att konfiskation med repressivt ("pønalt") syfte inte kan anses vara sådan expropriation som omfattas av den danska grundlagens 73 § (a. lovforslag s. 31).

Angående förhållandet till Europakonventionen hänvisas i propositionen till det här under avsnitt 3.3 nämnda målet *Welch mot Storbritannien*, 1/1994/448/527. Justitsministeriet uttalar i anslutning härtill (s. 31) att då de engelska reglerna är betydligt mera långtgående än den danska regeln, kan denna senare regel inte anses strida mot bestämmelsen i artikel 6 andra stycket om att envar skall betraktas som oskyldig tills hans skuld lagligen fastställts eller mot regeln i artikel 1 i tilläggsprotokollet av den 20 mars 1952 om skydd för äganderätten.

4 Internationella åtaganden m.m.

4.1 FN:s narkotikabrottskonvention

Förenta nationernas konvention den 19 december 1988 mot olaglig hantering av narkotika och psykotropa ämnen (narkotikabrottskonventionen) syftar till att förstärka det internationella samarbetet och effektivisera insatserna i kampen mot den internationella narkotikahandeln. Konventionen innebär långtgående åtaganden när det gäller den straffrättsliga regleringen. Artikel 3 innehåller sålunda förpliktelser för parterna att i olika hänseenden straffbelägga inte bara illegal framställning, försäljning och innehav av narkotika utan också förfaranden som innebär hjälp att dölja eller omsätta vinsterna från den illegala narkotikahandlingen. Konventionen omfattar också frågor om förverkande, jurisdiktion samt utlämning och annat internationellt rättsligt samarbete.

I artikel 5 behandlas förverkande vid sådana brott som omfattas av konventionen. Inledningsvis föreskrivs där att varje part skall vidta sådana åtgärder som kan vara nödvändiga för att möjliggöra förverkande dels av vinning som härrör från narkotikabrott eller egendom motsvarande värdet av sådan egendom, dels av narkotika och psykotropa ämnen, material och utrustning eller andra hjälpmedel som använts eller varit avsedda att användas på något sätt vid sådant brott. Med uttrycket vinning avses här i enlighet definitionen i konventionens inledande artikel all egendom som förvärvats genom brott som omfattas av konventionen eller som direkt eller indirekt härrör från sådana brott.

Enligt artikel 5 skall det vidare finnas möjligheter att tillgripa tvångsmedel motsvarande kvarstad och beslag. För att möjliggöra sådant förverkande som avses i artikeln skall de rättsliga myndigheterna kunna få tillgång till handlingar som rör ekonomiska förhållanden, t.ex. bank- och affärshandlingar, utan hinder av bestämmelser om banksekretess.

I artikel 5 föreskrivs också att vinning av narkotikabrott som har omsatts till annan egendom eller blandats med annan egendom skall kunna förverkas i samma utsträckning som det ursprungliga brottsutbytet. Detsamma gäller i fråga om intäkter eller annat utbyte som härrör från vinning, egendom som vinning har omvandlats eller omsatts till eller egendom med vilken vinningen har blandats.

Även internationellt samarbete rörande förverkande behandlas i artikel 5. Bestämmelserna innebär sammanfattningsvis att parterna åtar sig att efter framställning från en annan part antingen utverka ett beslut om förverkande från egna myndigheter eller verkställa utländska förverkandebeslut i fråga om egendom som befinner sig inom partens territorium. Parterna skall vidare lämna varandra bistånd i syfte att säkra verkställigheten av ett kommande förverkande i de fall där något slutligt förverkandebeslut ännu inte föreligger. Parterna åtar sig sålunda att efter framställning spåra och omhänderta egendom.

Nämnas kan också att det i artikel 5 punkt 7 anges att part kan överväga att tillämpa omvänd bevisbörda i fråga om huruvida egendom som misstänks vara vinning eller annan egendom som kan förverkas är förvärvad på lagligt sätt.

Frågan om Sveriges tillträde till narkotikabrottskonventionen behandlades i proposition 1990/91:127. Regeringen föreslog att Sverige skulle ratificera konventionen. För att uppfylla åtagandena enligt konventionen avseende kriminalisering av olika former av medverkan till att omsätta eller dölja brottsligt förvärvad egendom föreslogs en utvidgning av det område som omfattas av bestämmelserna om häleri (9 kap. 6 § första stycket 3 och 4 BrB). I propositionen (s. 25) anfördes att en ändring av straffbestämmelserna i enlighet med förslaget skulle leda till att även konventionens krav beträffande förverkande tillgodosågs. Konventionens bestämmelser om förverkande ansågs alltså inte påkalla några lagändringar i övrigt.

När det gäller frågan om åklagarens bevisbörda vid förverkande konstaterades till en början att bestämmelsen i artikel 5 punkt 7 inte var tvingande. Vidare angavs att någon ändring av den i Sverige gällande ordningen - att det är åklagaren som har att bevisa att sådana omständigheter föreligger att egendomen kan förverkas - inte borde ske (a. prop. s. 28).

Riksdagen beslutade i enlighet med det i propositionen framlagda förslaget (bet. 1990/91:JuU32, rskr. 1990/91:323). Sedan Sverige ratificerat konventionen trädde denna för svenskt vidkommande i kraft den 20 oktober 1991.

Tilläggas kan att en FN-konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet för närvarande är under utarbetande. Även denna konvention torde komma att innehålla åtaganden som gäller förverkande av brottsutbyte.

4.2 Förverkandekonventionen

I september 1990 antog Europarådets ministerråd en konvention om penningtvätt, efterforskning, beslag och förverkande av vinning av brott (förverkandekonventionen). Syftet med konventionen är att utveckla det internationella samarbetet i fråga om förverkande av utbyte av brott och egendom som använts eller varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott.

Bestämmelser om förverkande finns även i en annan inom Europarådet utarbetad konvention, nämligen 1970 års konvention om brottmålsdoms internationella rättsverkningar (brottmålsdomskonventionen). Till skillnad från förverkandekonventionen gäller emellertid brottmålsdomskonventionen endast verkställighet av slutliga avgöranden och omfattar inte säkerhetsåtgärder. Eftersom endast ett fåtal stater anslutit sig till brottmålsdomskonventionen har dess praktiska betydelse också visat sig vara mycket begränsad. Förverkandekonventionen är avsedd att ge möjlighet till rättsligt samarbete under alla stadier i förfarandet, dvs. från förundersökningsskedet fram till dess att ett slutligt beslut om förverkande föreligger.

Förverkandekonventionen har utarbetats med den i föregående avsnitt behandlade narkotikabrottskonventionen som förebild. Många av de frågor som behandlas i narkotikabrottskonventionen tas följaktligen upp även i förverkandekonventionen. Liksom narkotikabrottskonventionen innehåller också förverkandekonventionen bestämmelser om penningtvätt. En skillnad är emellertid här att förverkandekonventionen inte är begränsad till någon viss typ av förbrott.

Förverkandekonventionen är indelad i fyra kapitel. Kapitel I innehåller definitioner av vissa termer som skall gälla vid konventionens tillämpning. Definitionerna är vida. De har utformats med tanke på att konventionen skall få en så omfattande tillämpning som möjligt. Med vinning avses t.ex. här varje ekonomisk fördel av brottsliga gärningar. Den kan bestå av all slags egendom, materiell eller immateriell, lös eller fast egendom, liksom juridiska handlingar som styrker äganderätt eller annan rätt till sådan egendom. Och hjälpmedel definieras som all slags egendom som på något sätt, helt eller delvis, använts eller varit avsedd att användas för att begå brottslig gärning eller brottsliga gärningar.

Kapitel II gäller åtgärder som skall vidtas på nationell nivå. I artikel 2, punkt 1 föreskrivs att parterna skall vidta sådana lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som kan vara nödvändiga för att kunna förverka hjälpmedel och vinning eller egendom vars värde motsvarar sådan vinning. Någon begränsning till vissa brott görs inte här. Enligt punkt 2 i samma artikel har emellertid parterna getts rätt att i samband med tillträdet till konventionen förklara att bestämmelsen i punkt 1 skall vara

tillämplig endast beträffande vissa bestämda brott eller vissa kategorier av brott.

Enligt artikel 3 skall parterna vidta sådana lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som behövs för att det skall vara möjligt att identifiera och spåra egendom som skall kunna förverkas och för att förhindra handel med eller överlåtelse eller undanskaffande av sådana egendom.

I artikel 4, punkt 1 anges att domstol eller annan behörig myndighet skall ha möjlighet att förordna att bank- eller affärshandlingar eller andra handlingar rörande ekonomiska förhållanden skall göras tillgängliga eller beslagtogs för att möjliggöra förverkande eller sådana åtgärder som avses i artikel 3. Banksekretess får inte utgöra hinder mot ett sådant förordnande.

Artikel 4, punkt 2 innehåller en uppmaning till parterna att överväga att införa vissa speciella spaningsmetoder, t.ex. rapporteringsskyldighet för banker, teleavlyssning, m.m. Det är alltså här inte fråga om någon bindande förpliktelse för parterna.

Artikel 5 behandlar möjligheten för den som berörs av ett beslut om förverkande eller en förberedande åtgärd enligt artikel 3 att få sin sak prövad. Vederbörande skall ha tillgång till effektiva rättsmedel för att kunna bevaka sina rättigheter.

Bestämmelserna i artikel 6 innebär att parterna förpliktas att straffbelägga s.k. penningtvättbrott.

I förverkandekonventionens tredje kapitel behandlas frågor om internationellt samarbete. I artikel 7 anges vissa allmänna principer för detta samarbete. Här uttalas bl.a. att parterna skall samarbeta med varandra i största möjliga utsträckning då det gäller brottsutredningar och rättsliga förfaranden som syftar till att förverka hjälpmedel och vinning.

Enligt artikel 8 skall parterna på begäran lämna varandra största möjliga hjälp vid identifiering och spårande av hjälpmedel, vinning eller annan egendom som kan vara underkastad förverkande. Samarbetet skall omfatta varje möjlig åtgärd för att tillhandahålla och säkra bevisning i fråga om egendomen.

Artikel 11 föreskriver att en part på begäran av annan part, som har inlett rättsliga förfaranden eller förfaranden för förverkande, skall vidta nödvändiga säkerhetsåtgärder för att förhindra överlåtelse eller annat förfogande över egendom som kan komma att begäras förverkad. Åtgärder skall kunna vidtas för att säkra såväl sakförverkande som värdeförverkande.

Liksom narkotikabrottskonventionen innehåller även förverkandekonventionen en föreskrift om att en part på framställning från annan part skall antingen låta verkställa ett av domstol i den ansökande staten meddelat beslut om förverkande avseende hjälpmedel eller vinning som finns på den anmoda statens område eller överlämna framställningen till

egna behöriga myndigheter för att utverka ett beslut om förverkande och därefter låta verkställa detta (artikel 13).

I artikel 15 anges att den anmodade parten skall förfoga över den förverkade egendomen i enlighet med vad dess nationella lag föreskriver, om inte de berörda parterna kommit överens om annat.

Nämnas kan också att konventionen i artiklarna 18 - 20 reglerar möjligheterna att vägra eller uppskjuta samarbete som begärs med stöd av konventionens bestämmelser. Som exempel kan nämnas att samarbete avseende verkställighet av förverkande kan vägras, om lagen i den anmodade staten inte tillåter förverkande på grund av sådant brott som framställningen gäller eller de berörda staternas rättssystem är olika på så sätt att den anmodade statens lag ger mera begränsade möjligheter till förverkande med hänsyn till de krav som uppställs i fråga om sambandet mellan ett brott och vad som kan betecknas som vinning av brott eller hjälpmedel vid brott (artikel 18, punkt 4 a och b).

I propositionen 1995/96:49 föreslog regeringen att Sverige skulle tillträda konventionen och att Sverige vid tillträdet skulle avge förklaringar beträffande vissa av konventionsbestämmelserna, bl.a. artikel 2, punkt 1 och artikel 6, punkt 1. Sålunda föreslogs att Sverige skulle avge en förklaring om att bestämmelsen i artikel 2, punkt 1 för Sveriges del skall vara tillämplig på sådant utbyte av brott och sådana hjälpmedel vid brott som kan förverkas enligt bestämmelserna i BrB, narkotikastrafflagen (1968:64) eller lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel. Beträffande annan brottslighet skulle Sverige enligt förslaget förbehålla sig rätten att, i den utsträckning så är motiverat med hänsyn till brottstypen, föreskriva förverkande i mer begränsad omfattning. När det gäller artikel 6, punkt 1 föreslogs att Sverige vid tillträdet skulle avge en förklaring om att denna bestämmelse för Sveriges del skall gälla egendom som härrör från brottsligt förvärv.

Vid riksdagsbehandlingen antogs det i propositionen framlagda förslaget (bet. 1995/96:JuU10, rskr. 1995/96) och den 22 februari 1996 beslutade regeringen att ratificera konventionen. I samband med att ratifikationsinstrumentet deponerades hos Europarådets generalsekreterare avgav Sverige bl.a. de i det föregående angivna förklaringarna. Konventionen trädde för Sveriges del i kraft den 1 november 1996.

Sedan riksdagen antagit de i propositionen 1998/99:19 framlagda förslagen till ändring i BrB:s bestämmelser om häleri har Sverige med verkan från den 1 juli 1999 återkallat den i anslutning till artikel 6, punkt 1 avgivna förklaringen. Beträffande den i anslutning till artikel 2, punkt 1 lämnade förklaringen se vidare avsnitt 9.2.

4.3 EU

Genom Maastrichtfördraget vidgades EU-samarbetet till att omfatta även rättsliga och inrikes frågor (den s.k. tredje pelaren). Därmed blev också straffrättsliga frågor föremål för samarbete inom ramen för EU. I april 1997 antog rådet en handlingsplan mot den organiserade brottsligheten (EGT 97/C 251/01). Handlingsplanen godkändes av Europeiska rådet vid dess möte i Amsterdam i juni 1997. Den innehåller 15 politiska riktlinjer och 30 särskilda rekommendationer i vilka främst rådet uppmanas att vidta en rad åtgärder inom skilda områden. Det rör sig t.ex. om att undersöka i vad mån en harmonisering av medlemsstaternas lagstiftning kan bidra till kampen mot den organiserade brottsligheten och att skapa nätverk och kontaktpunkter för att befrämja informationsutbyte och samarbete mellan de rättsliga myndigheterna och polis- och tullmyndigheter såväl inom medlemsstaterna som mellan dessa. Frågor om hur det rättsliga och polisiära samarbetet bör organiseras ägnas stor uppmärksamhet.

I handlingsplanen betonas också vikten av att varje medlemsstat har en väl utvecklad och omfattande lagstiftning avseende penningtvätt och förverkande av vinning av brott. I rekommendation 26 anges en rad åtgärder som bör vidtas på detta område. Bl.a. uttalas att kriminaliseringen av penningtvätt bör göras så allmän som möjligt, att en rättslig grund bör skapas för bredast möjliga befogenheter att utreda penningtvätt, att möjligheten att utsträcka begreppet penningtvätt till att omfatta vårdslöshet bör undersökas, att en studie bör företas i syfte att förbättra möjligheterna att spåra och beslagta olagliga tillgångar och att verkställa domstolsbeslut om förverkande av tillgångar som härrör från organiserad brottslighet, att regler om förverkande bör införas som gör det möjligt att besluta om förverkande oberoende av om gärningsmannen är närvarande eller inte, exempelvis när gärningsmannen har dött eller avvikit, att en studie bör göras av möjligheten att på medlemsstatsnivå dela upp egendom som förverkats efter internationellt samarbete, att frågan om penningtvätt via Internet och via elektronisk penninghantering bör tas upp och krav ställas på att meddelanden i elektroniska penninghanteringssystem ger uppgifter om avsändaren och mottagaren och att åtgärder bör vidtas för att hindra att fysiska och juridiska personers överdrivna användning av kontantbetalning och växling av kontanta medel används för att dölja att vinning av brott omvandlas till annan egendom.

I rekommendation 28 anges vidare att en på praktiska erfarenheter grundad studie bör genomföras av i vad mån medlemsstaternas lagstiftning bör utvecklas ytterligare när det gäller brottmålsrättegången och förfaranden för internationellt samarbete för att spåra, beslagta och för-

verka tillgångar som härrör från brott liksom beträffande ekonomiska utredningar i sådant syfte.

En rad av de i handlingsplanen angivna åtgärderna har redan vidtagits. Enligt en av handlingsplanens rekommendationer skulle det inrättas en sektorsövergripande arbetsgrupp mot den organiserade brottsligheten. En sådan inrättades redan i juli 1997. Arbetsgruppen har utarbetat en rad gemensamma åtgärder, deklARATIONER och resolutioner. Här skall särskilt nämnas den gemensamma åtgärden om penningtvätt, identifiering, spårande, spärrande, beslag och förverkande av hjälpmedel och vinning av brott (EGT L 333, 9.12.1998, s. 1), som antogs vid rådsmötet för rättsliga och inrikes frågor den 3 december 1998.

Den nu nämnda gemensamma åtgärden innebär bl.a. att medlemsstaterna åtar sig att se till att deras lagstiftning om penningtvätt och förverkande är mer generellt tillämplig och inte begränsad till vissa brott eller brottstyper. Medlemsstaterna skall enligt artikel 1 i den gemensamma åtgärden se till att inga reservationer görs eller vidhålls mot artikel 2 i förverkandekonventionen, såvitt gäller brott som bestraffas med frihetsberövande eller frihetsberövande åtgärd där högsta straffet är mer än ett år. Detsamma gäller i fråga om artikel 6 i samma konvention, beträffande "allvarliga brott". Till denna kategori av brott skall, enligt vad som vidare anges i artikel 1 i den gemensamma åtgärden, under alla förhållanden räknas de brott som bestraffas med frihetsberövande åtgärd där högsta straffet är mer än ett år, eller, när det gäller stater som har en minimitröskel för brott i sitt rättssystem, brott som bestraffas med frihetsberövande eller frihetsberövande åtgärd där lägsta straffet är mer än sex månader. I artikel 2 i förverkandekonventionen föreskrivs att varje part skall vidta sådana lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som är nödvändiga för att kunna förverka hjälpmedel och vinning eller egendom vars värde motsvarar sådan vinning. Artikel 6 gäller penningtvättsbrott och föreskriver att parterna skall straffbelägga vissa åtgärder som vidtas med egendom som utgör vinning av brott.

Som framgått av redogörelsen i föregående avsnitt utnyttjade Sverige vid tillträdet till förverkandekonventionen rätten till reservationer avseende bl.a. artiklarna 2 och 6. Reservationen i anslutning till artikel 6 har dock sedermera återkallats.

I övrigt innehåller den gemensamma åtgärden en rad föreskrifter som mera direkt syftar till att underlätta parternas samarbete när det gäller att identifiera, spåra, spärra eller beslagta och förverka egendom. Det rör sig här om såväl den nationella lagstiftningens innehåll som informations- och utbildningsfrågor.

Av intresse i förevarande sammanhang är också en ännu inte antagen gemensam åtgärd som har förhandlats fram inom ramen för den

sektorsövergripande arbetsgruppen mot organiserad brottslighet. Denna gemensamma åtgärd är tänkt att utgöra en ram eller struktur för medlemsstater som ingår bilaterala överenskommelser om delning av förverkad egendom. Den omfattar såväl det fallet att egendom förklaras förverkad i en medlemsstat medan verkställigheten av förverkandebeslutet sker i en annan som den situation som föreligger när ett förverkande beslutas och verkställs i en och samma stat men där en annan medlemsstat hjälpt till i en eller annan form, t.ex. med rättslig hjälp i brottmål under brottsutredningen, och därigenom underlättat eller möjliggjort förverkandet.

I Amsterdamfördraget (EGT 1997 C 340) slås fast att ett mål för unionen skall vara att ge medborgarna en hög säkerhetsnivå inom ett område för frihet säkerhet och rättvisa. Detta skall åstadkommas genom gemensamma insatser på områdena polissamarbete och straffrättsligt samarbete samt genom åtgärder för att förebygga och bekämpa rasism och främlingsfientlighet (artikel K 1). I fördraget anges vidare vad de gemensamma insatserna skall omfatta. Som exempel på vad det straffrättsliga samarbetet skall avse kan nämnas underlättande och påskyndande av samarbete mellan behöriga ministerier och rättsliga eller likvärdiga myndigheter i medlemsstaterna när det gäller rättsliga förfaranden och verkställighet av beslut samt gradvisa beslut om åtgärder som fastställer minimiregler avseende brottsrekvisit och påföljder på områdena organiserad brottslighet, terrorism och olaglig narkotika handel. Amsterdamfördraget tillhandahåller också en institutionell ram för utformandet av det polisiära och straffrättsliga samarbetet medlemsstaterna emellan.

Vid det tidigare nämnda rådsmötet den 3 december 1998 antogs en handlingsplan för att på bästa sätt genomföra bestämmelserna i Amsterdamfördraget om upprättande av ett område med frihet, säkerhet och rättvisa (Wien-handlingsplanen). I denna handlingsplan anges en rad insatser och åtgärder. Prioriterade åtgärder har hänförs till endera av två kategorier, sådana åtgärder som bör vidtas inom två år efter det att Amsterdamfördraget trädde i kraft och sådana som bör vidtas inom fem år efter ikraftträdandet. Till den först nämnda prioriteringsnivån hänförs bl.a. stärkande och utveckling av kampen mot penningtvätt och inledande av en process med sikte på att underlätta ömsesidigt erkännande av beslut och verkställighet av domar i brottmål. Som exempel på åtgärder som hänförs till den andra prioriteringsnivån kan nämnas upprättande av ett system för analys och utbyte av information i fråga om penningtvätt samt, vid behov, förbättring och tillnärmning av de nationella bestämmelser som rör beslag och förverkande av vinning av brott.

Vid det särskilda mötet beträffande skapandet av ett område med frihet, säkerhet och rättvisa inom EU, som Europeiska rådet den 15 och 16 oktober 1999 höll i Tammerfors, betonades vikten av att förstärka kampen mot den allvarliga organiserade och gränsöverskridande brottsligheten. I slutsatserna från mötet anges en rad åtgärder som bör vidtas i sådant syfte. I ett särskilt avsnitt behandlas åtgärder mot penningtvätt. Europeiska rådet förklarar där att dess bestämda avsikt är att se till att konkreta åtgärder vidtas när det gäller att spåra, frysa, beslagta och förverka utbyte av brott. Bl.a. anges att en tillnärmning bör ske vad gäller straffrättsliga och straffprocessuella regler avseende penningtvätt, t.ex. regler om spårande, frysning och förverkande av tillgångar. Andra åtgärder avser exempelvis tillgången till information rörande finansiella transaktioner, ägarförhållanden i bolag och annat som kan vara av betydelse för utredning av penningtvätt. Vidare uppmanas medlemsstaterna att till fullo genomföra EG:s direktiv om åtgärder för att förhindra att det finansiella systemet används för tvättning av pengar (91/308/EEG) och de rekommendationer som Financial Action Task Force on money laundering har utfärdat (se avsnitt 4.4). Europeiska rådet uttalar också att rådet och Europaparlamentet snarast möjligt bör anta det förslag till revidering av direktivet mot penningtvätt som kommissionen nyligen har lagt fram.

EG-direktivet mot penningtvätt antogs av EG:s ministerråd den 10 juni 1991. Direktivet, som gäller för samtliga länder inom EES, är ett minimidirektiv, vilket innebär att varje enskilt land kan fastställa strängare regler. I direktivet åläggs medlemsländerna att se till att penningtvätt förbjuds. Direktivet innehåller även en rad bestämmelser om andra åtgärder mot penningtvätt. Dessa bestämmelser avser främst verksamheten vid kreditinstitut, finansiella institut och livförsäkringsaktiebolag samt dessa instituts samarbete med de myndigheter som har att bekämpa penningtvätt. Bl.a. föreskrivs en obligatorisk ordning för rapportering av misstänkta transaktioner samt hävande av banksekretess i fall av misstänkt penningtvätt. Penningtvättsdirektivet införlivades i svensk rätt genom lagen (1993:768) om åtgärder mot penningtvätt.

I den tidigare nämnda Wien-handlingsplanen angavs att en utvärdering och uppdatering av 1997 års handlingsplan mot organiserad brottslighet skulle genomföras. Detta arbete, som bedrivs inom den sektorsövergripande arbetsgruppen mot organiserad brottslighet, befinner sig nu i ett slutskede. Mot bakgrund av de hittills förda diskussionerna finns det anledning att anta att den reviderade handlingsplanen bl.a. kommer att innehålla en rekommendation om att man skall undersöka behovet av att i medlemsstaterna införa en möjlighet att lindra åklagarens bevisbörda vad gäller frågan hur den som har dömts för brott med anknytning till organiserad brottslighet har förvärvat sina tillgångar.

4.4 FATF

Financial Action Task Force on money laundering (FATF) är en internationell arbetsgrupp mot penningtvätt. Den bildades i juli 1989 av länderna i den s.k. G-7 gruppen. För närvarande ingår 26 länder och två internationella organisationer i FATF. Sverige har deltagit i FATF:s arbete sedan starten.

FATF har utfärdat 40 rekommendationer om åtgärder mot penningtvätt. Rekommendationerna avser såväl de nationella rättsordningarnas och finansiella systemens roll i kampen mot penningtvätt som det internationella samarbetet på området.

Enligt rekommendationerna bör alla medlemsstater ratificera FN:s narkotikakonvention men också utvidga tillämpningsområdet till att avse även andra allvarliga brott än de som har anknytning till narkotika. Vidare anges att medlemsstaterna bör införa motsvarande möjligheter som de som föreskrivs i narkotikakonventionen när det gäller förverkande av egendom som varit föremål för penningtvätt, vinning från penningtvättsbrott eller egendom som använts eller varit avsedd att användas som hjälpmedel vid sådant brott. Alternativt bör förverkandet i stället kunna avse egendom som motsvarar värdet av egendomen i fråga. Åtgärderna mot penningtvätt skall enligt rekommendationerna vidare innefatta att vederbörande myndigheter ges möjligheter att identifiera, spåra och värdera egendom som är underkastad förverkande liksom att vidta provisoriska åtgärder, såsom frysning och beslag, för att hindra att egendomen överläts eller undanskaffas. I sammanhanget anges också att myndigheterna skall ha befogenhet att vidta lämpliga åtgärder för att utreda förverkandefrågan.

De rekommendationer som tar sikte på det finansiella systemets roll vid bekämpandet av penningtvätt överensstämmer i långa stycken med vad som föreskrivs i EG:s penningtvättsdirektiv.

4.5 OECD:s konvention om bestickning i internationella affärsförhållanden

I en rad internationella organisationer bedrivs arbete för att motverka korrupcion i form av muta och bestickning. Inom OECD har en konvention om bekämpande av bestickning av utländska offentliga tjänstemän i internationella affärsförbindelser utarbetats. Konventionen, som undertecknades den 17 december 1997 av de 29 medlemsländerna och fem observatörländer, syftar främst till att åstadkomma en viss tillnärmning av ländernas lagstiftningar på området. Det huvudsakliga kon-

ventionsåtagandet är att straffbelägga bestickning av utländska offentliga tjänstmän i internationella affärsförhållanden. Vidare innehåller konventionen bestämmelser om ansvar för juridiska personer, förverkande, jurisdiktion, penningtvätt, bokföringsregler, inbördes rättslig hjälp och utlämning. Slutligen finns bestämmelser om uppföljning och kontroll av konventionsåtagandena.

Förverkande och beslag behandlas i artikel 3.3. Enligt denna artikel skall själva mutan, liksom vinster av bestickningsbrottet eller egendom till motsvarande värde, kunna beslagtas och förverkas. Om detta inte är möjligt skall penningsanktioner med motsvarande effekt tillhandahållas.

Nödvändiga lagstiftningsåtgärder för Sveriges tillträde till konventionen har vidtagits (prop. 1998/99:32, bet. 1998/99:JuU16, rskr. 1998/99:167). Regeringen beslutade den 6 maj 1999 att Sverige skall ratificera konventionen (dnr UD 1999/619/IH). Frågan om den närmare innebörden av bestämmelsen i 3.3 diskuteras i avsnitt 9.3.

4.6 Bilateralavtal

Avslutningsvis skall erinras om att det även finns några bilateralavtal som är av intresse i sammanhanget. Sverige har t.ex. ingått en överenskommelse med Storbritannien och Nordirland om tvångsåtgärder och förverkande avseende vinning av brott (SÖ 1992:5). Nyligen har Sverige dessutom förhandlat fram bilateralavtal om ömsesidig rättslig hjälp i brottmål med Australien, Kanada och USA.

5 Inhemsk kontakt

5.1 Inledning

För att få ett säkrare underlag för våra överväganden och förslag har vi i olika former tagit kontakt med skilda myndigheter och organisationer. En del myndigheter har direkt utpekats i direktiven, i andra fall har kontakter etablerats i de fall där vi bedömt att ett intresse kan finnas för vårt arbete. Kontakterna har tagits på olika sätt alltifrån studiebesök hos vederbörande myndighet, hearing hos oss själva eller i mer eller mindre informella former. Normalt har ifrågavarande kontakter skötts av utredningens ordförande jämte sekreterare, i några fall har därutöver en eller flera experter deltagit. I sammanhanget vill vi erinra om vår egen sammansättning; i flera fall har berörda myndigheter eller organisationer varit representerade i utredningen. I det följande redovisas våra sammanträffanden med utomstående, liksom vad som i huvudsak framkommit vid dessa tillfällen.

5.2 RPS och Länskriminalen i Stockholms län

De synpunkter och önskemål som framkom vid vårt möte med företrädare för nämnda organisationer kan sammanfattas sålunda,

- svårigheterna att härleda tillgångar till visst brott gör nuvarande regler mindre effektiva
- en ökande internationalisering kräver regler som förhindrar att Sverige blir någon form av fristad för grövre brottslighet
- förbättrade möjligheter att etablera ett fungerande samarbete med andra länder
- nya former för förverkande bör konstrueras som särskild rättsverkan av brott
- ökade befogenheter att inhämta information från andra myndigheter redan under tiden innan förundersökning inletts
- ändrade sekretessregler för att möjliggöra informationsutbyte mellan polis- och åklagarmyndigheter
- förbättrade säkerhetsåtgärder.

Härutöver framfördes önskemål om ändrade regler vad avser försäljning resp. förstöring av beslagttaget eller förverkat gods, exempelvis spelmaskiner, kraftigt skadade bilar eller sprit. Ett annat särskilt problem rörde återställande av egendom när den rätte ägaren inte är känd. Vidare borde förvarstagande och kvarstad kunna utnyttjas i betydligt större omfattning än i nuläget. Andra frågor hängde samman med förundersökningsarbetet, liksom rätten för polisman att besluta om förverkande.

5.3 Kontakter med åklagare

Företrädare för utredningen har även hos dåvarande Riksenheten mot ekonomisk brottslighet (REKO) sammanträffat med ett antal åklagare. Här uppgavs bl.a. att ett av de största problemen beträffande ekobrott rörde frågan om skadestånd i samband oredlighet mot borgenärer. Eftersom bokföring normalt saknades var skadefrågan både svår och resurskrävande att utreda. Det förekom att skadelidande av olika skäl inte var intresserade av att yrka skadestånd. För de fall skadebeloppet var betydande borde finnas en möjlighet för konkursboet att genom åklagare yrka skadestånd. Ett alternativ kunde vara att öppna en möjlighet att förverka i hithörande fall.

Det uppgavs vidare att vid oredlighet mot borgenärer kunde det i avsaknad av bokföring vara svårt att styrka obestånd. Bokföringsbrott borde bl.a. av detta skäl utgöra en grund för förverkande. I mål om bokföringsbrott framstod det rimligt att det förelåg en skyldighet för den misstänkte att ge en rimlig förklaring till hur tillgångarna åtkommit. Över huvud taget framstod det som angeläget att lätta på åklagarens bevisbörda för att kunna effektivisera förverkandesystemet.

5.4 RÅ och Utrikesdepartementet

Vid detta sammanträffande koncentrades diskussionen till frågor rörande internationell rättshjälp. Information lämnades om ett inom FN pågående arbete med att utarbeta en brottsförebyggande konvention, främst då med sikte på organiserad brottslighet. Vidare uppgavs att 1990 års förverkandekonvention (SÖ 1996:19), som tagits fram inom ramen för Europarådet jämte vissa länder därutöver, bl.a. USA, var den globalt sett viktigaste på området. Konvention möjliggjorde olika former av s.k. asset sharing. Sveriges bilaterala avtal med Storbritannien från 1989 (SÖ 1992:5) möjliggjorde att pengar kunde låsas på ett konto för att sedan föras över till den anmodade staten. Även ett avtal mellan Sverige och USA av den 16 december 1994 om rättshjälp berördes. Dessutom fanns

färdigförhandlade bilaterala avtal mellan Sverige å ena sidan och USA, Canada och Australien å andra sidan. Däremot uppgavs att Europarådets konvention från 1970 om brottmålsdomars internationella rättsverkningar sällan användes. Endast sju länder har ratificerat sagda konvention.

Sammantaget var nu redovisade konventioner m.m. till god hjälp även om de praktiska fallen var få och där framgångarna inte sällan hängde samman med ett samarbete på det personliga planet. Man hänvisade även till ett pågående arbete inom Justitiedepartementet med att utarbeta en ny lag om internationell rättshjälp.

Som en brist påpekades att enligt svensk lagstiftning kan vi lämna ut egendom men inte pengar till andra länder, något som utgjorde en nackdel i det internationella samarbetet.

5.5 RSV

Här har vi sammanträffat med företrädare för kronofogdemyndigheterna. I det sammanhanget betonades framför allt problemen kring kronofogdemyndigheternas svårigheter att samarbeta genom ett tillräckligt informationsutbyte. Det angavs som en brist att det i lagstiftningen inte är närmare reglerat i vad mån polisen har rätt att, innan exempelvis ett beslag hävs, kontrollera med kronofogdemyndighet om exekutionstitlar finns. Dessutom borde polisen ha terminalåtkomst till kronofogdemyndighetens register för att kunna dra nytta av där förekommande uppgifter för det brottsutredande arbetet.

5.6 Generaltullstyrelsen

Utredningen har haft flera kontakter med verket. Vid det första sammanträffandet med företrädare för detsamma pågick det utredningsarbete som sedermera resulterade i ett förslag till ny smuggellag (Ds 1998:53). Det förklarades att vad som sägs i våra direktiv om Generaltullstyrelsens önskemål om behovet att förverka vinning av varusmugglingsbrott var att dessa brott sedan EU-inträdet 1995 ökat i antal och dessutom blivit grövre. Det är främst hanteringen med alkohol och tobak som ökar. I regel bedrivs verksamheten i organiserade former.

Något som framhölls var att under det att nuvarande regler fungerade bra när det gällde alkohol och tobak så var det sämre ställt när det gällde att ta pengar i beslag vid smuggling av andra varor, främst då tobak. En annan sak som berördes var förfrågningar från andra länder om hjälp beträffande vinning av utländska smugglingsbrott.

Vi har tagit förnyade kontakter med Generaltullstyrelsen efter det att ovan nämnda utredningsarbete slutförts. En allmän bedömning från tullens sida var att läget skulle kunna anses tillfredsställande om sagda förslag genomfördes.

5.7 Finansinspektionen

Från inspektionens sida har framförts att man är mest intresserad av att kunna komma in på ett så tidigt stadium som möjligt. Genom sin medverkan i Ekorådet har dessa önskemål också bättre kunnat tillgodoses. Man betonade också vikten av att det av Penningtvättutredningen föreslagna frysningsinstitutet genomfördes.

5.8 Advokater och revisorer

Vi har även sammanträffat med representanter för Sveriges Advokatsamfund, Föreningen Auktoriserade Revisorer och Konkursförvaltarkollegiernas Förening.

I denna del kan noteras att diskussionen kom att röra bl.a. svårigheterna att uppskatta vinningen vid narkotikabrottslighet. Förklaringen här till var att det i regel var svårt att få den tilltalade att medverka i utredningsarbetet. Olika former av samarbete hade etablerats med bl.a. B.O.O.M i Nederländerna (se avsnitt 3.3).

En annan fråga som berördes var konkursförvaltarens ställning. En sådan kommer normalt inte i kontakt med frågor rörande ekonomisk brottslighet förrän på ett tämligen sent stadium när brottet, t.ex. bodelsplundring, redan ägt rum och vinningen av brottet försvunnit. En förvaltare kommer likaså sällan i kontakt med de personer som hjälpt till med att skingra egendomen. Man ansåg dock att förvaltare inte borde åläggas att medverka i brottsutredningar på annat sätt än genom att underrätta om misstänkta brott. Även i fråga om brottsutredningar rörande ekonomisk brottslighet kunde svårigheter föreligga att få målsägande att medverka - den situationen kunde förekomma att ett företag av trovärdighetsskäl inte alls hade lust att erkänna att man blivit bedragen. Det uppgavs vidare att de brott som oftast anmäls vid konkurs utgörs av bokföringsbrott. En tanke skulle kunna vara att komplettera förvaltarens åligganden med en skyldighet att ge anvisningar om var tillgångar som kan förverkas kan sökas.

Man bekräftade även vad som anförts från andra håll, nämligen att förverkandefrågorna inte var särskilt frekventa i praktiken. När det gällde utformningen av nya regler fick man beakta att egendom inte sällan

försvann utomlands eller placerades hos närstående fysiska eller juridiska personer. Bulvanfrågor var inte ovanliga.

5.9 Övrigt

Ovan gjorda redovisning är självfallet inte fullständig. Under arbetets gång har på sedvanligt sätt informella kontakter tagits i olika avseenden. Som ett exempel kan nämnas att vi, vad gäller utvecklingen på det internationella planet, haft visst samråd med ansvariga befattningshavare på Justitiedepartementet och där man starkt betonat den synnerliga vikt som läggs vid förverkande frågor just på det nämnda området. Som ytterligare exempel på informella kontakter kan nämnas den tidigare Ekobrottsberedningen (Ju.dep.), liksom den nya Ekobrottsmyndigheten.

Vi har även samrått med andra utredningar. Av störst intresse i det sammanhanget är kontakterna med Ekosekretessutredningen. Den utredningen, som i våras presenterade sitt betänkande Ekonomisk brottslighet och sekretess (SOU 1999:53) har lagt fram förslag som, om de genomförs, bör medföra en ökad effektivitet vad gäller samarbete myndigheter emellan.

6 Nya regler om förverkande

6.1 Inledning

Enligt direktiven skall vi, mot bakgrund av utvecklingen i fråga om ekonomisk och annan grov och organiserad brottslighet, särskilt narkotikabrottsligheten, undersöka om dagens regler om förverkande av utbyte av brott är tillräckliga för att kunna angripa denna brottslighet på ett effektivt sätt. Vår uppgift är alltså att lägga fram förslag till de effektiviseringar som kan vara påkallade av den nuvarande ordningen för utbytesförverkande.

Som framgått av redogörelsen i kapitel 3 har det i en del andra länder införts förverkanderegleringar som innebär att man under vissa förutsättningar gör undantag från det för utbytesförverkande annars gällande kravet på att den straffbara gärning från vilken utbytet härrör skall konkretiseras. Dessa bestämmelser innebär också att lagöverträdaren i vissa fall får bära bevisbördan för att hans tillgångar förvärvats på ett lagligt sätt. I direktiven anges att det är en huvuduppgift för utredningen att överväga i vad mån dessa långtgående förverkanderegleringar bör användas som utgångspunkt för de skärpningar som kan behövas i fråga om den svenska förverkandelagstiftningen. I det följande används termen utvidgat förverkande som beteckning på en ordning som innebär att under vissa förutsättningar mer eller mindre långtgående lättnader görs i den bevisbörda som annars åvilar åklagaren vad gäller sambandet mellan viss egendom och begångna brott.

6.2 Finns det behov av en möjlighet till utvidgat förverkande?

Vår bedömning: Vi anser att reglerna om förverkande på grund av brott måste skärpas. Nuvarande regler bör därför kompletteras med bestämmelser som innebär att åklagarens bevisbörda under vissa noga angivna förutsättningar görs något lättare än för närvarande såvitt gäller sambandet mellan viss egendom och begångna brott.

Det råder stor enighet om att såväl den ekonomiska brottsligheten som narkotikabrottsligheten utgör betydande samhällsproblem. Det torde vidare vara oomstritt att effektiva instrument för att beröva gärningsmännen vinsterna från den brottsliga verksamheten är av stor betydelse för möjligheterna att framgångsrikt bekämpa sådan brottslighet.

Den nuvarande ordningen för förverkande av brottsutbyte har i vissa avseenden visat sig vara mindre effektiv. Överläggningar med företrädare för polis- och åklagarväsendena har sålunda gett vid handen att frågan om förverkande av brottsutbyte i praktiken aktualiseras i förhållandevis begränsad utsträckning.

Vissa oklarheter som vidlåder de nu gällande förverkandereglererna i BrB, narkotikastrafflagen och en del andra specialstraffrättsliga författningar behandlas i kapitel 7. Om de där framlagda förslagen genomförs, kommer möjligheterna att förverka brottsutbyte i viss mån att vidgas. Även utbildningsinsatser, syftande till att öka kunskapen om förverkandereglererna hos olika befattningshavare inom de brottsbekämpande myndigheterna, skulle sannolikt kunna bidra till att utbytesförverkande kom till stånd i något större utsträckning än för närvarande. Den relativt sparsamma tillämpningen av reglerna om utbytesförverkande är emellertid enligt vår bedömning inte främst en följd av vare sig de i kapitel 7 behandlade oklarheterna eller bristande kunskaper om nuvarande reglering. Av större betydelse torde vara svårigheterna att prestera den utredning rörande sambandet mellan viss tillgång och ett konkret brott som i dag fordras för ett förverkande.

Enligt nu gällande regler om förverkande av utbyte av brott i 36 kap. 1 § BrB och förverkande av vinning av brott i bl.a. 6 § narkotikastrafflagen krävs för förverkande att åklagaren visar att utbytet respektive vinningen härrör från ett eller flera konkreta brott. Härvid ställs samma krav på bevisning som i ansvarsfrågan, dvs. det skall vara ställt utom rimligt tvivel att brottet gett ett visst utbyte. Kan värdet av utbytet inte

fastställas exakt, får det dock bestämmas till ett skäligt belopp (prop. 1968:79 s. 60).

Om man vill åstadkomma en mera påtaglig effektivisering av den svenska förverkanderegleringen, bör enligt vår bedömning ansträngningarna främst inriktas på att komma till rätta med de utrednings- och bevisproblem som är förknippade med den nuvarande ordningen.

Vilka åtgärder skulle då kunna tänkas verksamt bidra till att reducera dessa problem? Utbildningsinsatser och förbättringar av utredningsmetodiken torde här inte kunna ge annat än marginella effekter. En ökning av polis- och åklagarmyndigheternas utredningsresurser skulle däremot vara en åtgärd som i och för sig vore ägnade att minska utrednings- och bevisproblemen. Även förbättrade samarbetsformer mellan olika berörda myndigheter torde kunna få viss betydelse i detta hänseende. Enligt vår bedömning är emellertid åtgärder av detta slag inte tillräckliga för att komma till rätta med problemen. Av särskild betydelse i detta sammanhang är att de utrednings- och bevissvårigheter som möter i ärenden som avser ekonomisk och annan organiserad brottslighet tycks ha ökat fortlöpande under senare år, bl.a. som en följd av att antalet brottsutredningar med internationell anknytning ökat väsentligt. För en kortfattad redogörelse för utvecklingen se t.ex. Ekobrottsmyndighetens årsredovisning 1998 s. 23 f.

Vår slutsats blir att det knappast är möjligt att i någon högre grad reducera de utrednings- och bevisproblem som i dag föreligger vid utbytesförverkande med mindre än att man inför regler som innebär att åklagarens bevisbördas lättas. Emellertid måste man komma ihåg att det här är fråga om en form av straffrättslig reglering. På det straffrättsliga och straffprocessuella området har rättssäkerhetsfrågorna en särskild tyngd. Det är här en grundläggande princip att åklagaren har bevisbördan för samtliga relevanta omständigheter och att för den tilltalade ogynnsamma omständigheter måste vara ställda utom rimligt tvivel för att kunna läggas till grund för avgörandet. I svensk rätt görs avsteg härifrån endast i ett fåtal speciella fall. Det måste därför krävas tungt vägande skäl för att införa en ordning med ett uttunnat beviskrav vid förverkande på grund av brott. Frågan är alltså om en effektivisering av den nuvarande förverkanderegleringen är så angelägen att en förändring i sådan riktning är motiverad.

Enligt vår mening kan utrednings- och bevissvårigheterna inte generellt sett anses vara så besvärande att det bör komma i fråga att mera allmänt sänka beviskravet. Vid vissa brottstyper och under vissa omständigheter är emellertid olägenheterna av dessa svårigheter så uttalade, att det - även med beaktande av rättssäkerhetsaspekten - får anses motiverat att åklagarens bevisbördas görs något lättare än för närvarande vad gäller sambandet mellan viss egendom och begångna brott. Så är enligt

utredningens mening fallet när någon döms för narkotikabrott, mera allvarlig vinningsbrottslighet eller annan brottslighet som typiskt sett har ett samband med ekonomisk brottslighet och det samtidigt, med hänsyn till bl.a. vad som är känt om lagöverträdarens ekonomiska förhållanden, finns starka skäl att anta att lagöverträdarens tillgångar helt eller delvis härrör från brottslig verksamhet.

Härtill kommer det redan tidigare nämnda förhållandet, att det i flera oss närliggande länder har införts regler om förverkande av brottsutbyte i samband med allvarligare vinningsbrottslighet eller narkotikabrottslighet, som innebär att åklagarens bevisbörda under vissa förutsättningar lättas och att en mer eller mindre långtgående förklaringsplikt läggs på lagöverträdaren.

Även när det gäller det arbete som bedrivs på det internationella planet, t.ex. inom FATF, kan konstateras att en effektivisering av de nationella rättsordningarnas regler om vinningsförverkande är en högt prioriterad fråga.

Mot bakgrund av den ökande internationalisering som under senare år kunnat iakttas när det gäller den ekonomiska brottsligheten är det angeläget att den svenska förverkanderegleringen inte är påtagligt mer restriktiv än de regler som finns i vår omvärld. En alltför stor avvikelse av detta slag innebär en risk för att Sverige framstår som en fristad för vissa typer av allvarlig brottslighet och därmed drar till sig sådan brottslighet.

Med hänsyn till det anförda anser vi att det finns behov av att även i svensk rätt komplettera nuvarande förverkanderegler med bestämmelser om utbytesförverkande på grund av brott som innebär att åklagarens bevisbörda under vissa förutsättningar görs något lättare än för närvarande såvitt gäller sambandet mellan viss egendom och begångna brott. Detta är således enligt vår mening den enda möjliga vägen för att nå fram till det övergripande mål som anges i våra direktiv. I det följande skall vi närmare diskutera hur en sådan reglering lämpligen bör utformas.

I tydlighetens intresse vill vi erinra om att förverkande även i framtiden självfallet i första hand skall ske med stöd av nuvarande regler, låt vara att vi även föreslår att vissa justeringar görs i en del av dessa. Vad vi nu diskuterar rör den närmare utformningen av en längre gående förverkandemöjlighet i vissa fall.

6.3 Närmare om det utvidgade förverkandets utformning

6.3.1 Grundläggande konstruktion

Vårt förslag: Döms någon för grov oredlighet mot borgenärer, bokföringsbrott som är grovt, vinningsbrott enligt BrB för vilket är föreskrivet fängelse i sex år eller mer, brott enligt narkotikastrafflagen, grovt skattebrott eller grov varusmuggling, skall värdet av hans egendom på yrkande av åklagaren kunna förklaras förverkat, om det är sannolikt att egendomen härrör från brottslig verksamhet eller att dess värde annars motsvarar utbyte av sådan verksamhet. Förverkande skall dock inte ske om det skulle vara oskäligt.

Förverkande av brottsutbyte enligt den nuvarande regeln i 36 kap 1 § BrB utgör en särskild rättsverkan av brott. Detsamma gäller ofta om förverkande enligt specialstraffrättsliga bestämmelser. En förutsättning för förverkande är alltså här att ett brott har begåtts.

Även det utvidgade förverkandet bör utformas som en särskild rättsverkan av brott. Rättssäkerhetsskäl talar starkt för en sådan lösning. Det bör alltså vara en förutsättning för utvidgat förverkande att ett eller flera närmare angivna brott har begåtts. Det bör härutöver även krävas att någon fällt till ansvar för brottet. Det utvidgade förverkandet skall i första hand kunna riktas mot den som döms för det förverkandegrundande brottet. När lagöverträdaren överlåtit egendom till en honom närstående fysisk eller juridisk person skall det emellertid under vissa förutsättningar även vara möjligt att rikta en förverkandeförklaring mot denna. Mera härom i avsnitt 6.4.

Hur bör då kretsen av de brott som skall kunna läggas till grund för ett utvidgat förverkande avgränsas? Som redan konstaterats är utredningens uppfattning att det utvidgade förverkandet bör utgöra ett institut med udden riktad mot narkotikabrottslighet, ekonomisk brottslighet samt annan grov och organiserad brottslighet. Det sagda innebär bl.a. att de brott som skall kunna utgöra grund för utvidgat förverkande bör vara av sådan karaktär att de typiskt sett är vanligt förekommande inslag i en mer omfattande brottslig verksamhet av nyss nämnt slag. En sådan avgränsning stämmer också väl överens med våra direktiv liksom med utomlands tillämplande normer.

Med den angivna utgångspunkten är det till en början naturligt att frågan om utvidgat förverkande skall kunna aktualiseras i samband med mera allvarliga vinningsbrott. Gärningar av här avsett slag är regelmässigt kriminaliserade i BrB. Brottsbalksbrott som har ekonomisk vinning som brottsrekvisit och på vilka kan följa fängelse i sex år eller mer bör således utgöra en grupp av brott som skall kunna föranleda utvidgat förverkande.

Av intresse i sammanhanget är även en del brott som visserligen inte på samma sätt som de grova vinningsbrotten i sig är ägnade att leda till någon ansamling av förmögenhetstillgångar men som erfarenhetsmässigt ofta förekommer i samband med grov ekonomisk brottslighet. Till denna grupp av brott är att hänföra grov oredlighet mot borgenärer, bokföringsbrott som är grovt samt grovt skattebrott liksom det sistnämnda brottets motsvarighet på tullområdet, nämligen grov varusmuggling. Vi anser alltså att det även vid dessa brottstyper är motiverat att det finns en möjlighet till utvidgat förverkande. Gemensamt för dem är att de utgör mer eller mindre notoriska inslag i den brottslighet som här är av intresse.

En ytterligare kategori av brott vid vilka det enligt vår mening är angeläget att ha tillgång till en möjlighet till utvidgat förverkande är brott enligt narkotikastrafflagen. Narkotikabrottsligheten kännetecknas bl.a. av att mycket stora pengar är i omlopp. Vinsterna kan även i de enskilda fallen många gånger vara mycket höga. Det torde vidare inte vara helt ovanligt att man i samband med husrannsakan eller kroppsvisitation i anledning av misstänkta narkotikabrott påträffar relativt stora penningssummor, som det inte är möjligt att knyta till ett konkret brott på sätt som för närvarande fordras för att förverkande skall kunna ske. Däremot torde i här avsedda fall omständigheterna oftast vara sådana att det får sägas vara sannolikt att de påträffade pengarna härrör från brott (jämför NJA 1991 s. 612).

Gemensamt för övriga kategorier av brott, som enligt vad som angivits i det föregående skall kunna föranleda utvidgat förverkande, är, som nyss påpekats, att det rör sig om mera allvarlig brottslighet. När det gäller brott mot narkotikastrafflagen bör emellertid inte uppställas något krav på att det skall vara fråga om särskilt kvalificerade brott; samtliga gärningar som faller under narkotikastrafflagen bör alltså, med den i det följande angivna inskränkningen såvitt gäller de brottsformer som utgör förstadier till fullbordade brott, kunna läggas till grund för ett utvidgat förverkande. Det främsta skälet härför är att det i de nyss angivna situationerna, där ett större penningbelopp påträffas vid ett ingripande i anledning av en misstanke om narkotikabrott, från effektivitetssynpunkt framstår som angeläget att ett belopp motsvarande de påträffade medlen kan förklaras förverkat även om det skulle visa sig att endast ett

mindre allvarligt narkotikabrott kan styrkas. Eftersom domstolen skall ges möjlighet att underlåta förverkande om billighetsskäl talar för detta, bör det enligt vår bedömning vara möjligt att undvika att den vidsträckta möjligheten till utvidgat förverkande vid narkotikabrott leder till oskäligen resultat i det enskilda fallet. Vi har vid våra bedömningar även beaktat att man utomlands inte sällan har en enligt vår mening högst motiverad strängare syn på den alltmer ökande narkotikabrottsligheten, som tagit sig uttryck bl.a. i längre gående möjligheter till förverkande vid narkotikabrott än vid annan brottslighet.

Kretsen av brott som bör kunna föranleda ett utvidgat förverkande måste även utformas på sådant sätt att snedvridningar ur bl.a. åtalssynpunkt undviks. Om brott som inte sällan förekommer samtidigt och så att säga speglar olika sidor av ett och samma skeende åtskiljs på så sätt att det ena men inte det andra skulle kunna bilda bas för ett utvidgat förverkande, kan detta komma att inverka på ett åtals utformning på ett inte önskvärt sätt. Resultatet kan bli att en från brottsbekämpningssynpunkt onödigt krånglig, eventuellt äventyrlig, väg måste väljas. Vårt urval har därför även gjorts för att undvika olägenheter av sådant slag.

Det kan i och för sig hävdas att avgränsningen inte är helt konsekvent, eftersom det uppenbarligen även finns andra brottstyper som ofta ingår som ett inslag i mera omfattande ekonomisk brottslighet, t.ex. trohetslöshet mot huvudman. Redan med den tidigare nämnda kretsen av förverkandegrundande brott torde emellertid institutet komma att träffa de mest angelägna målgrupperna. Av rättssäkerhetsskäl bör kretsen av förverkandegrundande brott inte göras vidare än vad som kan bedömas vara oundgängligen påkallat för att nå de avsedda effekterna.

Även det förhållandet att det, om utredningens förslag om utvidgat förverkande godtas, blir fråga om att införa ett för svenskt vidkommande helt nytt förverkandeinstitut talar för att man bör gå fram med viss försiktighet. Det kan alltså finnas skäl att utvärdera de nya reglernas effekter innan man överväger att vidga kretsen av förverkandegrundande brott till att avse andra än de brott vi hittills stannat för.

En särskild fråga i sammanhanget är om det för utvidgat förverkande bör fordras att ett fullbordat brott föreligger eller om sådant förverkande bör kunna ske även vid försök, förberedelse och stämpling till de ovan angivna brotten, när ansvar särskilt föreskrivs härför. Nämnas kan att försöksbrott enligt såväl norsk som dansk rätt kan grunda utvidgat förverkande. Det förhållandet att skillnaden mellan ett försök och ett fullbordat brott stundom kan framstå som tämligen formell talar i viss mån för en sådan ordning. Enligt vår bedömning är emellertid behovet av att kunna tillgripa utvidgat förverkande redan vid de brottsformer som utgör förstadier till fullbordade brott inte särskilt uttalat. Vad som nyss sagts om att det finns anledning att gå fram med viss försiktighet vid införan-

det av ett nytt förverkandeinstitut innebär vidare att det finns anledning till återhållsamhet även i förevarande sammanhang. Vi har därför stannat för att begränsa möjligheten till utvidgat förverkande till de fall där det rör sig om fullbordade brott.

Det återstår att ta ställning till om utvidgat förverkande skall kunna komma i fråga inte endast då någon döms som gärningsman till ett brott som kan grunda sådant förverkande utan även när någon döms för medhjälp eller anstiftan till ett sådant brott. Vad som anförts i det föregående om vikten av återhållsamhet vid utformningen av det nya förverkandeinstitutet kan i förstone synas tala för att begränsa möjligheten till utvidgat förverkande enbart till fall av gärningsmannaskap. En sådan ordning skulle emellertid innebära att utvidgat förverkande inte kunde komma i fråga i vissa situationer, där det framstår som angeläget att ha möjlighet att ingripa med ett sådant förverkande. Som exempel kan nämnas att finansärer av ekonomisk och annan organiserad brottslighet när de blir föremål för lagföring ofta döms för medhjälp till brotten i fråga. I fall av grova skattebrott begångna inom ramen för en juridisk persons verksamhet döms också regelmässigt den som medverkat till brottet, exempelvis genom utfärdande av falska fakturor, för medhjälp till skattebrottet, om personen i fråga inte på grund av ställning som styrelseledamot, verkställande direktör eller motsvarande blir att bedöma som gärningsman och det inte heller är möjligt att bevisa att han har haft ett sådant inflytande över verksamheten att han är att anse som faktisk företrädare för den juridiska personen.

Till det nyss sagda kommer att gränsen mellan å ena sidan gärningsmannaskap och å andra sidan anstiftan och medhjälp i den nuvarande medverkansregleringen är i vissa hänseenden oklar. Genom att det i 23 kap. 4 § första stycket andra meningen BrB anges att den som inte är att anse som gärningsman skall dömas för anstiftan eller medhjälp till brottet, anses det att det finns lagstöd för en omfördelning av de medverkandes roller efter vad som ter sig naturligt. Det krävs följaktligen inte alltid att en person har deltagit i själva utförandet av brottet för att han skall kunna dömas som gärningsman. I sammanhanget kan nämnas att Straffansvarsutredningen i sitt betänkande Straff-ansvarets gränser (SOU 1996:185) föreslagit förändringar av medverkansregleringen som, om de genomförs, skulle eliminera åtskilliga av de nuvarande oklarheterna. Mot bakgrund av de gränsdragningsproblem som för närvarande föreligger är det emellertid enligt vår bedömning inte lämpligt att göra möjligheten till utvidgat förverkande beroende av gränsdragningen mellan gärningsmannaskap och annan medverkan. Om en möjlighet till utvidgat förverkande fanns endast vid gärningsmannaskap skulle det, mot bakgrund av den nuvarande relativa friheten vid rubriceringen av de medverkandes roller, föreligga en uppenbar risk för att detta på ett olyckligt sätt kunde kom-

ma att inverka på hur rubriceringsfrågan bedöms av åklagare och domstolar.

Det anförda har lett oss till slutsatsen att några begränsningar i möjligheten till utvidgat förverkande inte bör föreligga med hänsyn till om det är fråga om gärningsmannaskap, anstiftan eller medhjälp till ett förverkandegrundande brott. Påpekas bör dock att det, i jämförelse med de fall där gärningsmannaskap eller anstiftan föreligger, oftare torde finnas anledning att av billighetsskäl avstå från utvidgat förverkande eller att låta förverkandeförklaringen avse ett mindre belopp än vad som i och för sig hade kunnat förverkas, när det är fråga om medhjälp.

När någon döms för brott enligt narkotikastrafflagen, grov oredlighet mot borgenärer, grovt bokföringsbrott, grovt skattebrott, grovt varusmuggningsbrott eller ett brottsbalksbrott som har ekonomisk vinning som brottsrekvisit och på vilket kan följa fängelse i sex år eller mer skall alltså åklagarens bevisbörda vad gäller sambandet mellan viss egendom och begångna brott vara lindrigare än i dag. Frågan är då hur långtgående förändringar i detta avseende som är påkallade.

Som redan nämnts har i flera andra länder införts bestämmelser som innebär att lagöverträdaren under vissa omständigheter får bära bevisbördan för att han förvärvat sin egendom på ett lagligt sätt. Enligt vår bedömning finns det emellertid inte underlag för att anta att förhållandena är sådana, att en så drastisk avvikelse från vedertagna rättssäkerhetsprinciper är motiverad. Bevisbördan för sambandet mellan egendomen och begångna brott skall alltså även vid utvidgat förverkande åvila åklagaren. Däremot bör det ställas ett lindrigare krav än för närvarande i fråga om styrkan på den bevisning som åklagaren behöver prestera i detta hänseende.

Vid den grannliga avvägning som måste göras mellan intresset av vidgade möjligheter att beröva de aktuella kategorierna av lagöverträdare vinsterna från den brottsliga verksamheten, å ena sidan, och hänsynen till den enskildes rättssäkerhet, å den andra, har vi funnit att det, för att förverkande vid de nämnda brottstyperna skall kunna ske av värdet av egendom tillhörig lagöverträdaren, bör vara tillräckligt att åklagaren förmår göra sannolikt att egendomen i fråga härrör från brottslig verksamhet eller att dess värde annars motsvarar vinning av sådan verksamhet. I det sagda ligger även den väsentliga skillnaden i förhållande till nuvarande förverkandeinstitut, att för utvidgat förverkande inte skall krävas att åklagaren förmår precisera från vilket konkret brott utbytet härrör; det skall vara tillräckligt att det föreligger ett samband av nyss angivet slag mellan egendomen och något slags brottslig verksamhet. Vi återkommer i författningskommentaren till den närmare innebörden härav.

Den av oss förordade ordningen innebär alltså att det, för att ett yrkande om utvidgat förverkande skall kunna bifallas, fordras att åklagaren presterar en utredning som gör sannolikt att egendom som tillhör lagöverträdaren härrör från brottslig verksamhet eller att denne annars berikat sig genom sådan verksamhet. Enligt förslaget ankommer det sålunda på åklagaren att klarlägga vilka tillgångar lagöverträdaren äger, vilket värde de har samt när och på vilket sätt de har förvärvats. Vidare måste åklagaren utreda vilka lagliga inkomster eller andra förvärv, t.ex. arv eller gåvor, som lagöverträdaren erhållit under den tid han anskaffat tillgångarna och hur stor del av dessa medel som rimligen har kunnat disponeras för förvärv av egendom eller sparande. Detta belyses närmare i avsnitt 6.5.

Först om det mot bakgrund av en sådan ekonomisk utredning och övriga av åklagaren anförda omständigheter, t.ex. vad som finns dokumenterat om lagöverträdarens tidigare brottslighet eller tidigare misstankar om brott, framstår som sannolikt att egendomen i fråga härrör från brottslig verksamhet eller att lagöverträdaren annars berett sig vinning genom sådan verksamhet, måste lagöverträdaren, för att undgå förverkande, prestera en förklaring som medför att detta inte längre kan anses sannolikt.

Att den som gjort sig skyldig till brott, som är av beskaffenhet att kunna föranleda utvidgat förverkande, under nu angivna förhållanden åläggs en förklaringsbörda, kan enligt vår uppfattning inte anses utgöra en så allvarlig försvagning av rättssäkerheten att detta utgör ett bärande argument mot en reformering av förverkanderegleringen enligt de nu angivna linjerna. Den föreslagna ordningen kan inte heller anses strida mot någon av de internationella konventioner som Sverige anslutit sig till.

Det bör framhållas att vi anser att det utvidgade förverkandet bör ges en sådan utformning att det kan tillämpas även när lagöverträdaren sannolikt har berikat sig genom skatte- eller tullbrott, dvs. i fall där det inte är möjligt att identifiera viss egendom som åtkommen genom brottet i fråga, utan där vinningen av brottet i stället kan sägas bestå i en allmän förmögenhetsökning hos gärningsmannen.

När det gäller frågan, om bestämmelserna om utvidgat förverkande bör ges en fakultativ eller obligatorisk utformning, har vi stannat för att de så till vida skall vara fakultativa att förverkande skall ske, om det inte är oskäligt. Detta innebär att en presumtion uppställs för att utvidgat förverkande skall ske, om övriga förutsättningar härför är uppfyllda, men att åtgärden får underlåtas om det föreligger billighetskäl som talar däremot.

När talan förs om ansvar för viss gärning har domstolen i och för sig enligt dagens regler att ex officio pröva om förverkande skall ske i anledning av denna gärning. I likhet med företagsbot förutsätter emellertid

vårt nya utvidgade förverkande att yrkande därom framställs av åklagaren. Skälet för denna ordning är att frågan om utvidgat förverkande är av sådan beskaffenhet att den - av både materiella och formella skäl - bör utredas grundligt innan den underställs domstolens bedömning. Vid en officialprövning skulle man riskera att domstolen fattade sitt beslut på ett inte tillfredsställande underlag. Vi återkommer bl.a. i avsnitt 6.6 till förfarandefrågorna.

Som redan antytts skall det utvidgade förverkandet utgöra en form av värdeförverkande. Det är alltså endast *värdet* av egendom som tillhör lagöverträdaren eller, under vissa förutsättningar, någon honom närstående som skall kunna förverkas. I och för sig hade det naturligtvis varit tänkbart att inom ramen för det nya förverkandelinstitutet ge möjlighet även till sakförverkande. Enligt såväl dansk som norsk rätt är utvidgat förverkande primärt en form av sakförverkande. Vanligtvis torde det emellertid vara svårt att i hithörande fall göra sannolikt att viss konkret egendom härrör från brottslig verksamhet. Frågan om utvidgat förverkande är avsedd att bli aktuell främst i fall där utredningen ger vid handen att lagöverträdaren i fråga innehar tillgångar i en utsträckning som inte låter sig förklaras av hans legala förvärv. Har han haft vissa legala inkomster finns det i normalfallet dock knappast några skäl att anta att just vissa pengar eller viss egendom härrör från brottslig verksamhet. Mot bakgrund av det anförda är det enligt vår mening följdriktigt att konstruera det utvidgade förverkandet som en form av värdeförverkande.

Vi har vidare stannat för att utvidgat förverkande bör komma i fråga endast om och i den mån den mot vilken sådant förverkande ifrågasätts har utmättningsbara tillgångar. Skälet härtill är i huvudsak rent praktiskt; där inget finns att ta skulle en annan ordning vara slöseri med redan hårt ansträngda resurser. Det nu sagda får inte förstås så, att egendom som är svåråtkomlig för exekutiva åtgärder därför att den befinner sig utomlands i någon mening skulle vara "fredad". Att det i ett sådant fall kan förutses att det i praktiken inte kommer att bli möjligt att ta tillgångarna i anspråk vid en verkställighet av ett kommande förverkandebeslut utgör inte något skäl för att bortse från dessa vid bestämmande av underlaget för det utvidgade förverkandet.

Den nyss angivna ståndpunkten - att ett utvidgat förverkande i princip inte bör kunna avse ett högre belopp än vad som motsvarar värdet av lagöverträdarens utmättningsbara tillgångar - har, som strax kommer att framgå, visst samband med frågan hur underlaget för beräkningen av förverkandebeloppet bör bestämmas vid utvidgat förverkande.

De grundläggande bestämmelserna om utvidgat förverkande har tagits in i fyra nya paragrafer, 36 kap. 1 a § BrB, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) och 18 § skattebrottslagen (1971:79).

6.3.2 Hur bör underlaget för beräkningen av förverkandebeloppet avgränsas?

Vårt förslag: Vid prövning av en fråga om utvidgat förverkande skall presumptionsreglerna i 4 kap. 18 och 19 §§ utsökningsbalken äga motsvarande tillämpning. Vad som sägs om gäldenär i dessa bestämmelser skall därvid i stället avse den mot vilken en talan om utvidgat förverkande förs. Vid utvidgat förverkande bör förverkandebeloppet i princip beräknas utan hänsyn till skuldsättning.

De av oss föreslagna reglerna om utvidgat förverkande innebär alltså att värdeförverkande under vissa förutsättningar skall kunna ske när åklagaren lyckas göra sannolikt att egendom härrör från brottslig verksamhet eller att egendomens värde annars motsvarar vinning av sådan verksamhet. En väsentlig skillnad i förhållande till nuvarande förverkandeinstitut är att det för utvidgat förverkande inte skall krävas att åklagaren förmår precisera genom vilket konkret brott som lagöverträdaren berikat sig. Typiskt sett blir det alltså här inte fråga om att förverka vinning av ett visst konkret brott.

Ett utvidgat förverkande kan enligt förslaget i och för sig ta sikte på en viss bestämd tillgång, som sannolikt härrör från brottslig verksamhet, och alltså avse värdet av just den tillgången. Vad vi främst har haft i åtanke är emellertid den situationen, att en vidtagen ekonomisk utredning visar att en person som döms för i sammanhanget relevant brottslighet disponerar över tillgångar i en utsträckning som inte låter sig förklaras av hans deklarerade inkomster eller av vad som kan utrönas beträffande hans lagliga förvärv i övrigt. Beroende på vad utredningen ger vid handen i fråga om diskrepansen mellan lagöverträdarens lagliga förvärv och det faktiska innehavet av ekonomiska tillgångar kan ett utvidgat förverkande här komma att avse värdet av en större eller mindre del av lagöverträdarens samlade tillgångar. I princip kan det maximala förverkandebeloppet uppgå till värdet av lagöverträdarens samtliga tillgångar.

Ett förverkandeinstitut med de nu antydda grunddragen, där det typiskt sett inte är fråga om att fastställa vinningen av vissa konkreta brott utan i stället gäller att lägga en helhetsbild av lagöverträdarens ekonomiska situation till grund för avgörandet, gör det angeläget att närmare klargöra förutsättningarna för att viss egendom skall få utgöra underlag för beräkningen av förverkandebeloppet.

Den principiella utgångspunkten bör här naturligt nog vara att egendomen skall tillhöra lagöverträdaren för att kunna läggas till grund för beräkningen. Det är emellertid enligt utredningens uppfattning inte möj-

ligt att i alla situationer hålla fast vid denna princip. Man torde ha att utgå från att det i de fall där frågan om utvidgat förverkande har aktualitet många gånger kommer att möta svårigheter att nå fullständig klarhet i äganderätsfrågan. Situationen kan exempelvis vara den, att det får anses sannolikt att viss egendom som befinner sig i lagöverträdarens besittning rätteligen tillhör en okänd målsägande. Enligt utredningens uppfattning bör ett utvidgat förverkande kunna avse även värdet av sådan egendom.

Vidare måste man räkna med att det inte sällan kommer att göras mer eller mindre obefogade invändningar om att viss egendom, som den mot vilken talan om utvidgat förverkande riktas har i sin besittning, rätteligen skulle tillhöra annan och därför inte ingå i underlaget för beräkningen av förverkandebeloppet.

För att det utvidgade förverkandet inte skall bli alltför ineffektivt torde det därför vara nödvändigt att uppställa någon form av presumtionsregler avseende lagöverträdarens äganderätt. Den närmare utformningen av dessa regler måste ske med beaktande av att vi, som tidigare nämnts, förordar att ett utvidgat förverkande i princip inte bör kunna avse ett högre belopp än vad som motsvarar värdet av lagöverträdarens utmättningsbara tillgångar. Reglerna om utvidgat förverkande bör alltså i princip inte medge att egendom som inte kan tas i anspråk vid en kommande verkställighet av förverkandebeslutet läggs till grund för beräkningen av förverkandebeloppet. Följaktligen bör i huvudsak motsvarande presumtionsregler som gäller i fråga om utmättningsförfarandet gälla även vid utvidgat förverkande.

Det är främst bestämmelserna om utmätning av lös egendom i 4 kap. 18 och 19 §§ utskökningsbalken (UB) som är av intresse i detta sammanhang. I 18 § första stycket föreskrivs att gäldenären skall anses vara ägare till egendom som han har i sin besittning, om det inte framgår att egendomen tillhör annan. När det gäller registrerat skepp, skeppsbygge eller registrerat luftfartyg grundar besittning dock inte någon presumtion för äganderätt. Här skall i stället egendomen anses tillhöra gäldenären, om denne är inskriven som ägare och det inte framgår att egendomen tillhör annan (4 kap. 18 § andra stycket och 1 kap. 9 § UB).

För brytande av den presumtion som besittning respektive inskrivning enligt 4 kap. 18 § UB ger för gäldenärens äganderätt krävs alltså att det *framgår* att egendomen tillhör annan. Det fordras med andra ord att det kan anses styrkt att egendomen inte tillhör gäldenären. Är ägarförhållandena tveksamma kan alltså egendomen trots detta mätas ut för gäldenärens skuld.

För makar som varaktigt sammanbor gäller särskilda regler i nu aktuella hänseenden. Om makar har annan lös egendom än registrerat skepp, skeppsbygge eller registrerat luftfartyg i sin gemensamma besitt-

ning, skall enligt 4 kap. 19 § första stycket UB gäldenären anses som ägare till egendomen, såvida det inte görs sannolikt att makarna är samägare till egendomen enligt lagen (1904:48 s. 1) om samäganderätt och det inte heller framgår att egendomen tillhör den andra maken eller någon annan. Detsamma gäller när gäldenären varaktigt sammanbor med annan än make under äktenskapsliknande förhållanden. Och enligt lagen (1987:813) om homosexuella sambor gäller dessa bestämmelser även när två personer bor tillsammans i ett homosexuellt förhållande.

Lämpligen kan föreskrivas att de nu redovisade bestämmelserna i 4 kap. 18 och 19 §§ UB skall äga motsvarande tillämpning vid prövningen av frågan om utvidgat förverkande och att härvid vad som sägs i de nämnda bestämmelserna om gäldenär i stället skall avse den mot vilken talan om förverkande förs.

Med hänsyn till den starka bevisverkan en lagfart har i fråga om äganderätten till fast egendom torde det inte vara nödvändigt att uppställa någon särskild ytterligare presumtionsregel som tar sikte på sådan egendom.

Den föreslagna bestämmelsen innebär alltså bl.a. att den som är inskriven som ägare till registrerat skepp eller luftfartyg skall presumeras vara ägare till egendomen. Andra register avseende olika typer av lös egendom, t.ex. bilregistret, är däremot inte av sådan beskaffenhet att registerinnehållet kan tillmätas samma betydelse.

En annan särskild fråga gäller om hänsyn vid bestämmande av förverkandebeloppet skall tas till den misstänktes skulder. Syftet med en ordning innebärande att det vid denna beräkning medgavs avdrag för vissa skulder skulle vara att försöka undvika att statens fordran på grund av utvidgat förverkande kom att konkurrera med övriga borgenärens anspråk. Frågan är emellertid i vilken utsträckning en sådan ordning i praktiken skulle gynna borgenärerna.

Om man vid bestämmande av det maximala förverkandebeloppet medgav avdrag för t.ex. skulder till erkända kreditinstitut skulle det innebära att förverkandebeloppet blev i motsvarande mån lägre. En kvarstad till säkerställande av verkställigheten av fordran på grund av förverkandet skulle då givetvis endast kunna avse detta lägre belopp och lagöverträdaren skulle ha kvar förfoganderätten över egendom till ett värde motsvarande de aktuella skuldernas belopp. Om lagöverträdaren förhåller sig lojal mot sina borgenärer, skulle en sådan ordning utan tvekan vara till dessas fördel. Några garantier härför finns dock inte. I fråga om förfallna skulder skulle det nog många gånger ligga nära till hands att anta att lagöverträdaren inte hade för avsikt att reglera skulden.

Om avdrag för skulder däremot inte medgavs vid bestämmande av förverkandebeloppet, skulle en kvarstad till säkerställande av statens fordran på grund av det utvidgade förverkandet komma att omfatta i

motsvarande mån större andel av lagöverträdarens tillgångar. Frågan är då om detta skulle innebära någon nackdel för lagöverträdarens borgenärer.

Enligt 16 kap. 15 § första stycket UB hindrar kvarstad för fordran inte att egendomen i fråga utmäts eller beläggs med kvarstad för annan fordran. Om egendom som har belagts med kvarstad för fordran utmäts för annan fordran, som inte är förenad med särskild förmånsrätt i egendomen, skall egendomen anses samtidigt utmätt för kvarstadsborgenärens fordran (16 kap. 15 § andra stycket UB). Om egendom som belagts med kvarstad till säkerställande av en fordran på grund av utvidgat förverkande utmäts för en annan fordran, som inte är förenad med särskild förmånsrätt i egendomen, skulle egendomen följaktligen vara att anse som samtidigt utmätt för dessa båda fordringar och de skulle då få konkurrera på lika fot, dvs. staten och den andre borgenären skulle få betalt i proportion till sina fordringar (9 § fjärde stycket förmånsrättslagen [1970:979] jämförd med 1 § första stycket andra meningen samma lag).

För utmätningsborgenären kan det givetvis sägas vara en nackdel att på detta sätt nödgas konkurrera med staten, om man jämför med det tänkta fallet att gäldenären i sin besittning skulle ha kvar egendom som kunde tas i anspråk för att täcka hela utmätningsborgenärens fordran. Huruvida egendom, motsvarande vad som dragits av vid beräkningen av förverkandebeloppet för den borgenärens fordran, också skulle finnas kvar i lagöverträdarens besittning och kunna tas i anspråk för att reglera skulden i fråga är dock beroende av att lagöverträdaren är lojal mot sin borgenär. Kan lagöverträdaren befaras förfoga över sin egendom på ett illojalt sätt innebär det inte någon nackdel för borgenären om en kvarstad meddelad till säkerhet för förverkandefordran kommer att omfatta egendom till täckande av det högre av de båda här tänkbara beloppen.

Kvarstad medför inte förmånsrätt. En utmätningsfordran som är förenad med särskild förmånsrätt i viss egendom har således företräde framför en kvarstadsfordran. Eftersom ett krav på grund av utvidgat förverkande inte bör grunda någon särskild förmånsrätt, skulle det alltså inte heller i ett sådant fall vara till nackdel för utmätningsborgenären med en ordning enligt vilken något avdrag inte sker för skulder vid beräkningen av förverkandebeloppet.

Av grundläggande betydelse för bedömningen av frågan, om avdrag för skulder bör ske i förevarande sammanhang, är att frågan om borgenärens inbördes rätt till betalning har reglerats genom bestämmelserna i förmånsrättslagen och UB. Regleringen innebär bl.a. att utmätning ger företräde framför senare utmätning av samma egendom (9 § fjärde stycket förmånsrättslagen). Det ankommer alltså på den som har en fordran att bevaka att betalning sker, att se till att fordringen i annat fall blir

fastställd i en exekutionstitel och att begära verkställighet på grund av denna. Den som försummar detta får stå risken att någon annan tar gäldenärens tillgångar i anspråk före honom. I det ovan diskuterade fallet med den förfallna skulden hade alltså utmätningsborgenären kunnat undvika konkurrens med staten genom att söka verkställighet först.

Härtill kommer att det enligt vår bedömning knappast är möjligt att göra en hanterbar och invändningsfri uppdelning mellan i detta sammanhang beaktansvärda och inte beaktansvärda skulder. Det anförda leder till slutsatsen att övervägande skäl talar för att huvudprincipen bör vara att hänsyn inte skall tas till lagöverträdarens skulder vid beräkningen av förverkandebeloppet. Eventuella mer ömmande fall bör kunna hanteras genom att domstolen utnyttjar den möjlighet som förslaget innefattar att avstå från förverkande eller att förverka ett mindre belopp i fall där billighetsskäl talar för detta.

Undantag från den nyss angivna principen kan dock vara påkallade i vissa särskilda situationer. I fall där det kan förutses att lagöverträdaren kommer att förpliktas att utge skadestånd på grund av brott som handläggs i samma rättegång som frågan om utvidgat förverkande torde det sålunda ofta vara skäligt att hänsyn tas till denna omständighet vid fastställande av förverkandebeloppet. Det kan också tänkas uppstå situationer vid utvidgat förverkande hos närstående där det skulle vara oskäligt att inte beakta viss skuldsättning med anknytning till den överlåtna egendomen. Vi återkommer i författningskommentaren till frågan om undantag från den ovan angivna huvudprincipen.

Enligt förslaget anges grunderna för beräkningen av förverkandebeloppet vid utvidgat förverkande i 36 kap. 1 a § andra och tredje styckena BrB.

6.4 Bör utvidgat förverkande kunna ske från närstående till lagöverträdaren?

Vårt förslag: Föreligger förutsättningar för utvidgat förverkande hos en lagöverträdare och har han inom fem år före det att det förverkandegrundande brottet begicks överlåtitt egendom till en honom närstående fysisk eller juridisk person, skall, i den mån fullgott vederlag inte utgått, förverkande i stället kunna ske hos den närstående avseende värdet av den överlåtna egendomen. Förverkandet skall dock aldrig kunna avse värdet av egendom som den närstående förvärvat mer än tio år före talans väckande.

Man måste räkna med att en lagöverträdare, som befarar att hans egendom skall bli föremål för utvidgat förverkande, kan komma att vidta åtgärder för att begränsa förverkandebeloppet eller för att helt undgå att drabbas av en förverkandeförklaring. Ett för lagöverträdaren nära till hands liggande förfaringssätt skulle då kunna vara att föra över egendom till någon honom närstående fysisk eller juridisk person. Det är givetvis angeläget att det utvidgade förverkandet ges en sådan utformning, att möjligheterna att kringgå regleringen genom sådana dispositioner begränsas. Frågan, i vad mån utvidgat förverkande skall kunna avse värdet av egendom som genom en civilrättsligt giltig överlåtelse förts över till någon som står lagöverträdaren nära, är alltså av väsentlig betydelse för detta förverkandeinstituts effektivitet.

Regler som syftar till att begränsa möjligheterna att undgå utvidgat förverkande genom att föra över egendom till närstående kan utformas på olika sätt. En möjlighet skulle kunna vara att låta den överlåtna egendomen ingå i underlaget för beräkningen av det belopp som skall förverkas hos lagöverträdaren. Ett annat alternativ kunde vara att införa någon form av motsvarighet till det återvinningsinstitut som finns på konkursrättens område. En tredje lösning skulle kunna vara att öppna en möjlighet att direkt hos den närstående förverka värdet av egendom som lagöverträdaren fört över till honom.

Det först nämnda alternativet - att vid bestämmandet av det belopp som skall förverkas hos lagöverträdaren räkna med värdet av vissa tillgångar som tillhör närstående till honom - skulle sannolikt kunna utgöra ett effektivt hinder mot den här diskuterade formen av kringgåenden. En sådan ordning skulle emellertid rimma mindre väl med den i föregående avsnitt berörda principen att ett utvidgat förverkande inte bör kunna avse

ett högre belopp än vad som motsvarar värdet av lagöverträdarens utmätningsbara tillgångar.

Vi har också avvisat tanken på att begagna sig av någon form av återvinningsinstitut; en sådan konstruktion skulle enligt vår bedömning leda till att regleringen blev onödigt komplicerad. Den lämpligaste lösningen synes i stället vara att ge en möjlighet att direkt hos den närstående förverka värdet av överförd egendom.

En central fråga i sammanhanget blir då hur närståendekretsen skall avgränsas. Vi har stannat för att utgå från det närståendebegrepp som används vid återvinning i konkurs (jämför 4 kap. 3 § konkurslagen). Som närstående skall sålunda räknas

1. den som är gift med lagöverträdaren eller är syskon eller släkting i rätt upp- eller nedstigande led till lagöverträdaren eller besvägrad med honom i rätt upp- eller nedstigande led eller så att den ene är gift med den andres syskon,
2. den som på annat sätt står lagöverträdaren personligen särskilt nära,
3. näringsidkare eller juridisk person med vilken lagöverträdaren har en väsentlig gemenskap som är grundad på andelsrätt eller därmed jämförligt intresse,
4. näringsidkare eller juridisk person med vilken lagöverträdaren inte ensam men tillsammans med en närstående till honom har sådan gemenskap som avses under 3,
5. juridisk person i vilken lagöverträdaren genom en ledande ställning har ett bestämmande inflytande samt
6. den som är närstående till någon som enligt 3 - 5 är närstående.

Frågan, om någon är att anse som närstående, får avgöras med hänsyn till förhållandena vid tiden för den aktuella överlåtelsen.

En självklar förutsättning för att utvidgat förverkande skall kunna ske hos den närstående måste vara att förutsättningarna för sådant förverkande hos lagöverträdaren är uppfyllda. Det skall alltså krävas att värdet av egendomen i fråga hade kunnat förverkas hos lagöverträdaren, om denne haft kvar egendomen i sin ägo. Utvidgat förverkande skall vidare få ske hos den närstående endast i den mån egendomen överförts till denne utan att lagöverträdaren erhållit fullgott vederlag.

Beviskravet när det gäller överföringen bör vara det i brottmål gängse; det skall alltså vara ställt utom rimligt tvivel att lagöverträdaren har fört över egendom till den närstående utan att fullgott vederlag har utgått.

För att regleringen inte skall bli alltför långtgående bör möjligheten till förverkande hos närstående underkastas en tidsbegränsning. Det bör sålunda inte vara möjligt att förverka värdet av tillgångar som den när-

stående förvärvat tidigare än fem år före det att det förverkandegrundande brottet begicks. När detta brott har en lång preskriptionstid - något som med hänsyn till hur kretsen av förverkandegrundande brott har bestämts ofta blir fallet - skulle emellertid enbart den nyss nämnda tidsgränsen inte alltid utgöra något hinder mot att frågan om förverkande mot närstående aktualiserades även avsevärd tid efter det att överföringen ägt rum. Femårsgränsen bör därför kombineras med en regel om en absolut tidsfrist, som lämpligen kan bestämmas så, att ett utvidgat förverkande hos en närstående aldrig får avse värdet av egendom som förvärvats mer än tio år före förverkandetals väckande.

Möjligheten till utvidgat förverkande hos en närstående till lagöverträdaren regleras i ett nytt lagrum, 36 kap. 5 a § BrB.

6.5 Särskild ekonomisk undersökning

Vårt förslag: Förutsättningarna för en talan om utvidgat förverkande skall utredas genom en särskild ekonomisk undersökning. Regler här om tas in i ett nytt 23 a kap. i RB.

För att åklagaren skall få ett underlag för sitt beslut i frågan huruvida ett yrkande om utvidgat förverkande skall framställas fordras att förutsättningarna för en sådan förverkandetalan utreds. Vi har valt att benämna en sådan utredning särskild ekonomisk undersökning.

Frågan, om någon har gjort sig skyldig till ett brott som är av den beskaffenhet som krävs för att ett utvidgat förverkande skall kunna komma i fråga, skall givetvis utredas på vanligt sätt inom ramen för en förundersökning. Den särskilda ekonomiska undersökningen skall alltså ta sikte på förutsättningarna i övrigt för ett utvidgat förverkande. Det sagda innebär närmare bestämt att det under den särskilda ekonomiska undersökningen gäller att utröna om det med hänsyn till vederbörandes ekonomiska och personliga omständigheter är sannolikt att han har egendom som härrör från brottslig verksamhet eller om han annars berikat sig genom sådan verksamhet, och, om så skulle befinnas vara fallet, huruvida det föreligger billighetsskäl som talar emot ett förverkande eller med vilket belopp förverkande annars kan ske.

Till en början måste alltså en kartläggning av den aktuella personens ekonomi genomföras. Även andra än rent ekonomiska omständigheter kan emellertid vara av betydelse i sammanhanget. Det kan t.ex. röra sig om sådana omständigheter som tidigare begångna brott eller ekonomiskt samröre med kända kriminella. Även relevanta omständigheter av detta

slag skall kartläggas och dokumenteras under den särskilda ekonomiska undersökningen. Också sådana omständigheter som talar till lagöverträdarens förmån skall tas fram. När väl åklagaren har gjort sin utredning får mot bakgrund av vad lagöverträdaren anfört som förklaring till sitt förmögenhetsinnehav en bedömning göras av sannolikheten i enlighet med det nyss sagda.

Avsikten är vidare att utredningen under den särskilda ekonomiska undersökningen skall bringas i ett sådant skick, att bevisningen vid en kommande huvudförhandling kan läggas fram i ett sammanhang.

Beträffande den särskilda ekonomiska undersökningen bör i långa stycken gälla motsvarande som beträffande förundersökning. Det kommer emellertid även att föreligga väsentliga skillnader mellan de olika instituten. Syftet med en särskild ekonomisk undersökning är ju ett annat än syftet med en förundersökning. Även om det kan förutses att den särskilda ekonomiska undersökningen oftast kommer att bedrivas parallellt med förundersökningen skall det vidare vara möjligt att inleda en särskild ekonomisk undersökning även sedan förundersökningen avslutats. Det står också klart att flera av reglerna i 23 kap. RB inte alls eller i vart fall inte utan omfattande modifikationer kan äga motsvarande tillämpning beträffande särskild ekonomisk undersökning.

I och för sig torde de förändringar vi föreslår i fråga om förverkande av utbyte av brott enligt huvudregeln i 36 kap. 1 § BrB (se kapitel 7) medföra att det i större utsträckning än för närvarande kommer att finnas anledning att närmare undersöka vederbörandes ekonomiska förhållanden även när det fråga om ett sådant förverkande. Denna utredning kommer att ske inom ramen för förundersökningen avseende det förverkandegrundande brottet. Vad som nyss anförts angående skillnaderna mellan särskild ekonomisk undersökning och förundersökning, liksom intresset av att undvika att 23 kap. RB blir mycket omfattande, har emellertid lett till att vi funnit att övervägande skäl talar för att reglerna om särskild ekonomisk undersökning tas in i ett nytt 23 a kap. i RB.

En särskild ekonomisk undersökning skall kunna inledas så snart någon bestämd person kan misstänkas för ett brott som kan utgöra grund för utvidgat förverkande. Undersökningen skall i första hand kunna avse den som misstänks eller har dömts för det förverkandegrundande brottet. Om det finns anledning anta att förutsättningar föreligger för utvidgat förverkande hos någon närstående till lagöverträdaren enligt den särskilda regeln härom, skall särskild ekonomisk undersökning kunna inledas även mot den närstående. Vi har övervägt att uppställa ett högre beviskrav som villkor för inledande av särskild ekonomisk undersökning mot närstående men avvisat denna tanke, eftersom det skulle medföra att regleringen komplicerades och innebära att möjligheterna att inleda sådan undersökning begränsades i alltför hög grad.

I likhet med vad som gäller i fråga om förundersökning förutsätter inledandet av en särskild ekonomisk undersökning ett formligt beslut. Medan såväl åklagaren som en polismyndighet är behörig att inleda en förundersökning skall beslut om att inleda särskild ekonomisk undersökning kunna fattas endast av åklagaren. Av resurs- och integritetsskäl bör det inte komma i fråga att inleda särskild ekonomisk undersökning i samtliga fall där det föreligger misstankar om ett brott som i och för sig är av sådant slag att det kan läggas till grund för utvidgat förverkande. Eftersom det skall ankomma på åklagaren att besluta om huruvida talan om utvidgat förverkande skall väckas är det då lämpligt att också behörigheten att besluta om inledande av särskild ekonomisk undersökning förbehålls åklagaren.

Den särskilda ekonomiska undersökningen skall också ledas av åklagaren; denne skall alltså inte ha någon möjlighet att överlämna ledningen av undersökningen till polismyndigheten. Däremot skall åklagaren givetvis, på motsvarande sätt som under en förundersökning, få anlita biträde av polismyndighet eller skattemyndighet eller uppdra åt en polisman att företa en viss åtgärd som hör till undersökningen, om det är lämpligt med hänsyn till åtgärdens beskaffenhet.

Åklagarens rätt att låta anställa förhör med dem som kan antas ha kännedom om förhållanden av betydelse för den särskilda ekonomiska undersökningen skall vara lika långtgående som under en förundersökning. Motsvarande regler som gäller under förundersökning skall också gälla här bl.a. i fråga om hämtning till förhör, förfarandet vid förhör, möjligheten att hålla vittnesförhör under undersökningen, inhämtande av yttrande från sakkunnig, bevisupptagning, den insyn i och inflytande över undersökningen som tillkommer den som är föremål för denna, komplettering av utredningen samt protokollföring.

En grundläggande förutsättning för ett effektivt utredningsförfarande avseende frågan om utvidgat förverkande är att den erforderliga informationen är åtkomlig utan större besvär. Av särskild betydelse i sammanhanget är upplysningar om relevanta personers ekonomiska förhållanden. Det är följaktligen angeläget att sådana uppgifter kan inhämtas bl.a. från banker och andra finansiella företag.

I 1 kap. 10 § första stycket bankrörelselagen (1987:617) föreskrivs att enskilds förhållande till en bank inte får röjas. Motsvarande bestämmelser finns i 8 § lagen (1991:981) om värdepappersrörelse och i 5 § lagen (1992:1610) om finansieringsverksamhet. Inledande av förundersökning anses emellertid bryta sekretessen enligt de nämnda bestämmelserna trots att det inte finns någon uttrycklig lagregel om detta. Denna praxis hänger samman med att förundersökningsledaren under vissa förutsättningar kan påkalla att vittnesförhör hålls inför domstol under pågående förundersökning (se SOU 1999:53 s. 313 och där gjorda hänvisningar).

Som framgått ovan innebär vårt förslag att det vid särskild ekonomisk undersökning skall föreligga motsvarande möjligheter att hålla vittnesförhör under undersökningen som vid förundersökning. Med hänsyn härtill får även inledande av särskild ekonomisk undersökning anses bryta den sekretess som gäller för banker och andra finansiella företag i fråga om dessas kunders förhållanden.

I maj 1999 lade Ekosekretessutredningen fram sitt betänkande Ekonomisk brottslighet och sekretess (SOU 1999:53). Utredningens huvuduppgift var att föreslå åtgärder som gör det möjligt för berörda myndigheter och andra organ att i ökad utsträckning lämna information om sådant som har betydelse för att förebygga, upptäcka eller utreda ekonomisk brottslighet. Ekosekretessutredningen har föreslagit bl.a. att det direkt av de bestämmelser som gäller sekretess i banker och andra finansiella företag skall framgå att det inte är fråga om ett obehörigt röjande när en uppgift, som kan antas ha betydelse i en förundersökning, lämnas till förundersökningsledare eller åklagare.

Om Ekosekretessutredningens nu berörda förslag leder till lagstiftning, bör motsvarande reglering införas i fråga om uppgiftslämnande under en särskild ekonomisk undersökning. Över huvud taget bör reglerna om möjligheterna att få tillgång till uppgifter under särskild ekonomisk undersökning i relevanta delar överensstämja med vad som gäller i fråga om förundersökning. Eventuella förändringar på detta område bör alltså beaktas under den fortsatta beredningen av vårt förslag.

Även när det gäller sekretesskyddet för uppgifter som hänför sig till en särskild ekonomisk undersökning bör motsvarande gälla som för uppgifter hänförliga till en förundersökning.

När den särskilda ekonomiska undersökningen avslutas, skall ett formligt beslut fattas i frågan om talan om utvidgat förverkande skall väckas eller inte.

6.6 Domstolsförfarandet

Vårt förslag: Talan om utvidgat förverkande skall föras i samband med åtal för det brott på vilket talan grundas. Föreligger särskilda skäl, skall dock domstolen kunna medge att talan förs särskilt. Om inte annat särskilt anges, skall RB:s regler om allmänt åtal för brott för vilket det finns anledning att döma till fängelse i mer än sex månader tillämpas vid en talan om utvidgat förverkande. En sådan talan skall väckas inom två år från det att domen avseenden det brott på vilket talan grundas vunnit laga kraft.

Som redan framgått är även det utvidgade förverkande i vårt förslag konstruerat som en särskild rättsverkan av brott. Det är därför naturligt att frågan om utvidgat förverkande tas upp i samma rättegång som åtalet för det förverkandegrundande brottet. Det kan emellertid förutses att den utredning som måste genomföras för att åklagaren skall få ett underlag för sitt beslut i frågan om väckande av talan om utvidgat förverkande stundtals kommer att ta en icke obetydlig tid i anspråk. Med hänsyn härtill är det önskvärt att det finns en möjlighet att handlägga talan om sådant förverkande i en särskild rättegång efter det att åtalet för brottet har prövats.

Intresset av att kunna handlägga frågan om utvidgat förverkande efter särskild talan väcker spørsmålet huruvida hänsyn bör tas till ett utvidgat förverkande vid påföljdsbestämningen avseende det brott som läggs till grund för förverkandet eller om kanske påföljden för detta brott i stället bör beaktas vid förverkandebeslutet.

Frågan om s.k. sanktionskumulation, dvs. ett samtidigt bruk av mer än ett straff eller annan negativ reaktion på brott, diskuterades i förarbetena till 1989 års påföljdsbestämningsreform. I fråga om förverkande konstaterade departementschefen i författningskommentaren till 29 kap. 5 § BrB att det i praxis var vanligt att hänsyn togs till brottspåföljden vid beslut om förverkande. Hon fortsatte (prop. 1987/88:120 s. 90):

Detta är en ordning som får anses ha goda skäl för sig. Det måste emellertid beaktas att förverkande kan fylla sådana funktioner att en eftergift eller jämkning av förverkandet inte är möjlig eller lämplig, exempelvis om förverkandet är avsett att motverka fortsatt brottslighet. I vissa sådana fall kan det därför vara motiverat att ta hänsyn till förverkandet vid påföljdsbestämningen i stället för tvärtom. Frågan har berörts i prop. 1986/87:81 om ändring i lagen om straff för vissa trafikbrott. Efter förslag i propositionen infördes en möjlighet att under vissa omständigheter förklara ett

fordon förverkat. I samband härmed uttalade föredragande statsrådet, i enlighet med ett påpekande av lagrådet, att ett beslut om förverkande enligt allmänna principer bör beaktas vid bestämmande av påföljd för brottet (a. prop. s. 12). Situationen täcks av punkt 8 i denna paragraf.

Lagstiftaren synes alltså ha intagit den ståndpunkten, att hänsyn till sanktionskumulation vid förverkande enligt nu gällande bestämmelser i första hand skall ske genom att förverkandet jämkas. Först om detta inte låter sig göras med hänsyn till förverkandets syfte, bör hänsyn till förverkandet tas vid påföljdsbestämningen. Samtidigt har HD i NJA 1990 s. 401, som avser förverkande med stöd av trafikbrottslagen, uttalat att det inte, annat än möjligen i alldeles speciella fall, är tillräckligt befogat att göra skillnad i här aktuellt hänseende med hänsyn till förverkandets syfte. HD förklarade också i detta sammanhang att förverkandet i princip bör beaktas vid bestämmande av påföljd för brottet, när domstol förordnar om förverkande som är kännbart för gärningsmannen.

Så mycket står dock klart, att det vid förverkande på grund av brott enligt nu gällande bestämmelser ofta kan vara befogat att ta hänsyn till den sanktionskumulation som uppkommer när en förverkandeförklaring riktas mot någon som döms till ansvar för det förverkandegrundande brottet. Beroende på omständigheterna i det särskilda fallet kan detta ske genom jämkning av förverkandet eller av brottspåföljden.

Det utvidgade förverkandet skiljer sig emellertid även i denna del från utbytesförverkande enligt nu gällande regler. Av särskild betydelse i detta sammanhang är att medan förverkande och brottspåföljd alltid utgör reaktioner på samma brott vid förverkande av brottsutbyte enligt nuvarande förverkandeinstitut, det vid utvidgat förverkande typiskt sett inte föreligger något sådant samband. Ett utvidgat förverkande förutsätter visserligen att det begåtts ett brott, som enligt de särskilda bestämmelserna härom kan läggas till grund för sådant förverkande, men förverkandet avser här i allmänhet utbyte från annan brottslighet. I dessa fall finns det således inget givet samband mellan det utvidgade förverkandets omfattning och något moment i den gärning som åtalet avser. Detta innebär bl.a. att det inte kan komma i fråga att väga in det utvidgade förverkandet vid en bedömning av vad som utgör en proportionell och rättvis reaktion på den åtalade gärningen; det utvidgade förverkandet tar helt enkelt inte sikte på denna gärning.

Det anförda leder till slutsatsen att domstolen inte skall ta hänsyn till ett utvidgat förverkande vid påföljdsbestämningen avseende det brott som utgör en av förutsättningarna för förverkandet. Från denna synpunkt sett föreligger alltså inte några hinder mot en ordning som innebär att frågan om utvidgat förverkande kan handläggas i en särskild rättegång efter det att åtalet för brottet har prövats.

I sammanhanget bör framhållas att vad som sagts ovan om sambandet mellan det utvidgade förverkandet och det förverkandegrundande brottet innebär att det inte heller finns skäl att beakta påföljden vid förverkandebeslutet.

Även om frågan om utvidgat förverkande och åtalet för det förverkandegrundande brottet alltså skall kunna handläggas separat, bör dock, som redan antytts, huvudregeln vara att dessa frågor tas upp i samma rättegång. Inte minst av hänsyn till lagöverträdaren och närstående, som kan bli föremål för utvidgat förverkande enligt 36 kap. 5 a § BrB, är det angeläget att förverkandefrågan inte lämnas öppen under längre tid än vad som är nödvändigt. Även processekonomiska skäl talar för att man så långt möjligt prövar åtalet för det förverkandegrundande brottet och frågan om utvidgat förverkande i ett sammanhang. Visserligen kommer regelmässigt den utredning som förebringas beträffande den åtalade gärningen endast i mindre mån vara relevant för bedömningen av förverkandefrågan, men en gemensam handläggning innebär att antalet rättegångstillfällen kan begränsas.

I fall där talan om utvidgat förverkande förs såväl mot lagöverträdaren som mot någon närstående till honom kommer utredningen i väsentliga delar att vara gemensam. Detta talar starkt för att förverkandefrågorna i sådana fall handläggs tillsammans. Den tidigare nämnda huvudregeln, att en talan om utvidgat förverkande skall föras gemensamt med åtalet för det förverkandegrundande brottet, bör därför gälla oavsett om förverkandetalan endast avser den tilltalade eller om den tar sikte även på en närstående till denne.

När talan om förverkande enligt nu gällande bestämmelser förs i samband med åtal gäller i tillämpliga delar brottmålsreglerna beträffande hela förfarandet (jfr. Processlagberedningen, SOU 1944:10 s. 64). Så långt möjligt bör emellertid enhetliga processregler tillämpas på en talan om utvidgat förverkande oavsett om denna förs i samma rättegång som åtalet för det förverkandegrundande brottet eller ej. Vi föreslår därför att det införs en bestämmelse med den innebörden att, om inte annat är särskilt föreskrivet, i fråga om förfarandet i tillämpliga delar skall gälla vad som i allmänhet är föreskrivet om mål som rör allmänt åtal för brott för vilket det finns anledning att döma till visst straff, förslagsvis fängelse i mer än sex månader.

Som nyss nämnts är det angeläget att den mot vilken ett yrkande om utvidgat förverkande kan riktas inte under någon längre tid nödgas sväva i ovisshet om huruvida han kan komma att drabbas av ett sådant förverkande. Det bör därför uppställas en tidsfrist för väckande av särskild talan om utvidgat förverkande. Tidsfristen längd måste emellertid bestämmas med hänsyn till att utredningen av förverkandefrågan i en del mera komplicerade fall kan förutses bli tidskrävande. En avvägning

mellan å ena sidan den enskildes intresse av att snabbt få besked och å andra sidan behovet av tid för utredning av förverkandefrågan leder enligt vår mening till det bör föreskrivas att en talan om utvidgat förverkande skall väckas senast inom två år från det att den dom genom vilken åtalet för det förverkandegrundande brottet prövats vann laga kraft.

De nu diskuterade förfarandereglerna bör tas in i ett nytt 22 a kap. i RB.

I sammanhanget kan erinras om att de regler vi föreslår i fråga om tvångsmedelsanvändningen i mål där talan om utvidgat förverkande förs särskilt innebär att rätten, när den förordnar om kvarstad eller beslag, har att sätta ut den tid inom vilken en talan om sådant förverkande skall väckas.

Även i vissa andra avseenden, bl.a. i fråga om komplettering av utredningen, tid för huvudförhandlingen och resning, behövs det särskilda regler som tar sikte på förfarandet i mål som rör utvidgat förverkande.

6.7 Tvångsmedel vid utvidgat förverkande

6.7.1 Inledning

Om en möjlighet till utvidgat förverkande införs, är det givetvis angeläget att institutet ges en sådan utformning att dess effekter inte stannar på papperet. Detta fordrar bl.a. att förutsättningar skapas för ett effektivt utredningsförfarande och att verkställigheten av ett beslut om utvidgat förverkande kan säkerställas. För att åstadkomma detta torde det vara nödvändigt att i viss utsträckning ge möjligheter att tillgripa straffprocessuella tvångsmedel för dessa ändamål.

Som straffprocessuella tvångsmedel räknas till en början gripande, anhållande och häktning av den som misstänks för ett brott samt de s.k. häktningssurrogaten övervakning, reseförbud och anmälningsskyldighet. Kvarstad i brottmål, beslag, husrannsakan, kroppsvisitation samt medtagande och hämtning till förhör enligt 23 kap. 8 och 9 §§ RB är också att hänföra till de straffprocessuella tvångsmedlen. Även hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning brukar betraktas som sådana tvångsmedel. Detsamma torde gälla sådan dold kameraövervakning som regleras i lagen (1995:1506) om hemlig kameraövervakning och i lagen (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål.

I samband med förverkande är givetvis tvångsmedel som avser viss egendom, t.ex. kvarstad och beslag, av särskilt intresse. Det nuvarande regelverket är vidare sådant, att processuella tvångsmedel i dessa sammanhang får en mera självständig betydelse främst när det gäller att säkerställa verkställigheten av förverkandebeslutet. Frågan om förverkande

på grund av brott hos den som har åtalats för brottet måste enligt nuvarande bestämmelser normalt prövas i samma rättegång som åtalet. Sådant förverkande kan inte heller ske i anledning av en gärning som inte omfattas av åtalet. De omständigheter som är av intresse vid utredningen av förverkandefrågan är följaktligen regelmässigt relevanta även för utredningen beträffande den åtalade gärningen. Detta innebär att det i dag knappast finns något behov av att för utredningen av förverkandefrågan tillgripa tvångsmedel vid sidan av dem som kommer i fråga redan för att säkerställa utredningen avseende den brottsliga gärningen.

För att utvidgat förverkande skall kunna ske skall emellertid enligt utredningens förslag inte krävas att åklagaren förmår precisera genom vilket konkret brott som lagöverträdaren har berikat sig; det skall i detta hänseende vara tillräckligt att åklagaren gör sannolikt att lagöverträdarens egendom härrör från brottslig verksamhet eller att denne annars berikat sig genom sådan verksamhet. Avsikten är vidare att det skall vara möjligt att handlägga frågan om utvidgat förverkande i en separat rättegång efter det att en fällande dom meddelats såvitt avser det förverkandegrundande brottet, låt vara att huvudregeln även vid utvidgat förverkande skall vara att ansvarsfrågan och förverkandefrågan skall handläggas i samma rättegång.

De nu nämnda särdragen medför att det vid utvidgat förverkande blir särskilt angeläget att det finns en möjlighet att tillgripa tvångsmedel i direkt syfte att säkerställa utredningen av förverkandefrågan. I följande avsnitt lämnas en kortfattad redogörelse för gällande rätt såvitt avser främst förutsättningarna för användandet av de straffprocessuella tvångsmedlen.

Vi vill redan här nämna att vi enligt våra ursprungliga direktiv har att undersöka om dagens regelverk ger tillräckliga möjligheter att i samband med förverkande ingripa med tvångsmedel för att säkerställa utredning och verkställighet. Under vårt utredningsarbete har vi inte kunnat finna att några mera genomgripande förändringar är påkallade när det gäller dessa möjligheter. Vi har dock funnit att vissa justeringar av allmän räckvidd bör göras. Vad det här gäller är att ge möjlighet att företa husrannsakan och kroppsvisitation för att söka efter egendom som kan tas i förvar (se avsnitt 6.7.3).

6.7.2 Gällande rätt

Regleringen av tvångsmedelsanvändningen i brottmål omfattar åtskilliga bestämmelser. I 2 kap. regeringsformen (RF) finns bestämmelser som anger vissa grundläggande förutsättningar för sådana ingrepp i den enskildes rättssfär som användningen av tvångsmedel innefattar. Av betydelse i sammanhanget är vidare de internationella överenskommelser som Sverige är bundet av. Av störst praktisk betydelse är här den europeiska konventionen den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Europakonventionen är sedan den 1 januari 1995 inkorporerad med svensk rätt (SFS 1994:1219)

Allmänna bestämmelser om straffprocessuella tvångsmedel finns i 24 - 28 kap. RB. Dessa regler gäller i den mån annat inte är särskilt föreskrivet. Särskilda regler om tvångsmedel finns i åtskilliga lagar, t.ex. i polislagen (1984:387) och i den ovan nämnda lagen (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål. Den följande redogörelsen för gällande rätt vad gäller de särskilda tvångsmedlen tar främst sikte på bestämmelserna i RB och har utformats med hänsyn till vad vi sedermera föreslår. Detta innebär att redogörelsen är mera kortfattad när det gäller de personella tvångsmedlen.

Europakonventionen

I artikel 5 i Europakonventionen föreskrivs att envar har rätt till frihet och personlig säkerhet. I artikeln anges uttömmande de sex fall då ett frihetsberövande är tillåtet. Enligt artikel 8:1 har vidare var och en rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Inskränkningar i detta skydd får enligt artikel 8:2 ske endast under förutsättning att de har stöd i lag och att de i ett demokratiskt samhälle är nödvändiga med hänsyn till landets yttre säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välförhållanden, förebyggande av oordning och brott, hälsovården eller skyddandet av sedligheten eller av andra personers fri- och rättigheter.

I artikel 1 i det första tilläggsprotokollet till Europakonventionen anges att envars fysisk och juridisk persons rätt till sin egendom skall lämnas okränkta. Vidare sägs där att ingen får berövas sin egendom annat än i det allmännas intresse och under de förutsättningar som anges i lag och av folkrättens allmänna grundsatser. Enligt vad som anges i artikelns andra stycke inskränker den nu nämnda bestämmelsen likväl inte en stats rätt att genomföra sådan lagstiftning som staten finner erforderlig för att reglera nyttjandet av viss egendom i överensstämmelse med det allmän-

nas intresse eller för att säkerställa betalning av skatter eller av böter och viten.

Nämnas kan att Europadomstolen har ansett att förverkande av egendom är ett förfarande för att reglera utnyttjandet av egendom. För att en sådan åtgärd skall vara förenlig med konventionen krävs alltså att den har stöd i lag, att den står i överensstämmelse med det allmännas intresse och att konventionsstaten anser att den är nödvändig.

Regeringsformen

Som redan nämnts innehåller också 2 kap. RF bestämmelser av grundläggande betydelse för tvångsmedelsanvändningen. Enligt 2 kap. 6 § är varje medborgare gentemot det allmänna skyddad mot påtvingade kroppsliga ingrepp liksom mot kroppsvisitation, husrannsakan och liknande intrång samt mot undersökning av brev eller annan förtrolig försändelse och mot hemlig avlyssning eller upptagning av telefonsamtal eller annat förtroligt meddelande.

Varje medborgare är vidare enligt 2 kap. 8 § gentemot det allmänna skyddad mot frihetsberövande och även i övrigt tillförsäkrad frihet att förflytta sig inom riket och att lämna detta.

Skyddet enligt bl.a. 2 kap. 6 och 8 §§ får enligt 2 kap. 12 § första stycket begränsas genom lag. En sådan begränsning får enligt andra stycket samma paragraf göras endast för att tillgodose ett ändamål som är godtagbart i ett demokratiskt samhälle. En begränsning får aldrig gå utöver vad som är nödvändigt med hänsyn till det ändamål som har föranlett den. Begränsningen får inte heller sträcka sig så långt att den utgör ett hot mot den fria åsiktsbildningen såsom en av folkstyrelsens grundvalar.

Det finns inte något allmänt grundlagsskydd för äganderätten. Den bestämmelse om egendomsskydd som har tagits in i 2 kap. 16 § RF avser endast expropriation och annat sådant förfogande.

Ytterligare allmänna principer för tvångsmedelsanvändning

För användningen av tvångsmedel under förundersökning gäller bl.a. den allmänna regeln i 23 kap. 4 § RB. Denna bestämmelse innebär att förundersökning skall bedrivas så att inte någon i onödan utsätts för misstanke eller får vidkännas kostnad eller olägenhet. Vidare föreskrivs i paragrafen att undersökningen skall bedrivas så skyndsamt omständigheterna medger samt att den skall läggas ned, om det inte längre finns anledning att fullfölja den.

I samtliga kapitel i RB som behandlar tvångsmedel (24 - 28 kap.) har införts bestämmelser genom vilka den s.k. proportionalitetsprincipen har lagfäst. Denna princip anses ha generell räckvidd och innebär att ett tvångsmedel får användas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång som den innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse.

Proportionalitetsprincipen kommer också till uttryck i 8 § polislagen, som gäller för olika slag av polisingripanden. Detta lagrum ger även uttryck för en annan viktig princip för användning av tvångsmedel, nämligen den s.k. behovsprincipen, som bl.a. innebär att ett tvångsmedel inte får användas annat än om det är nödvändigt för att uppnå det avsedda resultatet och någon mindre ingripande åtgärd inte är tillräcklig.

Häktning m.m.

Gripande, anhållande och häktning är straffprocessuella tvångsmedel genom vilka den misstänkte berövas friheten. Detta är således de tvångsmedel som är mest ingripande och därför helt naturligt främst är tänkta för grövre brottslighet.

Enligt huvudregeln i 24 kap. 1 § första stycket RB krävs det för att någon skall få häktas att han på sannolika skäl är misstänkt för ett brott, för vilket det är föreskrivet fängelse i ett år eller däröver. För grövre fall finns en presumtion för häktning medan vid bötesbrott råder i princip häktningsförbud.

För häktning fordras det att någon av de s.k. särskilda häktningsföretsättningarna - flyktfara, kollusionsfara eller recidivfara - föreligger i det enskilda fallet. Flyktfara föreligger om det finns risk för att den misstänkte avviker eller på annat sätt undandrar sig lagföring eller straff. Med kollusionsfara avses en risk för att den misstänkte genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning. Och recidivfara innebär risk för att den misstänkte fortsätter sin brottsliga verksamhet.

Endast domstol kan besluta om häktning (24 kap. 5 § RB). I avvaktan på rättens prövning av häktningsfrågan kan den misstänkte anhållas av åklagare. Huvudregeln är att skäl till häktning skall föreligga för att anhållande skall få ske (24 kap. 6 § första stycket RB). Även om det inte finns fulla skäl för häktning, kan emellertid den som är skäligen misstänkt för ett häktningsgrundande brott anhållas, förutsatt det är av synnerlig vikt att han tas i förvar i avvaktan på ytterligare utredning.

Om det finns skäl att anhålla någon, får han gripas av polisman (24 kap. 7 § första stycket RB). När den som begått ett brott, på vilket kan följa fängelse, påträffas på "bar gärning eller flyende fot", får även

en privatperson gripa honom. Detsamma gäller i fråga om den som är efterlyst för brott. I de nu berörda fallen skall den gripne skyndsamt överlämnas till närmaste polisman (24 kap. 7 § andra stycket RB).

Avslutningsvis kan erinras om att häktning i vissa fall kan ske med stöd av andra bestämmelser än de som finns i 24 kap. RB, t.ex. enligt 25 kap. 9 § RB för överträdelse av reseförbud eller underlåtelse att iakttä annämningsskyldighet, enligt 36 kap. 21 § RB som tvångsmedel mot vittne, enligt 2 kap. 12 § och 6 kap. 9 § konkurslagen (1987:672) som tvångsmedel mot konkursgäldenär samt enligt 2 kap. 16 § utsökningsbalken som tvångsmedel mot gäldenär eller tredje man.

Reseförbud och annämningsskyldighet

Reseförbud innebär ett förbud för den misstänkte att lämna anvisad vistelseort, medan annämningsskyldighet innebär en skyldighet för den misstänkte att på vissa angivna tider anmäla sig hos en anvisad polismyndighet. Meddelas beslut om reseförbud, kan det kombineras med annämningsskyldighet.

Reseförbud och annämningsskyldighet kan enligt 25 kap. 1 § RB användas i stället för anhållande och häktning i fall där syftet med en sådan åtgärd kan tillgodoses genom reseförbud eller annämningsskyldighet. Både åklagaren och rätten kan besluta om reseförbud eller annämningsskyldighet.

Om den misstänkte överträder ett reseförbud eller underlåter att iakttä annämningsskyldighet eller ett villkor som förenats med en sådan åtgärd, skall han omedelbart anhållas eller häktas, såvitt det inte är uppenbart att skäl till detta inte förekommer (25 kap. 9 § RB).

Kvarstad

Kvarstad får beslutas om någon är skäligen misstänkt för brott och det skäligen kan befaras att han undandrar sig att betala bl.a. böter, värdet av förverkad egendom eller skadestånd som kan antas komma att ådömas honom på grund av brottet. Ett kvarstadsförordnande får avse så mycket av den misstänktes egendom att fordringen kan antas bli täckt vid utmätning (26 kap.1 § RB).

Beslut om kvarstad meddelas av rätten. Fråga om kvarstad får tas upp på yrkande av undersökningsledaren, åklagaren eller målsäganden. Efter åtalet får rätten också självmant ta upp frågan om kvarstad. Om fråga om kvarstad väcks skall förhandling äga rum inför rätten så snart det kan ske (26 kap. 2 § RB).

I avbidan på rättsens beslut får undersökningsledaren eller åklagaren ta lös egendom i förvar. Om det är fara i dröjsmål, får även polisman vidta en sådan åtgärd. Han skall i sådant fall skyndsamt anmäla åtgärden till undersökningsledaren eller åklagaren, som omedelbart skall pröva om egendomen skall kvarbli i förvar (26 kap. 3 § RB).

Har undersökningsledaren eller åklagaren tagit lös egendom i förvar eller beslutat att sådan egendom skall kvarbli i förvar, skall han senast fem dagar därefter göra en framställning till rätten om kvarstad. Gör han inte det, skall egendomen omedelbart återställas. När en framställning om kvarstad inkommit till rätten, skall rätten senast på fjärde dagen därefter hålla förhandling i saken. Om huvudförhandling sätts ut att hållas inom en vecka efter att framställningen kom in till rätten, får förhandlingen i kvarstadsfrågan anstå till huvudförhandlingen. Beslutar rätten om kvarstad skall egendomen, om rätten inte beslutar annat, bli kvar i myndighetens vård tills beslutet har verkställts (26 kap. 4 §).

När rätten förordnar om kvarstad skall den även utsätta den tid inom vilken åtal skall väckas. När målet avgörs skall rätten pröva om kvarstaden skall bestå (26 kap. 6 § RB).

I fråga om verkställandet av kvarstad finns bestämmelser i 16 kap. UB. Vid sådan verkställighet får tas i anspråk egendom som inte är undantagen på grund av bestämmelse i UB eller på grund av särskild föreskrift (16 kap. 13 § jämförd med 4 kap. 2 § UB). Detta innebär att reglerna om undantag från utmätning för gäldenärs beneficium i 5 kap. UB är tillämpliga även vid verkställigheten av ett kvarstadsbeslut.

När egendom har belagts med kvarstad för fordran får svaranden inte överlåta egendomen eller till skada för sökanden förfoga över den på annat sätt, om inte kronofogdemyndigheten medger det. Om lös egendom som har belagts med kvarstad för fordran hastigt faller i värde eller kräver alltför kostsam vård, får den på begäran av part säljas i den ordning som gäller för utmätt egendom (16 kap. 14 § UB).

Den som olovligen förfogar över egendom som är föremål för kvarstad kan enligt 17 kap. 13 § BrB dömas för överträdelse av myndighets bud till böter eller fängelse i högst ett år.

Beslag

Föremål som skäligen kan antas äga betydelse för utredning om brott eller vara avhänt någon genom brott eller vara förverkat på grund av brott får tas i beslag (27 kap. 1 § RB).

Beslag får enligt 27 kap. 2 § första meningen RB inte läggas på en skriftlig handling, om dess innehåll kan antas vara sådant att befattningshavare eller annan som avses i 36 kap. 5 § RB, t.ex. en advokat,

inte får höras som vittne därom. Hinder mot beslag föreligger dock endast om handlingen innehåller av honom eller den till förmån för vilken tystnadsplikten gäller.

Hos den misstänkte eller honom närstående, som avses i 36 kap. 3 § RB, får beslag inte heller läggas på skriftligt meddelande mellan den misstänkte och någon honom närstående eller mellan sådana närstående inbördes. Detta förbud mot beslag gäller dock inte när det är fråga om ett brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år (27 kap. 2 § andra meningen RB).

Brev, telegram eller annan försändelse, som finns hos ett post- eller telebefordringsföretag, får tas i beslag endast om det för det aktuella brottet är föreskrivet fängelse i ett år eller däröver och försändelsen hade kunnat tas i beslag hos mottagaren (27 kap. 3 § RB).

Den som med laga rätt griper eller anhåller en misstänkt eller verkställer häktning, husrannsakan, kroppsvisitation eller kroppsbesiktning får ta föremål som därvid påträffas i beslag. Föremål som påträffas i annat fall får tas i beslag efter beslut av undersökningsledaren eller åklagaren. Om det är fara i dröjsmål, får även utan sådant beslut åtgärden vidtas av polisman, förutsatt att det inte är fråga om brev, telegram eller annan försändelse som finns hos ett post- eller telebefordringsföretag. Om beslag verkställs av annan än undersökningsledaren eller åklagaren och denne inte har beslutat beslaget skall anmälan skyndsamt göras hos honom och han skall då omedelbart pröva om beslaget skall bestå (27 kap. 4 § RB).

Även rätten kan förordna om beslag. Det skall då vara fråga om föremål som företes vid rätten eller som annars är tillgängligt för beslag. En fråga om beslag får tas upp av rätten på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtal får rätten även på yrkande av en målsägande eller självmant ta upp en sådan fråga. Väcks vid rätten fråga om beslag, skall så snart det kan ske förhandling om beslagsfrågan äga rum inför rätten. Är det fara i dröjsmål, kan rätten interimistiskt förordna om beslag (27 kap. 5 § RB).

Om beslag har verkställts utan rättens förordnande kan den som drabbats av beslaget begära rättens prövning av åtgärden. Om en sådan begäran inkommer till rätten, skall förhandling i frågan hållas senast fjärde dagen därefter. Utsätts huvudförhandling att hållas inom en vecka efter det att begäran framställdes, kan förhandlingen anstå till huvudförhandlingen (27 kap. 6 § RB).

När rätten förordnar om beslag skall den utsätta den tid inom vilken åtal skall väckas. När målet avgörs skall rätten pröva om beslaget fortfarande skall bestå (27 kap. 8 § RB).

Föremål som tagits i beslag skall som huvudregel tas i förvar av den som verkställt beslaget. Den från vilken beslag har skett får inte överlåta

föremålet eller på annat sätt förfoga över det i strid mot ändamålet med beslaget (27 kap. 10 § RB).

Den som olovligen förfogar över egendom som är föremål för beslag kan enligt 17 kap. 13 § BrB dömas för överträdelse av myndighets bud till böter eller fängelse i högst ett år.

Hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning, m.m.

Hemlig teleavlyssning innebär att teledelanden, som befordras till eller från ett telefonnummer, en kod eller annan teleadress, i hemlighet avlyssnas eller tas upp genom ett tekniskt hjälpmedel för återgivning av innehållet i meddelandet (27 kap 18 § första stycket RB). Med hemlig teleövervakning förstås att uppgifter i hemlighet hämtas in om teledelanden som expedierats eller beställts till eller från en viss teleadress eller att sådana meddelanden hindras från att nå fram (27 kap. 19 § första stycket RB).

Den hemliga teleövervakningen kan exempelvis innefatta registrering av till vilka telefonnummer som samtal befordras från det övervakade telefonnumret, vid vilka tidpunkter befordran äger rum och samtalens längd. Vid mobiltelefonsamtal är det vidare möjligt att få information om från vilket geografiskt område ett telefonsamtal rings och var mottagaren befinner sig.

Med teledelanden avses ljud, text, bild, data eller information i övrigt som förmedlas med hjälp av radio eller genom ljus eller elektromagnetiska svängningar som utnyttjar särskild anordnad ledare (1 § tel lagen [1993:597]). Definitionen omfattar bl.a. telefonsamtal, telefaxmeddelanden och telegram.

För såväl hemlig teleavlyssning som hemlig teleövervakning gäller att förundersökningen skall avse brott av viss svårhetsgrad. Som ytterligare förutsättningar gäller att någon skall vara skäligen misstänkt för brottet i fråga och att åtgärden är av synnerlig vikt för utredningen (27 kap. 20 § första stycket).

Hemlig teleavlyssning får inte ske av telefonsamtal eller andra teledelanden mellan den misstänkte och hans försvarare.

I 9 kap. 8 § sekretesslagen finns vidare bestämmelser om sekretess som gäller för myndigheter som driver televerksamhet. Likaså finns i tel lagen (1993:597) bestämmelser om tystnadsplikt i enskild televerksamhet.

Teleavlyssning och teleövervakning kan även ske enligt reglerna i lagen (1952:98) med särskilda bestämmelser om tvångsmedel i vissa brottmål, som avser bl.a. vissa allmänfarliga brott och vissa brott som hotar rikets säkerhet. I förhållande till RB:s bestämmelser innebär denna

lag i vissa hänseenden utvidgade möjligheter att använda dessa tvångsmedel.

Även enligt lagen (1991:572) om särskild utlänningskontroll får hemlig teleavlyssning och hemlig teleövervakning tillgripas i vissa fall. Åtgärder enligt denna lag syftar i princip till att förebygga terrordåd och tar alltså inte sikte på att skaffa bevisning om redan begångna brott.

För fullständighets skull kan i detta sammanhang även erinras om ett annat hemligt straffprocessuellt tvångsmedel, nämligen hemlig kameraövervakning. Lagen (1995:1506) om hemlig kameraövervakning trädde i kraft den 1 februari 1996. Regleringen innebär att polisen under vissa förutsättningar har möjlighet att bedriva spaning mot personer genom att använda dolda fjärrmanövrerade övervakningskameror. Reglerna om användningen av detta tvångsmedel ansluter nära till vad som gäller i fråga om teleavlyssning. Regler om hemlig kameraövervakning finns också i 1952 års tvångsmedelslag.

Slutligen skall nämnas att Buggningsutredningen i sitt slubetänkande Om buggning och andra hemliga tvångsmedel (SOU 1998:46) har föreslagit att ett nytt straffprocessuellt tvångsmedel, buggning, skall införas. Med buggning avses att tal i enrum, samtal eller förhandlingar vid sammanträde eller annan sammankomst som allmänheten inte har tillträde till i hemlighet avlyssnas eller tas upp genom tekniska hjälpmedel för återgivning av ljud.

Härutöver har utredningen bl.a. föreslagit vissa förändringar i fråga om tillämpningsområdena för hemlig teleavlyssning, hemlig teleövervakning och hemlig kameraövervakning.

Husrannsakan

Allmänna bestämmelser om husrannsakan finns i 28 kap. RB. Med husrannsakan menas här ett eftersökande i hus, rum eller slutet förvaringsställe. Som slutet förvaringsställe räknas exempelvis stängda bilar och bankfack (SOU 1938:44 II s. 328).

Husrannsakan i syfte att söka efter föremål som är underkastat beslag eller för att annars utröna omständigheter som kan få betydelse för utredningen om ett brott får enligt 28 kap. 1 § RB ske, om det förekommer anledning att det förövats ett brott på vilket fängelse kan följa.

Hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet få dock husrannsakan i något av de nyss angivna syftena företas endast om brottet har förövats hos honom eller om den misstänkte gripits där eller om det annars finns synnerlig anledning anta att åtgärden kommer att leda till åsyftat resultat.

För husrannsakan hos den misstänkte får aldrig åberopas dennes samtycke, om inte den misstänkte själv har begärt åtgärden (28 kap. 1 § tredje stycket RB).

Husrannsakan kan under vissa förutsättningar även företas för att eftersöka viss person (28 kap. 2 och 2 a §§).

I 28 kap. 3 § RB finns en särskild regel om husrannsakan i lägenhet som är tillgänglig för allmänheten" eller som "plägar utgöra tillhåll för lösdrivare eller förbrytare" eller där gods som eftersöks "plägar uppköpas eller mottagas som pant". I de nu nämnda fallen får husrannsakan ske utan andra villkor än att det är fråga om sådana ändamål som sägs i 28 kap. 1 eller 2 § RB.

I 28 kap. 4 och 5 §§ RB finns bestämmelser om befogenheten att besluta om husrannsakan. Huvudregeln är att förordnande om husrannsakan kan meddelas av undersökningsledare, åklagare eller domstol.

Kroppsvisitation och kroppsbesiktning

Kroppsvisitation och kroppsbesiktning i brottsutredande syfte regleras också i 28 kap. RB. Med kroppsvisitation avses enligt 28 kap. 11 § tredje stycket en undersökning av kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig. Kroppsbesiktning definieras i 28 kap. 12 § andra stycket som en undersökning av människokroppens yttre och inre samt tagande av prov från människokroppen och undersökning av sådana prov. Detta institut, som saknar intresse för vårt vidkommande, förbigås i det följande.

Om det finns anledning att anta att det begåtts ett brott på vilket fängelse kan följa, får enligt 28 kap. 11 § första stycket RB kroppsvisitation göras på den som skäligen kan misstänkas för brottet i syfte att söka efter föremål som kan tas i beslag eller annars för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning om brottet.

I den nyss nämnda paragrafens andra stycke föreskrivs att även annan än den som skäligen misstänks för brottet får kroppsvisiteras. En förutsättning härför är dock att det finns synnerlig anledning att anta att det genom åtgärden kommer att anträffas föremål som kan tas i beslag eller att det annars är av betydelse för utredningen om brottet.

I 28 kap.13 § RB finns regler för förfarandet vid kroppsvisitation. I paragrafens första stycke anges att vad som föreskrivs i 3 a, 4, 8 och 9 §§ samma kap. angående husrannsakan i tillämpliga delar skall gälla även vid kroppsvisitation. Detta innebär bl.a. att beslut om kroppsvisitation får fattas av undersökningsledare, åklagare eller domstol. Är det fara i dröjsmål, får beslut härom även fattas av polisman.

6.7.3 Överväganden och förslag

Vårt förslag: När det föreligger skäl för kvarstad enligt 26 kap. 1 § RB och det rör sig om ett brott för vilket fängelse är föreskrivet, skall det generellt vara möjligt att ingripa med husrannsakan och kroppsvisitation för att söka efter egendom som kan tas i förvar. För att säkerställa verkställigheten av ett utvidgat förverkande skall kvarstad, tagande i förvar och, under de nyss angivna förutsättningarna, husrannsakan och kroppsvisitation kunna användas. För att säkra utredningen av en fråga om utvidgat förverkande skall beslag, husrannsakan och kroppsvisitation kunna tillgripas. Några andra straffprocessuella tvångsmedel skall inte kunna användas i dessa syften.

Som redan konstaterats inledningsvis kommer vid utvidgat förverkande behovet att tillgripa tvångsmedel för att säkerställa utredningen av förverkandefrågan i blickpunkten på ett annat sätt än vid förverkande på grund av brott enligt nuvarande regler. Detta hänger främst samman med att det utvidgade förverkandet i första hand tar sikte på utbyte av brottslighet som i viss mening är oidentifierad och alltså normalt sett inte omfattas av något i målet fört åtal. Av betydelse i sammanhanget är även det förhållandet att det av praktiska skäl är angeläget att frågan om sådant förverkande inte nödvändigtvis måste prövas i samma rättegång som åtalet för det brott som utgör en förutsättning för att utvidgat förverkande skall kunna komma i fråga.

Frågan är då till en början vilka tvångsmedel som bör kunna användas i detta sammanhang. En avvägning måste även här ske mellan effektivitetshänsyn och hänsynen till motstående intressen. En utgångspunkt för våra överväganden är att ingrepp som innefattar kränkningar av en persons frihet och integritet generellt sett är allvarligare än ingrepp som avser egendom eller ekonomiska intressen.

En möjlighet att beröva lagöverträdaren i fråga friheten och ålägga honom restriktioner, som begränsar hans kontakter med omgivningen, skulle säkerligen i många fall kunna vara verkningsfull när det gäller att främja en effektiv utredning av förverkandefrågan. Häktning är det mest ingripande av de straffprocessuella tvångsmedlen. I dag är häktning enligt bestämmelserna i 24 kap. RB att se som en provisorisk åtgärd i förhållande till det förväntade åtalet och domen i ett mål om ansvar för viss gärning. Att öppna en möjlighet att beröva någon friheten för att säkerställa utredningen av en förverkandefråga skulle utan tvekan innebära en systemförändring, långt utöver vad vi föreslår i fråga om det utvidgade förverkandet. Det får vidare anses i hög grad tveksamt om en sådan ord-

ning skulle vara förenlig med artikel 5 i Europakonventionen, som uttömmande anger i vilka fall någon får berövas sin frihet.

Som framgått av redogörelsen i föregående avsnitt kan häktning även ske med stöd av vissa andra bestämmelser än de som finns i 24 kap. RB. Så kan t.ex. enligt 2 kap. 16 § UB häktning användas i mål om utmätning eller kvarstad för fordran i syfte att tvinga en gäldenär eller tredje man att fullgöra sin skyldighet att lämna uppgifter m.m. enligt vissa närmare angivna bestämmelser i UB. Bestämmelsen förutsätter att gäldenären respektive tredje mannen först har fått ett föreläggande som han inte iakttagit. För häktning krävs vidare att synnerliga skäl föreligger. En häktningsbestämmelse av detta slag, som syftar till att säkerställa en i lag föreskriven skyldighet, är förenlig med Europakonventionens bestämmelser (se artikel 5.1 b). Det torde emellertid inte vara möjligt att på motsvarande sätt föreskriva en upplysningsskyldighet för den som är föremål för en särskild ekonomisk undersökning. Med hänsyn till den särskilda undersökningens karaktär skulle en sådan ordning sannolikt komma i konflikt med den rätt för den misstänkte att förhålla sig passiv under en brottsutredning som följer av artikel 6 i Europakonventionen.

Även om det från effektivitetssynpunkt kunde vara önskvärt att i vissa situationer kunna beröva lagöverträdaren friheten i syfte att säkerställa utredningen av frågan om utvidgat förverkande, bör det med hänsyn till det nyss anförda inte komma i fråga att införa en möjlighet att i detta syfte tillgripa häktning eller andra åtgärder som avses i 24 kap. RB.

Delvis likartade invändningar kan göras mot att i här angivet syfte ge möjlighet att ålägga reseförbud eller någon liknande frihetsinskränkning. Ett sådant i förhållande till häktning mindre kännbart ingrepp skulle för övrigt här knappast fylla någon mera påtaglig praktisk funktion.

I sammanhanget bör även erinras om att de föreslagna förutsättningarna för utvidgat förverkande torde leda till att det så gott som alltid kommer att vara i samband med mera allvarlig brottslighet som frågan om sådant förverkande aktualiseras. Det finns därför anledning att räkna med att den misstänkte i ett inte obetydligt antal av dessa fall kommer att vara häktad med anledning av brottsmisstanken och att påföljden i än fler av dessa fall kommer att bestämmas till ett kännbart fängelsestraff. I praktiken kommer alltså den som blir föremål för särskild ekonomisk undersökning många gånger att vara berövad friheten under tid som undersökningen pågår, även om det inte finns någon möjlighet att tillgripa häktning i syfte att säkerställa en sådan undersökning.

Hemlig teleavlyssning är också ett tvångsmedel av starkt integritetskränkande karaktär. Det bör därför krävas särskilt starka skäl för att utvidga möjligheterna att använda detta tvångsmedel. Det kan inte anses

att tillräckliga skäl föreligger för att tillåta ett sådant tvångsmedel enbart i syfte att säkerställa utredningen av frågan om utvidgat förverkande.

Även hemlig teleövervakning utgör en påtagligt integritetskränkande åtgärd, låt vara att kränkningen typiskt sett inte är lika allvarlig som vid hemlig teleavlyssning. Mot bakgrund av att den praktiska nyttan av hemlig teleövervakning torde vara begränsad vid en utredning av förutsättningarna för utvidgat förverkande, bör hänsynen till integritetsintressena även här få väga över. Enligt vår mening bör alltså inte heller hemlig teleövervakning användas i förevarande sammanhang.

Beträffande hemlig kameraövervakning kan föras motsvarande resonemang som beträffande hemlig teleavlyssning. Av integritetsskäl bör alltså inte heller detta tvångsmedel kunna komma till användning under den särskilda ekonomiska undersökningen.

Övervägande skäl talar alltså enligt vår uppfattning för att varken sådana frihetsberövande eller frihetsinskränkande tvångsmedel som avses i 24 och 25 kap. RB, hemlig telekontroll eller hemlig kameraövervakning bör få användas i syfte att säkerställa utredningen av frågan om förutsättningar för utvidgat förverkande föreligger. En annan sak är att tvångsmedel av detta slag kan komma till användning under förundersökningen avseende det förverkandegrundande brottet och att detta ibland kan få till följd att även utredningen av förverkandefrågan underlättas. Om det t.ex. i samband med hemlig teleavlyssning kommer fram uppgifter som inte har samband med det brott för vars utredande tvångsmedlet utnyttjas men som är relevanta för bedömningen av frågan om utvidgat förverkande, bör sådan överskottsinformation på sedvanligt sätt kunna utnyttjas även vid den särskilda ekonomiska undersökningen.

Man får också betänka att det av oss föreslagna utvidgade förverkandet är en nyhet på straffrättens område varför viss försiktighet bör iakttagas även på det nu aktuella området. Om våra förslag godtas, kan det med tiden visa sig att en längre gående tvångsmedelsanvändning blir oundviklig.

När det gäller frågan, vilka tvångsmedel som bör kunna användas i direkt syfte att säkerställa utredningen eller verkställigheten av ett utvidgat förverkande, kommer i första hand kvarstad samt beslag och husrannsakan i blickpunkten.

Eftersom utvidgat förverkande enligt utredningens förslag utgör en form av värdeförverkande är det i första hand reglerna om kvarstad som är av intresse för möjligheterna att säkra verkställigheten av ett beslut om sådant förverkande. Det torde vara uppenbart att det finns ett behov av att kunna förordna om kvarstad i detta syfte.

Till en början bör kvarstad naturligtvis kunna läggas på egendom tillhörig den som är skäligen misstänkt för ett brott som kan leda till utvidgat förverkande. Som förutsättning bör här kunna gälla att det skäli-

gen skall kunna befaras att lagöverträdaren undandrar sig att betala belopp som han kan antas komma att förpliktas att utge på grund av utvidgat förverkande. Det är emellertid angeläget att regleringen ges en sådan utformning att kvarstad även kan läggas på egendom tillhörig en sådan lagöverträdaren närstående hos vilken förverkande kan ske enligt den särskilda bestämmelsen härom.

Av redogörelsen för gällande rätt i föregående avsnitt har framgått att undersökningsledaren eller åklagaren som en provisorisk åtgärd i avvaktan på rättens beslut om kvarstad får ta lös egendom i förvar. När det föreligger fara i dröjsmål kan åtgärden även vidtas av en polisman. I sådant fall skall anmälan skyndsamt göras hos undersökningsledaren eller åklagaren, som har att omedelbart pröva om egendomen skall bli kvar i förvar (26 kap. 3 § RB). Dessa bestämmelser och de kompletterande reglerna i 26 kap. 4 § RB, om skyldighet att inom viss tid efter det att egendom tagits i förvar göra framställning om kvarstad hos domstolen, bör givetvis vara tillämpliga även när det är fråga om att säkerställa verkställigheten av en fordran på grund av utvidgat förverkande.

Ett problem som har påtalats i anslutning till de nu nämnda reglerna är att det enligt gällande rätt saknas möjligheter att företa husrannsakan och kroppsvisitation för att söka efter egendom som kan tas i förvar. I praktiken tycks problemet dock inte ställas på sin spets fullt lika ofta som man kanske i förstone skulle kunna förmoda. Förklaringen torde vara att det inte är ovanligt att det i fall där det finns anledning att ta egendom i förvar också finns skäl för husrannsakan eller kroppsvisitation i syfte att eftersöka föremål som kan tas i beslag eller som annars kan vara av betydelse för utredning av brottet.

Det kan emellertid antas att avsaknaden av en möjlighet att företa husrannsakan och kroppsbesiktning i syfte att söka efter egendom som kan tas i förvar stundom skulle kunna försvåra utredningsarbetet i samband med utvidgat förverkande på ett helt annat sätt än vid värdeförverkande enligt nu gällande regler. Som tidigare framhållits förutsätter ett utvidgat förverkande visserligen att det begåtts ett brott, som enligt de särskilda reglerna härom kan läggas till grund för ett sådant förverkande, men förverkandet avser här typiskt sett utbyte från annan, i viss mening oidentifierad brottslighet. Vidare skall en särskild ekonomisk undersökning enligt förslaget kunna bedrivas även efter det att förundersökningen avseende det förverkandegrundande brottet avslutats. Det kan därför förutses att det här ofta kommer att uppstå situationer där det är angeläget att kunna ta egendom i förvar för att säkerställa verkställigheten av en framtida förverkandeförklaring samtidigt som det saknas skäl att företa husrannsakan eller kroppsvisitation enligt nu gällande bestämmelser därom.

Intresset av att kunna säkerställa verkställigheten av ett utvidgat förverkande talar alltså starkt för införandet av möjligheter till husrannsakan och kroppsvisitation i syfte att söka efter egendom som kan tas i förvar för detta ändamål. Goda skäl kan emellertid anföras för att dessa tvångsmedel skall få användas för att söka efter egendom som kan tas i förvar även i övriga fall där förutsättningar för kvarstad enligt 26 kap. 1 § RB föreligger. Avgörande för om tillfälle ges att ta egendom i förvar blir i dag många gånger huruvida en husrannsakan eller en kroppsvisitation enligt 28 kap. 1 respektive 11 § RB kommer till stånd. En sådan ordning framstår inte som ändamålsenlig. Vad särskilt gäller förverkande är det vidare svårt att se att det allmänt sett skulle vara mindre angeläget att kunna säkerställa verkställigheten när det är fråga om ett värdeförverkande än när det rör sig om ett sakförverkande. Kan fängelse följa på det brott som misstanken avser, föreligger ju i det senare fallet enligt gällande rätt möjligheter att ingripa med såväl husrannsakan som kroppsvisitation.

Med hänsyn till det integritetsintrång som typiskt sett är förknippat med en husrannsakan eller en kroppsvisitation finns det i och för sig all anledning att vara återhållsam med att öppna nya möjligheter till sådana ingripanden. Intresset av att effektivt kunna säkerställa verkställigheten av sådan betalningsskyldighet som avses i 26 kap. 1 § RB i dess av oss föreslagna lydelse väger dock enligt vår mening så tungt, att en ordning som innebär att dessa tvångsmedel får användas för att söka efter egendom som kan tas i förvar bör kunna accepteras, förutsatt att man här uppställer motsvarande krav i fråga om det misstänkta brottets svårhet, som det som i dag gäller för att husrannsakan och kroppsvisitation skall få användas för att söka efter föremål som kan tas i beslag eller annars till utrönande av omständighet som kan ha betydelse för utredningen av brottet. Det bör alltså krävas att fängelse kan följa på brottet.

Mot bakgrund av det nu anförda föreslår vi att husrannsakan och kroppsvisitation skall få företas för att söka efter egendom som kan tas i förvar, om det föreligger skäl för kvarstad enligt 26 kap. 1 § RB och fängelse kan följa på brottet. Annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet eller som har dömts för detta bör dock inte kunna bli föremål för sådana åtgärder med mindre än att det finns synnerlig anledning att anta att man därigenom skall anträffa sådan egendom.

En annan brist som har påtalats när det gäller kvarstadsinstitutet är att det i dag saknas någon motsvarighet till tagande i förvar när det gäller fast egendom. Denna fråga rymmer dock sådana principiella implikationer att den får anses falla utom ramen för vårt uppdrag.

För att skapa förutsättningar för ett effektivt utredningsförfarande är i första hand beslag och husrannsakan av intresse. Åklagaren måste här ges möjlighet att säkra bevisning, t.ex. bokföringsmaterial och korres-

pondens, som kan vara av betydelse för bedömningen av förverkandefrågan. Behovet av att i detta syfte kunna ingripa med beslag och husrannsakan under den särskilda ekonomiska utredningen torde vara så uttalat att det är motiverat att sådana möjligheter ges. För att det skall vara möjligt att säkra bevisning som någon bär med sig, t.ex. handlingar i en portfölj, bör det även vara möjligt att företa kroppsvisitation under den särskilda ekonomiska undersökningen. Däremot torde det i detta sammanhang inte föreligga något behov av att kunna företa kroppsbesiktning.

När det gäller beslag bör den grundläggande bestämmelsen innebära att föremål som skäligen kan antas äga betydelse för utredning om utvidgat förverkande får tas i beslag.

En ytterligare utgångspunkt bör vara att reglerna om användning av husrannsakan och kroppsvisitation i samband med utvidgat förverkande ges en sådan utformning att åtgärderna i fråga kan vidtas såväl hos lagöverträdaren, dvs. den som gjort sig skyldig till det förverkandegrundande brottet, som hos en honom närstående hos vilken utvidgat förverkande kan ske enligt den särskilda bestämmelsen härom. Även hos annan torde emellertid en sådan åtgärd böra kunna komma i fråga, förutsatt att det finns synnerlig anledning att anta att man kommer att anträffa föremål som kan vara av betydelse för utredningen av förverkandefrågan.

I fråga om husrannsakan och kroppsvisitation bör den grundläggande förutsättningen vara att det finns anledning att anta att ett brott som kan föranleda utvidgat förverkande har begåtts.

Vad slutligen gäller den lagtekniska lösningen kan de nödvändiga bestämmelserna lämpligen infogas i respektive tvångsmedelskapitel i RB, dvs. 26 - 28 kap. Vi återkommer i författningskommentaren till frågan om bestämmelsernas närmare utformning.

7 Begreppen utbyte och vinning

7.1 Inledning

Det har i olika sammanhang framhållits som en brist i den nuvarande förverkanderegleringen att innebörden av såväl begreppet utbyte i 36 kap. 1 § BrB som begreppet vinning i 6 § narkotikastrafflagen och en del andra specialstraffrättsliga förverkanderegler i vissa avseenden är oklar. Bakgrunden till de oklarheter som föreligger synes vara att lagstiftaren överlämnat vissa i sammanhanget centrala frågor till rättstillämpningen, samtidigt som praxis på området är ytterst knapphändig. I detta kapitel behandlar vi de frågeställningar som hänger samman med avgränsningen av dessa begrepp.

7.2 Gällande rätt

Genom 1948 års strafflagsrevision infördes förverkanderegler med tillämpning inom strafflagens hela område. En bestämmelse om förverkande av muta, förlag och vederlag som var avsett för främjande av brott liksom av annan vinning av i strafflagen straffbelagd handling fick då sin placering i 2 kap. 16 § strafflagen. En förutsättning för förverkande enligt denna bestämmelse var att vinningen inte motsvarades av skada för någon enskild. Bestämmelsen överfördes vid BrB:s tillkomst till 36 kap. 1 § BrB. År 1968 ändrades bestämmelsen på så sätt att uppräkningslistan av muta, vederlag och vinning utgick. I stället föreskrevs att utbyte av brott som inte motsvarades av skada för enskild skulle förverkas, om det inte var uppenbart obilligt. Vidare angavs att detsamma gällde förlag för brott eller dess värde, om förlaget mottagits och mottagandet utgjorde brott enligt BrB (prop.1968:79, 1 LU 33, rskr 229, SFS 1968:165).

Bestämmelsen i 36 kap. 1 § BrB har därefter ändrats år 1986, då det dittills gällande hindret mot förverkande när utbytet motsvaras av skada för enskild avskaffades (prop. 1986/87:6, JuU 7, rskr1986/87:43, SFS 1986:1007). Ändringen genomfördes i syfte att möjliggöra förverkande främst i fall där tjuvgods i tjuvens eller hälarens händer representerar ett större värde än som motsvaras av skadan för målsäganden och i fall där en tjuv har avyttrat stöldgodset och det samtidigt inte kan påräknas nå-

got skadeståndsanspråk från målsägandens sida, t.ex. därför att denne är okänd.

I det lagförslag som remitterades till lagrådet i 1968 års lagstiftningsärende talades inte om utbyte av brott utan om vinning av brott. Departementschefen angav i lagrådsremissen att med ordet vinning skulle förstås dels den ursprungliga vinningen, dvs. själva föremålet, dels egendomens värde (prop. 1968:79 s. 47). Enligt lagrådets mening kunde man emellertid inte lägga in denna innebörd i den föreslagna formuleringen. Lagrådet påpekade att vinning är ett rättsligt begrepp som förekommer på flera ställen i BrB och anförde att detta begrepp inte avser ett konkret föremål utan en ändring av ett förmögenhetsläge, alltså en abstrakt ekonomisk differens. Den remitterade lagtexten medgav därför enligt lagrådet inte att, som avsikten var, ett konkret föremål förklarades förverkat. Lagrådet förordade på grund härav att man i stället skulle använda ordet utbyte, vilket skulle kunna fattas såsom avseende såväl föremål som abstrakt vinning (a. prop. s. 76). Departementschefen biträdde lagrådets förslag (a. prop. s. 79).

Termen utbyte i 36 kap. 1 § BrB avser alltså såväl den konkreta egendom som mottagits som värdet av det mottagna. Förverkande av utbyte enligt denna bestämmelse kan således alternativt ske genom sak- eller värdeförverkande. Om egendomen finns i behåll bör dock i allmänhet denna förverkas och inte värdet (a. prop. s. 47).

Med termen utbyte avses i detta sammanhang endast nettoutbytet. Utgifter för förvärvet skall alltså i princip dras av vid beräkningen av utbytet. Enligt Straffrättskommittén skulle dock härvid den begränsningen gälla, att avdrag skulle ske endast i den mån utgifterna inte var sådana att de stred mot lag eller goda seder. Som exempel på utgifter för vilka avdrag sålunda inte kunde komma i fråga nämnde kommittén muta eller dylik ersättning till medbrottsling (NJA II 1948 s. 179). Lagrådet ifrågasatte emellertid riktigheten av den ståndpunkten och anförde:

Redan den omständigheten, att en sådan ersättning efter åtal mot medbrottslingen kan förklaras i dennes hand förverkad, torde, då förverkande två gånger av samma penningbelopp ej lärer böra ifrågakomma, utvisa, att ersättningen åtminstone under vissa förhållanden bör få avdragas. Som den föreslagna lagtexten emellertid ger utrymme för ett fritt bedömande av vinningens storlek - och uppkommande frågor härom torde man kunna lämna åt rättspraxis att avgöra - saknas anledning framställa erinran mot förslaget i denna del.

Vid 1986 års reform uttalade sig departementschefen om avdrag för kostnader i samband med bedrägeri och stöld. Han anförde därvid följande (prop. 1986/87:6 s. 37).

Har viss egendom förvärvats vid bedrägeri, kan enligt min mening någon tvekan knappast råda om att det eventuella vederlag som varit förenat med bedrägeriet bör dras av från egendomens värde vid ett förverkande. Beträffande värdeförverkande vid stöld torde det å andra sidan stå klart att kostnader för brottets genomförande i princip inte kan vara avdragsgilla (jfr NJA 1977 s. 735). En annan sak är att det vid bestämmande av förverkandets omfattning kan finnas anledning att beakta exempelvis om ett till en medbrottsling utgett vederlag förklaras förverkat.

Departementschefen konstaterade vidare i detta lagstiftningsärende att även den som köper eller på annat sätt förvärvar stöldgods eller någon annan egendom som har frånhänts annan genom brott normalt har utbyte av sitt brott. Han fortsatte:

Utbytet torde få antas uppgå till egendomens värde med avdrag för eventuella anskaffningskostnader. Med stöd av 36 kap. 5 § första stycket d) BrB kan emellertid, om egendomen inte finns i behåll, hela värdet av egendomen förklaras förverkat hos hälaren. Har hälaren senare avyttrat egendomen, torde hans utbyte därav få anses uppgå till den ersättning han erhållit minskad med anskaffningskostnaden. Även om egendomen skulle finnas tillgänglig för att återlämnas till ägaren, kan ett sådant utbyte förklaras förverkat.

Har hälaren haft vinning genom att exempelvis hyra ut egendomen, kan också denna vinning förklaras förverkad, förutsatt att förfarandet i sig uppfyller rekvisiten för sakhäleri.

Frågan, om vilka kostnader och utgifter för brottet som skall dras av vid beräkningen av det brottsutbyte som kan göras till föremål för förverkande, har sålunda berörts i några lagstiftningsärenden. I huvudsak har dock frågan överlämnats till rättspraxis. Praxis är emellertid mycket sparsam när det gäller denna frågeställning. De rättsfall som främst är av intresse i sammanhanget - NJA 1977 s. 735 och NJA 1991 s. 387 - gäller förverkande av värde och vinning av narkotika. En redogörelse för dessa rättsfall lämnas i det följande.

Egendom som erhållits som utbyte av brott kan ha förändrats under tiden mellan brottet och avgörandet av förverkandefrågan. I samband med 1968 års ändring av 36 kap. 1 § BrB uttalade lagrådet att det förhållandet att ett föremål som utgör utbyte minskat och därigenom ned-

gått i värde sällan torde vara förtjänt av beaktande (prop. 1968:79 s. 76).

Frågeställningen berördes även i förarbetena till 1986 års ändringar. Departementschefen anförde därvid följande (prop. 1986/87:6 s. 37).

När det gäller värdet av egendom som frånhänts annan genom brott bör detta anses motsvara minst det värde egendomen hade när brottet begicks. Att det därefter - genom förslitning eller på annat sätt - eventuellt har sjunkit i värde bör inte anses påverka värdet av själva utbytet. Det kan däremot beaktas vid avgörande om endast partiellt förverkande bör komma i fråga. Klart är också att i de fall då värdet förverkande tillämpas gentemot en tjuv som har avyttrat stöldgodset det som regel är befogat att låta förverkandeförklaringen stanna vid värdet av det vederlag som han erhållit, i den mån detta kan utrönas.

I 1968 års lagstiftningsärende uppmärksammade lagrådet också frågan om förverkande kunde ske av avkastning som upplupit under tiden mellan mottagandet av egendomen och avgörandet av förverkandefrågan. Lagrådet menade att det var tänkbart att göra gällande att domstolens förverkandeförklaring i dessa fall kan avse dels saken, dels den överstigande vinning som erhållits genom uppbärande av avkastningen. En annan konstruktion skulle, enligt vad lagrådet vidare anförde, kunna vara att betrakta ett föremål som förverkat redan i och med brottet och av detta skäl anse den därefter uppkommande avkastningen ingå i brottet. Enligt lagrådet förlorade betänkligheter mot så långt gående förverkandemöjligheter i styrka genom att det enligt förslaget alltid stod domstolen öppet att underlåta förverkandeförklaring eller låta förverkande bli endast partiellt. Lagrådets slutsats blev att frågan kunde överlämnas åt rättstillämpningen utan att några uttryckliga regler angavs i lagtexten.

I samband med 1986 års reform förklarade departementschefen att det enligt hans mening inte fanns någon anledning att inta någon annan ståndpunkt i denna fråga med hänsyn till de i det lagstiftningsärendet aktuella förslagen. Han tillade att detsamma gällde den situationen att egendomen har ökat i värde efter brottet till följd av andra faktorer än avkastning. Dessa frågor kunde alltså även fortsättningsvis överlämnas åt rättstillämpningen. I sammanhanget underströk emellertid departementschefen att förverkande förutsätter att fråga är om utbyte som uppstått i och med brottet. Om en tjuv har använt stulna pengar till en vinstgivande affär, kan denna vinst sålunda inte anses som utbyte av stöldbrottet (a. prop. s. 37).

Några rättsfall i vilka frågan om förverkande av avkastning tas upp föreligger inte från tiden efter 1968 års reform. I rättsfallet NJA 1965 s. 97 II ansåg HD att förverkande av belopp enligt 17 § valutaförord-

ningen även omfattade ränta som efter beslag upplupit på de insatta betalningsmedlen.

Påpekas bör också att det förhållandet att objektet för förverkandet anges som utbyte av brott innebär att en i efterhand lämnad belöning för ett brott inte kan förklaras förverkad.

I 6 § första stycket första meningen narkotikastrafflagen (1968:64) föreskrivs att narkotika som varit föremål för brott enligt lagen eller värdet därav samt vinning av sådant brott skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart obilligt. Bestämmelsen infördes vid narkotikastrafflagens tillkomst (prop. 1968:7, 2 LU1, rskr 81) och har alltså samma lydelse.

Narkotikastrafflagen infördes före 1968 års revision av BrB:s förverkanderegler. I förarbetena till narkotikastrafflagen anförde departementschefen bl.a. att som vinning borde räknas även egendom som utgått som lön för brottet. Något klart besked om vilken närmare innebörd begreppet vinning har i narkotikastrafflagen ger motiven emellertid inte. I rättsfallet NJA 1981 s 1076 har HD dock slagit fast att vinningsbegreppet i narkotikastrafflagen även omfattar konkreta föremål som utgjort betalning för narkotika.

Värdeförverkande kan enligt 6 § narkotikastrafflagen ske även i det fall att narkotikan finns i behåll. Enligt vad departementschefen anförde i förarbetena kan det dock här knappast komma i fråga att underlåta att förverka själva egendomen, om denna är åtkomlig för förverkande. Departementschefen förklarade också att det enligt hans mening i regel borde anses obilligt att förklara värdet av narkotika förverkat till den del den innehafts endast för eget bruk (a. prop. s. 121).

I NJA 1977 s. 735 konstaterade HD att innebörden av såväl begreppet värde som vinning i 6 § narkotikastrafflagen är oklar och att man, när fråga är om förverkande av vederlag vid överlåtelse av narkotika, inte kan acceptera en tolkning som för alla situationer skulle begränsa vad som kan förverkas till det legala marknadsvärdet och överlåtarens nettovinst. Som skäl för denna ståndpunkt framhölls att pengar som beslagtogs hos säljaren borde kunna förklaras förverkade hos honom utan hinder av att han haft att redovisa dem till annan. Vidare framhölls att det inte skulle vara rimligt om förverkande av vederlag hos den som i stor skala handlat med narkotika skulle, utöver utredning om vederlagets storlek, förutsätta en kanske omfattande utredning angående kostnaderna för verksamheten. HD anförde att vid överlåtelse av narkotika bör därför hela det vederlag som uppburits anses i och för sig underkastat förverkande och att det därvid inte finns anledning att söka skilja mellan värdet av den försålda narkotikan och vinningen av försäljningen.

Å andra sidan, framhöll HD, medför narkotikabrott, till skillnad från de flesta andra i specialstraffrätten straffbelagda gärningar som är för-

enade med förverkande, så allvarlig påföljd att det inte finns behov från allmänpreventiv synpunkt att använda förverkande som en skärpning av påföljden. HD anförde också att det i allmänhet saknas möjlighet att driva in mera avsevärda belopp när den tilltalade skall undergå ett långt frihetsstraff, att den tilltalades sociala situation ofta är sådan att det krävs stora ansträngningar för att han skall kunna anpassa sig till ett ordnat liv och att skyldigheten att betala ett stort belopp som förverkats kan motverka hans anpassning. Det är därför, enligt HD, ofta från kriminalpolitisk synpunkt olämpligt att förplikta den tilltalade att utge hela det belopp som i och för sig kan förklaras förverkat.

En rikt punkt borde enligt HD vara att den tilltalade inte skall få någon ekonomisk fördel genom sitt narkotikabrott. HD påpekade också att narkotikastrafflagen ger utrymme för en skälighetsprövning i fråga om hur stort belopp som bör förklaras förverkat. När den mot vilken talan om förverkande förs huvudsakligen har uppträtt som förmedlare borde, enligt HD, huvudregeln vara att ett belopp motsvarande vad han uppburit för egen räkning förklaras förverkat. Förverkandebeloppet bestämdes i målet till den del av vad den tilltalade uppburit som betalning för narkotikan som motsvarade vad han behållit för egen räkning.

I NJA 1991 s. 387 behandlades frågan i vad mån den tilltalades ekonomiska förhållanden vid tiden för domen bör beaktas vid bestämmande av det belopp som skall förverkas i fall som rör vederlag för överlåten narkotika.

HD uttalade här bl.a. att om man har som riktpunkt att förverkande skall omfatta vad som motsvarar den ekonomiska fördelen av narkotikabrottsligheten, innebär det att vad den tilltalade betalat för narkotikan i princip skall dras av från vederlaget. HD konstaterade att det är förenat med uppenbara vanskligheter att tillägga den tilltalades ekonomiska förhållanden vid tiden för domen någon mera långtgående betydelse, i synnerhet i fall då den tilltalade i stor skala har handlat med narkotika, eftersom det inte sällan förutsätter en omfattande utredning att söka klarlägga dessa förhållanden och de antaganden som kan göras på grundval av en sådan utredning ofta måste bli osäkra. HD anförde att det, om det kan styrkas att den tilltalade har god ekonomi, inte är utan vidare givet att förverkandebeloppet av detta skäl skall sättas högre än vad som svarar mot den ekonomiska fördel som han kan antas ha erhållit genom brottsligheten och att det är en annan sak att förekomsten av betydande tillgångar hos den tilltalade jämte annan utredning ibland kan läggas till grund för antagande om den ekonomiska fördelens storlek.

HD anförde vidare att det å andra sidan inte följer omedelbart att förverkandebeloppet bör jämkas om den tilltalade har förbrukat de medel han erhållit genom försäljning av narkotika och i stort sett saknar tillgångar vid tiden för domen. Jämkning kan dock i en sådan situation en-

ligt HD vara motiverad om även andra omständigheter talar därför, t.ex. om skyldighet att betala ett stort förverkandebelopp bedöms kunna i väsentlig mån motverka den tilltalades resocialisering.

I det aktuella målet fann HD att en samlad bedömning av utredningen inte föranledde att det hos den tilltalade förverkades ett högre belopp än som kunde ungefärligen motsvara hans ekonomiska fördel på grund av brottsligheten. Vid uppskattningen av denna ekonomiska fördel beräknade HD vinsten av narkotikaöverlåtelse till försäljningspriset med avdrag för inköpspriset. HD anförde också att den tilltalade uppenbarligen hade haft kostnader för verksamheten utöver vad han erlagt för inköp av narkotikan, t.ex. för resor. Dessa kostnader borde enligt HD inte beaktas i vidare mån än att de motiverade en viss avrundning nedåt av det belopp som skulle förklaras förverkat. HD uttalade vidare att en sådan avrundning var påkallad även med hänsyn till att det på grundval av den tilltalades uppgifter fick antas att han själv hade förbrukat en del av narkotikan.

Begreppen utbyte och vinning har varit föremål för diskussion även i samband med Sveriges tillträde till ett par internationella konventioner, nämligen Förenta Nationernas konvention den 19 december 1988 mot olaglig hantering av narkotika och psykotropa ämnen (FN:s narkotikabrottskonvention) och Europarådets konvention om penningtvätt, efterforskning, beslag och förverkande av vinning av brott (förverkandekonventionen).⁷

I FN:s narkotikabrottskonvention föreskrivs i artikel 5 bl.a. att parterna skall se till att förverkande kan ske dels av vinning som härrör från narkotikabrott eller av egendom som motsvarar värdet av vinningen, dels av narkotika, material, utrustning och andra hjälpmedel som använts eller varit avsedda att användas vid sådant brott. Vidare skall vinning av narkotikabrott som har omvandlats eller omsatts till annan egendom kunna förverkas i samma utsträckning som det ursprungliga brottsutbytet. Om vinning har blandats med egendom som har förvärvats legitimt skall sådan egendom kunna förverkas till den del som motsvarar vinningen. Dessutom skall intäkter och annat utbyte som härrör från vinning, från egendom som vinningen har omvandlats till eller egendom med vilken vinningen har blandats kunna förverkas på samma sätt och i samma omfattning som vinning.

Frågan om Sveriges tillträde till FN:s narkotikabrottskonvention behandlades i prop. 1990/91:127. När det gäller de krav som konventionen ställer på de nationella förverkandereglerna konstaterade departementschefen att såväl narkotikastrafflagen som BrB ger möjligheter att i stället för viss egendom förverka egendomens värde och att det därigenom är möjligt att förverkande kan ske trots att egendomen t.ex. efter en försäljning inte längre går att komma åt. Genom dessa bestämmelser var,

enligt vad departementschefen anförde, narkotikakonventionens krav på förverkande i det fall egendomen omsatts till annan egendom tillgodosedda. Departementschefen anförde vidare (a. prop. s. 26):

När det gäller möjligheterna att förverka intäkter från egendom som härrör från brott har under remissbehandlingen satts i fråga om svensk rätt ger möjlighet till förverkande i den utsträckning som konventionen kräver. Därvid har påpekats att konventionen föreskriver att förverkande skall ske av intäkter eller annat utbyte som härrör från egendom med vilken vinningen har blandats och att det då också skulle kunna gälla egendom som inte kan hänföras till brottslig verksamhet.

För egen del menar jag att hänvisningen i konventionen till att förverkande i dessa fall skall kunna ske på samma sätt och i samma omfattning som vinning måste tolkas så att förverkande skall kunna ske till den del som motsvarar vinningen. Det ger de svenska förverkandereglerna utrymme för.

Några remissinstanser har anført att det är tveksamt om svensk rätt alls ger möjlighet att förverka avkastning från brottsligt förvärvat egendom.

Frågan berördes vid tillkomsten av förverkandebestämmelserna i 36 kap. brottsbalken. I det lagstiftningsärendet anförde lagrådet att betänkligheterna mot att förverka även avkastning av brottsligt åtkommen egendom förlorade i styrka genom att det alltid stod öppet för domstolen att underlåta förverkande eller låta förverkande bli endast partiellt. Enligt lagrådet borde frågan kunna överlämnas åt rättstillämpningen utan några uttryckliga regler i lagtexten (prop. 1968:79 s. 76 f.).

Förverkandebestämmelserna utesluter således inte att även avkastning kan förverkas. Avgörandet torde få bero på omständigheterna i det enskilda fallet. Enligt min mening finns det i nuvarande läge inte behov av någon lagändring. I det fall det i framtiden visar sig att nuvarande regler är otillräckliga, får frågan tas upp för nytt övervägande.

Även i samband med Sveriges tillträde till förverkandekonventionen berördes begreppsbildningen på området helt kort. Förverkandekonventionens inledande artikel innehåller definitioner av vissa termer som skall gälla vid konventionens tillämpning. I artikeln föreskrivs bl.a. att i konventionen med vinning avses varje ekonomisk fördel av brottsliga gärningar.

I prop. 1995/96:49, där frågan om Sveriges tillträde till förverkandekonventionen behandlades, uttalades att begreppet utbyte av brott i allt väsentligt torde motsvara vinning med den innebörd som detta uttryck har enligt förverkandekonventionen (a. prop. s. 10).

7.3 Överväganden och förslag

Vårt förslag: I 36 kap. 1 § BrB införs en regel genom vilken begreppet utbyte av brott preciseras. Det görs på så sätt klart att även egendom som har trätt i stället för utbyte och avkastning av utbyte kan förverkas. Vidare föreslås en uttrycklig regel om att avdrag för kostnader som har samband med brottet inte skall göras vid fastställande av utbytets omfattning. Begreppsbestämningen skall vara tillämplig även på specialstraffrättens område.

Vidare föreslår vi att begreppet vinning i förekommande fall utmönstras ur de specialstraffrättsliga förverkandebestämmelserna och ersätts med begreppet utbyte.

Vi skall enligt våra direktiv lägga fram förslag som innefattar en effektivare förverkandelagstiftning. Som framgått av vad vi tidigare anfört (avsnitt 6.1 - 6.7) föreslår vi en ny och utvidgad form av förverkande. Det hittillsvarande förverkandet enligt 36 kap. 1 § BrB skall dock även för framtiden vara utgångspunkten för systemet. Med hänsyn till det nu sagda måste ändringar övervägas även i fråga om det traditionella förverkandets utformning och då med siktet inställt på ökad effektivitet. Härtill kommer intresset av en bättre terminologisk klarhet. Vid en översyn av 36 kap. 1 § BrB måste man således hålla i minnet att läget numera är ett annat än när hithörande problem tidigare övervägts. Den ekonomiska brottsligheten och den organiserade brottsligheten i övrigt utgör i dag betydande samhällsproblem. Utvecklingen har lett till att en av huvudfrågorna inom det internationella kriminalpolitiska arbetet kommit att bli att utveckla effektiva instrument för att beröva gärningsmännen vinsterna från sådan brottslighet. Härtill kommer vissa konventionsåtaganden som Sverige måste uppfylla. Situationen påkallar ett delvis förändrat synsätt. Vad vi föreslår i fråga om ett utvidgat förverkande återverkar också på det traditionella förverkandets närmare utformning.

En första fråga rör ramen kring vad som skall kunna förverkas. I dag används olika begrepp i BrB (utbyte) och narkotikastrafflagen och vissa andra specialstraffrättsliga förverkanderegler (vinning). Av betydelse är här att de frågeställningar som blir aktuella vid förverkande av utbyte enligt bestämmelserna i 36 kap. BrB och förverkande av vinning enligt bl.a. 6 § narkotikastrafflagen är i huvudsak desamma. I båda fallen uppkommer t.ex. sådana frågor som i vad mån det vid beräkningen av förverkandebeloppet bör medges avdrag för kostnader och utgifter som har varit förknippade med genomförandet av brottet liksom i vilken utsträckning förverkande bör kunna avse värdestegring eller avkastning av

det ursprungliga utbytet respektive den ursprungliga vinsten. Oavsett om det är fråga om ett förverkande enligt BrB eller narkotikastrafflagen, gör sig vidare enligt vår mening i allt väsentligt samma synpunkter gällande när man har att ta ställning till dessa frågor. Det sagda leder till slutsatsen att det nuvarande bruket av olika begrepp i förverkandereglerna i BrB och narkotikastrafflagen inte är sakligt motiverat utan snarast bidrar till att göra båda regleringarna oklara.

Terminologin bör alltså i nu aktuellt hänseende vara enhetlig i BrB och på det specialstraffrättsliga området. Mot bakgrund av de invändningar lagrådet hade mot begreppet vinning i samband med 1968 års reform av BrB:s förverkanderegler föreslår vi att uttrycket utbyte kommer till användning även i narkotikastrafflagen och övriga specialstraffrättsliga författningar där begreppet vinning i dag används. Begreppet utbyte används för övrigt både i de danska och norska förverkandereglerna.

Som framgått i det föregående definieras inte begreppet utbyte i BrB. Frågan är om det, mot bakgrund av att innebörden av begreppet i dag är i vissa hänseenden oklar, skulle vara en fördel om begreppets närmare innebörd reglerades i lagen. Det ligger i sakens natur att man också med en legaldefinition även fortsättningsvis måste överlåta en rad frågor som rör begreppets närmare avgränsning till rättstillämpningen. Det är inte heller möjligt att arbeta fram en praktiskt användbar definition med en sådan utformning att skälighetsbedömningar av olika slag framdeles skulle bli överflödiga. En del av de oklarheter som föreligger i dag bör dock kunna undanröjas genom en lagfäst begreppsbestämning. Vi föreslår därför att innebörden av begreppet utbyte lagregleras. Härvid finns det enligt vår mening skäl att också ge begreppet en något vidgad betydelse. I det följande skall vi diskutera vad som närmare bestämt bör inefattas i detta begrepp.

Med termen utbyte av brott avses i 36 kap. 1 § BrB såväl konkret egendom som någon kommit över genom brott som det till ett penningbelopp uppskattade värdet av vad som åtkommit. När det är aktuellt att förverka den konkreta egendomen uppkommer i allmänhet inga tolkningssvårigheter; i detta fall skall förverkandet avse just den åtkomna egendomen. Vid värdet förverkande måste däremot värdet av det ekonomiska utbytet av brottet beräknas. Som framgått av redogörelsen för gällande rätt avses med utbyte i detta sammanhang endast nettoutbytet. I princip skall alltså utgifter och omkostnader dras av vid beräkningen utbytet. Denna princip gäller emellertid inte utan undantag (jämför exempelvis departementschefens uttalande i prop. 1986/87:6 s. 37). Någon mera sammanhållen syn på hur hithörande frågor bör lösas kan inte utläsas av förarbetsuttalanden och refererad praxis. Olika kostnader som är att hänföra till genomförandet av brott tycks på oklara grunder behandlas olika.

När det gäller förverkande av värde av försåld narkotika har HD i NJA 1977 s. 735 slagit fast att hela det vederlag som uppburits bör anses i och för sig vara underkastat förverkande och att det därvid inte finns anledning att söka skilja mellan värdet av den försålda narkotikan och vinningen av försäljningen. En annan sak är att det kan vara olämpligt att förplikta den tilltalade att utge hela det belopp som sålunda i och för sig kan förklaras förverkat och att det i enlighet med narkotikastrafflagens bestämmelser kan finnas skäl att nedsätta beloppet av billighetsskäl. I det aktuella fallet förverkades ett belopp motsvarande vad den tilltalade hade uppburit för egen räkning.

Enligt det nyss nämnda avgörandet finns det alltså inte skäl att redan vid beräkningen av *vinningen* medge avdrag för utgifter och omkostnader. Sådana omständigheter får i stället beaktas inom ramen för prövningen av frågan om ett förpliktande att utge bruttobeloppet skulle vara uppenbart oskäligt. Vi anser att motsvarande bör gälla generellt vid förverkande enligt BrB och narkotikastrafflagen. Utgångspunkten bör alltså vara att det är bruttoutbytet som är underkastat förverkande. Vi föreslår därför att det i 36 kap. 1 § BrB uttryckligen föreskrivs att avdrag för kostnader som har samband med genomförandet av brottet inte skall beaktas vid beräkningen av utbytet. Denna bestämmelse formuleras på sådant sätt att den blir tillämplig även på specialstraffrättens område. Vårt förslag till en bruttomodell har sina motsvarigheter på andra håll. Som exempel kan nämnas de tyska och norska regler för vilka redogjorts i avsnitt 3.1 respektive 3.4.1. Vid vårt besök i Nederländerna angavs också att kostnadsfrågan var synnerligen svårhanterlig. Av kanske något mer teoretisk karaktär är det fall där en organiserad verksamhet är av blandad natur, dvs. både legal och illegal verksamhet förekommer. Att för sådana fall allokera kostnader till den ena eller andra delen förefaller vara en uppgift som bör te sig något främmande ur sanktionssynpunkt.

Frågan är då i vilken utsträckning kostnader hänförliga till genomförandet av brottet bör beaktas inom ramen för skälighetsprövningen och alltså leda till att rätten av billighetsskäl stannar för att endast förklara en del av utbytet förverkat. Vi bortser här från sådana individualpreventiva överväganden som hänger samman med återanpassningsfrågor m.m. I övrigt finns det enligt vår mening här all anledning att iaktta restriktivitet. En utgångspunkt bör vara, att ingen skall kunna komma i ett bättre ekonomiskt läge genom att fullfölja ett brottsligt förfarande i stället för att avbryta detta. Kostnader, som den tilltalade skulle ha fått bära fullt ut om han avbrutit sitt brottsliga förfarande på ett tidigare stadium, bör alltså i princip inte beaktas när det är fråga om att förverka utbytet av det fullbordade brottet. Kostnader för resor och uppehälle kan helt lämnas därhän. Detsamma gäller utgifter som hänger samman med transporter, förvaring, anskaffande av redskap, lokaler m.m.

När det gäller kostnader avseende förvärv eller tillverkning av gods som saknar ett legalt marknadsvärde i gärningsmannens händer, såsom narkotika eller olovligen tillverkad sprit, bör huvudregeln vara att hänsyn vid skälighetsbedömningen inte tas till dessa. Om gärningsmannen hade ertappats med att inneha godset hade sakförverkande kunnat ske och därvid hade inte någon hänsyn tagits till mot vilka motprestationer han förvärvat godset eller vilka produktionskostnader han fått vidkännas. Han bör då inte ställas i ett bättre läge om ingripandet mot honom sker först sedan han fått tillfälle att begå ytterligare en straffbar handling, nämligen att överlåta godset.

Normalt sett finns det inte heller skäl att vid skälighetsbedömningen beakta ersättning som den mot vilken förverkandetalan förs utgett till en medbrottsling för brottets genomförande. Att ta hänsyn till sådana kostnader skulle vara i det närmaste lika stötande som att i detta sammanhang beakta värdet av den förres arbetsinsats vid genomförandet av brottet.

Framstår det emellertid som sannolikt att ett utgivet vederlag kommer att förverkas hos den som mottagit vederlaget, bör dock intresset av att undvika dubbelförverkande leda till att hänsyn tas till vederlaget vid bestämmande av det belopp som skall förklaras förverkat hos den som utgett vederlaget. Denna bedömning bör göras med hänsyn till det aktuella läget. Det bör krävas, förutom att mottagaren är klart identifierad, att någon form av åtgärder vidtagits, t.ex. att förundersökning inletts.

En ytterligare central fråga vid avgränsningen av begreppet utbyte är i vilken utsträckning förverkande bör kunna ske av avkastning som upplupit under tiden mellan mottagandet av det ursprungliga utbytet och förverkandefrågans avgörande. Den osäkerhet som föreligger på denna punkt torde hänga samman bl.a. med att förverkande anses i princip förutsätta att det är fråga om ett utbyte som uppstått i och med brottet. Eftersom avkastningen definitionsmässigt är något som lagöverträdaren uppbär först i ett senare skede faller det sig här inte naturligt att tala om ett utbyte som uppstått i och med brottet. Å andra sidan är det svårt att se något tyngre vägande skäl till varför vederbörande skulle ha rätt att behålla avkastningen. En uttrycklig regel enligt vilken även avkastning på utbyte av brott är att räkna som utbyte bör därför införas i 36 kap. 1 § BrB. Bestämmelsen bör vara tillämplig även vid utbytesförverkande som sker enligt bestämmelser utanför BrB. Vi återkommer i författningskommentaren till frågan hur nära samband mellan det ursprungliga brottsutbytet och avkastningen som bör fordras för att denna skall kunna förverkas. I enlighet härmed måste även efterföljande värdestegring kunna fångas in, t.ex. då en stulen tillgång säljs till ett belopp vida överstigande dess värde vid den olovliga åtkomsten.

I ett visst samband med frågan om förverkande av avkastning står frågan om det finns skäl att medge sakförverkande av egendom som trätt i stället för det ursprungliga brottsutbytet. För närvarande är sådant förverkande inte möjligt. Om en lagöverträdare exempelvis säljer det ursprungliga brottsutbytet och använder den erhållna köpeskillingen för att förvärva viss egendom, kan denna egendom alltså inte förverkas. I ett sådant fall är man hänvisad till att i stället förverka värdet av det ursprungliga utbytet.

En regel, som innebär att även egendom som trätt i stället för utbyte skall räknas som utbyte, skulle få praktisk betydelse främst därigenom att den i förening med den i det föregående föreslagna regeln om förverkande av avkastning skulle leda till att möjligheterna att förverka avkastning ökade rätt betydligt. Det skulle t.ex. bli möjligt att förverka avkastning från aktier som inköpts med det ursprungliga brottsutbytet. Vi anser att en sådan ordning är befogad och föreslår följaktligen att det i 36 kap. 1 § BrB föreskrivs att även egendom som trätt i stället för utbyte skall anses som utbyte. Även denna regel bör ges en generell utformning. Den svenska förverkanderegleringen kommer därmed bättre än för närvarande svara mot de krav som ställs i FN:s narkotikabrottskonvention, enligt vilken parterna bl.a. skall se till att förverkande kan ske även av intäkter eller annat utbyte som härrör från vinning eller egendom som vinning har omvandlats eller omsatts till.

Enligt gällande regler kan en förverkandeförklaring under närmare angivna förutsättningar (36 kap. 5 § BrB) riktas även mot annan än gärningsmannen. De förslag som vi nu lägger fram innebär inga ändringar i den delen.

De framlagda förslagen kommer, om de genomförs, att leda till en påtaglig utvidgning av möjligheterna att beröva en lagöverträdare de ekonomiska fördelar han uppnått genom sitt brott. Man måste emellertid i sammanhanget komma ihåg att förverkande även med den föreslagna bestämning av begreppet utbyte kommer att fordra att ett samband mellan det begångna brottet och det ursprungliga utbytet samt dettas direkta samband med efterföljande händelser kan styrkas. Antag att 1 miljon kr kan knytas till ett bestämt brott och att just dessa medel visas ha använts till synnerligen lyckosamma snabba aktieaffärer och att värdet sålunda på kort tid ökat till 2 miljoner kr. Vid de av oss angivna brotten som möjliggör ett utvidgat förverkande kan även värdestegringen dras in. Enligt vår uppfattning bör så vara möjligt generellt sett.

Från principiella utgångspunkter skulle det kunna övervägas att även införa en regel som medgav förverkande av en i efterhand lämnad belöning för brott. Den nuvarande ordningen, som innebär att ett sådant förverkande inte anses möjligt, rymmer mindre väl med principen att ingen bör få någon ekonomisk fördel genom sin brottslighet. En sådan regel

skulle emellertid enligt vår bedömning få en så begränsad praktisk betydelse att vi avstår från att lägga fram något förslag i denna del. Belöningar av förevarande slag torde i praktiken kunna knytas till någon form av utfästelser i tiden före brotten och därmed vara åtkomliga redan enligt gällande rätt.

8 Vissa särskilda frågor

8.1 Ersättningsanspråk på grund av att förverkad egendom försäljs utan förbehåll för en bestående särskild rättighet

8.1.1 Direktiven

Utöver vår huvuduppgift - att överväga åtgärder för att effektivisera utbytesförverkande vid kvalificerad brottslighet - har vi enligt direktiven även att behandla vissa mera speciella frågor som avser förverkanderegleringen. En sådan fråga gäller behovet av särskilda bestämmelser om ersättning till en rättighetsinnehavare som drabbas av skada på grund av att förverkad egendom säljs utan förbehåll för en bestående särskild rätt i egendomen.

8.1.2 Bakgrund

Justitiekanslerns uppdrag

I 36 kap. 5 § tredje stycket BrB föreskrivs att särskild rätt till egendom som förklaras förverkad består, om inte även den särskilda rätten förklaras förverkad. Med särskild rätt avses enligt förarbetena begränsade sakterätter som panträtt och retentionsrätt men även en säljares rätt till gods som har sålts med äganderättsförbehåll (prop. 1968:79 s. 63). Numera torde hit även vara att hänföra sådan återtaganderätt som en säljare kan förbehålla sig enligt konsumentkreditlagen (1992:830) eller lagen (1978:599) om avbetalningsköp mellan näringsidkare. Däremot är nyttjanderätt till en lös sak inte att anse som en sådan särskild rätt som avses i ifrågavarande bestämmelse (se NJA 1975 s. 528).

Med anledning av ett ärende, som avsåg ersättningsanspråk grundat på att förverkad egendom försålts utan att förbehåll gjorts för en i egendomen bestående särskild rätt, konstaterade regeringen att gällande rättsregler inte syntes med erforderlig tydlighet anvisa en ordning för prövning av sådana anspråk. Regeringen uppdrog därför den 8 januari 1987 åt Justitiekanslern (JK) att se över de rättsregler som rör prövning av an-

språk mot staten till följd av särskild rätt i förverkad egendom. Uppdraget innefattade också att lämna förslag till de ändringar i rättsreglerna som kunde behöva genomföras.

Justitiekanslerns förslag

JK redovisade i december 1991 uppdraget i promemorian *Prövning av ersättningsanspråk grundat på särskild rätt i förverkad egendom*. I promemorian föreslås att det i 36 kap. 17 § BrB införs en bestämmelse som innebär att, om förverkad egendom försäljs utan förbehåll för en bestående särskild rättighet, staten svarar för den skada som orsakats rättighetsinnehavaren intill värdet av vad som har tillfallit staten på grund av förverkandet. För att sådana ersättningsanspråk skulle kunna prövas enligt kungörelsen (1972:416) om statsmyndigheternas skadereglering i vissa fall föreslogs även vissa kompletterande ändringar i denna kungörelse. Kungörelsen i fråga har sedermera upphävts och ersatts av förordningen (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten. JK:s promemoria har fogats till betänkandet som bilaga 3.

Remissinstanserna

Promemorian har remissbehandlats. Flertalet remissinstanser (Hovrätten över Skåne och Blekinge, Riksdagens ombudsmän, Sveriges Advokatsamfund, Svenska Bankföreningen och Finansbolagens förening) har tillstyrkt JK:s förslag eller lämnat det utan erinringar. Även Riksåklagaren (RÅ) har förklarat sig inte ha något att erinra mot att förslaget genomförs. Samtidigt har RÅ dock förorddat ett förtydligande av den föreslagna lagtexten vad gäller begränsningen av ersättningsbeloppet. RÅ har också redovisat en avvikande uppfattning i fråga om ikraftträdandet.

Ett par remissinstanser - Leasingutredningen (Ju 1988:01) och Kommittén för översyn av det allmännas skadeståndsansvar (Ju 1989:03) - har ställt sig kritiska till den del av förslaget som tar sikte på de materiella förutsättningarna för ersättning i den angivna situationen.

Leasingutredningen har anfört att JK:s förslag, om att statens ersättningsskyldighet skall begränsas till vad som tillfallit staten genom förverkandet, är oförenligt med bestämmelsen i 36 kap. 5 § tredje stycket BrB, som innebär att särskild rätt består vid förverkande, om inte också den särskilda rätten förklaras förverkad. Enligt Leasingutredningens uppfattning motiverar inte heller de argument som JK har anfört för den föreslagna lösningen att avsteg görs från allmänna regler om statens

skadeståndsansvar. Förslaget bör därför, enligt Leasingutredningen, i denna del inte läggas till grund för lagstiftning.

I sitt remissyttrande har Leasingutredningen anfört att förtydligande lagregler om särskild rätts ställning vid förverkande däremot kan vara påkallade. Den närmare innebörden av bestämmelsen i 36 kap. 5 tredje stycket BrB är nämligen enligt utredningens uppfattning oklar. Leasingutredningen har förordat att förtydligande bestämmelser utformas med utsökningsbalkens försäljningsregler som förebild, låt vara att avvikelser med anledning av förverkandeinstitutets särart kan visa sig motiverade.

De av JK föreslagna förfaranderegler har Leasingutredningen lämnat utan erinran.

Inte heller Kommittén för översyn av det allmännas skadeståndsansvar har haft något att invända mot förslaget att uttryckligen ålägga JK att pröva alla anspråk mot staten som grundar sig på särskild rätt i förverkad egendom. Mot bakgrund av att frågan om utformningen av det allmännas ansvar ingick i kommitténs uppdrag och att uppdraget, vid tiden för remissvaret, skulle redovisas inom relativt kort tid, ifrågasatte kommittén däremot om man på grund av den framlagda promemorian borde genomföra de av JK förordade ändringarna i ersättningsrätten. Eftersom frågan omfattades av kommitténs uppdrag, borde den enligt kommitténs mening tas upp i det sammanhanget.

Kommittén för översyn av det allmännas skadeståndsansvar har sedermera lagt fram betänkandet *Det allmännas skadeståndsansvar* (SOU 1993:55). I betänkandet behandlas bl.a. frågan om ersättningsanspråk grundat på särskild rätt i förverkad egendom. Kommittén gör bedömningen att vanliga civilrättsliga och skadeståndsrättsliga regler bör gälla även här samt anför:

Om staten underlåter att beakta en bibehållen särskild rätt vid försäljning av egendom som förverkats utgör detta ett fel och det torde i ett sådant fall i regel föreligga fel eller försummelse i skadeståndslagens mening. Den särskilde rättsägaren kan då kräva ersättning enligt 3 kap. 2 § SkL, utan några inskränkningar.

Mot bakgrund av de överväganden som vi i övrigt gör i detta betänkande kan det inte anses föreligga något skäl att just i detta fall införa ett ansvar oberoende av vållande. Om det inte har förekommit någon oaktsamhet från myndigheternas sida torde den enskilde rättsinnehavaren, om han är bibehållen sin rätt, ha möjlighet att vända sig mot den myndighet eller motsvarande som genomfört försäljningen av den förverkade egendomen och kräva sin rätt ur den influtna köpeskillingen. Detta står i överensstämmelse med bl.a. de uttalanden som gjordes i prop. 1986/87:81 om

ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott m.m. och i rättsfallet NJA 1988 s. 80, som också tas upp i JK:s promemoria.

Kommittén lämnar sålunda frågan med konstaterandet att det inte föreligger något behov av en särskild skadeståndsregel för här aktuella fall.

8.1.3 Överväganden och förslag

Vår bedömning: Vi finner inte skäl att införa en särskild lagregel om rätten till ersättning i de fall där en särskild rätt i förverkad egendom upphör till följd av att egendom har försålts utan att förbehåll har gjorts för den särskilda rätten. Vi anser inte heller att det finns behov av att införa särskilda lagregler i syfte att närmare klargöra en särskild rätts ställning vid förverkande. Vi förordar att JK anförtros uppgiften att företräda staten i ärenden som avser ersättningsanspråk grundade på särskild rätt i förverkad egendom och att reglerna i förordningen (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten görs tillämpliga även på sådana anspråk.

Behövs det en särskild regel om de materiella förutsättningarna för ersättning?

Bestämmelserna i 36 kap. 5 § BrB utgår från principen att ingen genom förverkande på grund av brott skall kunna berövas egendom eller en rättighet, om inte en förverkandeförklaring riktas mot honom. En förverkandeförklaring förutsätter i sin tur att talan förs mot vederbörande om ansvar eller förverkande. Förs sådan talan endast mot ägaren till viss egendom och förklaras egendomen förverkad, innebär bestämmelsen i paragrafens tredje stycke att en särskild rätt till egendomen består, och detta oberoende av om förbehåll härom görs i samband med förverkandeförklaringen eller ej.

Enligt 36 kap. 17 § första stycket BrB tillfaller förverkad egendom staten, om inte annat är föreskrivet. I lagen (1974:106) om förfarandet med förverkad egendom och hittegods m.m. finns närmare bestämmelser om hur staten skall förfara med sådan egendom. Huvudregeln när det gäller förverkad egendom är att den skall försäljas. Om därvid förverkad egendom, i vilken en särskild rätt består, försäljs utan att något förbehåll görs för den särskilda rätten, torde det stå klart att egendomen i köparens hand inte blir belastad med den särskilda rätten, förutsatt att denne är i

god tro vid förvärvet (jämför här vad som gäller vid exekutiv försäljning enligt 14 kap.1 § utsökningsbalken).

Möjligheten till godtrosvförvärv innebär att det måste anses åligga staten att beakta en bestående särskild rätt vid försäljningen av förverkad egendom. Om staten försummar detta torde det ofta föreligga fel eller försummelse i den mening som avses i skadeståndslagen (SkL).

Den grundläggande regeln om det allmännas skadeståndsansvar finns i 3 kap. 2 § SkL. Enligt denna regel ansvarar det allmänna – stat, kommun och vissa andra sammanslutningar – för personskada, sakskada och ren förmögenhetsskada som vållats genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning i verksamhet för vars fullgörande det allmänna svarar. Av särskilt intresse i förevarande sammanhang är att det allmännas ansvar enligt 3 kap. 2 § SkL omfattar även ren förmögenhetsskada, dvs. sådan förmögenhetsskada som uppkommer utan samband med att någon lider person- eller sakskada. Detta ansvar sträcker sig på så sätt längre än det grundläggande ansvaret för eget vållande enligt 2 kap. 1 § SkL och principalansvaret enligt 3 kap. 1 § SkL.

I enlighet med vad som generellt gäller i SkL är det i 3 kap. 2 § fråga om ett ansvar för styrkt vållande. Enligt vad som uttalas i motiven (prop. 1972:5 s. 497) bör dock frågan, huruvida skadeståndsansvar föreligger, här avgöras på grundval av en mer objektiv bedömning av det förfarande som har orsakat skadan. Att det visar sig vara omöjligt att konstatera en subjektiv oaktsamhet hos någon bestämd befattningshavare utesluter sålunda inte att det allmänna åläggs att utge ersättning för en skada. Ansvaret enligt 3 kap. 2 § SkL omfattar också s.k. kumulerade fel, dvs. den situationen att det förekommit ett antal mindre misstag eller förbiseenden, som inte var för sig men väl tillsammans får anses infatta fel eller försummelse. Detsamma gäller andra fel som kan framstå som ursäktliga från subjektiv synpunkt.

När skyldighet att utge skadestånd för ren förmögenhetsskada föreligger enligt 3 kap. 2 § SkL, skall ersättningen i princip bestämmas till ett belopp som fullt ut motsvarar den lidna skada.

Om förverkad egendom försäljs utan beaktande av en bibehållen särskild rätt, är ersättningsfrågan för närvarande således i första hand att bedöma enligt 3 kap. 2 § SkL. Vållande i den ovan angivna meningen torde ofta föreligga i dessa fall. Om någon oaktsamhet inte förekommit från det allmänna sida torde, som Kommittén för översyn av det allmännas skadeståndsansvar konstaterat i det ovan citerade avsnittet av sitt betänkande, den enskilde rättsinnehavaren ha möjlighet att vända sig mot den myndighet som haft ansvaret för försäljningen i fråga och kräva sin rätt ur den influtna köpeskillingen. Frågan är nu om det finns skäl att, i överensstämmelse med JK:s förslag eller på annat sätt, särreglera den här diskuterade situationen.

JK:s förslag innebär i materiellt hänseende till en början att rätten till ersättning skall omfatta värdet av vad som tillfallit staten genom förverkandet. Härmed avses såvitt framgår av promemorian den köpeskilling som staten erhållit vid försäljningen. Med JK:s förslag begränsas alltså den rätt till ersättning som den skadelidande i dag har om anspråket prövas enligt 3 kap. 2 § SkL. Den av JK förordade lösningen innebär vidare att det allmänna åläggs ett strikt ansvar; rätten till ersättning skall alltså enligt förslaget i den här aktuella situationen inte vara knuten till något krav på oaktsamhet från det allmännas sida.

Som skäl för att införa en speciell regel om rätten till ersättning när en särskild rätt i förverkad egendom upphört till följd av att egendomen försålts utan att förbehåll gjorts för den särskilda rätten, har JK anfört främst att en lösning, som bygger på en allmänt skadeståndsrättslig syn och innebär att ersättningen skall bestämmas till det värde som den särskilda rätten representerade vid försäljningstillfället, skulle stämma mindre väl med den princip som slås fast i 36 kap. 17 § andra stycket BrB.

Bestämmelsen i 36 kap. 17 § andra stycket BrB infördes år 1986, när möjligheten till förverkande utsträcktes till att även avse utbyte av brott som motsvaras av skada för enskild. Om förverkande sker i ett sådant fall, har staten enligt denna bestämmelse att i stället för den hos vilken förverkandet skett svara gentemot den skadelidande intill värdet av vad som tillfallit staten på grund av förverkandebeslutet.

JK framhåller att samma princip för bestämmande av ersättningen som i den nyss behandlade bestämmelsen gäller även enligt 8 § andra stycket lagen om förfarandet med förverkad egendom och hittegoods m.m.

Som påpekats av såväl Leasingutredningen som Kommittén för översyn av det allmänna skadeståndsansvar är emellertid jämförelserna med de nu nämnda lagrummen inte särskilt träffande.

I de fall som JK:s förslag tar sikte på har tredje man typiskt sett drabbats av en skada på grund av ett felaktigt förfarande från statens sida. Bestämmelsen i 36 kap. 17 § andra stycket avser däremot inte en situation där staten har förfarit felaktigt. Det ansvar som föreskrivs för staten i den bestämmelsen har följaktligen inte heller karaktären av ett skadeståndsansvar. Regleringen syftar här till att undvika såväl att en lagöverträdare skall drabbas av en dubbel betalningsskyldighet – förverkande och skadestånd – som att ett förverkande skall visa sig gå ut över målsäganden genom att det försämrar lagöverträdarens förmåga att betala skadeståndet.

Inte heller bestämmelsen i 8 § andra stycket lagen om förfarandet med förverkad egendom och hittegoods m.m. avser en situation där staten förfarit felaktigt. I detta lagrum regleras den enskildes rätt till ersättning när han inte efterfrågat eller gjort anspråk på sin egendom och denna

därför i enlighet med gällande regler försålts. På grund av denna passivitet begränsas här hans rätt till sin egendom till vad som influerats vid försäljningen. Skulle försäljningen däremot ha kommit till stånd på grund av fel eller försummelse hos myndigheterna, har vederbörande rätt till ersättning motsvarande hela den förlust han drabbats av.

Som Kommittén för översyn av det allmännas skadeståndsansvar konstaterar i sitt betänkande (SOU 1993:55 s. 162) torde ofta förutsättningarna för att kräva ersättning enligt 3 kap. 2 § SkL vara uppfyllda i de fall som JK:s förslag tar sikte på. Att i dessa fall begränsa ersättningsmöjligheten på sätt som JK föreslagit bör enligt vår mening inte komma i fråga. Det förhållandet att det i praktiken endast undantagsvis torde förekomma att en särskild rätt i här avsedda fall har ett värde som klart överstiger den influerade köpeskillingen utgör inte ett godtagbart skäl för en sådan begränsning.

Frågan i vilken utsträckning det allmänna bör åläggas ett ansvar oberoende av vållande har nyligen varit föremål för övervägande av Kommittén för översyn av det allmännas skadeståndsansvar. Som framgått i det föregående ansåg kommittén inte att det förelåg skäl att införa ett sådant ansvar i just det här aktuella fallet. Vi gör för vår del ingen annan bedömning.

Det av JK framlagda förslaget bör alltså enligt vår mening inte genomföras i vad det avser de materiella förutsättningarna för ersättning. Inte heller i övrigt finns det skäl att överväga några ändringar härvidlag. Allmänna civilrättsliga och skadeståndsrättsliga regler bör således tillämpas även framgent.

Leasingutredningens remissyttrande aktualiserar frågan om det finns skäl att vid sidan av bestämmelsen i 36 kap. 5 § tredje stycket BrB införa särskilda lagregler i syfte att närmare klargöra särskild rätts ställning vid förverkande.

Under utredningens arbete har inte i något annat sammanhang framförts önskemål om införandet av sådana lagregler. Avsaknaden av en utförlig lagreglering avseende särskild rätts ställning vid förverkande synes alltså inte utgöra något påtagligt praktiskt problem. Som vi konstaterat i det föregående får det anses åligga staten att vid försäljningen av förverkad egendom beakta en särskild rätt som någon har till egendomen. Detta kan ske genom att egendomen säljs med förbehåll för den särskilda rätten eller, om rättighetsinnehavaren enligt lag eller avtal är skyldig att ta emot betalning i förtid, genom att staten i förtid betalar den fordran den särskilda rätten är knuten till. Någon uttrycklig regel om statens skyldigheter i detta hänseende är enligt vår mening inte erforderlig. Det ligger vidare i sakens natur att rättighetsinnehavaren vid en försäljning av förverkad egendom med förbehåll för den särskilda rätten ofta, t.ex. då fråga är om säljares rätt vid äganderäts- eller återtagandeförbehåll,

får finna sig i ett galdenårsbyte liksom att förvärvaren i de nu nämnda fallen efter förvärvet svarar för köparens skyldigheter enligt det aktuella avtalet. Inte heller i dessa eller andra hänseenden finns det enligt vår bedömning anledning att vid sidan av 36 kap. 5 § tredje stycket BrB införa uttryckliga lagregler om särskild rätts ställning vid förverkande på grund av brott.

Förfaranderegler

Som framgått ovan innefattade JK:s förslag även vissa kompletteringar av den då gällande skaderegleringskungörelsen. Förslaget syftade i denna del till att ge JK rätt att företräda staten vid ersättningsanspråk av här aktuellt slag och att göra kungörelsens förfaranderegler tillämpliga vid prövningen av ersättningsanspråken. Som framgått i det föregående har skaderegleringskungörelsen sedermera upphävts och ersatts av förordningen (1995:1301) om handläggning av skadeståndsanspråk mot staten. Bestämmelser om i vilka fall JK handlägger ersättningsanspråk mot staten finns numera i denna förordnings 3 §.

Mot bakgrund av den osäkerhet som förelegat, när det gäller i vilken ordning anspråk grundade på särskild rätt i förverkad egendom bör prövas, är ett förtydligande här på sin plats. Det är enligt vår mening lämpligast att JK anförtros uppgiften att pröva sådana anspråk, oavsett om de grundar sig på en påstådd oaktsamhet från statens sida eller ej. Bestämmelser med denna innebörd bör alltså under det fortsatta lagstiftningsarbetet införas i den nyss nämnda förordningen.

8.2 Ersättningsanspråk med stöd av 36 kap. 17 § andra stycket BrB

8.2.1 Direktiven

I direktiven åläggs vi vidare att överväga om bestämmelserna i 36 kap. 17 § andra stycket BrB, som för närvarande är tillämpliga endast vid förverkande enligt BrB, bör ändras så att de blir tillämpliga även då förverkande av utbyte av brott sker med stöd av någon specialstraffrättslig författning.

8.2.2 Bakgrund

I 36 kap. 1 § första stycket BrB anges bl.a. att utbyte av brott enligt denna balk skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Har enligt denna bestämmelse utbyte, som svarar mot skada för enskild, förklarats förverkat hos någon, svarar staten enligt 36 kap. 17 § andra stycket BrB i dennes ställe för ersättning åt den skadelidande intill värdet av vad som har tillfallit staten på grund av beslutet om förverkande. Enligt vad som föreskrivs i samma styckes andra mening har vid verkställigheten av ett sådant beslut den hos vilken förverkandet skett rätt att räkna av vad han visar sig ha utgett som ersättning till den skadelidande.

Bestämmelsen i 36 kap. 17 § andra stycket BrB infördes år 1986, när möjligheten till förverkande enligt 36 kap. 1 § BrB utsträcktes till att även avse utbyte av brott som motsvaras av skada för enskild. Regleringen syftar till att undvika att ett förverkande skall försämra målsägandens möjligheter att få ersättning för sin skada men också till att förhindra att en lagöverträdare drabbas av såväl förverkande som förpliktelse att utge skadestånd i sådan utsträckning att detta tillhoppa kommer att motsvara ett högre belopp än brottsutbytet i fråga. Att staten svarar i stället för den hos vilken förverkandet skett innebär sålunda att denne i motsvarande mån befrias från sitt skadeståndsansvar.

Med anledning av ett ärende som avsåg ersättningsanspråk framställda under återopande av bestämmelsen i 36 kap. 17 § andra stycket BrB sedan förverkande av brottsutbyte skett enligt en specialstraffrättslig bestämmelse, har JK uppmärksammat regeringen på att bestämmelsen i fråga är tillämplig endast när det är utbyte av brott enligt BrB som har förverkats. I sitt avgörande anförde JK bl.a. att det kan finnas anledning att överväga om inte bestämmelsen också bör vara tillämplig då förverkande av utbyte sker med stöd av någon bestämmelse i en specialförfattning.

8.2.3 Överväganden och förslag

Vårt förslag: Tillämpningsområdet för bestämmelserna i 36 kap. 17 § andra stycket BrB utvidgas till att gälla även fall där förverkande av utbyte av brott sker med stöd av bestämmelser utanför BrB.

För närvarande är således bestämmelserna i 36 kap. 17 § andra stycket BrB tillämpliga endast vid förverkande av utbyte av brott enligt BrB. De skäl som kan anföras för att staten bör träda in vid förverkande av ut-

byte av brott enligt BrB talar emellertid enligt vår mening med styrka för att detsamma bör gälla när förverkande sker av brottsutbyte enligt andra bestämmelser och utbytet svarar mot skada för enskild. Såvitt vi kan bedöma skulle det inte heller vara förknippat med några egentliga nackdelar att göra bestämmelserna i 36 kap 17 § andra stycket BrB mera generellt tillämpliga. Vi föreslår därför att tillämpningsområdet för dessa bestämmelser utvidgas till att avse även fall där förverkande av utbyte sker med stöd av bestämmelser utanför BrB.

8.3 Förfarandet med förverkad egendom

8.3.1 Direktiven

Enligt våra direktiv har vi också att undersöka behovet av förändrade regler vad gäller hur man skall förfara med förverkad egendom. I direktiven anges att nuvarande regler har utsatts för kritik med anledning av att myndigheterna i vissa fall sett sig skyldiga att försälja förverkade knivar. Vidare konstateras att det finns behov av att se över regleringen även mot bakgrund av att det bolag som tidigare svarat för försäljningen av förverkad egendom inte längre består.

8.3.2 Bakgrund

Föreskrifter om vilka åtgärder som skall vidtas med förverkad egendom finns i lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m.m. (förfarandelagen). Förutom förverkad egendom gäller lagens bestämmelser även egendom som tillfallit staten enligt lagen (1938:121) om hittegods liksom egendom som tagits i förvar enligt lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. Bestämmelserna i förfarandelagen gäller om annat inte är särskilt föreskrivet.

Enligt 4 § i förfarandelagen får en myndighet som har hand om egendom som omfattas av lagens bestämmelser omedelbart låta försälja egendomen, om det föreligger fara för att den annars blir förstörd, om vården av den är förenad med stora kostnader eller det annars finns särskilda skäl för ett sådant förfaringssätt. Egendom som kan befaras komma till brottslig användning eller som annars är olämplig för försäljning skall enligt 5 § oskadliggöras. Har egendomen inte försålts eller oskadliggjorts enligt de nyss nämnda bestämmelserna skall den enligt 6 § säljas av den myndighet eller det bolag som regeringen bestämmer. I förordningen (1979:536) om försäljning av förverkad egendom och hitte-

gods m.m. föreskrivs att egendomen skall säljas av Allmaterial i Solna Aktiebolag. År 1992 försattes emellertid detta bolag i konkurs.

Innan förfarandelagen trädde i kraft den 1 juli 1975 fanns det inte några generella bestämmelser om vilka åtgärder som skulle vidtas med förverkad egendom. Liksom i dag innehöll dock en del författningar särskilda regler beträffande förfarandet med egendom som förverkats i enlighet med bestämmelser i den aktuella författningen. Vidare fanns det i upphandlingskungörelsen (1952:496) vissa bestämmelser om försäljning av lös egendom tillhörande staten. Den upphandlingskungörelse som den 1 januari 1974 ersatte 1952 års kungörelse innehöll dock inte någon motsvarighet till dessa försäljningsregler.

Genom förfarandelagen infördes en ordning med förfaranderegler som skall tillämpas om inte annat särskilt föreskrivs. I lagens 6 § angavs som huvudregel att egendom som omfattades av lagens bestämmelser skulle säljas genom Förenade Fabriksverken (FFV).

Bakgrunden till införandet av en ordning med centraliserad försäljning var att det dittillsvarande systemet för försäljning ansågs tungrott och kostnadskrävande samtidigt som intäkterna var låga. Genom att skapa ett försäljningssystem som innebar att man nådde en bredare kundkrets hoppades man kunna öka intäkterna. FFV hade redan tidigare i viss utsträckning anlitats för försäljning av sådan egendom som omfattades av bestämmelserna i förfarandelagen och erfarenheterna därav ansågs goda.

År 1979 ombildades FFV, som dittills varit ett affärsdrivande verk, till ett aktiebolag. I samband härmed ändrades förfarandelagen (prop. 1978/79:125, bil 11, SFS 1979:535). I 6 § angavs att egendomen skulle säljas av "myndighet eller bolag som regeringen bestämmer". I anslutning därtill föreskrevs i den tidigare nämnda förordningen att försäljningen av förverkad egendom m.m. skulle ske genom FFV Allmaterial Aktiebolag.

FFV Allmaterial Aktiebolag blev år 1990 ett privatägt bolag under firma Allmaterial i Solna Aktiebolag och i 1979 års förordning anges numera, som framgått, att egendomen i fråga skall försäljas genom detta bolag.

Med anledning av det nyss nämnda bolagets konkurs upprättades år 1992 inom Justitiedepartementet en promemoria med förslag till ny lydelse av 6 § förfarandelagen. Förslaget har remissbehandlats.

I promemorian anges att underhandskontakter med andra departement har visat att det torde vara svårt att lägga över den aktuella försäljningen på någon myndighet eller något statligt bolag. Mot bakgrund härav konstateras att den lösning som återstår är att all försäljning skall ske genom den förvarande myndighetens försorg. I anslutning härtill anges att detta

inte innebär att den myndighet som förvarar egendomen själv behöver anordna försäljningen. Vidare anförs:

Det bör således inte finnas något hinder mot att myndigheterna träffar avtal om att någon annan skall sköta försäljningen. Det kan dock vara lämpligt att detta sker centralt genom Rikspolisstyrelsen eller Generaltullstyrelsen. Inte heller bör det finnas något hinder mot att viss försäljning sker centralt och att annan försäljning, t.ex. av hittegoods av begränsat värde, sker genom någon försäljningskanal på den ort där egendomen förvaras. Rikspolisstyrelsen bör ges befogenhet att meddela tillämpningsföreskrifter.

Övervägandena utmynnar i ett förslag om att 6 § förfarandelagen skall ha följande lydelse.

Egendom som inte har sålts enligt 4 § eller oskadliggjorts enligt 5 § skall säljas genom den förvarande myndighetens försorg. Kan egendomen inte säljas, får den förstöras.

Enligt promemorian bör vidare förordningen (1979:536) om försäljning av förverkad egendom och hittegoods m.m. genast upphävas eftersom den inte längre fyller något syfte och är ägnad att skapa oklarhet. Det anges att egendomen, i avvaktan på att lagändringen genomförs, bör kunna säljas genom den förvarande myndighetens försorg med stöd av undantagsregeln i nuvarande 6 §, som formellt ger stöd för detta.

Ingen av remissinstanserna (Riksåklagaren, Rikspolisstyrelsen, Generaltullstyrelsen och Riksrevisionsverket) har haft några erinringar mot förslaget. Generaltullstyrelsen har anfört bl.a. att den föreslagna lösningen i praktiken är den enda möjliga.

8.3.3 Överväganden och förslag

Vårt förslag: Vi föreslår att förverkad egendom skall säljas genom den förvarande myndighetens försorg.

Vi gör vidare bedömningen att den nuvarande bestämmelsen i 5 § lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m.m. ger tillräckliga möjligheter att förhindra att egendom som kan komma till brottslig användning eller som annars får anses olämplig för försäljning åter kommer ut på marknaden.

I direktiven nämns att kritik har förts fram mot reglerna om hur man skall förfara med förverkad egendom därför att myndigheterna i vissa fall sett sig skyldiga att försälja förverkade knivar.

Enligt 5 § förfarandelagen skall egendom som kan befaras komma till brottslig användning eller som annars är olämplig för försäljning oskadliggöras. Egendom kan oskadliggöras på olika sätt. En möjlighet är naturligtvis att egendomen förstörs. Ibland är det möjligt att i stället genom lämpliga åtgärder utesluta att egendomen kommer till brottslig användning men ändå behålla den i sådant skick att den kan utnyttjas ekonomiskt. I lagens förarbeten anges att egendomen i så fall skall försäljas sedan sådan åtgärd vidtagits. I förarbetena nämns också det måhända något udda fallet att egendomen kan vara av värde som förevisnings- och studiemateriel inom polisutbildningen eller i liknande sammanhang. Om egendomen kommer till sådan användning får den enligt departementschefen anses oskadliggjord utan att någon annan åtgärd vidtagits (se prop. 1974:124 s. 65).

Enligt vår mening är den nuvarande bestämmelsen i 5 § ändamålsenligt utformad. Den synes ge fullt tillräckliga möjligheter att förhindra att egendom som kan komma till brottslig användning eller som annars får anses olämplig för försäljning, t.ex. förverkade knivar eller illegala spelautomater, åter kommer ut på marknaden. Mot bakgrund av att det i praktiken tydligen i vissa fall uppstått tveksamhet om hur bestämmelsen bör tillämpas, finns det emellertid skäl att i sammanhanget framhålla vikten av att respektive centralmyndighet vinnlägger sig om att lämna klagörande riktlinjer för bestämmelsens tillämpning.

Vad därefter gäller frågan, vem som skall handha försäljningen i de fall där egendomen skall försäljas i enlighet med huvudregeln i 6 § förfarandelagen, kan till en början konstateras att det i 1979 års förordning

angivna aktiebolagets konkurs gör det nödvändigt att överväga den nuvarande ordningen.

Vi gör bedömningen att den i Justitiedepartementets promemoria presenterade lösningen nu bör genomföras. Något ändamålsenligt alternativ till den i promemorian föreslagna ordningen synes inte föreligga. Vi föreslår följaktligen att 6 § förfarandelagen ändras i enlighet med förslaget i promemorian. I samband därmed bör 1979 års förordning upphävas.

8.4 Förverkande av s.k. narkotikatillbehör m.m.

8.4.1 Direktiven

Ytterligare en fråga av mera detaljbetonad karaktär som tas upp i våra direktiv avser förverkande av vissa slag av tillbehör vid hantering av narkotika, främst pipor som används för att röka hasch. I direktiven anges att rättsläget här synes vara oklart. I vårt uppdrag ingår således att undersöka behovet av regeländringar även inom detta område.

8.4.2 Gällande rätt

Enligt 6 § andra stycket narkotikastrafflagen (1968:64) får egendom som har använts som hjälpmedel vid brott enligt den lagen förklaras förverkad, om det är påkallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger. Detsamma gäller i fråga om egendom med vilken tagits befattning som utgör brott enligt narkotikastrafflagen. I stället för egendomen får dess värde förklaras förverkat.

Den nu nämnda bestämmelsen kompletteras av en regel i 6 § tredje stycket avseende injektionssprutor eller kanyler, som kan användas för insprutning i människokroppen, och andra föremål, som är särskilt ägnade att användas för missbruk eller annan befattning med narkotika, t.ex. haschpipor, kokainskedar och vågar. Oavsett vem de tillhör, skall sådana föremål förklaras förverkade, om de påträffas hos någon som har begått ett brott enligt narkotikastrafflagen eller i ett utrymme som disponeras av honom eller i förbindelse med narkotika som har varit föremål för sådant brott. En förutsättning för förverkande är dock att det inte är uppenbart obilligt.

I samband med den senaste ändringen av 6 § tredje stycket anmärktes i propositionen (prop. 1982/83:141 s. 38) att de angivna förutsättningarna för förverkande innebar att förverkande med stöd av denna bestäm-

melse inte utan vidare kunde ske av exempelvis haschpipor som innehas som souvenirer.

I fråga om injektionssprutor och kanyler finns vidare bestämmelser i förordningen (1968:70) med vissa bestämmelser om injektionssprutor och kanyler och i en i anslutning till denna meddelad kungörelse (1968:71). I förordningen finns bl.a. en bestämmelse (7 §) om förverkande av spruta eller kanyl, som saluhållits eller överlåtits i strid mot förordningen eller mot föreskrift som meddelats med stöd av denna. Även här kan alternativt värdeförverkande ske.

När föremål av det slag som direktiven här åsyftar anträffas utan samband med narkotikabrott eller, såvitt gäller injektionssprutor och kanyler, utan att de hanterats i strid med bestämmelserna i den nyss nämnda förordningen, kan frågan om förverkande enligt den allmänna regeln i 36 kap. 3 § 1 BrB aktualiseras. För förverkande enligt denna bestämmelse fordras sålunda inte att något brott har begåtts. I stället är en förutsättning för förverkande att föremålet i fråga på grund av sin särskilda beskaffenhet kan befaras komma till brottslig användning.

Före den reform av BrB:s förverkanderegler som genomfördes år 1968 angavs i lagtexten dyrk och falskt mynt som exempel på sådana utpräglade brottsverktyg som kunde förverkas enligt motsvarande bestämmelse. I samband med 1968 års revision slopades emellertid exemplifieringen. Någon ändring i sak avsågs dock inte (prop. 1968:79 s. 50). Dyrk och falskt mynt kan alltså fortfarande anföras som exempel på föremål som kan förklaras förverkade enligt denna bestämmelse. I förarbetena till den ursprungliga bestämmelsen nämndes härutöver bl.a. fotografier, kartor och teckningar som tillkommit i spionerisyfte, falska skuldebrev och konstverk med falsk signatur (SOU 1944:69 s. 71). Från rättspraxis kan anföras rättsfallet NJA 1980 s. 64, i vilket bestämmelsen tillämpades vid förverkande av stansar och myntringar, som använts för tillverkning av kopior av gamla mynt.

För att förverkande skall kunna ske enligt 36 kap. 3 § 1 BrB är det emellertid inte tillräckligt att föremålet i och för sig är av sådan beskaffenhet att det kan befaras komma till brottslig användning. Härutöver fordras att omständigheterna i övrigt ger stöd för sådana farhågor.

Frågan om förverkande av s.k. haschpipor med stöd av 36 kap. 3 § 1 BrB har varit föremål för Svea hovrätts, avd 2, prövning (hovrättens dom den 17 december 1996 i mål B 1663/96). Hovrätten, som i likhet med tingsrätten ansåg att varje beslagttaget föremål skulle ses för sig när det gällde att avgöra om föremålet i och för sig hade en sådan särskild beskaffenhet att det kunde befaras komma till brottslig användning, fann att vissa av de pipor som åklagarens talan avsåg var av sådan särskild beskaffenhet medan andra inte var det. Enligt hovrätten var det en förutsättning för att en pipa skulle kunna förklaras förverkad enligt det till-

lämpliga lagrummet att alternativa användningsmöjligheter kunde utmönstras som osannolika. Hovrätten ansåg dock att det därvid saknade betydelse om pipan kunde tjäna som prydnadsföremål eller utgöra ett samlarobjekt, eftersom varje föremål kan ges en sådan användning. Där emot fäste hovrätten avseende vid om en pipa typiskt sett var olämplig för cigarettrökning eller annan tobaksrökning. Hovrätten fann att förhållandena i övrigt gav stöd för antagandet att de pipor, som man funnit i och för sig vara av sådan särskild beskaffenhet som förutsätts för förverkande, kunde befaras komma till brottslig användning och förklarade följaktligen dessa pipor förverkade.

8.4.3 Våra överväganden

Vår bedömning: Någon ändring av bestämmelserna i 36 kap. 3 § BrB om förverkande av föremål som kan befaras komma till brottslig användning är inte påkallad.

Det i föregående avsnitt refererade hovrättsavgörandet rönne viss uppmärksamhet i massmedia och torde ha bidragit till att frågan om förverkande av tillbehör vid hanteringen av narkotika kom att tas upp i våra direktiv.

Det ligger i sakens natur att det, för att förverkande skall kunna ske av ett föremål utan samband med att något brott har begåtts, måste krävas att föremålet i fråga är av sådan särskild beskaffenhet att det finns en påtaglig risk för att det kommer till brottslig användning. Frågan är då hur detta krav skall komma till uttryck i förverkandebestämmelsen.

Enligt vår bedömning är det inte möjligt att genom preciseringar i lagtexten eliminera den typ av gränsdragningsvårigheter som var för handen i det nyss nämnda fallet. Det torde sålunda inte vara möjligt att formulera en legaldefinition av begreppet brottsverktyg som är så precis att den kan ge någon närmare vägledning. Att i 36 kap. 3 § BrB återinföra någon form av exemplifiering på farliga föremål skulle enligt vår mening inte heller vara ägnat att underlätta tillämpningen. Det torde knappast vara möjligt att med hjälp av exempel närmare avgränsa tillämpningsområdet utan att lagbestämmelsen i fråga blir otymplig och svåröverskådlig. Det finns vidare en uppenbar risk för att en sådan exemplifiering relativt snart framstår som föråldrad. En generellt formulerad bestämmelse är därför att föredra. Den närmare avgränsningen av bestämmelsens tillämpningsområde måste här, som vi ser det, även fortsättningsvis överlämnas till de rättstillämpande myndigheterna. Vi har

följaktligen inte funnit skäl att lägga fram något förslag om ändrad lydelse av bestämmelsen i 36 kap. 3 § BrB.

8.5 Rätt för polis att förstöra förverkade alkoholhaltiga drycker m.m.

8.5.1 Inledning

Rikspolisstyrelsen har fäst utredningens uppmärksamhet på det förhållandet, att bestämmelserna i lagen (1986:381) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. innebär att polisman under vissa förutsättningar kan besluta om förverkande, men att polismannen saknar befogenhet att förstöra alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel som har förverkats med stöd av dessa bestämmelser. Enligt Rikspolisstyrelsens mening skulle hanteringen kunna rationaliseras om polisman fick sådan befogenhet.

8.5.2 Gällande rätt

Det vanligaste är att en fråga om förverkande tas upp i samband med lagföringen för ett brott. Det förekommer emellertid en rad situationer där förverkandet rör någon som inte kan eller bör lagföras. Förverkande enligt 36 kap. 3 § BrB förutsätter över huvud taget inte att brott har begåtts. Även i fall där brott har begåtts kan förhållandena emellertid vara sådana att lagföring inte skall ske, t.ex. på grund av att gärningsmannen är underårig eller när särskild åtalsprövning är föreskrivet för brottet. En annan situation där förverkandet inte kan föras mot gärningsmannen föreligger då denne inte äger den aktuella egendomen. I sådant fall måste yrkandet om förverkandeförklaring i stället riktas mot ägaren.

I lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. finns bestämmelser som reglerar förfarandet vid en prövning av fråga om förverkande av egendom till det allmänna i fall där frågan rör annan än den som är tilltalad för brott. Huvudregeln är att en sådan talan prövas av tingsrätt efter särskild talan. Om inte annat föreskrivs i 1986 års lag gäller för sådan talan i tillämpliga delar RB:s regler om åtal för brott på vilket inte kan följa svårare straff än böter. I prop. 1999/2000:26 har regeringen föreslagit att det i 1986 års lag skall införas bestämmelser som gör det möjligt för rätten att under vissa förutsättningar avgöra mål som bara rör förverkande av egendom utan att hålla huvudförhandling. I viss utsträckning har emellertid åklagare och polisman rätt att själva besluta om förverkande av beslagtagna egendom.

Enligt 3 § fjärde stycket 1986 års lag får polisman sålunda besluta om förverkande av beslagtagen egendom utan samband med lagföring för brott, om egendomen saknar saluvärde eller dess värde understiger en tiondel av det basbelopp enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring som gällde då beslaget verkställdes och det är uppenbart att förverkande skall ske.

Den nu angivna befogenheten för polisman att själv besluta om förverkande infördes år 1995. Som exempel på föremål som lämpar sig för en sådan befogenhet nämndes i det lagstiftningsärendet bl.a. föremål som kan komma till brottslig användning, mindre narkotikapartier och alkoholdrycker (prop. 1994/95:23 s. 112).

När en polisman har beslutat om förverkande av beslagtagen egendom med stöd av 3 § i 1986 års förfarandelag, har den som drabbats av beslaget möjlighet att hos polismyndigheten anmäla missnöje med förverkandebeslutet. Sådan anmälan skall göras inom en månad från det att vederbörande fick del av beslutet. Anmäls missnöje, skall beslutet om förverkande inte längre gälla. Finns det anledning att vidhålla att egendomen skall förverkas, skall ärendet överlämnas till åklagare. För att förverkande skall kunna ske måste i sådant fall åklagaren väcka särskild talan om förverkande vid domstol. Väcks inte talan inom en månad från det att anmälan kom in, skall beslaget gå åter (3 § andra - tredje styckena).

I lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m. finns bestämmelser om att förverkande i vissa fall skall ske av alkoholhaltiga drycker och andra medel som har trafikfarlig påverkan. Detta gäller bl.a. i fråga om sådana drycker eller medel, som påträffas hos någon som gjort sig skyldig till olika former av trafiknykterhetsbrott samt spritdrycker, vin eller starköl, som påträffas hos den som förtär eller förvarar sådana drycker i strid med vissa bestämmelser i ordningslagen (1993:1617) eller i strid med lokal ordningsföreskrift.

I 1958 års lag föreskrivs också att beslagtagen egendom som skall förklaras förverkad enligt lagens bestämmelser får bevisligen förstöras om dess värde är ringa eller egendomens förstörande annars måste anses försvarligt. I annat fall får egendomen försäljas på sätt som närmare anges i lagen. Beslut om förstörande eller försäljning meddelas av undersökningsledaren eller åklagaren. I fall där förundersökning enligt 23 kap. 22 § första stycket RB inte behöver genomföras, får beslut om förstörande eller försäljning meddelas även av polismyndigheten.

Går ett beslag åter i fall där egendomen har förstörts eller försålts enligt de nu nämnda bestämmelserna, skall ersättning av allmänna medel utgå med belopp som motsvarar egendomens pris vid försäljning till allmänheten eller som annars är skäligt. Beslut om ersättning meddelas av åklagaren. Om den som drabbats av beslaget är missnöjd med ett beslut

om ersättning, har han möjlighet att inom en månad från det han fick del av beslutet påkalla rättens prövning av detta (2 § 1958 års lag).

Bestämmelser om förverkande av bl.a. sprit och alkoholdrycker finns även i 11 kap. alkohollagen (1994:1738). I 11 kap. 4 § alkohollagen föreskrivs att 1958 års lag i tillämpliga delar skall gälla i fråga om sprit, alkoholdrycker eller mäsik som kan antas bli förverkade.

8.5.3 Överväganden och förslag

Vårt förslag: I fall där polisman med stöd av 3 § lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. har beslutat om förverkande av alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel skall han även få besluta om att egendomen skall förstöras.

I de fall där en polisman kan besluta om förverkande av beslagtagna alkoholhaltig dryck är det i praktiken inte möjligt att inom polismyndigheten besluta om förstöring eller försäljning av egendomen förrän tiden för missnöjesanmälan har löpt ut eller talan om förverkande slutligt avgjorts. Därefter kan egendomen förstöras eller försälas enligt bestämmelserna i lagen (1974:1066) om förfarandet med förverkad egendom och hittegods m.m.

Om en möjlighet införs för polisman att i samband med att han beslutar om förverkande av beslagtagna alkoholhaltiga drycker omedelbart förstöra dessa, skulle detta sålunda innebära en angelägen förenkling av förfarandet. Erfarenheterna av den år 1995 införda ordningen med rätt för polisman att i vissa uppenbara fall besluta om förverkande har, såvitt vi kunnat finna, varit goda. Mot bakgrund härav och med hänsyn till den rätt till ersättning som föreligger enligt 1958 års lag när beslag går åter, bör enligt vår mening införandet av en befogenhet för polisman att i här aktuella fall förstöra beslagtagna alkoholhaltiga drycker och andra berusningsmedel inte ge anledning till några betänkligheter från rättssäkerhetssynpunkt. Vi föreslår därför att 1958 års lag kompletteras med en bestämmelse som ger polisman sådan befogenhet.

9 Internationella aspekter

9.1 Allmänt

9.1.1 Inledning

I våra direktiv framhålls betydelsen av ett internationellt samarbete när det gäller förverkande på grund av brott. I uppdraget ingår sålunda att följa utvecklingen i fråga om det internationella samarbetet på förverkandeområdet samt att, vid behov, utarbeta förslag till lagändringar eller andra åtgärder för att effektivisera detta samarbete. Vissa frågor med anknytning till det internationella samarbetet tas upp särskilt i våra tilläggsdirektiv. Dessa frågor behandlar vi i avsnitt 9.2 och 9.3. Närmast skall vi diskutera i vad mån vi särskilt bör ta upp några andra frågor i syfte att främja detta samarbete.

9.1.2 Åtgärder för att främja det internationella samarbetet?

Vår bedömning: Flera av våra förslag är allmänt sett ägnade att underlätta det internationella samarbetet i förverkandefrågor. Vi har därutöver inte utarbetat några förslag som direkt tar sikte på detta samarbete.

Den ökade rörligheten mellan olika länder har tillsammans med införandet av modern informationsteknologi lett till att brottsligheten numera i betydligt större utsträckning än tidigare är gränsöverskridande. Särskilt den organiserade brottsligheten bedrivs i dag ofta på internationell basis. Denna utveckling ställer utan tvekan ökade krav på det internationella samarbetet. Av redogörelsen i kapitel 4 framgår också att det i en rad olika internationella fora bedrivs ett omfattande arbete som är inriktat på att förbättra förutsättningarna för internationell samverkan i bl.a. förverkandefrågor.

Av avgörande betydelse i sammanhanget är att utveckla möjligheterna till ömsesidig rättslig hjälp i brottmål så att förfarandet i sådana ären-

den blir smidigt och handläggningstiderna korta. Det reformbehov som onekligen föreligger i fråga om de svenska nationella reglerna på området synes emellertid bli väl tillgodosett om de förslag som nyligen lagts fram i departementspromemorian Ömsesidig rättslig hjälp i brottmål (Ds 1999:56) genomförs. I promemorian föreslås bl.a. att en ny lag om internationellt rättsligt samarbete i brottmål skall införas. Förslaget innebär allmänt sett att lagstiftningen blir mer överskådlig och enhetligt utformad för olika former av rättslig hjälp samtidigt som kommunikationsvägarna förkortas och antalet handläggnings- och beslutsnivåer minskar. Den föreslagna regleringen medför också att Sveriges möjligheter att bistå med olika former av rättslig hjälp ökar, något som är av betydelse inte minst mot bakgrund av att många stater kräver ömsesidighet i den meningen att de inte lämnar en annan stat biträde i större utsträckning än vad den staten är beredd att göra.

I departementspromemorian behandlas också den viktiga frågan om s.k. *asset sharing*, dvs. möjligheterna för stater som samarbetat i en viss brottsutredning att dela på egendom som förverkas som en följd av samarbetet. Som framgått av redogörelsen i kapitel 4 pågår bl.a. inom EU diskussioner om att utöka möjligheterna till *asset sharing*. Sådana möjligheter anses kunna utgöra ett incitament för stater att aktivt samarbeta för att bekämpa internationell kriminalitet.

Frågan om *asset sharing* regleras för svenskt vidkommande i 36 § lagen (1972:260) om internationellt samarbete rörande verkställighet av brottmålsdom. Huvudregeln är här att egendom som förklaras förverkad med stöd av den lagen tillfaller staten. Om det är ett föremål som har förklarats förverkat, kan dock regeringen på begäran av den stat som gjort framställningen om verkställighet av förverkandebeslutet i fråga förordna att föremålet skall återlämnas till den staten. I departementspromemorian föreslås att den nyss nämnda paragrafen skall ändras så att möjligheterna att dela förverkad egendom med annan stat utvidgas dels till att omfatta all förverkad egendom, t.ex. även penningmedel och andra finansiella tillgångar, dels så att delning med en annan stat skall kunna ske inte bara när verkställighet sker i Sverige av ett utländskt förverkandebeslut utan även när förverkande sker i Sverige och den andra staten bistått Sverige på ett eller annat sätt under brottsutredningen.

Vi ställer oss bakom de förslag som lagts fram i departementspromemorian och finner inte anledning att för egen del lägga fram några förslag som avser möjligheterna till ömsesidig rättslig hjälp i brottmål.

En allmän förutsättning för att internationellt samarbete skall kunna fungera väl är vidare att de berörda ländernas nationella regler på det aktuella området inte skiljer sig åt mera markant. Ett viktigt mål för det utvecklingsarbete som bedrivs inom olika internationella organ är sålunda ofta att åstadkomma en tillnärmning av olika länders lagstiftning på

strategiskt viktiga områden. Här kan konstateras att de av oss framlagda förslagen, om de genomförs, kommer att medföra att de svenska förverkandereglerna ansluter närmare än för närvarande till vad som gäller i flera länder i vår närhet. Av särskild betydelse i detta hänseende är förslaget om utvidgat förverkande. I viss mån verkar emellertid även vårt förslag om en precisering av begreppet utbyte i samma riktning.

De nu nämnda förslagen torde sålunda allmänt sett gynna förutsättningarna för det internationella samarbetet i frågor som gäller förverkande av utbyte av brott. Som redan nämnts tar vi vidare i det följande upp ett par särskilda frågor med internationell anknytning. Enligt vår bedömning finns det inte anledning för oss att härutöver utarbeta några förslag som mera direkt tar sikte på det internationella samarbetet.

9.2 EU:s gemensamma åtgärd och förverkandekonventionen

9.2.1 Direktiven

I våra tilläggsdirektiv fick vi i uppdrag bl.a. att överväga den närmare innebörden av artikel 1 a i en inom EU antagen gemensam åtgärd (EGT L 333, 9.12.1998, s. 1) och att undersöka vilka åtgärder som behöver vidtas för att Sverige skall kunna återkalla eller i största möjliga utsträckning begränsa den förklaring till artikel 2 punkt 1 i Europarådets konvention av år 1990 om penningtvätt, efterforskning, beslag och förverkande av vinning av brott (förverkandekonventionen) som Sverige avgav i samband med att man tillträdde konventionen.

9.2.2 Bakgrund

Den 3 december 1998 antogs, som framgått i avsnitt 4.3, inom EU en gemensam åtgärd om penningtvätt, identifiering, spårande, spärrande, beslag och förverkande av hjälpmedel och vinning av brott. Åtgärden kompletterar förverkandekonventionen. Medlemsstaterna åtar sig i den gemensamma åtgärden bl.a. att se till att deras lagstiftning om penningtvätt och förverkande är mer generellt tillämplig och inte begränsad till vissa brott eller vissa brottstyper. Artikel 1 i den gemensamma åtgärden har sålunda följande lydelse.

För att få till stånd effektivare åtgärder mot den organiserade brottsligheten skall medlemsstaterna se till att inga reservationer görs eller vidhålls mot följande artiklar i Europarådets konvention från 1990 om penningtvätt, efterforskning, beslag och förverkande av vinning av brott (nedan kallad 1990 års konvention):

- a) Artikel 2; om brottet bestraffas med frihetsberövande eller frihetsberövande åtgärd där högsta straffet är mer än ett år.
- b) Artikel 6; om det gäller allvarliga brott. Sådana brott bör under alla förhållanden innefatta de brott som bestraffas med frihetsberövande eller frihetsberövande åtgärd där högsta straffet är mer än ett år, eller, när det gäller de stater som har en minimitröskel för brott i sitt rättssystem, brott som bestraffas med frihetsberövande eller frihetsberövande åtgärd där lägsta straffet är mer än sex månader.

Led a skall inte påverka reservationer som har gjorts avseende förverkande av vinning av brott som bestraffas enligt skattelagstiftning.

Medlemsstaterna skall enligt artikel 8 vidta alla lämpliga åtgärder för att genomföra den gemensamma åtgärden så snart den träder i kraft. I den mån det krävs lagändringar för genomförande av artikel 1 skall medlemsstaterna inom tre år från ikraftträdandet lägga fram lämpliga förslag. Den gemensamma åtgärden trädde i kraft den 9 december 1998, då den publicerades i Europeiska gemenskapernas officiella tidning.

I samband med att förverkandekonventionen tillträdde utnyttjade Sverige rätten att göra förbehåll avseende bl.a. artiklarna 2 och 6. I det lagstiftningsarbete som föregick Sveriges tillträde till konventionen angav regeringen att man vid framtida överväganden beträffande förverkandebestämmelserna bör ta hänsyn till konventionens bestämmelser med målsättningen att dessa skall få en så vidsträckt tillämpning som möjligt (prop. 1995/96:49 s. 11). Riksdagen godtog detta.

Artikel 6 punkt 1 behandlar penningtvättsbrott och föreskriver att parterna skall straffbelägga vissa åtgärder som vidtas med egendom som utgör vinning av brott. Sverige förklarade vid tillträdet att artikeln endast skulle gälla egendom som härrör från brottsligt förvärv. Sedan riksdagen antagit de förslag till ändringar i BrB:s bestämmelser om häleri som regeringen lade fram i propositionen 1998/99:19, beslöt regeringen att återkalla förklaringen med verkan från den 1 juli 1999 (dnr Ju1999/2704/L5). I tilläggsdirektiven konstateras att det därför inte längre finns anledning för oss att, i enlighet med vad som angavs i de ursprungliga direktiven, överväga om häleribestämmelserna bör ändras.

Enligt artikel 2 punkt 1 i förverkandekonventionen skall varje part vidta sådana lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som kan vara nöd-

vändiga för att kunna förverka hjälpmedel och vinning eller egendom vars värde motsvarar sådan vinning. I samma artikels punkt 2 anges att en part kan förklara att punkt 1 i artikeln skall vara tillämplig endast på vissa brott eller kategorier av brott. Sverige utnyttjade denna möjlighet och förklarade i samband med ratifikationen att bestämmelsen i artikel 2 punkt 1 för Sveriges del skall var tillämplig på sådant utbyte av brott och sådana hjälpmedel vid brott som kan förverkas enligt bestämmelserna i BrB, narkotikastrafflagen (1968:64) eller lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel. Beträffande annan brottslighet förbehöll sig Sverige rätten att, i den utsträckning så är motiverat med hänsyn till brottstypen, föreskriva förverkande i mer begränsad omfattning (SÖ 1996:19).

9.2.3 Överväganden och förslag

Vårt förslag: Förverkande enligt 36 kap. 2 § BrB skall kunna ske även av egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott, förutsatt att brottet i fråga fullbordats eller kommit till straffbart försök eller straffbar förberedelse eller stämpling. Bestämmelserna i 36 kap. 1 § BrB om förverkande av utbyte av brott skall, om inte annat är särskilt föreskrivet, gälla även i fråga om utbyte av utanför balken straffbelagda gärningar för vilka stadgas fängelse i mer än ett år. Motsvarande utvidgning görs av tillämpningsområdet för bestämmelserna i 36 kap. 2 § BrB om förverkande av egendom som använts eller varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott. De specialstraffrättsliga författningar som redan i dag innehåller regler om förverkande kompletteras i den mån detta är påkallat med hänsyn till EU:s gemensamma åtgärd om penningtvätt, m.m.

Den gemensamma åtgärden innebär, som redan framgått, bl.a. ett åtagande från medlemsstaternas sida att se till att artikel 2 i förverkandekonventionen får fullt genomslag i fråga om brott för vilka föreskrivs fängelse i mer än ett år. När det gäller brott av sådan svårhetsgrad skall alltså den interna lagstiftningen göra det möjligt att förverka inte bara vinning eller egendom vars värde motsvarar vinningen utan även hjälpmedel. Med "hjälpmedel" avses härvid all slags egendom som på något sätt, helt eller delvis, använts eller varit avsedd att användas för att begå brottslig gärning eller brottsliga gärningar (artikel 1 c.). Och "vinning" definieras i förverkandekonventionen som varje ekonomisk fördel av brottsliga gärningar (artikel 1 a).

För att Sverige skall kunna återkalla sin förklaring avseende artikel 2 punkt 1 i förverkandekonvention i den utsträckning som följer av artikel 1 i den gemensamma åtgärden, fordras att befintliga förverkanderegler i anslutning till brott för vilka föreskrivs fängelse i mer än ett år bringas i överensstämmelse med konventionens krav. I den mån det förekommer att det saknas möjligheter till förverkande i specialstraffrättsliga författningar, i vilka föreskrivs fängelse av angiven längd, måste dessa vidare kompletteras med förverkandebestämmelser som uppfyller konventionskraven.

Vad gäller de allmänna reglerna om förverkande i 36 kap. BrB kan till en början konstateras att begreppet utbyte av brott i 36 kap. 1 § torde, med de av oss föreslagna preciseringarna (se kapitel 7), i allt väsentligt motsvara vad som avses med "vinning" i förverkandekonventionen. De föreslagna preciseringarna av begreppet utbyte av brott är generellt formulerade och alltså avsedda att vara tillämpliga även när detta begrepp förekommer i specialstraffrättsliga författningar. För närvarande är emellertid bestämmelserna i 36 kap. 1 § tillämpliga endast i fråga om utbyte av brott enligt BrB.

I fråga om hjälpmedel vid brott enligt BrB anges i 36 kap. 2 § BrB att egendom som har kommit till sådan användning kan förklaras förverkad, om det är påkallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger. Detsamma gäller egendom som frambragts genom brott enligt BrB eller vars användande utgör sådant brott eller med vilken annars tagits befattning som utgör brottsbalksbrott. Den sist nämnda bestämmelsen möjliggör förverkande bl.a. i fall då det föreligger sådan befattning med t.ex. dyrkar, vapen eller förfalskningsverktyg som enligt 23 kap. 2 § BrB utgör straffbelagd förberedelse till brott. Liksom i fråga om utbyte av brott kan i stället för egendomen dess värde förklaras förverkat.

Som framgått i det föregående avses emellertid med hjälpmedel i förverkandekonventionen utöver egendom som har använts vid brott också egendom som har varit avsedd att komma till sådan användning. Det senare innebär ett krav på längre gående förverkandemöjligheter än de som föreligger enligt BrB:s nuvarande regler, även om sådan egendom i många fall torde kunna förklaras förverkad enligt 36 kap. 2 eller 3 § BrB. I den sist nämnda paragrafen har meddelats vissa regler om sakförverkande i fall där något brott inte har ägt rum, bl.a. i fråga om föremål som på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning. Här åsyftas inte endast brott enligt BrB utan även specialstraffrättsliga brott.

Under vårt utredningsarbete har vi i och för sig inte hört några önskemål om vidgade möjligheter att förverka hjälpmedel vid brott enligt BrB, men för att regleringen bättre skall motsvara konventionens krav i

detta hänseende, föreslår vi att 36 kap. 2 § BrB kompletteras på så sätt att förverkande under de i paragrafen i övrigt angivna betingelserna kan ske även av föremål som varit avsedda att komma till brottslig användning. Förverkandekonventionen kräver dock inte att sådan egendom skall kunna förverkas i andra fall än när ett brott verkligen har förövats. Detta framgår av att förverkande i konventionen definieras som sådant straff eller annan åtgärd beslutad av domstol efter rättegång på grund av brottslig gärning eller brottsliga gärningar som innebär slutgiltigt berövande av egendom. Det finns inte anledning att här ge möjlighet till förverkande i vidare mån än vad som följer av konventionens stadganden. För förverkande av egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott bör följaktligen krävas att brottet i fråga fullbordats eller att straffbart försök eller straffbar förberedelse eller stämpling föreligger.

När det därefter gäller specialstraffrätten har vi, mot bakgrund av de krav som ställs i förverkandekonventionens artikel 2 punkt 1, gått igenom samtliga författningar som för närvarande innehåller förverkanderegler och i vilka samtidigt stadgas fängelse i mer än ett år. För att avgöra vilka författningar som tillhör denna grupp har vi bl.a. gjort sökningar i den databas med SFS i fulltext som finns inom informationssystemet Rixlex. Genomgången har resulterat i att vi föreslår de ändringar som framgår av författningsförslagen 3, 4, 7, 8 (6 §), 12, 14 - 17 och 19. Ändringarna, som belyses närmare i författningskommentaren, har utformats mot bakgrund av vad som i det följande föreslås i fråga om de specialstraffrättsliga författningar som i dag helt saknar förverkanderegler och i vilka föreskrivs fängelse i mer än ett år.

De författningar som redan innehåller en förverkanderegler avseende hjälpmedel saknar för närvarande i allmänhet en möjlighet till förverkande även av egendom som visserligen inte kommit till användning som hjälpmedel vid brottet men som varit avsedda att få en sådan funktion. Av delvis speciell natur är i detta hänseende förverkandebestämmelserna i alkohollagen (1994:1738). Har sprit eller alkoholdrycker tillverkats olovligen, skall enligt 11 kap. 2 § första stycket alkohollagen en förverkandeförklaring meddelas avseende destillationsapparater, apparatdelar och redskap som använts vid tillverkningen, råämnen som uppenbarligen varit avsedda för tillverkningen och beredningen samt kärl och emballage som varorna förvarats i. Detsamma gäller förråd av renings- och filtreringsmedel vilka uppenbarligen avsetts för rening och filtrering av olovligt tillverkad sprit. Till bilden hör att tillverkning, överlåtelse eller innehav av destillationsapparat eller apparatdel i strid med lagens bestämmelser därom i sig är ett brott (10 kap. 1 a §), till vilket har kopplats en bestämmelse om att bl.a. apparat eller apparatdel som varit föremål för sådant brott skall förklaras förverkad (11 kap. 2 § andra styck-

et). Sådana föremål som typiskt sett kommer till användning i samband med brott mot alkohollagen synes sålunda i betydande utsträckning kunna förklaras förverkade. Enligt vår uppfattning får regleringen anses godtagbar.

Nämnas kan vidare att bestämmelserna i lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m. enligt vår bedömning erbjuder tillfredsställande förverkandemöjligheter såvitt avser brott enligt 13 kap. 1 § luftfartslagen (1957:297) och brott enligt 30 § fjärde stycket järnvägssäkerhetslagen (1990:1157).

När det gäller varusmuggningslagen (1960:418) har vi avstått från att lägga fram några förslag i nu aktuell del. Bakgrunden härtill är att en ny lag om straff för smuggling m.m. nyligen har föreslagits i promemorian *Ny smuggningslag* (Ds 1998:53). Promemorian bereds för närvarande inom regeringskansliet. Vi förutsätter att man därvid beaktar den inom EU antagna gemensamma åtgärden.

I fråga om övriga specialstraffrättsliga författningar i vilka stadgas fängelse i mer än ett år, dvs. de författningar av detta slag som i dag inte innehåller några förverkandebestämmelser, är det inte möjligt att inom den till buds stående utredningstiden göra någon heltäckande genomgång för att därefter utarbeta förslag till förverkandebestämmelser för varje enskild författning där sådana bestämmelser kan anses påkallade. I och för sig är det rimligt att anta att det praktiska behovet av förverkanderegler typiskt sett har övervägts i samband med författningens tillkomst. Vad frågan nu gäller är emellertid i vad mån regleringen motsvarar de mer generella krav på förverkandemöjligheter som uppställs i förverkandekonventionens artikel 2 punkt 1. Enligt vår bedömning bör en framgångsväg här kunna vara att göra bestämmelserna i 36 kap. 1 och 2 §§ BrB tillämpliga även vid brott enligt dessa författningar. Vi föreslår följaktligen att det i ett nytt sista stycke i 36 kap. 1 § anges att bestämmelserna i paragrafen, om inte annat särskilt föreskrivits, skall äga motsvarande tillämpning i fråga om utbyte av i annan lag eller författning straffbelagd gärning för vilken stadgas fängelse i mer än ett år. I fråga om 36 kap. 2 § föreslås att motsvarande ändring görs avseende hjälpmedel som använts eller varit avsett att användas vid sådant brott.

Lagtekniskt företer den föreslagna lösningen likheter med den lösning som kom till användning när den allmänna medverkansregleringen i 23 kap. 4 § utvidgades till att gälla även utanför BrB straffbelagda gärningar för vilka fängelse är föreskrivet (prop. 1993/94:130, SFS 1994:458).

Den nu föreslagna generella regleringen om förverkande av utbyte respektive hjälpmedel på det specialstraffrättsliga området har alltså – i enlighet med vad som krävs för att uppfylla de åtaganden som följer av den gemensamma åtgärden – begränsats till att avse brott för vilka föreskrivs fängelse i mer än ett år. Samtidigt innebär flera av de föreslagna

författningsändringarna att en möjlighet att förverka egendom, som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott, öppnas även i anslutning till brott som har ett lindrigare straffmaximum. Detta gäller dels vid brottsbalksbrotten, dels i fall där det i en specialstraffrättslig författning finns både brott med ett sådant lindrigare straffmaximum och åtminstone något brott för vilket stadgas fängelse i mer än ett år och där det i dag också finns en för dessa brott gemensam förverkandebestämmelse. Möjligen skulle det kunna hävdas att vårt förslag i detta hänseende inte är helt konsekvent.

Att införa en ordning med generella förverkanderegler utan några begränsningar med avseende på straffskalan skulle emellertid enligt vår mening föra alltför långt. Å andra sidan kan det te sig omotiverat att i en viss författning, som redan i dag innehåller en regel om förverkande av hjälpmedel, begränsa tillämpningen av en ny bestämmelse om förverkande av egendom, som varit avsedd att användas som hjälpmedel, till att avse endast vissa av de gärningstyper som straffbeläggs i författningen. Finns det inga andra sakliga skäl för en sådan begränsning än att EU:s gemensamma åtgärd i och för sig endast fordrar att sådant förverkande kan ske vid vissa av gärningstyperna, bör man enligt vår mening även framgent behålla en ordning med en enhetlig reglering av möjligheterna till förverkande enligt författningen i fråga. Att i dessa fall begränsa förverkandemöjligheterna på angivet sätt skulle också rimma mindre väl med de uttalanden som gjordes under det lagstiftningsarbete som föregick Sveriges ratifikation av förverkandekonventionen. Som nämnts i det föregående uttalades i den av riksdagen godtagna propositionen 1995/96:49 att förverkandekonventionens bestämmelser vid framtida överväganden av den svenska lagstiftningen borde beaktas med syfte att dessa bestämmelser skall få en så vidsträckt tillämpning som möjligt (a. prop. s. 11).

Det bör i sammanhanget framhållas att utrymmet för att underlåta förverkande under hänvisning till den i 36 kap. 1 § BrB upptagna regeln, att förverkande av utbyte skall ske endast om inte åtgärden framstår som uppenbart oskäligen, naturligt nog ökar när regleringen utvidgas till att gälla även på områden där man tidigare över huvud taget inte funnit anledning att meddela några regler om förverkande. Även när det gäller hjälpmedel m.m. torde man få räkna med att ett förverkande ofta kan framstå som opåkallat, när det rör sig om utanför balken straffbelagda gärningar till vilka man hitintills inte ansett sig böra knyta någon förverkandemöjlighet. Motsvarande resonemang kan föras även beträffande de författningar i vilka det för närvarande i och för sig finns förverkandebestämmelser, men där vi mot bakgrund av de krav som ställs i förverkandekonventionen nu funnit skäl att utvidga möjligheterna till förverkande.

Om de nu framlagda förslagen genomförs, bör enligt vår bedömning Sverige kunna återkalla sin förklaring till artikel 2 punkt 1 i förverkandekonventionen i den utsträckning som artikel 1 i den gemensamma åtgärden kräver. Eftersom vårt uppdrag i denna del är att lägga fram de förslag som erfordras för att åstadkomma en sådan anpassning till förverkandekonventionens krav har vi inte ansett några ytterligare övervägande påkallade.

9.3 OECD-konventionen om bestickning i internationella affärsförbindelser och den svenska förverkandelagstiftningen

9.3.1 Direktiven

Som framgått av redogörelsen i avsnitt 4.5 har inom OECD förhandlats fram en konvention om bekämpande av bestickning av utländska offentliga tjänstemän i internationella affärsförbindelser. Artikel 3.3 i konventionen innebär bl.a. att varje part åläggs att vidta de åtgärder som är nödvändiga för att säkerställa att mutan och vinsten av bestickning av en utländsk offentlig tjänsteman, eller ett värde som motsvarar sådan vinst, kan beslagtogs och förverkas. I tilläggsdirektiven utvidgades vårt uppdrag till att även gälla frågan om den närmare innebörden av åtagandet i den nämnda artikeln och dess konsekvenser för svensk lagstiftning.

9.3.2 Bakgrund

Syftet med konventionen är att bekämpa korruption i internationella affärsrelationer. Artikel 1.1 innehåller det centrala konventionsåtagandet, att straffbelägga bestickning av utländska offentliga tjänstemän i internationella affärsrelationer. Kriminaliseringen skall närmare bestämt avse att i avsikt att vinna eller bibehålla en affärsmässig fördel eller en annan otillbörlig fördel i internationella affärsförbindelser direkt eller genom mellanhänder uppsåtligen erbjuda, utlova eller lämna otillbörliga penningförmåner eller andra förmåner till en sådan tjänsteman, för dennes räkning eller för tredje mans räkning, för att han skall vidta eller underlåta en åtgärd i tjänsten. Enligt artikel 1.2 skall parterna se till att även medverkan till bestickning av utländska offentliga tjänstemän är straffbart. Dessutom skall försök och stämpling till sådan bestickning vara straffbart i samma mån som försök och stämpling till bestickning av en parts egna offentliga tjänstemän.

Konventionen innehåller även bestämmelser om bl.a. ansvar för juridiska personer, förverkande, jurisdiktion, penningtvätt, bokföringsregler, ömsesidig rättslig hjälp och utlämning. Förverkande och beslag behandlas i artikel 3.3 som har följande lydelse.

Varje part skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att säkerställa att mutan och vinsten av bestickning av en utländsk offentlig tjänsteman, eller egendom av ett värde som motsvarar sådan vinst, kan beslagtas och förverkas eller att penningssanktioner med motsvarande verkan kan tillämpas.

Frågan om Sveriges tillträde till konvention behandlades i propositionen 1998/99:32. Regeringen gjorde där den bedömningen att svensk rätt huvudsakligen redan uppfyllde åtagandena i konventionen. Dock borde det, enligt vad som angavs i propositionen, göras straffbart i Sverige att besticka en utländsk parlamentsledamot eller minister och vissa andra utövare av offentliga funktioner. Vidare menade regeringen att det borde klargöras att straffansvaret för bestickning omfattar mutor som är avsedda att tillfalla – eller tillfaller – någon annan än den vars tjänsteutövning gärningen avser. Regeringen föreslog följaktligen att bestämmelsen om bestickning i 17 kap. 7 § BrB kompletterades i enlighet med det sagda.

När det gäller konventionsbestämmelsen om förverkande och de svenska förverkandereglerna anfördes följande i propositionen (s. 61).

Enligt 36 kap. 1 § brottsbalken skall utbyte av brott förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. I begreppet utbyte ligger att någon mottagit egendom eller något värde. Det innebär att en muta kan förverkas hos den som mottagit den och därmed gjort sig skyldig till mutbrott. Där emot torde något förverkande inte kunna ske när mutan inte överlämnats, t.ex. om den kvarblivit hos den som erbjudit eller utlovat den. Det torde med hänsyn härtill kunna ifrågasättas om svensk lag till fullo uppfyller åtagandet i konventionen att själva mutan skall kunna förverkas.

Regeringen ansåg att frågan om den närmare innebörden av konventionsåtagandet i denna del och dess konsekvenser för svensk lagstiftning lämpligen borde hanteras inom ramen för Förverkandeutredningen. Enligt regeringens uppfattning borde detta emellertid inte medföra att Sverige i avvaktan på vårt ställningstagande skulle vara förhindrat att tillträda konventionen. Regeringen föreslog alltså att riksdagen skulle godkänna OECD-konventionen. Riksdagen beslutade i enlighet med de i propositionen framlagda förslagen (bet. 1998/99:JuU16, rskr. 1998/99:167). Lagändringarna trädde i kraft den 1 juli 1999. Regeringen

beslutade den 6 maj 1999 att Sverige skulle ratificera konventionen (dnr UD1999/619/IH).

9.3.3 Våra överväganden

Vår bedömning: Vi har inte funnit tillräckliga skäl att föreslå några lagändringar med anledning av bestämmelserna i artikel 3.3 i OECD:s konvention om bekämpande av bestickning av utländska offentliga tjänstemän i internationella affärsförbindelser.

Frågan är alltså om artikel 3.3 i OECD-konventionen kräver att en muta skall kunna förklaras förverkad även om den inte överlämnats utan blivit kvar hos den som erbjudit eller utlovat den. I artikeln talas det om att mutan skall kunna förverkas utan något närmare angivande av i vilket skede detta skall kunna ske. Att det här inte har uppställts några uttryckliga begränsningar kan möjligen sägas tala för att förverkande bör kunna ske oavsett om mutan har överlämnats eller ej. Denna slutsats är dock inte självklar. Den kommentar som har utarbetats i anslutning till konventionen ger inte någon ledning vid tolkningen av den nu aktuella bestämmelsen.

Av intresse i sammanhanget är den övervakning och uppföljning av konventionsstaternas genomförande av konventionen som sker i enlighet med artikel 12. Detta arbete bedrivs inom ramen för OECD Working Group on Bribery in International Business Transactions. Utvärderingen skall ske i flera faser och utvärderingsrapporterna är i formellt hänseende preliminära fram till dess att rapporten över den aktuella utvärderingsfasen överlämnas till OECD:s ministerråd. Än så länge befinner man sig i den första fasen av utvärderingsarbetet.

I samband med utvärderingen har arbetsgruppen särskilt uppmärksammat frågan huruvida konventionen kräver att mutan kan förverkas när den fortfarande finns kvar hos bestickaren. I en preliminär utvärderingsrapport konstaterar arbetsgruppen att konventionen inte uttryckligen reglerar denna fråga ("The Convention does not specifically address this matter"). Vidare sägs i rapporten att man inom arbetsgruppen enades om att den diskuterade frågan om förverkande av muta väckte en allmän fråga om tolkningen av artikel 3.3.

Sveriges genomförande av konventionen utvärderades vid arbetsgruppens möte i Paris den 25 - 27 oktober 1999. Arbetsgruppen gjorde därvid den bedömningen att Sverige uppfyller konventionsåtagandena.

Mot bakgrund av det anförda nödgas vi konstatera att det är oklart vad artikel 3.3 kräver i fråga om muta som ännu inte överlämnats. Någon kritik har emellertid hitintills inte riktats mot de svenska reglernas utformning i detta hänseende. Med hänsyn härtill, och då det såvitt vi kunnat finna inte i något sammanhang gjorts gällande att det skulle föreligga ett praktiskt behov av att utvidga förverkandemöjligheten till att omfatta en icke överlämnad muta, gör vi bedömningen att det för närvarande inte finns skäl att vidta några lagändringar med anledning av bestämmelserna i artikel 3.3.

10 Ikraftträdande och övergångsfrågor

10.1 Tidpunkten för ikraftträdandet

Vår bedömning: De framlagda lagförslagen bör kunna träda i kraft den 1 januari 2001.

I och för sig kräver de lagändringar vi föreslår ett visst förberedande arbete, främst i form av utbildningsinsatser. Tidpunkten för ikraftträdandet är dock främst avhängig den tid som kan beräknas åtgå för remissförfarandet samt för beredningsarbetet inom regeringskansliet och riksdagsbehandlingen. Vi bedömer mot bakgrund härav att lagändringarna skall kunna träda i kraft den 1 januari 2001.

10.2 Övergångsfrågor

Vår bedömning: De föreslagna lagändringarna kräver inte några särskilda övergångsbestämmelser.

Grundläggande bestämmelser om strafflags tillämplighet i tiden finns i 2 kap. 10 § första stycket regeringsformen (RF), 5 § BrP samt i artikel 7 i den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (SÖ 1952:35, Europakonventionen), vilken sedan den 1 januari 1995 gäller som lag i Sverige. En uttrycklig regel i fråga om tillämpningen av gammal eller ny förverkandelagstiftning finns emellertid endast i den först nämnda bestämmelsen. Enligt 2 kap. 10 § regeringsformen får sålunda förverkande och andra särskilda rättsverkningar av brott inte ges retroaktiv tillämpning till nackdel för den enskilde.

Om ett förverkande i realiteten har en bestraffande funktion, torde det emellertid få jämföras med straff i den mening som avses i artikel 7 i Europakonventionen (jämför Europadomstolens avgörande i målet Welch mot Storbritannien [1/1994/448/527]). I sådant fall blir alltså även artikel 7 i Europakonventionen tillämplig på frågan om retroaktiv tillämpning. Eftersom bestämmelsen i RF och den nyss nämnda artikeln i

Europakonventionen har samma innebörd i nu aktuellt hänseende är emellertid den praktiska betydelsen av förverkandets karaktär begränsad.

Bestämmelsen i 2 kap. 10 § första stycket RF blir sålunda avgörande för om de rättstillämpande myndigheterna efter ikraftträdandet skall tillämpa de gamla eller nya förverkandereglerna. De föreslagna ändringarna kräver alltså inte några särskilda övergångsbestämmelser.

Den övergripande målsättningen för vårt arbete har i enlighet med direktiven varit att åstadkomma en effektivisering av nu gällande förverkanderegler. Naturligt nog innebär därför de lagändringar vi föreslår i stort sett genomgående att möjligheterna till förverkande vidgas. Frågan huruvida gammal eller ny lag är tillämplig måste visserligen alltid avgöras genom en prövning i det särskilda fallet. Mot bakgrund av förslagets allmänna inriktning kan emellertid förutses att en sådan prövning regelmässigt kommer att ge vid handen att förverkandefrågan, i de fall där gärningen i fråga företagits före ikraftträdandet, skall bedömas efter den lag som då gällde, eftersom detta leder till det lindrigaste resultatet för den mot vilken ett yrkande om förverkande framställs.

I tydlighetens intresse skall anmärkas att avgörande för om utvidgat förverkande kan komma i fråga givetvis blir vid vilken tidpunkt det brott begåtts till vilket denna rättsverkan är knuten. Har ett sådant brott begåtts efter ikraftträdandet, kan frågan om utvidgat förverkande aktualiseras och det saknas därvid betydelse huruvida den egendom som läggs till grund för beräkningen av förverkandebeloppet sannolikt härrör från brottslig verksamhet som bedrivits före eller efter ikraftträdandet. Om man vid denna beräkning enbart beaktade egendom som kan knytas till brottslig verksamhet i tiden efter ikraftträdandet, skulle detta medföra att de nya reglerna fick genomslag först i en avlägsen framtid. Inte minst det förhållandet, att ett utmärkande drag hos det utvidgade förverkandet i den föreslagna utformningen är att det inte krävs att åklagaren förmår precisera från vilket konkret brott utbytet härrör, skulle här leda till svårigheter. Även med bortseende från praktiska konsekvenser av detta slag är det emellertid med hänsyn till detta förverkandeinstituts konstruktion enligt vår mening naturligt att det, när det gäller frågan om tillämplig lag, fästs avseende endast vid när den gärning företogs som enligt de nya bestämmelserna kan läggas till grund för ett utvidgat förverkande.

11 Kostnader m.m.

11.1 Kostnader

Vår bedömning: Våra förslag kan antas ge statskassan viss förstärkning.

De förslag vi lägger fram innebär allmänt sett att möjligheterna att förverka utbyte av brott vidgas. Av central betydelse är här förslaget om införande av utvidgat förverkande och de föreslagna preciseringarna av utbytesbegreppet. Även förslaget om att utvidga tillämpningsområdet för bestämmelsen i 36 kap. 1 § BrB till att också avse utbyte av vissa specialstraffrättsliga brott leder emellertid till att möjligheterna till förverkande av utbyte ökar något. Eftersom förverkad egendom enligt huvudregeln i 36 kap. 17 § BrB tillfaller staten bör dessa förslag rimligen medföra att statskassan tillförs en nettointäkt. Det är dock knappast möjligt att närmare beräkna hur stor denna intäkt kan tänkas bli.

Det ekonomiska utfallet är bl.a. avhängigt omfattningen av det potentiella tillämpningsområdet för det utvidgade förverkandet. Det ligger i sakens natur att det är svårt att bilda sig en mer precis uppfattning härom. Av avgörande betydelse är vidare att de nya förverkandemöjligheterna verkligen utnyttjas i de fall där detta är möjligt. Det handlar alltså här om att de brottsbekämpande myndigheterna snabbt måste lära sig tillämpa lagstiftningen. I samband med ikraftträdandet av de nya reglerna finns det följaktligen skäl att genomföra särskilda utbildningsinsatser och andra åtgärder för att höja kompetensen i förverkandefrågor hos de berörda myndigheterna. Vid en ekonomisk bedömning bör beaktas inte bara ökade förverkandeintäkter utan även indirekta vinster genom den brottsavhållande effekten.

De av våra förslag som avser mera begränsade frågeställningar kan inte antas medföra några beaktansvärda statsfinansiella konsekvenser. Av dessa förslag torde det endast vara ett som medför några ökade kostnader för det allmänna, nämligen förslaget om att utvidga tillämpningsområdet för bestämmelserna i 36 kap. 17 § andra stycket BrB till att avse även fall där förverkande sker med stöd av bestäm-

melser utanför BrB (se avsnitt 8.2). Enligt vår bedömning kan emellertid här inte bli fråga om annat än en högst marginell kostnadsökning.

Sammanfattningsvis gör vi bedömningen att ett genomförande av utredningens förslag bör leda till att statskassan tillförs vissa intäkter.

11.2 15 § kommittéförordningen

I våra ursprungliga direktiv erinrades om att vi hade att beakta regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare. Dessa generella direktiv - direktiven om att redovisa regionalpolitiska konsekvenser (dir. 1992:50), om att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23), om att redovisa jämställdhetspolitiska konsekvenser (dir. 1994:124), och om att redovisa konsekvenserna för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet (dir. 1996:49) - upphävdes den 1 januari 1999 och ersattes av 15 § kommittéförordningen (1998:1474).

Om förslaget i ett betänkande har betydelse för den kommunala självstyrelsen skall enligt denna bestämmelse konsekvenserna i sådant avseende anges i betänkandet. Detsamma gäller när ett förslag har betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet, för sysselsättning och offentlig service i olika delar av landet, för små företags arbetsförutsättningar, konkurrensförmåga eller villkor i övrigt i förhållande till större företags, för jämställdheten mellan kvinnor och män eller för möjligheten att nå de integrationspolitiska målen.

Vad gäller våra förslags betydelse för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet skall här endast noteras att den övergripande målsättningen för hela vårt utredningsarbete är att effektivisera bekämpningen av ekonomisk och annan grov och organiserad brottslighet. De frågor vi har haft att behandla är inte av den karaktären att våra förslag i övrigt kan bedömas få några sådana konsekvenser som avses i 15 § kommittéförordningen.

12 Författningskommentar

12.1 Förslaget till lag om ändring i brottsbalken

36 kap.

1 §

Utbyte av brott enligt denna balk skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller vad någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett brott, om mottagandet utgör brott enligt denna balk; i stället för det mottagna får dess värde förklaras förverkat.

Som utbyte av brott anses vid förverkande även egendom som har trätt i stället för utbyte och avkastning av utbyte. Vid fastställande av utbytets omfattning skall avdrag inte göras för kostnader som har samband med brottet.

Vid bedömningen av om det är uppenbart oskäligt att förklara utbyte förverkat enligt första stycket skall bland andra omständigheter beaktas om det finns anledning att anta att skadeståndsskyldighet i anledning av brottet kommer att åläggas eller annars bli fullgjord.

Om inte annat är särskilt föreskrivet, skall bestämmelserna i första och tredje styckena ha motsvarande tillämpning i fråga om utbyte av i annan lag eller författning straffbelagd gärning, för vilken stadgas fängelse i mer än ett år.

Paragrafen innehåller huvudregeln om förverkande av utbyte av brott enligt BrB. I ett nytt *andra stycke* preciseras begreppet utbyte i vissa hänseenden. Begreppsbestämningen är generellt formulerad och följaktligen tillämplig även på specialstraffrättens område. Ändringarna, som innebär att möjligheterna till förverkande vidgas, har behandlats i den allmänna motiveringen under kapitel 7.

Till en början anges att som utbyte av brott även anses egendom som har trätt i stället för utbyte. Genom denna bestämmelse öppnas en möjlighet till sakförverkande av egendom som trätt i stället för det ursprungliga brottsutbytet. Om en tjuv säljer den stulna egendomen och för

den erhållna köpeskillingen förvärvar viss annan egendom, t.ex. en bil, kan alltså bilen med stöd av denna bestämmelse förklaras förverkad. I princip saknar det betydelse för bestämmelsens tillämpning om den egendom som sålunda trätt i stället för det ursprungliga brottsutbytet i sin tur ersatts av annan egendom. Avgörande för om förverkande kan ske av den aktuella egendomen blir om ett otvetydigt samband mellan denna egendom och det ursprungliga brottsutbytet kan styrkas.

Med uttrycket *egendom som trätt i stället för utbyte* avses inte bara egendom som utbytet omsatts till utan även egendom som utbytet annars har omvandlats till, t.ex. föremål som tillverkats av material som åtkommit genom brott.

Den nu diskuterade bestämmelsen innebär alltså att möjligheterna till sakförverkande vidgas. Detta medför bl.a. att möjligheterna att säkra förverkandet genom beslag i stället för genom kvarstad ökar i motsvarande mån. Som konstaterats i den allmänna motiveringen (avsnitt 7.3) torde emellertid ändringen få störst praktisk betydelse därigenom att den i förening med den i samma mening upptagna regeln om avkastning leder till att möjligheterna att förverka avkastning ökar rätt betydligt. Mera härom i det följande.

Att även egendom som trätt i stället för brottsutbyte blir att anse som sådant utbyte innebär emellertid också att det står klart att den värdestegring som det ursprungliga brottsutbytet genomgått efter den olovlige åtkomsten kan förverkas i den utsträckning vederbörande har tillgodogjort sig värdeökningen. Om exempelvis en stulen tillgång har försålts till ett belopp vida överstigande dess värde vid tiden för stölden, har ju den erhållna köpeskillingen trätt i stället för det ursprungliga brottsutbytet och blir därmed i sin tur att anse som utbyte. En förverkandeförklaring kan följaktligen i ett sådant fall avse ett belopp motsvarande köpeskillingen i fråga.

För närvarande råder viss osäkerhet i fråga om i vilken utsträckning avkastning av brottsutbyte kan förverkas. Som framgått av redogörelsen för gällande rätt i avsnitt 7.2 har lagstiftaren överlämnat frågan om förverkande av avkastning till rättstillämpningen, samtidigt som det i det närmaste helt saknas refererad praxis som belyser frågan. De knapphändiga förarbetsuttalanden som trots allt gjorts tyder närmast på att det krävs ett mycket nära samband mellan det ursprungliga brottsutbytet och avkastningen för att denna skall kunna förklaras förverkad (se prop.1986/87:6 s. 37).

Vårt förslag innebär att de tveksamheter som föreligger i dag undanröjs genom att det i andra styckets första mening föreskrivs att även avkastning av utbyte skall anses som utbyte. Som redan antytts i det föregående innebär de i andra styckets första mening gjorda preciseringarna av begreppet utbyte sammantaget bl.a. att även avkastning av egendom

som trätt i stället för utbyte blir att anse som utbyte. Avkastning från aktier som förvärvats med det ursprungliga brottsutbytet kan följaktligen förklaras förverkad. Och om medel som åtkommit genom brott har använts för förvärv av premieobligationer, inköp av lotter, spel på trav eller liknande innebär den gjorda begreppsbestämningen att också eventuella vinster kan förklaras förverkade. Även avkastning på brottsutbyte som har investerats i en laglig näringsverksamhet blir underkastad förverkande. Det avgörande blir om avkastningen kan föras tillbaka på det ursprungliga brottsutbytet eller på egendom som trätt i dettas ställe och därför är att anse som utbyte. Kan ett sådant samband styrkas skall avkastningen i princip förklaras förverkad.

Har näringsverksamheten i det nyss nämnda exemplet endast delvis finansierats genom insatser som utgör brottsutbyte, bör en förverkandeförklaring avse en mot dessa insatser svarande andel av den totala avkastningen. Det saknar i princip betydelse huruvida avkastningen tagits ut ur verksamheten, t.ex. genom vinstutdelning, eller ej. Har så inte skett bör den värdeökning som vederbörandes rätt till andel i vinsten undergått till följd av avkastningen på det i verksamheten investerade brottsutbytet kunna förklaras förverkad.

I andra stycket andra meningen anges att det vid fastställandet av utbytets omfattning inte skall göras avdrag för kostnader som har samband med utförandet av brottet. För närvarande avses i förevarande paragraf med uttrycket utbyte i princip endast nettoutbytet. Den föreslagna bestämmelsen innebär att utgångspunkten i stället blir att det är bruttoutbytet som är underkastat förverkande. En annan sak är att det ibland kan finnas skäl att inom ramen för skälighetsprövningen beakta olika kostnader som varit förknippade med utförandet av brottet och alltså stanna för att låta förverkandeförklaring avse endast en del av utbytet. I den allmänna motiveringen har vi emellertid förordat en restriktiv linje när det gäller hänsyn av detta slag. Som vi närmare utvecklat där (avsnitt 7.3) bör i princip ingen kunna komma i ett förmånligare ekonomiskt läge genom att fullfölja en brottsplan i stället för att avstå från detta.

Till ett *tredje stycke* i paragrafen har förts bestämmelsen i nuvarande andra stycket om att skadeståndsskyldighet skall beaktas vid bedömningen av om det är uppenbart oskäligt att förklara utbyte förverkat enligt första stycket.

I ett nytt *fyärde stycke* har införts generella regler beträffande utbytesförverkande inom det specialstraffrättsliga området. Förslaget, som hänger samman med en inom EU antagen gemensam åtgärd avseende bl.a. förverkande av hjälpmedel och vinning av brott, har behandlats i den allmänna motiveringen under avsnitt 9.2.

Den föreslagna regleringen innebär att bestämmelserna i paragrafens första och tredje stycke, som i dag gäller endast utbyte av brott enligt

BrB, görs tillämpliga även på utbyte av alla specialstraffrättsliga brott för vilka är föreskrivet fängelse i mer än ett år. Dock gäller undantag för det fall något annat är särskilt föreskrivet i fråga om förverkande av utbyte av ett sådant brott. Innehåller den specialstraffrättsliga författningen en uttrycklig förverkandereglering som tar sikte på utbyte eller vinning av brottet, kommer alltså den i egenskap av *lex specialis* att gälla även framgent.

Det är inte möjligt att med anspråk på fullständighet här ange de specialstraffrättsliga brott som genom bestämmelserna i förevarande stycke kommer att omfattas av paragrafens regler om utbytesförverkande. Som exempel kan dock nämnas brott enligt 53 § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, 12 kap. 65 § andra stycket och 65 a § andra stycket andra meningen jordabalken, 3 och 4 §§ lagen (1990:409) om skydd för företagshemligheter, 9 § lagen (1992:1685) om skydd för kretsmönster för halvledarprodukter samt grovt vapenbrott enligt 9 kap. 1 § andra stycket vapenlagen (1996:67).

1 a §

Döms någon för grov oredlighet mot borgenärer, bokföringsbrott som är grovt eller brott enligt denna balk som förutsätter att gärningen innebär skada för målsäganden och vinning för gärningsmannen och för vilket är föreskrivet fängelse i sex år eller mer, skall värdet av hans egendom på yrkande av åklagaren förklaras förverkat även när det inte följer av vad som annars är föreskrivet, om det är sannolikt att egendomen härrör från brottslig verksamhet eller att dess värde annars motsvarar utbyte av sådan verksamhet.

Vad som sagts i första stycket gäller ej, om förverkande är oskäligt.

Vid prövning av fråga om förverkande enligt första stycket skall bestämmelserna i 4 kap. 18 och 19 §§ utskökningsbalken äga motsvarande tillämpning. Härvid skall vad som där sägs om gäldenär i stället avse den mot vilken talan om förverkande förs.

Paragrafen är ny. Den innehåller bestämmelser om s.k. utvidgat förverkande. Beteckningen utvidgat förverkande, som inte används i lagtexten, syftar på att det av oss föreslagna förverkandeinstitutet medger förverkande i vidare mån än vad som är möjligt enligt huvudregeln i 1 §. I paragrafen knyts möjligheten till utvidgat förverkande till att någon döms för vissa brott enligt BrB. Utvidgat förverkande skall emellertid enligt vårt förslag kunna ske även på grund av grovt skattebrott, grov varusmuggling och brott enligt narkotikastrafflagen. Bestämmelser härom har tagits in i respektive specialstraffrättslig författning.

Det utvidgade förverkandet skiljer sig från förverkande enligt huvudregeln främst därigenom att det för utvidgat förverkande gäller ett lindrigare beviskrav i fråga om sambandet mellan viss egendom och begångna brott och att det inte krävs att åklagaren preciserar från vilket konkret brott utbytet härrör. Skälen för att införa en möjlighet till utvidgat förverkande och de överväganden som ligger till grund för institutets utformning har redovisats i den allmänna motiveringen (avsnitt 6.2 – 6.7).

I *första stycket* anges de grundläggande förutsättningarna för utvidgat förverkande. I likhet med förverkande enligt huvudregeln i 1 § har det utvidgade förverkandet utformats som en särskild rättsverkan av brott. Utvidgat förverkande förutsätter alltså alltid att ett brott har blivit begånget. Det är emellertid endast vissa särskilt angivna brott som kan läggas till grund för ett utvidgat förverkande enligt förevarande bestämmelse. En annan skillnad i förhållande till vad som gäller enligt huvudregeln är att det för utvidgat förverkande även krävs att någon döms för brottet i fråga.

Meddelas påföljdseftergift enligt 29 kap. 6 § eller 2 kap. 6 § andra stycket, anses domen inte utgöra en fällande dom i brottmål. Av bestämmelsen i 12 § följer emellertid att rätten även i ett sådant fall kan förordna om utvidgat förverkande, i den mån omständigheterna föranleder till det. I dessa fall torde dock förhållandena många gånger vara sådana att det skulle vara oskäligt att besluta om ett utvidgat förverkande.

Bestämmelsen i 12 § är däremot inte tillämplig när ett brott begåtts under påverkan av en allvarlig psykisk störning och domstolen med tillämpning av 30 kap. 6 § andra meningen förklarar att den tilltalade skall vara fri från påföljd. Kravet på en fällande dom innebär således att utvidgat förverkande inte kan komma i fråga i detta fall. Detsamma gäller beträffande det i dessa sammanhang mindre intressanta fallet att brottet har begåtts av någon som inte fyllt femton år.

Vanligtvis kan emellertid även den som har begått brott under påverkan av en allvarlig psykisk störning ådömas påföljd (se 30 kap. 6 §). Något absolut hinder mot utvidgat förverkande föreligger då inte. En skälighetsprövning enligt andra stycket kan dock leda till att förverkande inte blir aktuellt i dessa fall. Bestämmelsen i andra stycket torde för övrigt innebära att 13 § inte får någon självständig praktisk betydelse för tillämpningen av det utvidgade förverkandet.

Att utvidgat förverkande har gjorts beroende av att den brottslige döms för brottet innebär också att sådant förverkande är uteslutet, om det inte längre är möjligt att döma till ansvar för brottet på grund av att den brottslige avlidit eller att brottet preskriberats. Detsamma är givetvis fallet där en gärning inte är åtkomlig enligt svensk straffrätt.

De brott som kan läggas till grund för ett utvidgat förverkande enligt förevarande bestämmelse är grov oredlighet mot borgenärer, bokförings-

brott som är grovt samt brottsbalksbrott som har en straffskala som omfattar fängelse i sex år eller mer och som dessutom förutsätter förmögenhetsöverföring. Den brottsliga gärningen skall alltså här innebära såväl skada för målsäganden som vinning för gärningsmannen eller - i fall som avses i 23 kap. 7 § - för annan. Med skada avses i detta sammanhang en beaktansvärd fara för slutlig förlust och med vinning en mot skadan svarande beaktansvärd utsikt till slutlig vinst.

Flera av de viktigaste förmögenhetsbrotten förutsätter förmögenhetsöverföring. Ansvar för stöld enligt 8 kap. 1 § kräver dock enligt lagtextens ordalydelse i detta hänseende inte mer än att gärningen innebär skada. Grov stöld, rån och grovt rån kan därför inte läggas till grund för utvidgat förverkande.

Endast fullbordade brott kan föranleda utvidgat förverkande. De brottsformer som utgör förstadier till fullbordade brott - försök, förberedelse och stämpling - omfattas följaktligen inte av regleringen.

Några begränsningar i möjligheten till utvidgat förverkande har däremot inte uppställts med hänsyn till om det rör sig om gärningsmannaskap, anstiftan eller medhjälp till ett förverkandegrundande brott. Utvidgat förverkande skall alltså kunna ske inte bara vid gärningsmannaskap utan även vid andra former av medverkan. Enligt vår uppfattning behöver detta inte särskilt anges i lagtexten.

Utvidgat förverkande förutsätter att åklagaren för talan därom; till skillnad från vad som gäller i fråga om utbytesförverkande enligt huvudregeln i 1 § skall rätten alltså här inte ex officio pröva frågan.

Objektet för det utvidgade förverkandet anges i författningsförslaget som värdet av den egendom som tillhör den som döms för nyss angivna brott. Sakförverkande kan alltså inte komma i fråga vid utvidgat förverkande. Ett beslut om utvidgat förverkande kommer följaktligen att, på samma sätt som ett beslut om annat värdeförverkande, ha formen av en förpliktelse för den dömda att till staten utge det förverkade beloppet. Under de i 5 a § angivna förutsättningarna kan ett utvidgat förverkande även avse värdet av egendom som tillhör en lagöverträdaren närstående fysisk eller juridisk person.

I princip kan ett utvidgat förverkande avse värdet av den berördes samtliga tillgångar. Avgörande för förverkandets omfattning blir i vad mån åklagaren förmår göra sannolikt att lagöverträdarens egendom härrör från brottslig verksamhet eller att egendomens värde annars motsvarar vinning av sådan verksamhet.

Termen brottslig verksamhet har valts för att tydligt markera att det för utvidgat förverkande inte fordras att det är möjligt att ange från vilket konkret brott egendomen härrör, utan att det är tillräckligt att ett samband av nyss angivet slag mellan egendomen och någon form av brottslighet görs sannolikt.

Att utvidgat förverkande kan ske redan när det görs sannolikt att värdet av lagöverträdarens egendom *motsvarar* utbyte av brottslig verksamhet innebär att institutet kan tillämpas även då lagöverträdaren sannolikt har berikat sig genom brott som är konstruerade på ett sådant sätt, att det inte är möjligt att identifiera viss egendom som åtkommen genom brottet, utan där utbytet av brottet i stället kan sägas bestå i en allmän förmögenhetsökning. Som exempel på sådana brottstyper kan nämnas vissa former av skatte- och tullbrott, som innebär att skatt eller avgift undanhålls staten.

Bevisbördan för att förutsättningarna för utvidgat förverkande är för handen åvilar åklagaren. Det ankommer alltså på åklagaren att göra sannolikt att lagöverträdarens egendom härrör från brottslig verksamhet eller att denne annars berikat sig genom brott. För att åklagaren skall få ett underlag för sitt beslut i frågan om han skall framställa ett yrkande om utvidgat förverkande, fordras att förutsättningarna för en sådan talan klarläggs. Detta skall ske inom ramen för en s.k. särskild ekonomisk undersökning. Vi har behandlat detta institut i avsnitt 6.5 i den allmänna motiveringen. Se även kommentaren till de föreslagna ändringarna i RB (avsnitt 12.2).

Av grundläggande betydelse för bedömningen av om det är sannolikt att lagöverträdarens egendom härrör från brottslig verksamhet eller om han annars berikat sig genom sådan verksamhet är givetvis hans ekonomiska förhållanden. En kartläggning av dessa måste alltså genomföras. Det gäller här att söka utröna om lagöverträdarens innehav av ekonomiska tillgångar låter sig förklaras av andra förhållanden än begångna brott.

Det ligger i sakens natur att en sådan kartläggning många gånger måste bli mycket ingående. Det måste till en början klarläggas vilka tillgångar lagöverträdaren äger. Uppgifter bör sålunda inhämtas från olika register, t.ex. inskrivningsmyndigheter och bilregister. Information bör även inhämtas från banker och andra finansiella företag. Av betydelse är här att inledandet av särskild ekonomisk undersökning skall ha samma sekretessbrytande verkan som inledandet av förundersökning. Den sekretess som gäller i de finansiella företagens verksamhet skall alltså inte anses hindra att uppgifter lämnas vid ett förhör som hålls med stöd av bestämmelserna om förhör under särskild ekonomisk undersökning.

Lagöverträdarens tillgångarna måste vidare värderas. Det är också nödvändigt att så långt möjligt försöka utröna när och på vilket sätt lagöverträdaren har förvärvat tillgångarna samt från vem förvärvet skett.

Av utredningen i ett mål om utvidgat förverkande bör givetvis också framgå vilka inkomster och andra förvärv, t.ex. gåvor och arv, som har deklarerats avseende den tid som är av intresse i målet. För att det skall vara möjligt att bedöma hur stor del av de lagligt förvärvade medlen som

har kunnat disponeras för sparande och för förvärv av olika tillgångar måste också en uppskattning göras av hur stora levnadsomkostnader lagöverträdaren har haft under den aktuella tiden.

Det bör framhållas att inte varje diskrepans mellan lagöverträdarens lagliga förvärv och det faktiska innehavet av tillgångar kan tillmätas betydelse i sammanhanget. Med hänsyn till att utredningen i vissa delar måste bygga på uppskattningar som inte kan göras med anspråk på någon fullständig exakthet måste man här arbeta med en viss "säkerhetsmarginal". Det är inte lämpligt att ange i siffror hur stor denna marginal bör vara. Utvidgat förverkande bör emellertid inte aktualiseras i den mån inte diskrepansen är av sådan omfattning att den är helt otvetydig.

Även andra omständigheter än sådana som avser lagöverträdarens ekonomiska förhållanden i mera inskränkt bemärkelse kan givetvis vägas in vid den här diskuterade bedömningen. Sådana omständigheter torde dock endast undantagsvis kunna tillmätas någon mera självständig betydelse i sammanhanget. Uppgifter som avser exempelvis lagöverträdarens tidigare brottslighet eller vandel i övrigt torde sålunda i allmänhet endast i mindre mån påverka värdet av den samlade bevisningen, men kan likväl utgöra ett värdefullt komplement till utredningen om de ekonomiska förhållandena.

Bestämmelsen om utvidgat förverkande är subsidiär i förhållande till förverkanderegler på andra håll i lagstiftningen. I första hand är det förhållandet till bestämmelsen om utbytesförverkande i 1 § som här är av intresse. Den föreslagna regleringen innebär att utvidgat förverkande kommer i fråga endast om och i den mån brottsutbyte inte kan förklaras förverkat med stöd av den bestämmelsen. Kan förverkande ske enligt någon annan bestämmelse, t.ex. i fall där vederbörande samtidigt lagförs även för annan brottslighet som aktualiserar tillämpningen av en sådan förverkanderegler, skall emellertid även denna ha företräde framför bestämmelsen om utvidgat förverkande. Utrymmet för ett utvidgat förverkande får alltså i ett sådant fall bedömas med hänsyn till vad som återstår av lagöverträdarens tillgångar sedan hänsyn tagits till beslut om förverkande enligt andra tillämpliga bestämmelser.

I *andra stycket* föreskrivs att utvidgat förverkande inte får ske, om det skulle vara oskäligt. Det utvidgade förverkandet kan alltså sägas vara så till vida fakultativt att förverkande skall ske, om det inte är oskäligt. Den fakultativa konstruktionen innebär bl.a. att det utvidgade förverkandet kan ske partiellt.

Enligt huvudregeln om utbytesförverkande i 1 § skall förverkande ske, om det inte är uppenbart oskäligt. Likaså gäller enligt 16 § som en generell regel att förverkande kan underlåtas, om åtgärden skulle vara uppenbart oskälig. I förevarande paragraf har inte uppställts något krav på att det utvidgade förverkande skall framstå som *uppenbart* oskäligt

för att åtgärden skall få underlåtas. När det är fråga om utvidgat förverkande finns det alltså ett förhållandevis stort utrymme för att underlåta förverkande eller jämka förverkandebeloppet i syfte att undvika oskäligen resultat. Enligt vår uppfattning får det t.ex. i allmänhet anses oskäligt att låta ett utvidgat förverkande avse ett större belopp än vad som motsvarar värdet av lagöverträdarens utmättningsbara tillgångar.

Som vi närmare utvecklat i den allmänna motiveringen (avsnitt 6.3.2) bör en huvudprincip vara att hänsyn inte tas till lagöverträdarens skulder vid beräkningen av förverkandebeloppet. I vissa särskilda situationer kan det emellertid vara oskäligt att inte ta sådana hänsyn. Det förhållandet att bestämmelsen om utvidgat förverkande är subsidiär till förverkanderegler på andra håll i lagstiftningen innebär, som framgått i det föregående, att utvidgat förverkande skall ske endast om och i den mån brottsutbyte inte kan förverkas enligt regler om förverkande av styrkt utbyte, t.ex. huvudregeln i 1 §. Har förverkande emellertid skett i annat mål men ännu inte verkställts när frågan om utvidgat förverkande prövas, bör hänsyn härtill tas enligt oskälighetsregeln. Den nyss angivna huvudprincipen - att hänsyn inte skall tas till lagöverträdarens skulder vid beräkningen av förverkandebeloppet - skall även ses mot bakgrund av våra förslag i fråga om förverkande enligt 1 §. Vi föreslår där en övergång till en mer bruttoinriktad modell.

Även i fall där det kan förutses att lagöverträdaren kommer att förpliktas att utge skadestånd på grund av brott, som handläggs i samma rättegång som frågan om utvidgat förverkande, kan det ofta vara skäligt att hänsyn tas till denna omständighet vid fastställande av förverkandebeloppet.

Principen att hänsyn inte skall tas till lagöverträdarens skulder vid beräkningen av förverkandebeloppet avser såväl skulder till enskilda som skatteskulder och andra skulder till det allmänna. Som skatteskulder räknas härvid debiterade sådana. De latent skatteskulderna intar en särställning. I de fall som är av intresse för vårt vidkommande torde en inte helt ovanlig situation vara att vederbörande är föremål för intresse från såväl skattemyndigheternas som polis- och åklagarmyndigheternas sida. Här måste en samordning ske på sådant sätt att inte s.k. "fiscal overkill" eller liknande åstadkoms. Den mest lätthanterliga lösningen på detta problem är att förverkandeyrkandet anpassas med hänsyn till de skatteanspråk som är aktuella. Några särskilda lagregler om detta synes knappast erforderliga. Den naturliga ordningen är att den enskilde åklagaren i dessa fall gör en avstämning med skattemyndigheten för att närmare bestämma underlaget innan han väcker talan om utvidgat förverkande.

Som redan nämnts torde förhållandena i fall där påföljdseftergift meddelas ofta vara sådana att ett utvidgat förverkande skulle vara oskäligt. Även i fall där gärningsmannen begått brottet under påverkan av en

allvarlig psykisk störning eller där gärningsmannen är ung kan det oftare än annars finnas skäl att underlåta utvidgat förverkande på grund av billighets-skäl.

Däremot kan det givetvis inte komma i fråga att tillämpa oskälighets-regeln enbart därför att det i visst fall framstår som tveksamt hur det förhåller sig med äganderätten till någon förmögenhetstillgång. Domstolen måste här med tillämpning av vanliga civilrättsliga regler och de i tredje stycket meddelade hjälpreglerna ta ställning till om egendomen i fråga skall ingå i underlaget för beräkningen av förverkandebeloppet eller ej.

Enligt bestämmelsen i första stycket krävs det att det framgår att egendomen tillhör lagöverträdaren för att den skall få bilda underlag för beräkningen av förverkandebeloppet. Detta framgår av att objektet för det utvidgade förverkandet där anges som värdet av hans egendom. I *tredje stycket* föreskrivs emellertid att bestämmelserna i 4 kap. 18 och 19 §§ UB skall äga motsvarande tillämpning vid prövning av fråga om utvidgat förverkande och att härvid vad som sägs i dessa bestämmelser om gäldenär i stället skall avse den mot vilken talan om förverkande förs. Innebörden av denna regel är att en presumtion uppställs avseende lagöverträdarens äganderätt till den lösa egendom han har i sin besittning. Skälen för en sådan ordning liksom den närmare innebörden av den valda lösningen har redovisats i den allmänna motiveringen under avsnitt 6.3.2.

2 §

Egendom som använts *som* hjälpmedel vid brott enligt denna balk får förklaras förverkad, om det är påkallat till förebyggande av brott eller *annars* särskilda skäl föreligger. Detsamma gäller egendom *som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt denna balk, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök eller straffbar förberedelse eller stämpling.*

Vad som sagts i första stycket gäller även beträffande egendom som frambragts genom brott enligt denna balk samt egendom vars användande utgör sådant brott eller med vilken annars tagits befattning som utgör brott enligt denna balk.

I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

Om inte annat är särskilt föreskrivet, skall bestämmelserna i första och tredje styckena ha motsvarande tillämpning i fråga om egendom som använts eller varit avsedd att användas som hjälpmedel vid i annan lag eller författning straffbelagd gärning, för vilken stadgas fängelse i mer än ett år.

I paragrafen finns regler om förverkande av bl.a. hjälpmedel vid brott och produkter av brott. Bestämmelserna gäller i dag endast i fråga om brott enligt BrB. Ändringarna är i huvudsak föranledda av den i avsnitt 9.2 behandlade gemensamma åtgärd som antagits inom EU.

Genom ett tillägg i *första stycket* har möjligheterna till förverkande vidgats till att omfatta även egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott. För att sådan egendom, som alltså inte faktiskt kommit till användning som brottshjälpmedel, skall kunna förverkas fordras enligt nu gällande rätt att det är fråga om egendom med vilken tagits sådan befattning som enligt 23 kap. 2 § utgör straffbelagd förberedelse till brott eller att de i 3 § angivna förutsättningarna för förverkande är uppfyllda, dvs. att egendomen på grund av sin särskilda beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kan befaras komma till brottslig användning. Genom det föreslagna tillägget blir det möjligt att även i andra fall förverka egendom som varit avsedd att komma till användning som hjälpmedel vid brottsbalksbrott. Ändringen innebär att regleringen bringas i överensstämmelse med bestämmelserna i Förverkandekonventionen, vars definition av begreppet *hjälpmedel* innefattar också egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott. En förutsättning för att egendomen i fråga skall kunna förklaras förverkad är dock att ett brott har förövats; det händelseförlopp i vilket egendomen har varit avsedd att komma till användning skall alltså ha realiserats i sådan mån att brottet i fråga kommit till fullbordan eller att ett straffbart försök eller straffbar förberedelse eller stämpling föreligger. Skulle det t.ex. föreligga ett sådant fall av frivilligt tillbakaträdande från försök, förberedelse eller stämpling att gärningsmannen enligt 23 kap. 3 § inte skall fällas till ansvar, kan följaktligen egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brottet inte förklaras förverkad med stöd av förevarande bestämmelse.

I paragrafen har vidare gjorts vissa redaktionella förändringar. Förutom bestämmelsen om förverkande av hjälpmedel vid brottsbalksbrott finns i första stycket för närvarande även regler om förverkande av egendom som frambragts genom sådant brott eller vars användande utgör brott enligt BrB eller med vilken annars tagits befattning som utgör sådant brott. Dessa regler har i sak oförändrade brutits ut och fått bilda ett nytt *andra stycke*. Bestämmelsen i nuvarande andra stycket har i sin tur förts till ett nytt *tredje stycke*.

I *fjärde stycket*, som är nytt, har i fråga om egendom som använts eller varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott införts motsvarande bestämmelser som finns i förslaget 1 § fjärde stycket beträffande brottsutbyte. Regleringen innebär att paragrafens bestämmelser i dessa delar blir tillämpliga även vid specialstraffrättsliga brott för vilka är föreskrivet fängelse i mer än ett år. Undantag gäller dock för det fall något

annat är särskilt föreskrivet i fråga om förverkande av hjälpmedel vid sådant brott. I anslutning till specialstraffrättsliga brott kan förekomma bestämmelser som i olika hänseenden avviker från vad som föreskrivs om förverkande av hjälpmedel i förevarande paragraf. Det kan också vara så att det till ett sådant brott har knutits regler om åtgärder som, utan att i strikt mening ha karaktär av förverkande, till sin funktion så nära ansluter till förverkandeinstitutet att de i detta sammanhang måste jämföras med förverkandebestämmelser. Som exempel kan anföras regleringen i 55 § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen). Enligt detta lagrum kan den som gör sig skyldig till upphovsrättsintrång under i paragrafen angivna förutsättningar förpliktas att mot lösen avstå bl.a. trycksats, kliché, form och liknande hjälpmedel, som kan användas endast för framställning av olagliga exemplar av visst verk. Alternativt kan föreskrivas att egendomen skall förstöras eller på visst sätt ändras eller att andra åtgärder skall vidtas för att förebygga missbruk. Sådant föreskrift får dock inte meddelas, om förverkande eller åtgärd till förebyggande av missbruk skall beslutas enligt BrB. Har någon annan typ av föremål än de nyss nämnda använts som hjälpmedel vid framställning av exemplar av verk som utgör brott enligt upphovsrättslagen, får föremålet eller dess värde under vissa förutsättningar förklaras förverkat. I förevarande paragrafs mening får här annat anses vara särskilt föreskrivet även beträffande trycksats, kliché, form och liknande hjälpmedel.

5 §

Förverkande till följd av brott av egendom eller dess värde får, om ej annat har föreskrivits, ske hos

- a) gärningsmannen eller annan som medverkat till brottet,
- b) den i vars ställe gärningsmannen eller annan medverkande var,
- c) den som genom brottet beretts vinning eller näringsidkare som avses i 4 §,
- d) den som efter brottet förvärvat egendomen genom bodelning eller på grund av arv eller testamente eller genom gåva eller som efter brottet förvärvat egendomen på annat sätt och därvid haft vetskap om eller skäligen anledning till antagande om egendomens samband med brottet.

Tillhörde egendomen vid brottet ej någon av dem som anges i första stycket a) - c), får den ej förklaras förverkad. *Vad som nu sagts hindrar inte att egendom som enligt 1 § andra stycket skall anses som utbyte förklaras förverkad.*

Särskild rätt till egendom som förklarats förverkad består, om ej även den särskilda rätten förklaras förverkad.

Sådan rätt som har vunnits genom utmätning eller betalningssäkring upphör, om egendomen förklaras förverkad, såvida ej av särskild anledning förordnas att rätten skall bestå.

I paragrafen anges mot vem en förverkandeförklaring kan riktas. I *andra stycket* finns för närvarande en bestämmelse som är avsedd att förhindra att ägare som står helt främmande för brottet drabbas av förverkande (se prop. 1968:79 s. 53 och 63). Bestämmelsens ordalydelse innebär emellertid att den inte är förenlig med en ordning som innebär att egendom som har trätt i stället för brottsutbyte kan förklaras förverkad. Genom ett tillägg till *andra stycket* har klargjorts att bestämmelsen i fråga inte utgör något hinder mot sådant förverkande.

5 a §

Har i fall som avses i 1 a §, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) en närstående till den brottslige inom fem år före det att brottet begicks förvärvat egendom från denne, får, i den mån inte fullgott vederlag utgått vid förvärvet, förverkande ske hos den närstående avseende värdet av den förvärvade egendomen. Förverkandet får dock aldrig avse värdet av egendom som den närstående förvärvat mer än tio år före talans väckande.

Som närstående till den brottslige anses

- 1. den som är gift med den brottslige eller är syskon eller släkting i rätt upp- eller nedstigande led till den brottslige eller besvägrad med honom i rätt upp- eller nedstigande led eller så att den ene är gift med den andres syskon,*
- 2. den som på annat sätt står den brottslige personligen särskilt nära,*
- 3. näringsidkare eller juridisk person med vilken den brottslige har en väsentlig gemenskap som är grundad på andelsrätt eller därmed jämförligt intresse,*
- 4. näringsidkare eller juridisk person med vilken den brottslige inte ensam men tillsammans med en närstående till honom har sådan gemenskap som avses under 3,*
- 5. juridisk person i vilken den brottslige genom en ledande ställning har ett bestämmande inflytande samt*
- 6. den som är närstående till någon som enligt 3 - 5 är närstående.*

Redan enligt gällande rätt finns möjligheten att med stöd av 5 § rikta ett förverkandeyrkande mot annan än den brottslige, dvs. gärningsmannen eller annan som har medverkat till brottet (jämför terminologin i 36 kap. 14 §). En motsvarande möjlighet måste finnas även i fråga om det utvid-

gade förverkandet. I förevarande lagrum, som är nytt, finns bestämmelser härom. Skälen för att öppna en möjlighet till sådant förverkande hos den närstående har redovisats i den allmänna motiveringen under avsnitt 6.4.

För att utvidgat förverkande skall få ske hos en närstående till den brottslige fordras enligt *första stycket* till en början att den närstående inom fem år före det att det förverkandegrundande brottet begicks förvärvat egendom från den brottslige. Som en begränsning gäller vidare att sådant förverkande får ske endast i den mån fullgott vederlag inte utgått vid överlåtelsen. Ett självklart krav är dessutom att förutsättningarna för ett utvidgat förverkande hos den brottslige är uppfyllda. Det krävs alltså att värdet av egendomen i fråga hade kunnat förklaras förverkat hos denne, om han fortfarande hade haft egendomen i sin ägo. Detta krav framgår av den hänvisning som görs till de särskilda bestämmelserna om utvidgat förverkande.

Något krav på att den närstående skall ha varit i ond tro beträffande egendomens samband med brottslig verksamhet har inte uppställts.

Ett förverkande enligt förevarande paragraf kan maximalt avse värdet av den överlåtna egendomen. I princip bör värdet vid överlåtelse tillfället tas som utgångspunkt vid beräkningen av förverkandebeloppet. Har egendomen ökat i värde efter överlåtelse tillfället och är den närstående fortfarande ägare till egendomen, bör man emellertid i stället kunna utgå från värdet vid tillfället för förverkandefrågans prövning. Om vederlag har utgått, skall ett belopp motsvarande detta dras av vid fastställande av förverkandebeloppet.

I fråga om överlåtelsen gäller det i brottmål gängse beviskravet. Det skall alltså vara ställt utom rimligt tvivel att den brottslige har fört över egendom till den närstående utan att fullgott vederlag utgått.

Ett brott är att anse som begånget i och med att brottet blivit fullbordat. Femårsfristen skall alltså räknas med utgångspunkt från när fullbordanspunkten uppnåddes. Utöver femårsfristen gäller även en absolut tidsfrist. Utvidgat förverkande får enligt första styckets andra mening sålunda aldrig avse värdet av egendom som förvärvats mer än tio år före förverkandetals väckande. Bakgrunden till denna regel är att femårsfristen vid brott med långa preskriptionstider inte alltid skulle utgöra något hinder mot att frågan om förverkande hos närstående aktualiserades även avsevärd tid efter det att överlåtelsen ägt rum.

Det bör framhållas att ett förverkande enligt förevarande paragraf bara blir aktuellt då det i målet inte framgår annat än att det är fråga om en reell överlåtelse. Skulle så inte vara fallet skall i stället egendomens värde förverkas hos den brottslige.

Bestämmelsen om utvidgat förverkande hos närstående har en fakultativ utformning; förverkande får under de i paragrafen angivna förut-

sättningarna ske hos den närstående. Utrymmet för att av billighets skull avstå från förverkande eller att låta förverkandeförklaringen avse ett mindre belopp än vad som i och för sig skulle kunna förverkas är större än då förverkandet riktas direkt mot den brottslige. Det kan sålunda finnas skäl att beakta skuldsättning i jämförelsevis större utsträckning vid förverkande med stöd av förevarande paragraf än vid förverkande enligt bestämmelserna om utvidgat förverkande hos den brottslige. Det skulle t.ex. kunna framstå som oskäligt att vid bestämmande av förverkandebeloppet inte beakta ett lån som den närstående tagit för att finansiera förbättringsarbeten på den fastighet som han fått som gåva av den brottslige. Det kan vidare många gånger finnas skäl att utnyttja möjligheten att avstå från förverkande i fall där en närstående, som varit i god tro, sedermera har avyttrat egendomen och förbrukat vederlaget.

I *andra stycket* regleras vilka som är att anse som närstående vid tillämpningen av bestämmelsen i första stycket. Avgränsningen av närståendekretsen bygger på det närståendebegrepp som används vid återvinning i konkurs (jämför 4 kap. 3 § konkurslagen). Förarbetsuttalanden och praxis avseende det konkursrättsliga närståendebegreppet bör följaktligen kunna ge ledning även vid tillämpning av förevarande bestämmelse.

17 §

Förverkad egendom och företagsbot tillfaller staten, om ej annat är föreskrivet.

Har utbyte av brott som svarar mot skada för enskild förklarats förverkat hos någon, svarar staten i dennes ställe för ersättning åt den skadelidande intill värdet av vad som har tillfallit staten på grund av beslutet om förverkande. Vid verkställighet av detta beslut har den hos vilken förverkandet skett rätt att räkna av vad han visar sig ha utgett som ersättning till den skadelidande.

För närvarande är bestämmelserna i förevarande paragrafs *andra stycke* tillämpliga endast när förverkande skett av utbyte av brott enligt BrB. Ändringen, som behandlats i den allmänna motiveringen under avsnitt 8.2, innebär att bestämmelserna blir tillämpliga även när utbytesförverkande skett enligt bestämmelser utanför BrB.

12.2 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

22 a kap. Om förverkande i vissa fall

1 §

Talan om förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) förs av allmän åklagare i samband med åtal för det brott på vilket talan grundas.

Föreligger särskilda skäl, får rätten medge att talan som avses i första stycket förs särskilt. Vill åklagaren föra särskild talan, skall framställning härom göras senast i samband med att åtal väcks för brottet. När sådan framställning kommit in till rätten, skall denna så snart det kan ske meddela beslut om den fortsatta handläggningen av förverkandefrågan.

Har talan om förverkande som avses i första stycket tagits upp till behandling i samband med åtalet, får rätten förordna att talan skall handläggas som särskilt mål, om en fortsatt gemensam handläggning skulle medföra väsentliga olägenheter.

Paragrafen reglerar i vilken ordning talan om utvidgat förverkande skall föras. I *första stycket* slås fast att huvudregeln är att sådan talan skall föras av åklagaren i samband med åtalet för det förverkandegrundande brottet. Skälen för en sådan ordning har redovisats i den allmänna motiveringen under avsnitt 6.6.

En möjlighet att föra talan om utvidgat förverkande särskilt har emellertid öppnats i *andra stycket*. Där föreskrivs att rätten kan medge att talan förs särskilt, om det föreligger särskilda skäl för en sådan handläggning. När det gäller frågan, om vad som skall anses utgöra särskilda skäl i lagrummets mening, är det framför allt behovet av utredning för att klarlägga förutsättningarna för ett utvidgat förverkande som måste beaktas. Ett särskilt skäl för separat handläggning kan sålunda vara att det krävs en omfattande utredning för att förverkandefrågan skall kunna avgöras och att denna utredning inte kan förebringas utan att avgörandet av ansvarsfrågan fördröjs avsevärt. Mål med internationell anknytning torde utgöra exempel på fall där en särskild talan av denna anledning många gånger kan bli nödvändig. Ett mindre dröjsmål bör i princip inte anses utgöra ett tillräckligt skäl för att handlägga ansvars- och förverkandefrågorna var för sig. I brottmål för vilka korta tidsfrister gäller, t.ex. mål mot häktade, kan dock även risken för en mindre fördröjning utgöra ett särskilt skäl för en separat handläggning; det bör gi-

vetvis inte komma i fråga att någon är berövad friheten längre tid än vad som fordras med hänsyn till utredningen av ansvarsfrågan.

En förutsättning för att en talan om utvidgat förverkande skall få föras separat är, som framgått i det föregående, att domstolen medger att så får ske. Domstolen skall ta ställning till denna fråga redan i samband med att ansvarsfrågan anhängiggörs. I andra stycket andra meningen anges följaktligen att åklagaren, om han vill föra talan separat, har att göra framställning därom till rätten senast i samband med att åtal väcks för det förverkandegrundande brottet. Den sålunda föreskrivna ordningen är avsedd att bidra till att frågan om utvidgat förverkande aktualiseras på ett tidigt stadium då någon misstänks för ett brott som kan läggas till grund för sådant förverkande. Tanken är också att den omständigheten, att åklagaren måste redovisa skälen för en separat handläggning av förverkandefrågan redan i samband med att åtal väcks, skall medföra att handläggning av ansvarsfrågan och frågan om utvidgat förverkande så långt möjligt sker i ett sammanhang.

Det är naturligtvis angeläget att åklagaren snabbt får besked om huruvida de av honom åberopade skälen för en separat handläggning av förverkandefrågan godtas eller ej. I andra styckets sista mening har därför intagits en bestämmelse som innebär att domstolen, då en framställning om separat handläggning inkommit från åklagaren, har att meddela beslut om förverkandefrågans fortsatta handläggning så snart det kan ske. I normalfallet torde det inte bereda domstolen några svårigheter att omgående ta ställning till en sådan framställning. Domstolens avgörande utgör ett beslut under rättegången och kan enligt 49 kap. 7 § överklagas av part som anser att beslutet medför att målet försenas i onödan.

Som framgått är dock huvudregeln att talan om utvidgat förverkande skall föras i samband med åtalet för det förverkandegrundande brottet. Givetvis måste man emellertid räkna med att det ibland, när förverkandefrågan har tagits upp till behandling i samband med åtalet, sedermera kommer att visa sig att en gemensam handläggning är förenad med nackdelar. Det kan t.ex. under handläggningen framkomma uppgifter som gör det nödvändigt att komplettera den särskilda ekonomiska undersökningen, vilket vid en fortsatt gemensam handläggning skulle kunna leda till att avgörandet av målet i övrigt fördröjdes. I *tredje stycket* har mot bakgrund härav rätten getts möjlighet att, sedan talan om utvidgat förverkande tagits upp till behandling i samband med åtalet, förordna att förverkandetalan skall handläggas som särskilt mål, om en fortsatt gemensam handläggning skulle medföra väsentliga olägenheter.

Är den tilltalade anhållen, häktad eller ålagd reseförbud, får även en mindre fördröjning av nyss nämnt slag anses innebära en väsentlig olägenhet (jämför den föreslagna regleringen i 45 kap. 14 § fjärde stycket och 51 kap. 15 § tredje stycket). Ett förordnande om separat handlägg-

ning bör emellertid kunna meddelas även i andra situationer, t.ex. om en fortsatt gemensam handläggning skulle leda till att åtalsfrågans avgörande fördröjdes avsevärt eller att en påbörjad huvudförhandling måste skjutas upp.

2 §

Angående förfarandet vid talan som avses i 1 § gäller, om inte annat föreskrivs, reglerna i denna balk om allmänt åtal för brott för vilket det finns anledning att döma till fängelse i mer än sex månader.

Särskilda bestämmelser om utredningen och förfarandet i sådana mål finns i 23 a, 26 – 28, 45, 51 och 58 kap. Bestämmelserna i 24 och 25 kap., 27 kap. 18 – 25 §§, 28 kap. 12 § och 36 kap. 5 § fjärde stycket skall inte tillämpas vid förverkandetalan.

I paragrafen ges ytterligare föreskrifter om förfarandet vid en talan om utvidgat förverkande. Enligt *första stycket* gäller i fråga om förfarandet RB:s regler om allmänt åtal för brott för vilket det finns anledning att döma till fängelse i mer än sex månader, såvida annat inte är föreskrivet.

Hänvisningen till balkens regler om sådana brottmål innebär att särregler för mål angående brott för vilka inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i sex månader inte skall tillämpas i mål om utvidgat förverkande. Detsamma gäller sådana regler som förutsätter att påföljden bestäms till annat än fängelse eller fängelse i högst sex månader.

Bestämmelsen om tillämpliga brottmålsregler innebär bl.a. att tingsrätt är domför med en lagfaren domare och tre nämndemän. Får en av nämndemännen förhinder sedan huvudförhandlingen påbörjats, är dock rätten domför med två nämndemän (1 kap. 3 b §). Även i hovrätten skall nämndemän medverka vid avgörandet (2 kap. 4 § andra stycket).

Allmänna brottmålsregler gäller också i fråga om vilken tingsrätt som skall ta upp en talan om utvidgat förverkande. En sådan talan kan följaktligen anhängiggöras vid rätten i den ort där det förverkandegrundande brottet förövades (19 kap. 1 § första stycket). Talan om utvidgat förverkande kan också väckas vid den domstol där den som talan avser skall svara i tvistemål i allmänhet eller vid domstolen i den ort där han mera varaktigt uppehåller sig, förutsatt att domstolen med hänsyn till utredningen samt kostnader och andra omständigheter finner det lämpligt (19 kap. 1 § tredje stycket). Förs talan om utvidgat förverkande gemensamt med åtalet kan även andra bestämmelser i 19 kap. få betydelse för forumfrågan, t.ex. 19 kap. 3 eller 6 §.

Även bestämmelsen i 20 kap. 9 § om rätt till frikännande dom vid nedläggande av åtal blir tillämplig vid talan om utvidgat förverkande. Om åklagaren återkallar en sådan talan på den grunden att tillräckliga

skäl för utvidgat förverkande inte föreligger, har den som talan avser alltså rätt att begära att domstolen ogillar förverkandeyrkandet.

Reglerna i 21 kap. om den misstänkte och hans försvar skall också tillämpas i mål om utvidgat förverkande. Enligt utredningens bedömning kommer det relativt ofta att finnas särskilda skäl att förordna offentlig försvarare i sådana mål. Kan ett utvidgat förverkande i det enskilda fallet förutses bli mycket ingripande, t.ex. med hänsyn till att egendom till ett betydande värde har tagits i förvar, torde ett behov av offentlig försvarare normalt sett föreligga. Detsamma gäller när målet avser svåröverskådliga sakförhållanden eller rymmer komplicerade bevisfrågor. De här avsedda fallen täcks, enligt utredningens uppfattning, av uttrycket "med hänsyn till vad målet rör" i 21 kap. 3 a § andra stycket 3.

I fråga om omröstning i samband med domstolens avgörande av en fråga om utvidgat förverkande skall reglerna i 29 kap. tillämpas. Omröstningen i en fråga om utvidgat förverkande skall ske fristående från en omröstning i en annan fråga om ansvar för brott som prövas samtidigt.

Rättens avgörande av en fråga om utvidgat förverkande sker genom dom (30 kap. 1 §). Regeln i 30 kap. 6 § första stycket första meningen om utfärdande av dom i förenklad form är inte tillämplig.

När det gäller frågan om rättskraft av en dom avseende en talan om utvidgat förverkande måste detta förverkandeinstituts särdrag beaktas. Klart är till en början att bestämmelsen i 30 kap. 9 § första stycket innebär att en dom, varigenom en talan om utvidgat förverkande prövats, utgör hinder mot att en talan om sådant förverkande på grund av samma brott prövas på nytt i samma instans.

Som redan framhållits i det föregående tar det utvidgade förverkandet emellertid typiskt sett sikte på utbyte av annan brottslighet än det förverkandegrundande brottet. Utmärkande för detta institut är vidare att det för förverkande inte fordras att åklagaren förmår precisera från vilket konkret brott utbytet härrör. Det är här tillräckligt att åklagaren gör sannolikt att egendom tillhörig lagöverträdaren härrör från något slags brottslig verksamhet eller att dess värde annars motsvarar vinning av sådan verksamhet.

Det nu anförda aktualiserar frågan om en dom avseende en talan om utvidgat förverkande under vissa förutsättningar även skall anses hindra att en talan om utvidgat förverkande på grund av ett nytt förverkandegrundande brott upptas till prövning, nämligen i den mån talan tar sikte på brottslig verksamhet som i tiden ligger före den tidigare domen. Motsvarande frågeställning blir aktuell när det gäller en förverkandetalan avseende styrkt utbyte som förs i samband med åtalet för ett brott som förövats före det att den tidigare domen om utvidgat förverkande meddelades.

Enligt utredningens mening bör den tidigare domens rättskraft omfatta dessa fall, om det inte står klart att den senare talan avser brottslighet som inte varit föremål för bedömning i det tidigare målet. Om det t.ex. visar sig att någon, som har varit föremål för en talan om utvidgat förverkande, innan dom meddelades avseende denna talan, hade förövat ett narkotikabrott och att utbytet från detta brott hade gömts undan på ett sådant sätt att det inte kan ha inverkat på den tidigare prövningen av frågan om utvidgat förverkande, så bör den tidigare domens rättskraft inte hindra att frågan om förverkande av utbytet tas upp till prövning i samband med åtalet för narkotikabrottet.

I sammanhanget bör också uppmärksammas det fallet att frågan om utvidgat förverkande aktualiseras beträffande någon som tidigare har dömts för brott som givit visst utbyte. Den tidigare brottmålsdomens rättskraft omfattar här även frågan om förverkande av utbytet. Har av någon anledning förverkande av utbytet inte skett i det tidigare målet, kan det följaktligen inte heller ske inom ramen för ett utvidgat förverkande. Det ifrågavarande värdet måste således i ett sådant fall få avräknas vid ett senare bestämmande av underlaget för ett utvidgat förverkande. Detta förutsätter givetvis att det på något sätt är möjligt att bestämma det förstnämnda beloppets storlek. För vad som blir s.a.s. över gäller den nya sannolikhetsregeln.

Av 45 kap. 1 § följer att talan om utvidgat förverkande väcks genom ansökan om stämning. En särskild bestämmelse om vad en ansökan om stämning i ett sådant mål skall innehålla har tagits in i 45 kap. 4 a §.

Har den mot vilken en talan om utvidgat förverkande riktas uteblivit från huvudförhandlingen eller infunnit sig genom ombud då han har förelagts att infinna sig personligen, får förverkandefrågan trots detta avgöras, om saken kan utredas tillfredsställande och de i 46 kap. 15 § andra stycket 2 eller 3 angivna förutsättningarna är för handen, dvs. om vederbörande, sedan stämning delgetts honom, har avvikit eller håller sig undan på sådant sätt att han inte kan hämtas till huvudförhandlingen eller om han lider av allvarlig psykisk störning och hans närvaro på grund därav inte är nödvändig.

Prövningstillstånd krävs inte vid överklagande av tingsrättens dom i mål om utvidgat förverkande (49 kap. 13 §). Hovrätten får avgöra ett sådant mål utan huvudförhandling under de förutsättningar som anges i 51 kap. 13 § första stycket 1 – 3, dvs. om åklagaren överklagat endast till motpartens förmån, om denne överklagat och ändringsyrkandet godtas av åklagaren eller om det är uppenbart att ändringsyrkandet är ogrundat.

I *andra stycket* har intagits en erinran om att det i 23 a, 26 – 28, 45, 51 och 58 kap. finns särskilda bestämmelser om utredningen och förfarandet i mål om utvidgat förverkande. När det gäller användningen av

tvångsmedel i samband med talan om utvidgat förverkande har häktning, anhållande, gripande, reseförbud, hemlig teleavlyssning, hemlig teleövervakning samt kroppsbesiktning särskilt undantagits. Vidare har föreskrivits att inte heller regeln i 36 kap. 5 § fjärde stycket skall tillämpas i mål om utvidgat förverkande.

I 36 kap. 5 § finns bestämmelser som i vissa fall begränsar möjligheterna att ställa frågor till ett vittne. I paragrafens andra stycke föreskrivs att personer tillhörande vissa där angivna yrkeskategorier – advokater, läkare, tandläkare, barnmorskor, sjuksköterskor, psykologer, psykoterapeuter, familjerådgivare enligt socialtjänstlagen och deras biträden samt vissa personer med anknytning till statistisk verksamhet – får höras som vittnen om något som anförtratts dem i deras yrkesutövning eller som de i samband därmed erfarit eller, såvitt gäller den sist nämnda kategorin, uppgifter som omfattas av sekretess enligt 9 kap. 4 § sekretesslagen, endast om det är medgivet i lag eller om den, till vars förmån tystnadsplikten eller sekretessen gäller, samtycker till det. Enligt 36 kap. 5 § tredje stycket får rättegångsombud, biträden eller försvarare höras som vittnen om vad som anförtratts dem för uppdragets fullgörande endast om parten medger det. Regleringen i paragrafens fjärde stycke innebär bl.a. att annan än försvarare utan hinder av de nyss angivna bestämmelserna i andra och tredje stycket är skyldig att svara på alla frågor i mål som avser brott för vilka inte är föreskrivit lindrigare straff än fängelse i två år eller brott enligt 3, 4 eller 6 kap. BrB, som begåtts mot någon som inte fyllt 18 år.

Genom bestämmelsen i förevarande paragrafs andra stycke klargörs att den inskränkning i frågeförbudet som görs i 36 kap. 5 § fjärde stycket inte avser mål om utvidgat förverkande. Regleringen innebär också motsvarande begränsningar i editionsplikten och i domstols möjlighet att förordna om att allmän handling skall tillhandahållas (se 38 kap. 2 respektive 8 §).

3 §

Talan enligt 1 § skall väckas inom två år från det att domen avseende det brott på vilket talan grundas vann laga kraft.

Paragrafen innehåller föreskrifter om den tid inom vilken åklagaren har att anhängiggöra en talan om utvidgat förverkande. Utgångspunkten för fristen är den dag då domen avseende det förverkandegrundande brottet vann laga kraft. Fristen kan inte förlängas. Skälen för att uppställa en frist för talans väckande har redovisats under avsnitt 6.6 i den allmänna motiveringen.

23 a kap. Om särskild ekonomisk undersökning

1 §

En särskild ekonomisk undersökning får inledas så snart någon kan misstänkas för ett brott som kan utgöra grund för förverkande enligt 36 kap. 1 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69).

I paragrafen anges förutsättningarna för inledande av särskild ekonomisk undersökning. En sådan undersökning *får* inledas så snart någon kan misstänkas för ett brott som kan utgöra grund för utvidgat förverkande, dvs. grov oredlighet mot borgenärer, grovt bokföringsbrott, grov varusmuggling, grovt skattebrott, narkotikabrott eller ett brottsbalksbrott som förutsätter förmögenhetsöverföring och för vilket är föreskrivet fängelse i sex år eller mer. Det ankommer på åklagaren att i det enskilda fallet pröva om särskild ekonomisk undersökning skall inledas (se 3 §). Någon absolut plikt att inleda en sådan undersökning när någon är misstänkt för ett brott som kan ligga till grund för utvidgat förverkande föreligger alltså inte. Anledningen härtill är främst att förhållandena kan variera kraftigt mellan olika sådana fall och att det, exempelvis vid misstanke om vissa narkotikabrott, många gånger torde vara möjligt att utan några närmare kontroller konstatera att den misstänktes ekonomiska förhållanden inte är sådana att det finns förutsättningar för ett utvidgat förverkande. En ordning innebärande att en särskild ekonomisk undersökning måste inledas även i sådana fall skulle medföra en onödig belastning på polis och åklagare. Självfallet är det emellertid angeläget att en särskild ekonomisk undersökning kommer till stånd i samtliga fall där omständigheterna är sådana att det kan finnas anledning att närmare undersöka huruvida förutsättningar för utvidgat förverkande är för handen.

För att en särskild ekonomisk undersökning skall få inledas måste misstanken avse ett konkret brott. I så måtto föreligger ingen skillnad i förhållande till vad som gäller beträffande inledande av förundersökning. Härtill kommer, som redan nämnts, att det skall vara fråga om ett brott som kan utgöra grund för utvidgat förverkande. Det ligger vidare i sakens natur att det inte kan komma i fråga att inleda en särskild ekonomisk undersökning, om inte brottsmisstankarna kan riktas mot någon bestämd person. I paragrafen kommer detta till uttryck genom att det anges att sådan undersökning får inledas "så snart någon kan misstänkas" för brott av nyss angivet slag. Uttrycket "kan misstänkas" får anses innefatta även fall där bevisningen mot den misstänkte är mycket svag (jämför Per Olof Ekelöf, *Rättegången V*, 6:e uppl s. 105f.)

2 §

Under den särskilda ekonomiska undersökningen skall förutsättningarna för förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) utredas samt målet så beredas, att bevisningen vid huvudförhandlingen kan förebringas i ett sammanhang.

I paragrafen anges syftet med den särskilda ekonomiska undersökningen. I första hand gäller det att skapa underlag för ett beslut i frågan huruvida ett yrkande om utvidgat förverkande skall framställas eller ej.

Frågan, om den misstänkte har gjort sig skyldig till ett brott som är av den beskaffenheten som krävs för att ett förverkande enligt bestämmelserna om utvidgat förverkande skall kunna komma i fråga, utreds på vanligt sätt inom ramen för en förundersökning. Förundersökningen torde regelmässigt kunna bedrivas parallellt med den särskilda ekonomiska undersökningen men kan också redan vara avslutad när denna inleds. Den särskilda ekonomiska undersökningen skall alltså ta sikte på förutsättningarna i övrigt för ett utvidgat förverkande. Det sagda innebär närmare bestämt att det under den särskilda ekonomiska undersökningen gäller att utröna om det med hänsyn till misstänktes eller dömdes ekonomiska och personliga omständigheter är sannolikt att han har egendom som härrör från brott och, om så skulle befinnas vara fallet, hur stort belopp som kan förverkas. Till en början måste alltså en kartläggning av vederbörandes ekonomi genomföras. Som närmare utvecklats i kommentaren till 36 kap. 1 a § BrB kan emellertid även andra än rent ekonomiska omständigheter vara av viss betydelse i sammanhanget. Även relevanta omständigheter av detta slag skall klarläggas och dokumenteras under den särskilda ekonomiska undersökningen.

Under den särskilda ekonomiska undersökningen skall också utredas om förutsättningar föreligger för förverkande hos någon närstående till lagöverträdaren enligt 36 kap. 5 a § BrB.

Avsikten är vidare att utredningen under den särskilda ekonomiska undersökningen skall bringas i sådant skick, att bevisningen vid en kommande huvudförhandling kan läggas fram i ett sammanhang. Liksom vid en förundersökning är det vid en särskild ekonomisk undersökning angeläget att förutsättningar skapas för ett koncentrerat domstolsförfarande.

3 §

Beslut att inleda en särskild ekonomisk undersökning skall fattas av åklagaren.

En särskild ekonomisk undersökning skall ledas av åklagaren. Vid undersökningens verkställande får åklagaren anlita biträde av polismyndigheten. Åklagaren får också uppdra åt polisman att vidta en viss åtgärd som hör till den särskilda ekonomiska undersökningen, om det är lämpligt med hänsyn till åtgärdens beskaffenhet.

I likhet med vad som gäller i fråga om förundersökning förutsätter inledandet av en särskild ekonomisk undersökning ett förmligt beslut. Detta framgår av *första stycket*. Medan såväl åklagaren som en polismyndighet är behörig att inleda en förundersökning kan beslut om att inleda en särskild ekonomisk undersökning fattas endast av åklagaren. Skälen här för har redovisats i den allmänna motiveringen under avsnitt 6.5.

I det helt övervägande antalet fall där frågan om utvidgat förverkande aktualiseras torde åklagaren redan från början vara förundersökningsledare. Vid viss brottslighet som kan utgöra grund för sådant förverkande, t.ex. narkotikabrott av inte alltför allvarlig beskaffenhet, är däremot polismyndigheten regelmässigt förundersökningsledare, i vart fall intill dess att någon skäligen kan misstänkas för brottet och ofta även därefter. Det förhållandet, att rätten att fatta beslut om inledande av särskild ekonomisk undersökning tillkommer åklagaren ensam, ställer krav på rutiner som leder till att frågan om inledande av sådan undersökning i de nu nämnda fallen kommer under åklagarens bedömning så snart det finns underlag för ett beslut därom. Eftersom det för inledande av särskild ekonomisk undersökning endast fordras att någon kan misstänkas för ett brott som kan utgöra grund för utvidgat förverkande, kan det finnas förutsättningar för att besluta om sådan undersökning redan innan bevisningen nått en sådan styrka att vederbörande *skäligen kan misstänkas* för brottet och åklagaren enligt huvudregeln i 23 kap. 3 § första stycket har att överta ledningen av förundersökningen.

Bestämmelsen i 2 § första stycket förundersökningskungörelsen (1947:948), enligt vilken undersökningsledaren, då förundersökningen leds av någon annan än åklagaren, skall hålla åklagaren underrättad om förundersökningens gång, i den mån det behövs med hänsyn till brottets beskaffenhet, får anses innebära att det ankommer på undersökningsledaren att i här diskuterade fall uppmärksamma åklagaren på omständigheter som talar för att det kan finnas anledning att inleda en särskild ekonomisk undersökning.

I *andra stycket* finns regler om förhållandet mellan polis och åklagare under verkställandet av en särskild ekonomisk undersökning. I första

meningen anges att undersökningen skall ledas av åklagaren; denne har alltså ingen möjlighet att överlämna ledningen av undersökningen till polismyndigheten.

Av praktiska skäl bör det undvikas att ledningen av förundersökningen och ledningen av den särskilda ekonomiska undersökningen utövas av olika befattningshavare. Om åklagaren beslutar att inleda en särskild ekonomisk undersökning i ett fall där han inte redan leder förundersökningen, bör han följaktligen samtidigt överta ledningen av denna.

Av andra stycket framgår vidare att åklagaren, på motsvarande sätt som under en förundersökning, vid verkställandet av en särskild ekonomisk undersökning får anlita biträde av polismyndigheten eller uppdra åt en polisman att företa en viss åtgärd som hör till undersökningen, om det är lämpligt med hänsyn till åtgärdens beskaffenhet. Vi föreslår att åklagaren under den särskilda ekonomiska undersökningen även skall få anlita biträde av skattemyndigheten. En bestämmelse härom skall enligt förslaget tas in i lagen (1997:1024) om skattemyndigheters medverkan i brottsutredningar (2 a §).

4 §

Skall enligt 21 kap. 3 a § tredje stycket 3 offentlig försvarare utses för den som är föremål för särskild ekonomisk undersökning, åligger det åklagaren att göra anmälan om det hos rätten.

Som anförts i kommentaren till 22 a kap. 2 § kommer det, enligt utredningens bedömning, relativt ofta att finnas särskilda skäl att förordna offentlig försvarare i mål om utvidgat förverkande. Skall offentlig försvarare förordnas för den som undersökningen avser, åligger det enligt förevarande paragraf åklagaren att, även utan framställning från den undersöktes sida, göra anmälan härom hos rätten.

Det ligger i sakens natur att ett sådant förordnande i fall där en offentlig försvarare redan förordnats under förundersökningen regelmässigt bör meddelas denne.

5 §

Om användande av tvångsmedel under en särskild ekonomisk undersökning finns bestämmelser i 26 - 28 kap.

Av denna paragraf framgår att möjligheterna att använda tvångsmedel under en särskild ekonomisk undersökning regleras av bestämmelserna i 26 - 28 kap.

6 §

När någon skäligen misstänks för brott som kan utgöra grund för förverkande enligt 36 kap. 1 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) och en särskild ekonomisk undersökning har inletts, skall den misstänkte, då han hörs, underrättas om undersökningen.

När det under en särskild ekonomisk undersökning skäligen kan antas att förutsättningar för förverkande enligt 36 kap. 5 a § brottsbalken föreligger, skall den som förverkandet kan komma att avse underrättas härom då han hörs.

En särskild ekonomisk undersökning får enligt 1 § inledas så snart någon kan misstänkas för ett brott som kan ligga till grund för utvidgat förverkande. Detta innebär att en sådan undersökning får inledas redan innan bevisningen mot den misstänkte nått en sådan styrka att han är *skäligen misstänkt* för ett sådant brott. När bevisningen nått en sådan styrka att han är skäligen misstänkt, skall han, enligt vad som föreskrivs i *första stycket*, underrättas om att en särskild ekonomisk undersökning pågår. Bestämmelsen syftar till att ge den som är föremål för en särskild ekonomisk undersökning motsvarande möjligheter att ta till vara sina intressen under denna undersökning som den misstänkte erhåller vad gäller en förundersökning om ansvar för brott i och med att han underrättas om misstanken enligt 23 kap. 18 §. Bedrivs förundersökningen avseende det brott som kan utgöra grund för utvidgat förverkande och den särskilda ekonomiska undersökningen parallellt redan från ett tidigt skede, kommer underrättelse enligt det nyss nämnda lagrummet och underrättelse enligt förevarande paragraf att ske samtidigt. Inleds den särskilda ekonomiska undersökningen först efter det att vederbörande underrättats om brottsmisstanken enligt 23 kap. 18 §, skall underrättelse enligt förevarande paragraf däremot ske redan i samband med beslutet om att inleda en särskild ekonomisk undersökning; i den situationen är ju personen i fråga redan skäligen misstänkt för ett brott som kan utgöra grund för utvidgat förverkande.

I *andra stycket* finns en bestämmelse om underrättelseskyldighet när det under den särskilda ekonomisk undersökningen framkommer omständigheter som aktualiserar frågan om ett utvidgat förverkande hos en närstående till lagöverträdaren. Innebörden av denna bestämmelse är att den närstående, när undersökningen kommit så långt att det skäligen kan antas att förutsättningarna för ett utvidgat förverkande enligt 36 kap. 5 a § föreligger, skall underrättas härom när han hörs i undersökningen.

Av 7 § följer att det under den särskilda ekonomiska undersökningen i övrigt gäller motsvarande regler som i fråga om förundersökning såvitt avser den insyn i och det inflytande över undersökningen som tillkommer den som är föremål för denna.

7 §

Angående den särskilda ekonomiska undersökningen skall i tillämpliga delar gälla vad som föreskrivs om förundersökning i 23 kap. 4, 6, 7, 9 – 15 och 17 §§, 18 § första stycket andra – fjärde meningarna och andra och tredje styckena, 19 och 20 §§, 21 § första, andra och fjärde styckena samt 23 §.

Som konstaterats i den allmänna motiveringen bör beträffande den särskilda ekonomiska undersökningen i långa stycken gälla samma regler som beträffande förundersökning. I förevarande paragraf anges de lagrum i 23 kap. som skall äga motsvarande tillämpning beträffande den särskilda ekonomiska undersökningen.

I 23 kap. 4 § första stycket föreskrivs att objektivitet skall iakttas under förundersökning. Vidare anges att undersökningen, om möjligt, skall bedrivas med iakttagande av diskretion och så att inte någon får vidkännas kostnad eller olägenhet. Enligt paragrafens andra stycke skall förundersökningen bedrivas så skyndsamt som möjligt. I andra stycket finns också en regel om att förundersökningen skall läggas ned, om det inte längre finns anledning att fullfölja den.

Det i 23 kap. 4 § angivna objektivitetskravet bör givetvis gälla även för den särskilda ekonomiska undersökningen. Relevanta omständigheter skall sålunda dokumenteras och bevis säkras oavsett om omständigheten eller beviset är till för- eller nackdel för den som undersökningen avser.

Det ligger i sakens natur att det under en undersökning, som syftar till att klarlägga huruvida det är sannolikt en viss persons tillgångar härör från brott, måste vidtas utredningsåtgärder som kan innebära att vederbörande utsätts för misstanke om brott. Så långt möjligt bör emellertid diskretion iakttas under den särskilda ekonomiska undersökningen. Det är vidare angeläget att intresset av att inte någon i onödan drabbas av kostnader eller olägenheter beaktas även under den särskilda ekonomiska undersökningen, t.ex. vid bestämmande av tid och plats för förhör.

Frågan om utvidgat förverkande kan visserligen handläggas i en separat rättegång, vilket innebär bl.a. att man vid genomförandet av en särskild ekonomisk undersökning inte behöver ta hänsyn till sådana särskilda tidsfrister som i vissa situationer gäller för väckande av åtal, t.ex. då den misstänkte är häktad. Effektivitetshänsyn talar emellertid allmänt

sett för att en särskild ekonomisk undersökning skall genomföras utan onödig tidsutdräkt.

En särskild ekonomisk undersökningen skall i likhet med en förundersökning läggas ned, om det inte längre finns skäl att fullfölja den. Denna regel blir tillämplig bl.a. när förundersökningen avseende det förverkandegrundande brottet läggs ned, när det inte längre finns anledning att anta att ett brott som kan utgöra grund för utvidgat förverkande har begåtts, när den person som undersökningen avser inte längre är misstänkt för brottet eller när resultatet av vidtagna undersökningar talar så starkt för att tillgångarna förvärvats på lagligt sätt att det inte framstår som meningsfullt att driva undersökningen vidare.

Undantagsvis kan det finnas skäl att lägga ned en särskild ekonomisk undersökning även i fall där det inte kan uteslutas att ytterligare utredningsåtgärder skulle kunna leda till att det framstod som sannolikt att viss egendom härrör från brott, t.ex. då de erforderliga utredningsåtgärderna skulle kräva sådana kostnader att de inte står i rimligt förhållande till värdet av egendomen i fråga.

Att en särskild ekonomisk undersökning har lagts ned utgör inget hinder mot att undersökningen senare åter tas upp. Frågan om ett återupptagande kan aktualiseras exempelvis när nya omständigheter, som talar för att egendom härrör från brott, har framkommit eller när en tidigare nedlagd förundersökning beträffande ett brott som kan utgöra grund för utvidgat förverkande tas upp på nytt.

I 23 kap. 6 § finns en allmän regel om åklagarens rätt att låta anställa förhör med dem som kan antas ha kännedom om förhållanden av betydelse för bedömningen av förverkandefrågan. 23 kap. 7 och 8 §§ innehåller regler om hämtning till förhör respektive skyldighet att kvarstanna för förhör, m.m.

I 23 kap. 10 - 12 §§ ges ytterligare regler för förfarandet vid förhör under förundersökningen. I 10 § anges vilka som får närvara vid sådant förhör, medan frågan, vilka möjligheter den som är närvarande med stöd av 10 § har att ställa frågor till den hörde, regleras i 11 §. Vidare har i 12 § meddelats bestämmelser om förbud mot vissa otillbörliga förfaringssätt vid sådant förhör.

Möjligheten att hålla vittnesförhör redan under förundersökningen regleras i 23 kap. 13 §. I 23 kap. 14 § finns bestämmelser om inhämtande av yttrande från en sakkunnig och om möjligheten att hos rätten begära föreläggande om att skriftligt bevis skall företes eller föremål tillhandahållas för besiktning, liksom att påkalla att rätten förordnar att allmän handling, som kan antas ha betydelse som bevis, skall tillhandahållas vid undersökningen.

I 23 kap. 15 § har en möjlighet öppnats att redan under förundersökningen ta upp bevisning avsedd att användas omedelbart vid den kom-

mande huvudförhandlingen. Och enligt 23 kap. 17 § föreligger en skyldighet för polismyndigheten att i mån av behov gå undersökningsledaren till handa när förhör eller annan åtgärd under förundersökningen erfordras på ort utom dennes tjänstgöringsområde.

Samtliga nu angivna lagrum skall alltså äga motsvarande tillämpning vid särskild ekonomisk undersökning.

I 6 § har meddelats en bestämmelse om att den som är föremål för en särskild ekonomisk undersökning i ett visst skede skall underrättas om att en sådan undersökning pågår. Bestämmelsen utgör närmast en svarighet till regeln i 23 kap. 18 § första stycket första meningen. Då förutsättningarna för underrättelseskyldigheten måste utformas något annorlunda när fråga är om särskild ekonomisk undersökning, har det emellertid här inte varit möjligt att endast hänvisa till bestämmelsen i 23 kap. 18 §. De regler i övrigt som enligt 23 kap. 18 § gäller i fråga om den misstänktes insyn i och inflytande över förundersökningen liksom om åklagarens möjlighet att före åtalsbeslutet anordna ett särskilt sammanträffande med den misstänkte och hans försvarare skall däremot tillämpas på motsvarande sätt vid en särskild ekonomisk undersökning.

I 23 kap. 19 § finns regler om de möjligheter som tillkommer den misstänkte att få till stånd en domstolsprövning av frågan om utredningens komplettering. Även dessa regler skall äga motsvarande tillämpning vid särskild ekonomisk undersökning. Detsamma gäller bestämmelsen i 23 kap. 20 § om att förundersökningen skall avslutas med ett formligt beslut i åtalsfrågan.

Ett beslut att inte väcka talan om utvidgat förverkande hindrar inte att den särskilda ekonomiska undersökningen senare återupptas och att sådan talan väcks, t.ex. om nya omständigheter av betydelse för frågans bedömning framkommer.

Någon bestämmelse om att talan om utvidgat förverkande skall väckas inom viss tid efter det att beslut därom fattats, har inte ansetts nödvändig. På motsvarande sätt som i fråga om väckande av åtal får det anses ligga i åklagarens allmänna tjänsteplikt att väcka talan om utvidgat förverkande så snart omständigheterna medger det.

Också reglerna om förundersökningsprotokoll i 23 kap. 21 § första, andra och fjärde styckena skall i tillämpliga delar gälla vid särskild ekonomisk undersökning. Liksom förundersökningsprotokollet bildar underlag för åtalsfrågans bedömning och för anordnandet av huvudförhandlingen vid rätten, är protokollet över den särskilda ekonomiska undersökningen avsett att utgöra underlag för åklagarens bedömning av frågan om talan om utvidgat förverkande skall anställas och för rättens anordnande av huvudförhandlingen i de fall där sådan talan väcks.

Av betydelse för utredningen är typiskt sett uppgifter som avser vilka tillgångar den undersökte äger, när och hur dessa anskaffats samt vilket

värde de kan beräknas ha. Detsamma gäller uppgifter om den undersöktes inkomstförhållanden och ekonomiska omständigheter i övrigt vid tiden för anskaffandet av tillgångarna i fråga, liksom vilka överlåtelser till närstående fysiska och juridiska personer som skett. Som berörs i kommentaren till bl.a. 36 kap. 1 a § BrB kan även andra än rent ekonomiska omständigheter vara av viss betydelse för bedömningen av förverkande-frågan. Även vad som framkommit i fråga om omständigheter av detta slag skall givetvis protokollföras.

Slutligen skall även bestämmelsen i 23 kap. 23 § om komplettering av förundersökning sedan åtal väckts äga motsvarande tillämpning vid särskild ekonomisk undersökning. När sådan komplettering blir aktuell skall alltså reglerna i förevarande kapitel gälla i tillämpliga delar. Liksom vid en komplettering av en förundersökning bör den som förverkandetalan riktar sig mot och hans försvarare ges tillfälle att ta del av den nya utredningen innan den ges in till rätten.

8 §

Närmare föreskrifter om åklagarens verksamhet under en särskild ekonomisk undersökning, om underrättelse enligt 18 § första stycket fjärde meningen samt om protokoll vid en särskild ekonomisk undersökning meddelas av regeringen.

Paragrafen ger regeringen rätt att i vissa avseenden meddela närmare föreskrifter om den särskilda ekonomiska undersökningen. Föreskrifterna i fråga finns i förordningen om särskild ekonomisk undersökning.

26 kap.

1 §

Är någon skäligen misstänkt för brott och kan det skäligen befaras, att han genom att avvika eller genom att undanskaffa egendom eller annorledes undandrager sig att betala böter, värdet av förverkad egendom, företagsbot eller annan ersättning till det allmänna eller skadestånd eller annan ersättning till målsägande, som kan antagas komma att på grund av brottet ådömas honom, får förordnas om kvarstad på så mycket av hans egendom att fordringen kan antas bli täckt vid utmätning.

Är någon skäligen misstänkt för brott som kan utgöra grund för förverkande enligt 31 kap. 1 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) eller har han dömts för sådant brott

och kan det skäligen befaras att han genom att förfara på sätt som sägs i första stycket undandrar sig att betala belopp som kan antas komma att förklaras förverkat enligt bestämmelserna i de nämnda paragraferna, får förordnas om kvarstad på så mycket av hans egendom att fordringen kan antas bli täckt vid utmätning. Sådant förordnande får också meddelas, om det skäligen kan antas att förverkande enligt 36 kap. 5 a § brottsbalken får ske hos någon och det skäligen kan befaras att han genom att förfara på angivet sätt undandrar sig att betala belopp som förverkandet kan antas komma att avse.

Kvarstad får beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller något annat motstående intresse.

I paragrafen anges förutsättningarna för kvarstad i brottmål. I ett nytt *andra stycke* har meddelats bestämmelser om kvarstad till säkerställande av utvidgat förverkande. Kvarstad kan enligt dessa bestämmelser riktas mot den som är misstänkt för ett brott som kan föranleda utvidgat förverkande, den som har fällts till ansvar för ett sådant brott eller en sådan lagöverträdaren närstående person hos vilken förverkande kan ske enligt 36 kap. 5 a §.

En förutsättning för kvarstad är i det först nämnda fallet att brottsmisstanken är av viss styrka. Liksom enligt första stycket krävs här att personen i fråga är skäligen misstänkt för brottet. När utvidgat förverkande hos närstående ifrågasätts, krävs för förordnande om kvarstad att det skäligen kan antas att sådant förverkande får ske hos den närstående. I samtliga här avsedda fall fordras dessutom, liksom enligt första stycket, att det skäligen kan befaras att vederbörande undandrar sig betalning genom att avvika, undanskaffa egendom eller på annat sätt. Kvarstad kan alltså inte grundas på varje åtgärd genom vilken personen i fråga sätter sig ur stånd att betala det belopp som kan antas bli förklarat förverkat. Bestämmelsen tar sikte på illojala förfaranden som äventyrar möjligheten att betala. Hit hör inte bara att egendom döljs utan även exempelvis att tillgångar används för inköp av egendom utomlands eller eljest på sådant sätt att egendomen blir svåråtkomlig för exekutiva åtgärder.

2 §

Beslut om kvarstad meddelas av rätten.

Fråga om kvarstad *enligt 1 § första stycket* får upptagas på yrkande av undersökningsledaren, åklagaren eller målsäganden. Efter åtalet får rätten även självmant upptaga fråga därom.

Fråga om kvarstad enligt 1 § andra stycket får upptas endast på yrkande av åklagaren.

I anledning av målsägandens anspråk på skadestånd eller annan ersättning får undersökningsledaren eller åklagaren yrka kvarstad endast om anspråket anmälts hos honom. Rätten får endast på yrkande förordna därom.

Väcks fråga om kvarstad, skall, så snart det kan ske, förhandling därom äga rum inför rätten. Om sådan förhandling gäller i tillämpliga delar vad som sägs i 24 kap. 17 §. Är det fara i dröjsmål, får rätten omedelbart bevilja åtgärden att gälla till dess annorlunda förordnas.

I paragrafens nuvarande andra och tredje stycken finns bestämmelser om initiativrätten beträffande kvarstadsfrågor i brottmål. Genom ett tillägg i *andra stycket* har kvarstad till säkerställande av ett utvidgat förverkande undantagits från tillämpningsområdet för bestämmelserna i detta stycke. I stället föreskrivs i *tredje stycket*, som är nytt, att fråga om kvarstad för sådant ändamål får upptas endast på yrkande av åklagaren. En sådan ordning är naturlig, eftersom utvidgat förverkande förutsätter att åklagaren för talan därom.

6 a §

När fråga om förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) inte skall handläggas gemensamt med åtalet, skall rätten då den förordnar om kvarstad enligt 1 § andra stycket utsätta den tid inom vilken talan om sådant förverkande skall väckas. I fråga om sådan tidsfrist skall bestämmelserna i 5 och 6 §§ äga motsvarande tillämpning.

Frågan om utvidgat förverkande skall i regel handläggas gemensamt med åtalet för det förverkandegrundande brottet. Meddelas kvarstad till säkerställande av det utvidgade förverkandet, gäller i sådant fall bestämmelserna i 5 och 6 §§ beträffande utsättande av tid för åtals väckande, m.m. Om det föreligger särskilda skäl, kan dock rätten medge att åtalet och frågan om utvidgat förverkande handläggs var för sig. Har ett beslut om separat handläggning redan meddelats när rätten förordnar om kvarstad enligt 1 § andra stycket, skall rätten, enligt vad som föreskrivs i förevarande paragraf, utsätta den tid inom vilken talan om utvidgat förverkande skall väckas. Hänvisningen till bestämmelserna i 5 och 6 §§ innebär att motsvarande regler som i fråga om utsatt tid för åtals väckande kommer att gälla för denna tidsfrist. Tiden får sålunda inte bestämmas längre än som är oundgängligen erforderligt. Visar sig den ut-

satta tiden otillräcklig, kan rätten medge förlängning, förutsatt att en framställning därom görs före tidens utgång. Väcks inte talan inom utsatt tid och har inte heller någon begäran om förlängning inkommit till rätten, skall rätten omedelbart häva kvarstaden.

27 kap.

1 §

Föremål, som skäligen kan antagas äga betydelse för utredning om brott eller vara genom brott någon avhänt eller på grund av brott förverkat, må tagas i beslag. *Detsamma gäller i fråga om föremål som skäligen kan antas vara av betydelse för utredning av en fråga om förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69).*

Vad i detta kapitel stadgas om föremål gälle ock, i den mån ej annat är föreskrivet, om skriftlig handling.

Tvångsmedel enligt detta kapitel får beslutas endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse.

I paragrafen finns de grundläggande bestämmelserna om beslag. Genom ett tillägg i *första stycket* har en möjlighet öppnats att ta i beslag föremål som kan antas vara av betydelse för utredningen av en fråga om utvidgat förverkande.

3 §

Brev, telegram eller annan försändelse som finns hos ett post- eller telebefordringsföretag, får tas i beslag endast om *försändelsen hade kunnat tas i beslag hos mottagaren och fråga är om brott för vilket är föreskrivet fängelse i ett år eller däröver eller om förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69).*

I paragrafen regleras möjligheterna att beslagta försändelser hos ett post- eller telebefordringsföretag. Ändringen innebär, förutom en redaktionell justering, att möjlighet ges att hos sådana företag ta i beslag försändelser som skäligen kan antas ha betydelse för utredningen av en fråga om utvidgat förverkande. För att sådant beslag skall få ske krävs dock att för-

sändelsen hade kunnat tas i beslag hos mottagaren, om den hade avlämnats till denne (jämför 2 §).

5 §

Rätten må förordna om beslag å föremål, som företes vid rätten eller eljest är tillgängligt för beslag.

Fråga om beslag *enligt 1 § första stycket första meningen* må av rätten upptagas på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet äge rätten även på yrkande av målsäganden så ock självmant upptaga fråga därom.

Fråga om beslag enligt 1 § första stycket andra meningen får upptas endast på yrkande av åklagaren.

Väckes vid rätten fråga om beslag, skall, så snart ske kan, förhandling därom äga rum inför rätten. Om sådan förhandling gälle i tillämpliga delar vad i 24 kap. 17 § är stadgat. Är fara i dröjsmål, må rätten omedelbart förordna om beslag att gälla, till dess annorlunda förordnas.

Bestämmelser om vem som får besluta om beslag finns i 4 § samt i förevarande paragraf. De gjorda ändringarna motsvarar dem som gjorts i 26 kap. 2 §.

8 a §

När fråga om förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) inte skall handläggas gemensamt med åtalet, skall rätten, då den förordnar om beslag enligt 1 § första stycket andra meningen eller fastställer sådant beslag, utsätta den tid inom vilken talan om sådant förverkande skall väckas. I fråga om sådan tidsfrist skall bestämmelserna i 7 och 8 §§ äga motsvarande tillämpning.

Paragrafen är ny. Vad som föreskrivs i paragrafen i fråga om beslag motsvarar de bestämmelser som meddelats i 26 kap. 6 a § beträffande kvarstad (se kommentaren till den paragrafen).

28 kap.

1 §

Förekommer anledning, att brott förövats, varå fängelse kan följa, må i hus, rum eller slutet förvaringsställe husrannsakan företagas för eftersökande av föremål, som är underkastat beslag, eller eljest till utrönande av omständighet, som kan äga betydelse för utredning om brottet.

Kan någon misstänkas för ett brott som kan utgöra grund för förverkande enligt 36 kap. 1 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) eller har han dömts för sådant brott, får husrannsakan som sägs i första stycket företas för att söka efter föremål som kan tas i beslag eller annars för att utröna omständigheter som kan ha betydelse för utredningen av fråga om sådant förverkande eller förverkande enligt 36 kap. 5 a § brottsbalken.

Hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet må husrannsakan enligt första stycket dock företagas, allenast om brottet förövats hos honom eller den misstänkte gripits där eller eljest synnerlig anledning förekommer, att genom rannsakingen föremål, som är underkastat beslag, skall anträffas eller annan utredning om brottet vinnas. *Husrannsakan enligt andra stycket får företas hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet eller den som har dömts för detta endast om det finns synnerlig anledning att anta att det därigenom kommer att anträffas föremål som kan tas i beslag eller att det annars är av betydelse för utredningen av förverkandefrågan.*

Ej må för husrannsakan hos den misstänkte i något fall åberopas hans samtycke, med mindre han själv begärt åtgärden.

I paragrafen finns bestämmelser om s.k. reell husrannsakan. I *andra stycket*, som är nytt, finns en bestämmelse som innebär att husrannsakan får företas i hus, rum eller slutet förvaringsutrymme för att säkra utredning av betydelse för en fråga om utvidgat förverkande. Att undersökning för sådant ändamål får företas också på annan plats även om den inte är tillgänglig för allmänheten följer av 10 §.

Beviskravet för husrannsakan enligt andra stycket överensstämmer med det som enligt 23 a kap. 1 § gäller för inledande av en särskild ekonomisk undersökning. Till skillnad från vad som gäller för husrannsakan enligt paragrafens första stycke är det alltså här ett minimikrav att någon bestämd person kan misstänkas för brottet i fråga.

Hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet eller den som har dömts för detta får husrannsakan enligt andra stycket företas endast under de i *tredje stycket* andra meningen angivna förutsättningar-

na. Denna bestämmelse avser alltså husrannsakan såväl hos den som över huvud taget inte är misstänkt för brottet som hos den som visserligen är misstänkt men där misstanken inte når upp till den angivna styrkan.

1 a §

Föreligger skäl för kvarstad enligt 26 kap. 1 § och kan fängelse följa på brottet, får husrannsakan företas i hus, rum eller slutet förvaringsutrymme för att söka efter egendom som kan tas i förvar.

Hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet eller som har dömts för detta får husrannsakan företas endast om det finns synnerlig anledning att anta att egendom som avses i första stycket skall anträffas genom åtgärden.

I paragrafen, som är ny, finns bestämmelser om husrannsakan i syfte att söka efter egendom som kan tas i förvar enligt 26 kap. 3 §. Skälen för att införa en möjlighet att använda husrannsakan för detta ändamål har redovisats i den allmänna motiveringen under avsnitt 6.7.3.

Tagande i förvar enligt 26 kap. 3 § utgör en provisorisk åtgärd i avvaktan på rättsens beslut om kvarstad enligt 26 kap. 1 §. Förutsättningarna för att ta egendom i förvar är också desamma som för kvarstad. För husrannsakan i här aktuellt syfte uppställs följaktligen i *första stycket* till en början det kravet, att skäl för kvarstad enligt 26 kap. 1 § skall vara för handen. Härutöver fordras, på motsvarande sätt som vid husrannsakan enligt 1 §, att fängelse kan följa på brottet. Fängelse skall alltså ingå i straffskalan för det aktuella brottet.

Liksom vid husrannsakan enligt 1 § gäller enligt förevarande paragrafs *andra stycke* strängare krav än enligt första stycket för husrannsakan hos annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet eller som har dömts för detta. För att husrannsakan skall få ske hos en sådan person fordras sålunda, utöver vad som anges i första stycket, att det finns synnerlig anledning att anta att egendom som kan tas i förvar skall anträffas genom åtgärden. Det krävs alltså att det föreligger någon omständighet som mera påtagligt visar att man med fog kan förvänta sig att åtgärden skall leda till avsett resultat.

4 §

Förordnande om husrannsakan meddelas, utom i fall som avses i tredje stycket, av undersökningsledaren, åklagaren eller rätten. Förordnande om husrannsakan för delgivning skall alltid meddelas av rätten. Kan i annat fall husrannsakan antas bli av stor omfattning eller medföra syn-

nerlig olägenhet för den hos vilken åtgärden företas, bör, om det inte är fara i dröjsmål, åtgärden inte vidtas utan rättens förordnande.

Fråga om husrannsakan får rätten ta upp på yrkande av undersökningsledaren eller åklagaren. Efter åtalet får rätten även på yrkande av målsäganden eller självmant ta upp en sådan fråga. *Fråga om husrannsakan enligt 1 § andra stycket får tas upp endast på yrkande av åklagaren. Detsamma gäller fråga om husrannsakan enligt 1 a §, när åtgärden avser egendom som kan tas i förvar för fordran på grund av sådant förverkande som avses i 1 § andra stycket.* Fråga om husrannsakan för delgivning tas upp av rätten självmant eller på yrkande av polismyndighet eller åklagaren.

Förordnande om husrannsakan för eftersökande av den som skall häktas enligt beslut som avses i 24 kap. 17 § tredje stycket eller hämtas till inställelse vid rätten meddelas av polismyndighet eller polisman enligt bestämmelser i polislagen (1984:387).

Andra stycket, som innehåller bestämmelser om på vems initiativ rätten får ta upp en fråga om husrannsakan, har kompletterats med en regel som avser husrannsakan som företas i syfte att säkerställa utredning beträffande förutsättningarna för utvidgat förverkande eller som företas för att söka efter egendom som kan tas i förvar för en fordran på grund av sådant förverkande. Enligt den föreslagna regeln skall rätten få ta upp en fråga om sådan husrannsakan endast på yrkande av åklagaren. En sådan ordning ligger i linje med vad som föreslås gälla beträffande initiativrätten vid kvarstad, beslag och kroppsvisitation (se 26 kap. 2 §, 27 kap. 5 § och förevarande kapitel 13 §).

11 §

Om det finns anledning att anta att ett brott har begåtts på vilket fängelse kan följa, får kroppsvisitation göras på den som skäligen kan misstänkas för brottet för att söka efter föremål som kan tas i beslag eller annars för att utröna omständigheter som kan vara av betydelse för utredning om brottet.

Kan någon misstänkas för ett brott som kan utgöra grund för förverkande enligt 36 kap. 1 a § brottsbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skattebrottslagen (1971:69) eller har han dömts för sådant brott, får kroppsvisitation göras på honom för att söka efter föremål, som kan tas i beslag, eller annars för att utröna omständigheter som kan ha betydelse för utredningen av fråga om sådant förverkande eller förverkande enligt 36 kap. 5 a § brottsbalken.

Annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet får kroppsvisiteras *enligt bestämmelserna i första stycket*, om det finns synnerligen anledning att anta att det därigenom kommer att anträffas föremål som kan tas i beslag eller att det annars är av betydelse för utredningen om brottet. *Kroppsvisitation enligt andra stycket får företas på annan än den misstänkte eller den som dömts för brottet endast om det finns synnerlig anledning att anta att det därigenom kommer att anträffas föremål som kan tas i beslag eller att det annars är av betydelse för utredningen av förverkande frågan.*

Med kroppsvisitation avses en undersökning av kläder och annat som någon bär på sig samt av väskor, paket och andra föremål som någon har med sig.

Paragrafen innehåller bestämmelser om kroppsvisitation. I ett nytt *andra stycke* har en möjlighet öppnats till kroppsvisitation i syfte att säkra utredning av betydelse för en fråga om utvidgat förverkande. Kroppsvisitation får under de i *tredje stycket* andra meningen angivna förutsättningarna företas även på annan än den misstänkte eller den som har dömts för brottet.

11 a §

Föreligger skäl för kvarstad enligt 26 kap. 1 § och kan fängelse följa på brottet, får kroppsvisitation göras för att söka efter egendom som kan tas i förvar.

Annan än den som skäligen kan misstänkas för brottet eller den som har dömts för detta får kroppsvisiteras endast om det finns synnerlig anledning att anta att egendom som avses i första stycket skall anträffas genom åtgärden.

Paragrafen är ny. Den innehåller bestämmelser om kroppsvisitation i syfte att söka efter egendom som kan tas i förvar enligt 26 kap. 3 §. Skälen för att införa en möjlighet att företa kroppsvisitation i detta syfte har redovisats i den allmänna motiveringen under avsnitt 6.7.3. Regleringen motsvarar vad som i 1 a § har föreslagits i fråga om husrannsakan. Vi hänvisar till vad som anförts i kommentaren till den paragrafen.

13 §

Beträffande kroppsvisitation och kroppsbesiktning skall i tillämpliga delar gälla vad i 3 a, 4, 8 och 9 §§ är föreskrivet om husrannsakan. *Fråga om kroppsvisitation enligt 11 § andra stycket får tas upp av rätten endast på yrkande av åklagaren. Detsamma gäller fråga om kroppsvisitation enligt 13 §.*

sitation enligt 11 a §, när åtgärden avser egendom som kan tas i förvar för fordran på grund av sådant förverkande som avses i 11 § andra stycket. Är fara i dröjsmål, får kroppsvisitation och kroppsbesiktning beslutas av polisman.

Förrättning, som är av mera väsentlig omfattning, skall verkställas inomhus och i avskilt rum. Verkställs den av någon annan än en läkare, skall såvitt möjligt ett av förrättningsmannen anmodat trovärdigt vittne närvara. Blodprov får inte tas av någon annan än en läkare eller legitimerad sjuksköterska. Annan mera ingående undersökning får utföras endast av läkare.

Kroppsvisitation eller kroppsbesiktning av en kvinna får inte verkställas eller bevitnas av någon annan än en kvinna, läkare eller legitimerad sjuksköterska. Kroppsvisitation som enbart innebär att föremål som en kvinna har med sig undersöks och kroppsbesiktning som enbart innebär att blodprov eller alkoholutandningsprov tas får dock verkställas och bevitnas av en man.

I första stycket anges att beträffande kroppsvisitation och kroppsbesiktning i tillämpliga delar skall gälla vad som i vissa hänseenden är föreskrivet beträffande husrannsakan. Detta gäller bl.a. i fråga om på vems initiativ rätten skall ta upp en sådan fråga. Genom det föreslagna tillägget klargörs att rätten endast på yrkande av åklagaren får ta upp en fråga om kroppsvisitation som syftar till att säkerställa utredning rörande förutsättningarna för utvidgat förverkande eller som företas för att söka efter föremål som kan tas i förvar för en fordran på grund av sådant förverkande. Motsvarande ordning gäller beträffande samtliga tvångsmedel som kan komma till användning i samband med utvidgat förverkande.

45 kap.

4 a §

I ansökan om stämning, genom vilken en talan som avses i 22 a kap.1 § väcks, skall åklagaren uppge

- 1. den mot vilken talan förs,*
- 2. den brottsliga gärning som utgör grund för förverkandetalan,*
- 3. de omständigheter i övrigt på vilka talan grundas,*
- 4. de bevis som åberopas och vad som skall styrkas med varje särskilt bevis samt*
- 5. de omständigheter som grundar rättens behörighet, om denna inte framgår av vad som anförts i övrigt.*

Ansökan skall vara undertecknad av åklagaren.

I paragrafen anges vilka uppgifter en ansökan om stämning i ett mål om utvidgat förverkande skall innehålla.

7 a §

När talan om sådant förverkande som avses i 22 a kap. 1 § väcks eller så snart som möjligt därefter, skall åklagaren till rätten ge in utskrift av protokoll från den särskilda ekonomiska undersökningen samt de skriftliga handlingar eller föremål som han vill åberopa som bevis. Sådant som inte rör talan bör dock inte ges in.

I paragrafen föreskrivs att åklagaren i samband med att han väcker talan om utvidgat förverkande har att till rätten ge in protokollet från den särskilda ekonomiska undersökningen. Enligt sista meningen i paragrafen bör dock endast material som är relevant för den väckta talan ges in. Regleringen motsvarar vad som föreskrivs i 7 § i fråga om ingivande av förundersökningsprotokoll eller anteckningar gjorda under förundersökningen när åtal väcks.

11 §

Om det, för att målet skall kunna slutföras i ett sammanhang, är nödvändigt att förundersökningen eller den särskilda ekonomiska undersökningen kompletteras eller, om förundersökning ej ägt rum, att sådan företas, får rätten meddela åklagaren föreläggande om det.

Paragrafen innehåller för närvarande en bestämmelse som ger rätten möjlighet att förelägga åklagaren att vidta erforderliga åtgärder i fall där rätten finner att en verkställd förundersökning är ofullständig eller, när förundersökning inte har ägt rum, att en sådan bör genomföras. I paragrafen har den ändringen gjorts att rätten getts möjlighet att förordna om komplettering även av en särskild ekonomisk undersökning, om detta är nödvändigt för att huvudförhandlingen skall kunna slutföras i ett sammanhang. Härutöver har vissa språkliga förändringar gjorts.

14 §

Rätten bestämme, så snart ske kan, tid för huvudförhandlingen. För behandling av rättegångsfråga eller del av saken, som må avgöras särskilt, må huvudförhandling utsättas, ehuru målet i övrigt ej är berett till huvudförhandling.

Är den tilltalade anhållen eller häktad, skall huvudförhandling hållas inom en vecka från den dag, då åtalet väcktes, om ej till följd av åtgärd,

som avses i 11 eller 12 §, eller annan omständighet längre uppskov är nödvändigt. Har den tilltalade häktats efter åtalet, skall tiden räknas från dagen för hans häktande.

Är den tilltalade ålagd reseförbud, skall huvudförhandling hållas inom en månad från den dag då åtalet väcktes, om inte längre uppskov är nödvändigt till följd av åtgärd som avses i 11 eller 12 § eller annan omständighet. Har reseförbudet meddelats efter åtalet, skall tiden räknas från dagen för delgivning av beslutet.

Förs talan om sådant förverkande som avses i 22 a kap. 1 § i samband med åtal för brott på vilket talan grundas, får uppskov med huvudförhandlingen i mål där den tilltalade är anhållen, häktad eller ålagd reseförbud inte ske till följd av en omständighet som är av betydelse för prövningen av förverkandefrågan men som inte hindrar att målet i övrigt avgörs.

Paragrafen innehåller regler om bestämmande av tid för huvudförhandling i brottmål vid tingsrätt. I ett nytt *fjärde stycke* föreskrivs att uppskov med huvudförhandlingen i mål där den tilltalade är anhållen, häktad eller ålagd reseförbud inte får ske till följd av en omständighet som är av betydelse enbart för prövningen av en samtidigt med åtalet förd talan om utvidgat förverkande. Bestämmelsen syftar till att säkerställa att inskränkningar i den tilltalades frihet inte får längre varaktighet än vad som är absolut nödvändigt. Om det i ett mål av här avsett slag visar sig vara nödvändigt att utredningen avseende förverkandefrågan kompletteras och det kan förutses att en sådan komplettering vid en fortsatt gemensam handläggning skulle leda till att målet i sin helhet kom att avgöras senare än som annars kunnat ske, får domstolen enligt 22 a kap. 1 § tredje stycket förordna att talan om utvidgat förverkande skall handläggas som särskilt mål. I och för sig hade det kunnat övervägas att i stället göra deldomsinstitutet tillämpligt i den här aktuella situationen. Vi har emellertid stannat för den nyss angivna ordningen, eftersom detta enligt vår bedömning utgör en enklare lösning.

51 kap.

12 §

Om hovrätten anser att det behövs, skall hovrätten besluta att yttrande av sakkunnig inhämtas, skriftligt bevis läggs fram, föremål tillhandahålls för syn eller besiktning, bevis tas upp utom huvudförhandling eller någon annan förberedande åtgärd företas.

Om en part vill att en åtgärd enligt första stycket skall företas, skall han så snart som möjligt begära det hos hovrätten.

Behöver i mål om allmänt åtal åtgärd enligt 23 kap. företas, får hovrätten meddela åklagaren föreläggande om det. *Detsamma gäller beträffande åtgärd enligt 23 a kap. i mål i vilket talan förs om sådant förverkande som avses i 22 a kap. 1 §.*

Paragrafen innehåller bestämmelser om komplettering av utredning i brottmål sedan tingsrättens avgörande överklagats till hovrätten. Genom ett tillägg i *tredje stycket* har klargjorts att hovrätten i ett mål om utvidgat förverkande vid behov kan förelägga åklagaren att komplettera den särskilda ekonomiska undersökningen.

15 §

Om inte målet enligt 13 § avgörs utan huvudförhandling, skall hovrätten bestämma tid för sådan förhandling. Tiden skall om möjligt bestämmas efter samråd med parterna. För behandling av en rättegångsfråga eller sådan del av saken som får avgöras särskilt får huvudförhandling sättas ut även om målet i övrigt inte är färdigt för huvudförhandling.

Om den tilltalade är häktad, skall huvudförhandling hållas inom fyra veckor efter utgången av den tid som anges i 2 §, om det inte till följd av åtgärder som avses i 12 § eller andra omständigheter är nödvändigt med längre uppskov. Har den tilltalade häktats efter utgången av den tid som anges i 2 §, skall tiden räknas från den dag han häktades.

Förs talan om sådant förverkande som avses i 22 a kap. 1 § i samband med åtal för det brott på vilket talan grundas, får uppskov med huvudförhandlingen i mål där den tilltalade är häktad eller underkastad reseförbud inte ske till följd av en omständighet som är av betydelse för prövningen av förverkandefrågan men som inte hindrar att målet i övrigt avgörs.

I paragrafen finns regler om bestämmande av tid för huvudförhandling i brottmål i hovrätt. I ett nytt *tredje stycke* har motsvarande bestämmelser som i 45 kap. 14 § fjärde stycket införts. Vi hänvisar till vad som anförts i författningskommentaren till det lagrummet.

58 kap.**2 a §**

Sedan en dom i ett mål om sådant förverkande som avses i 22 a kap. 1 § vunnit laga kraft, får resning beviljas till förmån för den som förverkandetalan avsett

- 1. om förhållandena är sådana som avses i 2 § 1 - 3 eller 5,*
- 2. om åtalet för det brott som förverkandetalan grundades på sedermera ogillats eller om brottet hänförts under en annan straffbestämelse och därför inte kan läggas till grund för sådant förverkande, eller*
- 3. om någon omständighet eller något bevis, som inte tidigare förebringats, åberopas och dess förebringande sannolikt skulle ha lett till att förverkandetalan ogillats eller att ett inte obetydligt lägre belopp hade förklarats förverkat, eller om det med hänsyn till vad som sålunda åberopas och i övrigt förekommer, finns särskilda skäl att på nytt pröva förverkandefrågan.*

3 a §

Sedan en dom i ett mål om sådant förverkande som avses i 22 a kap. 1 § vunnit laga kraft, får resning beviljas till men för den som förverkandetalan avsett

- 1. om något sådant förhållande som avses i 2 § 1 eller 3 förelegat och detta kan antas ha medverkat till att förverkandetalan ogillats eller att förverkandet kommit att avse ett väsentligt lägre belopp än det som borde ha förklarats förverkat, eller*
- 2. om någon omständighet eller något bevis, som inte tidigare har förebringats, åberopas och dess förebringande sannolikt skulle ha lett till att förverkandetalan bifallits eller att ett väsentligt högre belopp hade förklarats förverkat än det som förverkandet kom att avse.*

Resning får inte beviljas på grund av förhållanden som avses i första stycket 2, om inte åklagaren gör sannolikt att han inte vid den rätt som meddelat domen eller genom fullföljd från denna hade kunnat åberopa omständigheten eller beviset eller han annars haft giltig ursäkt att inte göra det.

I paragraferna, som är nya, har tagits in bestämmelser om resning i mål om utvidgat förverkande. Det kan i och för sig diskuteras om en särreglering här är oundgänglig. Enligt vår mening passar emellertid ordalydelsen i 2 och 3 §§ i vissa avseenden mindre väl när det är fråga om en dom på utvidgat förverkande.

Den i 2 a § 2 angivna grunden för resning tar sikte bl.a. på fall där talan om utvidgat förverkande har förts mot en närstående till lagöverträdaren. Har avgörandet vunnit laga kraft mot den närstående men bortfaller grunden för förverkandet genom att en annan bedömning görs i frågan om ansvar för det förverkandegrundande brottet, kan resning enligt denna punkt beviljas till förmån för den närstående. I övrigt ansluter resningsgrunderna nära till vad som gäller för andra brottmål enligt 2 respektive 3 §.

12.3 Förslaget till lag om ändring i miljöbalken

29 kap.

12 §

Djur, växter, produkter som utvunnits av djur eller växter, kemiska produkter, biotekniska organismer eller varor innehållande kemiska produkter eller genetiskt modifierade organismer eller produkter som innehåller eller består av gentekniskt modifierade organismer vilka har varit föremål för brott enligt 1 - 4, 6, 8, 9 eller 10 § få förklaras förverkade, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller värdet av egendomen eller utbytet av sådant brott.

Fortskaffningsmedel och andra hjälpmedel som har använts eller medförts vid brott enligt 1 - 4, 8, 9 eller 10 § får förklaras förverkade, om det behövs för att förebygga brott eller annars finns särskilda skäl. *Detsamma gäller egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt 1 - 4, 8, 9 eller 10 §, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök.* I stället för *egendomen* kan dess värde helt eller delvis förklaras förverkat.

Genom ett tillägg i *andra stycket* har möjligheterna till förverkande vidgats till omfatta även egendom som inte använts eller medförts vid brottet men som likväl varit avsedd att användas som hjälpmedel därvid. En förutsättning för sådant förverkande är att brottet i fråga kommit till fullbordan eller till straffbart försök. Anmärkas kan att såvitt gäller de här aktuella brotten föreskrivs ansvar för försök endast vid brott enligt 8 § första stycket 24 (överträdelse av förbud mot dumpning eller förbränning av avfall enligt 15 kap. 31 §).

I andra styckets sista mening har endast gjorts en språklig följdändring.

Ändringarna skall ses mot bakgrund av den gemensamma åtgärd som EU antagit avseende bl.a. förverkande av hjälpmedel och vinning av brott (se den allmänna motiveringen, avsnitt 9.2 samt författningskommentaren till ändringarna i 36 kap. 2 § BrB, avsnitt 12.1).

12.4 Förslaget till lag om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott

7 §

Ett fordon som har använts vid brott enligt denna lag får förklaras förverkat, om det behövs för att förebygga fortsatt sådan brottslighet och förverkande inte är oskäligt. *Detsamma gäller annan egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt denna lag.*

Första stycket gäller även i fråga om egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt denna lag, om brottet har fullbordats.

För närvarande är möjligheterna till förverkande enligt denna paragraf inskränkta till att gälla det fordon som har använts vid brottet. Ändringarna i *första stycket* innebär att det blir möjligt att förverka även annan egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt trafikbrottslagen. I linje med de ändringar som föreslås i 36 kap. 2 § BrB och flera specialstraffrättsliga förverkandebestämmelser har vidare i ett nytt *andra stycke* öppnats en möjlighet att låta en förverkandeförklaring träffa även egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid sådant brott. En förutsättning för ett sådant förverkande är att brottet i fråga har kommit till fullbordan. Beträffande sistnämnda ändring kan hänvisas till vad som anförts i författningskommentaren i anslutning till de föreslagna ändringarna i 36 kap. 2 § BrB. Ändringarna i förevarande paragraf torde få praktisk betydelse främst i fråga om utrustning för trimning av mopeder och liknande.

12.5 Förslaget till lag om ändring i lagen (1958:205) om förverkande av alkoholhaltiga drycker m.m.

2 §

Angående beslag av egendom som avses i 1 § skall vad i allmänhet är stadgat om beslag i brottmål äga motsvarande tillämpning, med följande avvikelser:

1. Beslagtagen egendom må bevisligen förstöras om dess värde är ringa eller egendomens förstörande eljest måste anses försvarligt. I annat fall må egendomen försäljas, spritdrycker, vin, starköl och öl till den som är berättigad att tillverka eller att bedriva partihandel med sådana varor enligt alkohollagen (1994:1738) och annan egendom på sätt som med hänsyn till egendomens beskaffenhet finnes lämpligt. Belopp, som erhållits vid försäljning av beslagtagen egendom, tillfaller kronan.

Beslut om förstörande eller försäljning meddelas av undersökningsledaren eller åklagaren. I fall som avses i 23 kap. 22 § första stycket första punkten rättegångsbalken får sådant beslut meddelas även av polismyndigheten.

Har polisman enligt 3 § fjärde stycket lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. beslutat om förverkande av egendom som avses i 1 §, får han även besluta om förstörande av egendomen.

Går beslag åter och är egendomen jämlikt denna paragraf förstörd eller såld, skall ersättning av allmänna medel utgå med belopp, som motsvarar egendomens pris vid försäljning till allmänheten eller eljest finnes skäligt. Beslut om ersättning meddelas av åklagaren. Är den som drabbats av beslaget missnöjd med beslut om ersättning, äge han inom en månad från det han erhöll del av beslutet påkalla rättens prövning därav. Ansökan härom göres vid den domstol, som ägt upptaga fråga om beslagets bestånd. Ersättning utbetalas av länsstyrelsen efter framställning av åklagaren.

2. Om polisman verkställer beslag och förelägger förverkande av den beslagtagna egendomen i föreläggande av ordningsbot, skall anmälan om beslaget göras hos polismyndigheten.

3. Ifråga om sådana drycker som avses i 1 § tredje stycket och som förtärs eller förvaras i strid med villkor enligt 2 kap. 16 § andra stycket första meningen eller med 2 kap. 18 § eller med 4 kap. 4 § ordningslagen (1993:1617) eller med 25 a § järnvägssäkerhetslagen (1990:1157) har den som tjänstgör som ordningsvakt vid en allmän sammankomst eller

offentlig tillställning eller inom ett trafikföretags område eller dess färdmedel eller som befattningshavare i säkerhets- eller ordningstjänst vid järnväg samma rätt att ta egendomen i beslag som enligt rättegångsbalken tillkommer polisman.

Ordningstvakt eller befattningshavare i säkerhets- eller ordningstjänst vid järnväg som har verkställt beslag skall skyndsamt anmäla detta till polismyndigheten och överlämna den beslagtagna egendomen.

Enligt 3 § fjärde stycket lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. kan polisman under vissa förutsättningar besluta om förverkande av beslagtagna egendomen. Ändringen i förevarande paragraf, som har behandlats i den allmänna motiveringen under avsnitt 8.5, innebär att polisman, som med stöd av den nyss nämnda bestämmelsen i 1986 års lag beslutar om förverkande av alkoholhaltiga drycker eller andra berusningsmedel, får befogenhet att även besluta att egendomen skall förstöras.

12.6 Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:418) om straff för varusmuggling

11 §

Döms någon för varusmuggling som är att anse som grov, skall värdet av hans egendom på yrkande av åklagaren förklaras förverkat även när det inte följer av vad som annars är föreskrivet, om det är sannolikt att egendomen härrör från brottslig verksamhet eller att dess värde annars motsvarar utbyte av sådan verksamhet.

Vad som har sagts i första stycket gäller ej, om förverkande är oskäligt.

Vid prövning av fråga om förverkande enligt första stycket skall bestämmelserna i 4 kap. 18 och 19 §§ utökningsbalken äga motsvarande tillämpning. Härvid skall vad som där sägs om gäldenär i stället avse den mot vilken talan om förverkande förs.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om utvidgat förverkande på grund av grov varusmuggling. Se vidare kommentaren till 36 kap. 1 a § BrB.

12.7 Förslaget till lag om ändring i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk

55 §

Den som vidtager åtgärd som innebär intrång eller överträdelse varom i 53 § sägs är skyldig att, såvitt det finnes skäligt, mot lösen avstå egendom med avseende på vilken intrång eller överträdelse föreligger till upphovsmannen eller hans rättsinnehavare. Detsamma gäller i fråga om trycksats, kliché, form och liknande hjälpmedel, som kan användas endast för framställning av egendom som nu har sagts.

I stället för att förordna om inlösen enligt första stycket får rätten, på yrkande av upphovsmannen eller hans rättsinnehavare, efter vad som finnes skäligt föreskriva, att egendom som där avses skall förstöras eller på visst sätt ändras eller att andra åtgärder skall vidtagas med den till fö-

rebyggande av missbruk. Sådan talan får väckas även av åklagare, om det är påkallat ur allmän synpunkt. Föreskrift som här avses skall inte meddelas, om förverkande eller åtgärd till förebyggande av missbruk skall beslutas enligt brottsbalken.

Bestämmelserna i första och andra styckena gäller ej mot den som i god tro förvärvat egendomen eller särskild rätt till den och ej heller om det olagliga förfarandet bestått i utförande av byggnadsverk.

Har annat föremål än som avses i första stycket använts som hjälpmedel vid sådan framställning av exemplar av verk som utgör brott enligt denna lag, får föremålet eller dess värde förklaras förverkat, om det är påkallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger. Vad som nu har sagts skall tillämpas också i fråga om föremål, som har använts vid försök till brott som avses här, eller som omfattas av åtgärd som utgör förberedelse till sådant brott.

Fjärde stycket gäller även i fråga om ett föremål som varit avsett att användas som hjälpmedel vid brott som där sägs, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök eller straffbar förberedelse.

Paragrafen innehåller bestämmelser om åtgärder mot olagligt framställda exemplar av verk som skyddas enligt upphovsrättslagen och mot föremål som använts som hjälpmedel vid intrång i upphovsrätten eller försök eller förberedelse därtill. I fråga om vissa typer av hjälpmedel - trycksats, kliché, form och liknande, som kan användas endast för framställning av olagliga exemplar av visst skyddat verk - gäller särskilda regler om inlösen eller föreskrift om säkerhetsåtgärder. Andra föremål, som har använts som hjälpmedel vid framställning som utgör brott enligt upphovsrättslagen eller försök eller förberedelse till sådant brott, kan enligt fjärde stycket förklaras förverkade. Alternativt kan i stället föremålets värde förklaras förverkat.

I ett nytt *femte stycke* föreskrivs att bestämmelserna i fjärde stycket skall gälla även i fråga om föremål som varit avsedda att användas vid sådant brott mot upphovsrättslagen som avses i fjärde stycket. En förutsättning för förverkande av sådana föremål är dock enligt den föreslagna bestämmelsen att ett brott har förövats. Det fordras alltså att brottet fullbordats eller att ett straffbart försök eller straffbar förberedelse kommit till stånd.

Ändringen skall ses mot bakgrund av den gemensamma åtgärd som EU antagit avseende bl.a. förverkande av hjälpmedel och vinning av brott (se den allmänna motiveringen, avsnitt 9.2).

12.8 Förslaget till lag om ändring i narkotikastrafflagen (1968:64)

6 §

Narkotika som varit föremål för brott enligt denna lag eller värdet därav samt *utbyte* av sådant brott skall förklaras förverkat, om det ej är uppenbart obilligt. Detsamma gäller förlag för sådant brott eller dess värde, om förlaget mottagits och mottagandet utgör brott enligt denna lag.

Egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt denna lag eller egendomens värde får förklaras förverkat, om det är påkallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger. Detsamma gäller egendom *som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt denna lag, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök eller straffbar förberedelse eller stämpling, samt egendom* med vilken har tagits befattning som utgör *sådant* brott.

Påträffas injektionssprutor eller kanyler, som kan användas för insprutning i människokroppen, eller andra föremål, som är särskilt ägnade att användas för missbruk av eller annan befattning med narkotika, hos någon som har begått brott enligt denna lag eller i ett utrymme som disponeras av honom eller i förbindelse med narkotika som har varit föremål för brott enligt denna lag, skall föremålen, oavsett vem de tillhör, förklaras förverkade, om det ej är uppenbart obilligt.

I paragrafen finns bestämmelser om förverkande vid brott enligt narkotikastrafflagen. I *första stycket* har uttrycket *vinning* bytts ut mot *utbyte*. Ändringen, som har behandlats i den allmänna motiveringen under kapitel 7, innebär att terminologin i nu aktuellt hänseende blir enhetlig i narkotikastrafflagen och i BrB och att de preciseringar av begreppet utbyte av brott som föreslås införda i 36 kap. 1 § andra stycket BrB blir avgörande för i vilken utsträckning förverkande kan ske även enligt förevarande paragraf.

Genom ett tillägg i *andra stycket* har möjligheterna till förverkande vidgats till att omfatta även egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott mot narkotikastrafflagen. En förutsättning för att egendomen i fråga skall kunna förverkas är dock att ett sådant brott har förövats. Ändringen, som innebär att regleringen bringas i överensstämmelse med Förverkandekonventionens bestämmelser, är föranledd av den gemensamma åtgärd som EU antagit avseende bl.a. förverkande av hjälpmedel och vinning av brott (se den allmänna motiveringen, avsnitt 9.2).

6 a §

Döms någon för brott som avses i 1 – 3 a §§, skall värdet av hans egendom på yrkande av åklagaren förklaras förverkat även när det inte följer av vad som annars är föreskrivet, om det är sannolikt att egendomen härrör från brottslig verksamhet eller att dess värde annars motsvarar utbyte av sådan verksamhet.

Vad som har sagts i första stycket gäller ej, om förverkande är oskäligt.

Vid prövning av fråga om förverkande enligt första stycket skall bestämmelserna i 4 kap. 18 och 19 §§ utsköningsbalken äga motsvarande tillämpning. Härvid skall vad som där sägs om gäldenär i stället avse den mot vilken talan om förverkande förs.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om utvidgat förverkande på grund av narkotikabrott, narkotikabrott som är att anse som ringa, grovt narkotikabrott eller vårdslöshet med narkotika. Se vidare kommentaren till 36 kap. 1 a § BrB.

12.9 Förslaget till lag om ändring i skattebrottslagen (1971:79)

18 §

Döms någon för grovt skattebrott, skall värdet av hans egendom på yrkande av åklagaren förklaras förverkat även när det inte följer av vad som annars är föreskrivet, om det är sannolikt att egendomen härrör från brottslig verksamhet eller att dess värde annars motsvarar utbyte av sådan verksamhet.

Vad som har sagts i första stycket gäller ej, om förverkande är oskäligt.

Vid prövning av fråga om förverkande enligt första stycket skall bestämmelserna i 4 kap. 18 och 19 §§ utsköningsbalken äga motsvarande tillämpning. Härvid skall vad som där sägs om gäldenär i stället avse den mot vilken talan om förverkande förs.

Paragrafen, som är ny, innehåller bestämmelser om utvidgat förverkande på grund av grovt skattebrott. Se vidare kommentaren till 36 kap. 1 a § BrB.

12.10 Förslaget till lag om ändring i lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegods m.m.

6 §

Egendom som *inte har* sålts enligt 4 § eller oskadliggjorts enligt 5 § skall säljas *genom den förvarande myndighetens försorg*. Kan egendomen *inte* säljas, får den förstöras.

Paragrafen innehåller regler om försäljning av egendom som har tillfallit staten genom förverkande eller enligt lagen (1938:121) om hittegods eller som har tagits i förvar enligt lagen (1974:1065) om visst stöldgods m.m. För närvarande anges att sådan egendom, om den inte redan har sålts eller oskadliggjorts enligt 4 respektive 5 §, i första hand skall säljas av myndighet eller bolag som regeringen bestämmer. I förordningen (1979:536) om försäljning av förverkad egendom och hittegods m.m. föreskrivs att egendomen skall säljas av Allmaterial i Solna Aktiebolag. Detta bolag försattes emellertid i konkurs år 1992. Ändringen, som har behandlats i den allmänna motiveringen under avsnitt 8.3, innebär att all försäljning av egendom som omfattas av denna lag skall ske genom den förvarande myndighetens försorg.

12.11 Förslaget till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

5 kap.

1 §

Sekretess gäller för uppgift som hänför sig till

1. förundersökning i brottmål,
2. angelägenhet, som avser användning av tvångsmedel i sådant mål eller i annan verksamhet för att förebygga brott,
3. verksamhet som rör utredning i frågor om näringsförbud,
4. åklagarmyndighets, polismyndighets, skattemyndighets, Tullverkets eller Kustbevakningens verksamhet i övrigt för att förebygga, uppdaga, utreda eller beivra brott,
5. Finansinspektionens verksamhet som rör övervakning enligt insiderlagen (1990:1342) eller efterlevnaden av 7 kap. 1 § lagen (1991:980) om handel med finansiella instrument, *eller*

6. *särskild ekonomisk undersökning enligt bestämmelserna i 23 a kap. rättegångsbalken,*

om det kan antas att syftet med beslutade eller förutsedda åtgärder motverkas eller den framtida verksamheten skadas om uppgiften röjs.

För uppgift som hänför sig till sådan underrättelseverksamhet som avses i 3 § polisdatalagen (1998:622) eller som i annat fall hänför sig till Säkerhetspolisens verksamhet för att förebygga eller avslöja brott mot rikets säkerhet eller förebygga terrorism gäller sekretess, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att syftet med beslutade eller förutsedda åtgärder motverkas eller den framtida verksamheten skadas. Det samma gäller uppgift som hänför sig till sådan underrättelseverksamhet som avses i 2 § lagen (1999:90) om behandling av personuppgifter vid skattemyndigheters medverkan i brottsutredningar.

Sekretessen enligt första och andra styckena gäller i annan verksamhet hos myndighet för att biträda åklagarmyndighet, polismyndighet, skattemyndighet, Tullverket eller Kustbevakningen med att uppdaga, utreda eller beivra brott samt hos tillsynsmyndighet i konkurs och inom exekutionsväsendet för uppgift som angår misstanke om att en gäldenär har begått brott som avses i 11 kap. brottsbalken eller annat brott som har samband med gäldenärens näringsverksamhet.

I fråga om uppgift i allmän handling som hänför sig till sådan underrättelseverksamhet som avses i andra stycket gäller sekretessen i högst sjuttio år. I fråga om uppgift i allmän handling i övrigt gäller sekretessen i högst fyrtio år.

I denna paragraf finns bestämmelser till skydd för det allmännas brottsförebyggande och brottsbeivrande verksamhet. Ändringen innebär att i dessa hänseenden samma regler kommer att gälla för uppgifter som hänför sig till särskild ekonomisk undersökning som för uppgifter som hänför sig till förundersökning i brottmål.

9 kap.

17 §

Sekretess gäller för uppgift om enskilds personliga och ekonomiska förhållanden, om inte annat följer av 18 §

1. i utredning enligt bestämmelserna om förundersökning i brottmål,
2. i angelägenhet, som avser användning av tvångsmedel i sådant mål eller i annan verksamhet för att förebygga brott,
3. angelägenhet som avser registerkontroll och särskild personutredning enligt säkerhetsskyddslagen (1996:627),

4. åklagarmyndighets, polismyndighets, skattemyndighets, Statens kriminaltekniska laboratoriums, Tullverkets eller Kustbevakningens verksamhet i övrigt för att förebygga, uppdaga, utreda eller beivra brott,
5. i Statens biografbyrås verksamhet att biträda Justitiekanslern, allmän åklagare eller polismyndighet i brottmål,
6. i register som förs av Rikspolisstyrelsen enligt polisdatalagen (1998:622) eller som annars behandlas där med stöd av samma lag,
7. i register som förs enligt lagen (1998:621) om misstankeregister,
8. i register som förs av Riksskatteverket enligt lagen (199:90) om behandling av personuppgifter vid skattemyndigheters medverkan i brottsutredningar eller som annars behandlas där med stöd av samma lag,
9. i utredning enligt bestämmelserna om särskild ekonomisk undersökning i 23 a kap. rättegångsbalken, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider skada eller men.

Sekretess gäller i verksamhet, som avses i första stycket, för anmälan eller utsaga från enskild, om det kan antas att fara uppkommer för att någon utsätts för våld eller annat allvarligt men om uppgiften röjs.

Utän hinder av sekretessen får uppgift lämnas till enskild enligt vad som föreskrivs i den särskilda lagstiftningen om unga lagöverträdare och i säkerhetsskyddslagen (1996:627) samt i förordning som har stöd i denna lag. Utän hinder av sekretessen får uppgift vidare lämnas ut enligt vad som föreskrivs i lagen (1998:621) om misstankeregister, polisdatalagen (1998:622) och lagen (1999:90) om behandling av personuppgifter vid skattemyndigheters medverkan i brottsutredningar samt i förordningar som har stöd i dessa lagar.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst sjuttio år.

18 §

Sekretessen enligt 17 § första stycket gäller inte

1. beslut huruvida åtal skall väckas, beslut om att förundersökning inte skall inledas samt beslut om att förundersökning skall läggas ned,
2. uppgift i ärende om strafföreläggande eller föreläggande av ordningsbot,
3. uppgift som avser omhändertagande enligt 13 § andra stycket polislagen (1984:387),
4. beslut huruvida talan skall väckas om förverkande enligt 36 kap. 1 a eller 5 a § brottbalken, 11 § lagen (1960:418) om straff för varusmuggling, 6 a § narkotikastrafflagen (1968:64) eller 18 § skat-

tebrottslagen (1971:69), beslut om att särskild ekonomisk undersökning skall inledas samt beslut om att sådan undersökning skall läggas ned.

Sekretessen enligt 17 § första stycket upphör att gälla, om uppgiften lämnas till domstol med anledning av åtal *eller talan om sådant förverkande som avses i första stycket 4*, såvida inte sekretess för uppgiften skall gälla hos domstolen enligt 16 §, eller uppgiften uppenbarligen saknar betydelse i målet eller finns i handling som har erhållits från annan myndighet där sekretess gäller för uppgiften.

I dessa paragrafer finns regler om sekretess beträffande förundersökning m.m. till skydd för enskilds intressen. Ändringarna innebär att motsvarande regler som beträffande förundersökning och åtal kommer att gälla i fråga om särskild ekonomisk undersökning och talan om utvidgat förverkande.

14 kap.

2 §

Sekretess hindrar inte att uppgift i annat fall än som avses i 1 § lämnas till myndighet, om uppgiften behövs där för

1. förundersökning, rättegång, ärende om disciplinansvar eller skiljande från anställning eller annat jämförbart rättsligt förfarande vid myndigheten mot någon rörande hans deltagande i verksamheten vid den myndighet där uppgiften förekommer,
2. omprövning av beslut eller åtgärd av den myndighet där uppgiften förekommer, eller
3. tillsyn över eller revision hos den myndighet där uppgiften förekommer.

Sekretess hindrar inte att uppgift lämnas i muntligt eller skriftligt yttrande av sakkunnig till domstol eller myndighet som bedriver förundersökning i brottmål *eller särskild ekonomisk undersökning*.

Sekretess hindrar inte att uppgift om enskilds adress, telefonnummer och arbetsplats lämnas till en myndighet, om uppgiften behövs där för delgivning enligt delgivningslagen (1970:428). Uppgift hos myndighet som bedriver televerksamhet om enskilds telefonnummer får dock, om den enskilde hos myndigheten begärt att abonnemanget skall hållas hemligt och uppgiften omfattas av sekretess enligt 9 kap. 8 § tredje stycket, lämnas ut endast om den myndighet som begär uppgiften finner att det kan antas att den som söks för delgivning håller sig undan eller att det annars finns synnerliga skäl.

Sekretess hindrar inte att uppgift som angår misstanke om brott lämnas till åklagarmyndighet, polismyndighet eller annan myndighet som har att ingripa mot brottet, om fängelse är föreskrivet för brottet och detta kan antas föranleda annan påföljd än böter. *Sekretess hindrar inte heller att annan uppgift som kan antas ha betydelse för en särskild ekonomisk undersökning lämnas till åklagarmyndighet eller polismyndighet.*

För uppgift som omfattas av sekretess enligt 7 kap. 1 - 6 och 34 §§, 8 kap. 8 § första stycket, 9 eller 15 § eller 9 kap. 4 eller 7 §, 8 § första eller andra stycket eller 9 § andra stycket gäller vad som föreskrivs i fjärde stycket endast såvitt angår misstanke om brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år. Dock hindrar sekretess enligt 7 kap. 1, 4 eller 34 § inte att uppgift som angår misstanke om brott enligt 3, 4 eller 6 kap. brottsbalken mot någon som inte har fyllt arton år lämnas till åklagarmyndighet eller polismyndighet.

Tredje och fjärde styckena gäller inte uppgift som omfattas av sekretess enligt 9 kap. 9 § första stycket.

Sekretess enligt 7 kap. 1 § och 4 § första och tredje styckena hindrar inte att uppgift om enskild, som inte fyllt arton år eller som fortgående missbrukar alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel, eller närstående till denne lämnas från myndighet inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten till annan sådan myndighet, om det behövs för att den enskilde skall få nödvändig vård, behandling eller annat stöd. Detsamma gäller ifråga om lämnande av uppgift om gravid kvinna eller närstående till henne, om det behövs för en nödvändig insats till skydd för det väntade barnet.

I paragrafen regleras uppgiftslämnande i en rad olika situationer. Regleringen innebär begränsningar i den sekretess som annars gäller enligt 1 - 13 kap.

Genom en ändring i *andra stycket* har klargjorts att sekretess inte hindrar att sakkunnig lämnar uppgifter till polisen eller åklagarmyndigheten under en särskild ekonomisk undersökning.

I *fjärde stycket* finns en bestämmelse om myndighets rätt att lämna uppgifter som angår misstanke om brott till åklagar- eller polismyndighet eller till någon annan myndighet som har att ingripa mot brottet. Ett sådant uppgiftslämnande är enligt bestämmelsen tillåtet om brottet kan antas föranleda annan påföljd än böter.

I femte och sjätte styckena görs vissa undantag från den generella bestämmelsen i fjärde stycket. Femte styckets första mening avser uppgifter som omfattas av särskilt sträng sekretess enligt vissa bestämmelser i sekretesslagen. Sådana uppgifter får lämnas endast om de angår misstanke om brott för vilket inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år. Undantagen avser sådan sekretess där inte heller den s.k. general-

klausulen i 3 § är tillämplig. De sekretessbestämmelser det gäller avser hälso- och sjukvården samt socialtjänsten (7 kap. 1 - 6 §§), svenska kyrkans församlingsvårdande verksamhet (7 kap. 33 §), Barnombudsmanen (7 kap. 34 §), Riksbankens kassarörelse, m.m. och Riksgäldens upplåningsverksamhet (8 kap. 8 § första stycket), myndigheternas uppdragsverksamhet för enskildas räkning (8 kap. 9 §), medling i arbetstvister (8 kap. 15 §), framställning av statistik (9 kap. 4 §), teknisk bearbetning och lagring för annans räkning av personuppgifter (9 kap. 7 §), uppgifter som angår särskilda postförsändelser och teledelanden (9 kap. 8 § första och andra styckena) samt notarius publicus verksamhet (9 kap. 9 § andra stycket). I femte styckets andra mening inskränks det nu nämnda undantaget i vissa hänseenden såvitt gäller uppgifter avseende misstanke om vissa typer av brott mot någon som ännu inte fyllt 18 år.

En hel del uppgifter som är av intresse vid en särskild ekonomisk undersökning torde vara av sådant slag att de kan sägas angå misstanke om brott. Även andra uppgifter än sådana som direkt avser en misstanke om ett konkret brott är emellertid av betydelse vid en sådan undersökning. Det kan t.ex. röra sig om uppgifter som avser lagöverträdarens legala inkomster under en viss period eller någon närståendes ekonomiska förhållanden. Mot bakgrund härav har i fjärde stycket föreskrivits att sekretess inte heller hindrar att andra uppgifter som kan antas vara av betydelse för en särskild ekonomisk undersökning lämnas till polis eller åklagare. Bestämmelsens placering i fjärde stycket innebär att de i femte stycket föreskrivna undantagen blir tillämpliga även i fråga om sådant uppgiftslämnande. Dessa undantag torde emellertid här vara av mindre praktisk betydelse.

Det förtjänar att framhållas att bestämmelserna i paragrafen endast tar sikte på under vilka förutsättningar uppgifter får lämnas. Enligt 15 kap. 5 § skall emellertid myndighet på begäran av en annan myndighet lämna uppgift, som den förfogar över, i den mån hinder inte möter på grund av bestämmelse om sekretess eller av hänsyn till arbetets behöriga gång. Prövningen av om förutsättningarna för att lämna ut uppgifterna är uppfyllda ankommer dock alltid primärt på den myndighet som innehar uppgifterna.

12.12 Förslaget till lag om ändring i utlänningslagen (1989:529)

10 kap.

6 §

Utbyte av brott enligt 2 a §, 3 § 1 eller 5 § skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt.

Transportmedel *eller annan egendom* som använts *som hjälpmedel* vid brott som avses i 2 a § eller 5 § får förverkas om ägaren eller befälhavaren eller någon annan som var i ägarens ställe förövat gärningen eller medverkat till denna och förverkandet behövs för att förebygga brott eller det annars finns särskilda skäl till detta. *Detsamma gäller egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott som avses i 2 a § eller 5 §, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök eller straffbar förberedelse.* Förverkande får dock inte ske om det är uppenbart oskäligt.

Paragrafen innehåller bestämmelser om förverkande vid vissa brott mot utlänningslagen. I *första stycket* föreskrivs för närvarande att ersättning som har lämnats till den som har begått vissa angivna brott skall förklaras förverkad. Här har den ändringen gjorts att det i stället anges att det är utbytet av brotten i fråga som skall förklaras förverkat. Ändringen innebär att möjligheterna till förverkande vidgas. Av betydelse är därvid de preciseringar av begreppet utbyte av brott som föreslås få sin placering i 36 kap. 1 § andra stycket BrB.

Även ändringarna i *andra stycket* innebär vidgade möjligheter till förverkande. Det blir sålunda enligt förslaget möjligt att förklara också andra hjälpmedel än transportmedel förverkade. Vidare skall även egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid de angivna brotten kunna förverkas, förutsatt att brottet fullbordas eller att straffbart försök eller straffbar förberedelse kommit till stånd. Anmärkas kan att ansvar för försök och förberedelse föreskrivs i fråga om brott enligt 2 a § men inte beträffande brott som avses i 5 §.

Ändringarna i *andra stycket* skall ses mot bakgrund av den gemensamma åtgärd som EU antagit avseende bl.a. förverkande av hjälpmedel och vinning vid brott (se den allmänna motiveringen, avsnitt 9.2, samt författningskommentaren till ändringarna i 36 kap. 2 § BrB, avsnitt 12.1).

12.13 Förslaget till lag om ändring i insiderlagen (1990:1342)

27 §

Utbyte av brott enligt 20 § skall förklaras *förverkat*, om det inte är oskäligt.

I paragrafen, som gäller förverkande vid insiderbrott, har ordet *vinning* bytts ut mot *utbyte*. Ändringen innebär att terminologin i nu aktuellt hänseende kommer att överensstämma med den i BrB och att de preciseringar av begreppet utbyte av brott som föreslås få sin placering i 36 kap. 1 § andra stycket BrB blir avgörande för i vilken utsträckning förverkande kan ske även enligt förevarande paragraf.

12.14 Förslaget till lag om ändring i lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel

5 §

Medel som varit föremål för brott enligt denna lag eller värdet därav samt *utbyte* av sådant brott skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller förlag för sådant brott eller dess värde, om förlaget mottagits och mottagandet utgör brott enligt denna lag.

Egendom som har använts som hjälpmedel vid brott enligt denna lag eller egendomens värde får förklaras förverkat, om det är påkallat till förebyggande av brott eller annars särskilda skäl föreligger. Detsamma gäller egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt denna lag, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök eller straffbar förberedelse, samt egendom med vilken har tagits befattning som utgör sådant brott.

I paragrafen har gjorts motsvarande ändringar som i 6 § narkotikastrafflagen. Vi hänvisar till vad som anförts i författningskommentaren till den paragrafen (se avsnitt 12.8).

12.15 Förslaget till lag om ändring i lagen (1992:1685) om skydd för kretsmönster för halvledarprodukter

14 §

Har ett annat föremål än som avses i 12 § använts som hjälpmedel vid sådan framställning av exemplar av kretsmönstret som utgör brott enligt denna lag, får föremålet eller dess värde förklaras förverkat, om det behövs för att förebygga brott eller om det finns andra särskilda skäl till det. Detsamma gäller föremål som har använts vid försök till brott som avses i denna paragraf eller som omfattas av åtgärd som utgör förberedelse till sådant brott.

Första stycket gäller även i fråga om ett föremål som varit avsett att användas som hjälpmedel vid brott som där sägs, om brottet har fullbordats eller kommit till straffbart försök eller straffbar förberedelse.

I ett nytt *andra stycke* föreskrivs att bestämmelserna i första stycket skall gälla även i fråga om föremål som varit avsedda att användas vid sådant brott. En förutsättning för förverkande av sådana föremål är att ett brott förövats. På motsvarande sätt som enligt den föreslagna bestämmelsen i 55 § femte stycket upphovsrättslagen krävs för förverkande här att brottet fullbordats eller att ett straffbart försök eller en straffbar förberedelse kommit till stånd.

Bakgrunden till ändringen har behandlats i den allmänna motiveringen under avsnitt 9.2. Se även författningskommentaren till ändringarna i 36 kap. 2 § BrB (avsnitt 12.1).

12.16 Förslaget till lag om ändring i lotterilagen (1994:1000)

58 §

Utbyte av brott enligt denna lag skall förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller utrustning, handlingar och annan egendom som har använts vid eller varit föremål för ett sådant brott. Om en spelautomat förverkas skall även dess innehåll förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt.

Första stycket gäller även i fråga om egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott som där sägs, om brottet har fullbordats.

Förverkande kan, utöver vad som framgår av 36 kap. 5 § brottsbalken, ske hos den som yrkesmässigt tillhandahållit egendomen. I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

I *första stycket* föreskrivs i dag att bl.a. insatser som tagits emot vid brott enligt lotterilagen skall förklaras förverkade. Här har den ändringen gjorts att det i stället anges att utbyte av brott enligt denna lag skall förklaras förverkat. Förverkande kommer därmed att kunna ske i större utsträckning än för närvarande. Av betydelse är därvid de preciseringar av begreppet utbyte av brott som föreslås få sin placering i 36 kap. 1 § andra stycket BrB.

Genom ett nytt *andra stycke* har möjligheterna till förverkande vidgats till omfatta även egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt förevarande lag. En förutsättning för sådant förverkande är att brottet i fråga kommit till fullbordan.

Ändringen skall ses mot bakgrund av den gemensamma åtgärd som EU antagit avseende bl.a. förverkande av hjälpmedel och vinning av brott (se den allmänna motiveringen, avsnitt 9.2 samt författningskommentaren till ändringarna i 36 kap. 2 § BrB, avsnitt 12.1).

12.17 Förslaget till lag om ändring i lagen (1996:95) om vissa internationella sanktioner

12 §

Egendom som har använts som hjälpmedel vid brott enligt 8 § eller som har kommit till genom ett sådant brott får förklaras förverkad, om det behövs för att förebygga brott eller det annars finns särskilda skäl. Det samma gäller egendom *som varit avsedd att användas vid brott enligt 8 §, om brottet har fullbordats, samt egendom* med vilken någon har tagit sådan befattning som utgör *sådant* brott.

I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

Lagen om vissa internationella sanktioner innehåller föreskrifter om genomförandet av vissa sådana sanktioner. I lagens 8 § finns en straffbestämmelse som avser åsidosättande - uppsåtligen eller av grov oaktsamhet - av förbud som har meddelats enligt lagens bestämmelser. Föreva-

rande paragraf innehåller bestämmelser om förverkande av hjälpmedel m.m. vid brott enligt 8 §. Ändringen innebär att en möjlighet öppnas att förverka även egendom som varit avsedd att användas vid ett sådant brott. Ändringen skall ses mot bakgrund av den gemensamma åtgärd som EU har antagit avseende bl.a. förverkande av hjälpmedel och vinning av brott (se den allmänna motiveringen, avsnitt 9.2 samt författningskommentaren till de föreslagna ändringarna i 36 kap. 2 § BrB, avsnitt 12.1).

12.18 Förslaget till lag om ändring i lagen (1997:1024) om skattemyndigheters medverkan i brottsutredningar

1 §

Skattemyndigheternas verksamhet enligt denna lag omfattar brott enligt

1. skattebrottslagen (1971:69),
2. 19 kap. 1 § första stycket 4 aktiebolagslagen (1975:1385),
3. 11 § tredje stycket lagen (1967:531) om tryggande av pensionsutfästelse m.m.,
4. folkbokföringslagen (1991:481) samt
5. 11 kap. 5 § brottsbalken.

En skattemyndighet får medverka vid undersökning också i fråga om annat brott än som anges i första stycket, om åklagaren finner att det finns särskilda skäl för detta.

En skattemyndighet får även medverka vid särskild ekonomisk undersökning enligt 23 a kap. rättegångsbalken.

2 a §

Åklagare som leder särskild ekonomisk undersökning enligt 23 a kap rättegångsbalken får vid undersökningens verkställande anlita biträde av skattemyndigheten. Skattemyndigheten får inte verkställa beslut om tvångsmedel.

Ändringarna innebär att åklagare, som leder en särskild ekonomisk undersökning, ges möjlighet att anlita biträde av skattemyndighet vid genomförandet av undersökningen.

12.19 Förslaget till lag om ändring i lagen (1998:112) om ansvar för elektroniska anslagstavlor

8 §

Datorer och andra hjälpmedel som har använts vid brott enligt 7 § denna lag får förklaras förverkade, om åtgärden behövs för att förebygga fortsatt brottslighet eller det annars finns särskilda skäl. *Detsamma gäller egendom som varit avsedd att användas vid brott enligt 7 §, om brottet har fullbordats.* Förverkande får helt eller delvis underlåtas om förverkandet är oskäligt.

Ändringen innebär att möjligheterna till förverkande vidgats till att omfatta även egendom som varit avsedd att användas som hjälpmedel vid brott enligt förevarande lag. En förutsättning för sådant förverkande är att brottet i fråga har kommit till fullbordan.

Ändringen skall ses mot bakgrund av den gemensamma åtgärd som EU antagit avseende bl.a. förverkande av hjälpmedel och vinning av brott (se den allmänna motiveringen, avsnitt 9.2 samt författningskommentaren till ändringarna i 36 kap. 2 § BrB, avsnitt 12.1).

Kommittédirektiv

Förverka vinning av brott

Dir.
1997:48

Beslut vid regeringssammanträde den 20 mars 1997

Sammanfattning av uppdraget

En särskild utredare tillkallas för att utreda frågor om att förverka vinning av brott.

Utredaren skall, mot bakgrund av utvecklingen i fråga om ekonomisk och annan grov och organiserad brottslighet, särskilt narkotikabrottslighet, undersöka om dagens regler om att förverka vinning av brott är tillräckliga för att kunna angripa denna brottslighet på ett effektivt sätt.

Utredningen skall avse hela kedjan i förverkandeförfarandet, från spaning och utredning till verkställande av beslut om förverkande. En huvuduppgift är att överväga i vad mån utländska erfarenheter från förverkandeområdet kan användas som en utgångspunkt för att göra den svenska förverkandelagstiftningen effektivare.

Utredaren skall också överväga om häleribestämmelserna bör ändras för att kriminalisera straffvärda men i dag ej brottsliga förfaranden i fråga om tillgångar som tillkommit på ett brottsligt sätt. Ett exempel kan vara att hjälpa någon annan med att omsätta pengar som utgör undandragen skatt eller tull.

Också andra åtgärder än lagändringar skall övervägas, exempelvis förbättringar i fråga om arbetsmetoder, myndighetssamarbete, internationellt samarbete och kompetenshöjning.

Uppdraget skall redovisas före utgången av mars 1999.

Nuvarande regler om förverkande

Reglerna om förverkande finns i 36 kap. brottsbalken. Skilda regler finns för att förverka utbyte (vinning) av brott respektive hjälpmedel vid brott. När det gäller vinning innebär reglerna att förverkande skall ske, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller i fråga om sådant som någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med brott. Reglerna tar endast sikte på brott enligt brottsbalken.

Om brott begås i utövningen av näringsverksamhet och det uppkommer fördelar för näringsidkaren, skall värdet därav förverkas, om det inte är oskäligt.

Förverkande kan ske hos gärningsmannen eller andra i lagen särskilt angivna personer, exempelvis annan som har medverkat till brottet, den i vars ställe gärningsmannen eller annan medverkande var eller den som beretts vinning genom brottet. Förverkande kan också ske hos den som efter brottet förvärvat egendomen genom bodelning eller på grund av arv eller testamente eller genom gåva eller som efter brottet förvärvat egendomen på annat sätt och som därvid haft vetskap eller skälig anledning att anta att egendomen hade samband med brottet.

Förverkande beslutas av domstol på talan av åklagare. Också åklagare och polismyndighet kan under vissa förutsättningar besluta om förverkande.

Också inom specialstraffrätten finns regler om förverkande, som i många fall hänvisar till reglerna i brottsbalken.

På det mellanstatliga planet kan erinras bl.a. om den konvention om penningtvätt, efterforskning, beslag och förverkande av vinning av brott (förverkandekonventionen), som antogs av Europarådet den 8 november 1990.

Behov av en översyn

Regeringens strategi mot ekonomisk brottslighet

Regeringen beslutade i april 1995 en strategi för samlade åtgärder mot den ekonomiska brottsligheten. Strategin redovisades för riksdagen, som inte hade någon erinran mot innehållet (skr. 1994/95:217, bet. 1994/95:JuU25, rskr, 1994/95:412).

Det i strategin uppställda målet är att påtagligt minska den ekonomiska brottsligheten genom åtgärder som sammantaget innebär en kraftig ökning av samhällets insatser mot sådan kriminalitet. En utveckling och effektivisering skall ske bl.a. när det gäller att förebygga, upptäcka, utreda och lagföra ekobrottslighet. Utvecklingen av den internationella ekobrottsligheten gör det därvid mycket viktigt att lägga en betydligt större tonvikt vid den internationella dimensionen i det brottsbekämpande arbetet än hittills.

Vinning av brott

Att effektivisera förverkandet av vinning från den kvalificerade brottsligheten har under senare år utvecklats till en av huvudfrågorna inom det internationella kriminalpolitiska samarbetet.

En viktig aspekt i detta sammanhang är åtgärder mot penningtvätt. Den frågan utgör en av huvudpunkterna i regeringens ekobrottsstrategi och har även ägnats betydande ansträngningar i andra länder och i internationella organisationer.

Pengar som tvättas kan utgöra vinning både från ekonomisk brottslighet och från annan kriminalitet, inte minst narkotikahandel. Oavsett pengarnas ursprung faller dock åtgärder mot penningtvätt inom ramen för strategin mot ekonomisk brottslighet. En särskild utredare har tillkallats för att utarbeta förslag till effektivare regler mot penningtvätt (Fi 1995:18, dir. 1995:132).

I strategin förutskickas en utredning för att överväga ytterligare åtgärder för att finna vägar för att förverka de mycket stora vinsterna från brott. Förverkande av vinning från brott kan ses som andra sidan av samma mynt som åtgärderna mot penningtvätt. I bägge fallen handlar det om att staten på olika sätt angriper den kvalificerade brottslighetens blodomlopp, med andra ord strömmarna av pengar som har åtkommit på brottsligt sätt eller som annars har samband med kriminalitet.

Från utredningen om penningtvätt har upplysts att man i betänkandet kommer att behandla sambandet mellan en effektivisering av åtgärderna mot penningtvätt och en skärpning av reglerna om att förverka vinning från brott.

Regeringens ekobrottsberedning har under sitt arbete fått åtskilliga indikationer på att frågan om vinning från brott är av stor och växande betydelse såväl internationellt som i Sverige. Uppgifterna kommer från polis, åklagare och tull samt från internationella organ. Den bild som framtonat är följande.

Utvecklingen under senare år har inneburit att den kvalificerade brottsligheten ger mycket stora vinster. Detta gäller inte minst i fråga om organiserad brottslighet som bedrivs på internationell basis i form av ekonomisk brottslighet, narkotikabrottslighet eller på annat sätt. Men också ekonomisk brottslighet utan omfattande internationella förgreningar kan generera betydande vinster.

De mycket stora vinsterna från brott tvättas ofta genom en serie snabba transaktioner som gör dem mycket svåra att spåra i efterhand. Inte sällan förs tillgångarna utanför myndigheternas räckvidd till ett utländskt konto eller på annat sätt. Tillgångarna kan sedan användas på skilda sätt. De kan exempelvis återinvesteras i nya brottsliga aktiviteter. Allt vanligare synes det bli att vinning från brott investeras i legal näringsverksamhet eller annars i verksamhet som i sig inte är kriminell. Det uppges sålunda att vinning av brottslighet i östeuropeiska länder förs till Västeuropa och här investeras i näringsverksamhet, fastigheter m.m. I Sverige har polisen

rapporterat att fastigheter i ökande omfattning förvärvas av köpare i Väst-europa med pengar vars ursprung är dunkelt.

På den internationella scenen drivs frågorna om åtgärder mot penningtvätt och om förverkande av vinning från brott med stor kraft av den s.k. Financial Action Task Force (FATF). Såväl Sverige som åtskilliga andra länder medverkar i FATF. I sin årsrapport 1995/96 har FATF starkt betonat vikten av att de nationella reglerna om förverkande av vinning från brott är effektiva. FATF har därvid som sin mening anfört att de svenska reglerna om vinningsförverkande bör ses över.

Frågan har inom EU också uppmärksamats av den s.k. högnivågruppen mot organiserad brottslighet.

Lagstiftning i vissa andra länder

Vissa länder har, under intrycket av hoten från den kvalificerade brottsligheten, flyttat fram sina positioner påtagligt när det gäller lagstiftningen om att förverka vinning från brott. Det handlar bl.a. om att öppna en möjlighet att förverka tillgångar från personer som dömts för kvalificerad brottslighet, såvida de inte kan göra sannolikt att tillgångarna har anskaffats på ett lagligt sätt. Detta kan uttryckas så att de mest kvalificerade, dömda brottslingarna i samhället själva får bära bevisbördan för hur de har skaffat sig fastigheter, värdepapper, banktillgodohavanden och andra tillgångar.

I Tyskland infördes regler av denna innebörd i strafflagstiftningen år 1992. Reglerna innebär att förverkande av tillgångar skall ske om omständigheterna berättigar till antagande att tillgångarna har varit inblandade i eller har samband med en straffbar handling. Detta gäller endast i fråga om vissa i lagstiftningen särskilt angivna gärningar såsom penningtvätt, människohandel och narkotikabrott. Däremot krävs inte att den tilltalade döms för de brott som har samband med den egendom som förverkas. Det krävs heller inte att det anges vilken konkret handling det handlar om, utan det räcker att omständigheterna visar att tillgångarna härrör från straffbara aktiviteter.

I Nederländerna genomfördes år 1993 en omfattande strafflagsreform med syfte att kunna förverka vinning från brott på ett effektivare sätt. Bl.a. infördes regler som innebär att om en person döms för vissa slag av allvarigare brottslighet, så kan domstolen under vissa förutsättningar besluta att förverka vinning från annan allvarlig brottslighet som det finns skäl att anta att den tilltalade har begått. Till grund för sådant förverkande skall ligga en s.k. finansiell utredning. Reglerna tar sikte främst på överträdelser av sådana straffbestämmelser som riktar sig mot organiserad brottslighet.

Också i Storbritannien finns liknande regler om förverkande av vinning från viss allvarlig brottslighet. När det gäller narkotikabrottslighet fick

reglerna sin nuvarande lydelse år 1994. Reglerna gör det möjligt att förverka vinsten från alla narkotikabrott som domstolen finner att den tilltalade har begått, inte endast det eller de brott som vederbörande fälls till ansvar för. Vid bedömning av vinstens storlek skall domstolen utgå från den tilltalades hela förmögenhet och de tillgångar som vederbörande har tillförts eller förbrukat under de senaste sex åren. Ett belopp motsvarande dessa tillgångar skall förverkas, om inte den tilltalade visar att de inte härrör från narkotikabrottslighet. Också utanför narkotikaområdet finns regler om vinningsförverkande som skärpts i flera omgångar, senast år 1995. Reglerna är dock inte lika långtgående som när det gäller narkotikabrottslighet.

Också i andra länder, såsom Frankrike och USA, finns regler om förverkande av vinning som härrör från organiserad brottslighet.

Aktuella nordiska förslag

I Norge har ett förslag i den angivna riktningen nyligen lagts fram. I förverkandekommitténs betänkande från september 1996, Mer effektiv inndragning av vinning, föreslås att de vanliga reglerna om förverkande av vinning skall kompletteras med en regel som innebär att man i vissa fall skall kunna göra undantag från kravet på konkretisering av den straffbara handling som medfört vinningen. Denna möjlighet att förverka avser endast personer som befunnits skyldiga till grövre straffbara handlingar som är av en sådan karaktär att de kan ge betydande vinning. Regeln tar sikte på fall där sannolikheten är stor för att hela den berörda personens förmögenhet är förvärvad i samband med brottslig verksamhet utan att man kan hänföra egendomen till någon konkret straffbelagd gärning. Förverkande enligt den föreslagna regeln skall inte omfatta medel som vederbörande har förvärvat på tillåtet sätt eller med tillåtet förvärvade medel. Kommittén föreslår att det skall finnas möjlighet att förverka all egendom som den berörda personen inte kan göra sannolikt härrör från ett tillåtet förvärv.

Förverkandekommittén föreslår också att det införs processuella regler för att säkerställa att de nya förverkanderegler kan tillämpas effektivt i praktiken. Reglerna handlar bl.a. om tillgång till en effektiv insamling av finansiella upplysningar och om att verkställa beslut om förverkande.

I Danmark beslutade regeringen i november 1996 om en proposition med förslag till lag om ändring i strafflagen, rättegångsbalken och vapenlagen. Propositionen ingår som ett led i den danska regeringens handlingsplan mot organiserad brottslighet och s.k. rockerkriminalitet (mc-kriminalitet). Bl.a. föreslås ändringar i strafflagen för att möjliggöra förverkande av vinster från icke identifierbar kriminalitet. I sistnämnda del bygger förslaget på det ovan nämnda norska utredningsförslaget.

Synpunkter som framförts på behovet av en översyn

Från polis- och åklagarhåll har framhållits att de nuvarande reglerna om förverkande av vinning från brott inte fungerar särskilt effektivt. Det beror bl.a. på att det ofta är svårt att få fram full bevisning på sambandet mellan en viss tillgång och brottslighet. Exempelvis kan det inträffa att en grovt kriminellt belastad person har betydande ekonomiska tillgångar som man på goda grunder kan misstänka härrör från brottslig verksamhet men som inte går att härleda till visst eller vissa brott.

Det har också framhållits att polisen inte har hållit jämna steg med utvecklingen när det gäller kompetens och arbetsmetoder för att spåra tillgångar som utgör vinning från brott.

Generaltullstyrelsen har framhållit att det finns ett stort behov av att förverka vinning av brott som hänför sig till varusmuggningslagens område.

Det har vidare, från polis- och åklagarhåll, förts fram en del mera detaljbetonade synpunkter på förverkandereglerens nuvarande utformning. Bl.a. har sagts att rättsläget synes vara osäkert när det gäller förverkande av vissa slag av tillbehör vid hantering av narkotika, främst pipor som används för att röka hasch. Kritik har vidare förts fram mot reglerna om hur man skall förfara med förverkad egendom. Nuvarande regler har i vissa fall lett till att myndigheterna har sett sig skyldiga att försälja förverkade knivar, en åtgärd som har uppfattas som stötande och rentav inbjudande till farlig brottslighet. Det har också påtalats att det finns behov av att se över förfarandereglererna mot bakgrund av att det bolag som tidigare svarat för försäljningen av förverkad egendom inte längre finns.

Vissa speciella frågor

Justitiekanslern (JK) har föreslagit regeringen att det i 36 kap. 17 § brottsbalken införs en bestämmelse som innebär att om förverkad egendom försäljs utan förbehåll för en bestående särskild rättighet, så svarar staten för den skada som orsakats rättighetshavaren intill värdet av vad som har tillfallit staten på grund av förverkandet. JK har i anslutning härtill förordat vissa regeländringar som rör förfarandet i sådana fall.

JK har också uppmärksammat regeringen på bestämmelsen i 36 kap. 17 § andra stycket brottsbalken, som innebär att om utbyte av brott som svarar mot skada för enskild förklarats förverkad hos någon, svarar staten i dennes ställe för ersättning åt den skadelidande intill värdet av vad som tillfallit staten på grund av förverkandebeslutet. Bestämmelsen är endast tillämplig på förverkande enligt brottsbalken. JK menar att det finns skäl att överväga om inte staten borde träda in också då förverkande av utbyte av brott sker med stöd av någon bestämmelse i en specialförfattning.

Av intresse i sammanhanget är också brottsbalkens bestämmelser om häleri. Häleribestämmelserna tar huvudsakligen sikte på egendom som är frånhänd någon genom brott eller som på vissa andra sätt härrör från brott. Utanför häleribestämmelserna faller däremot en del förfaranden som, har det sagts, kan vara nog så straffvärda, såsom befattning med medel som undandragits eller åtkommit genom skattebrott.

Förverkandekonventionen

I Europarådets förverkandekonvention av år 1990 finns regler om vidgat internationellt samarbete vid brottsutredningar och vid förverkande av brottsligt förvärvade tillgångar m.m. Sverige har tillträtt konventionen med vissa förbehåll som hänger samman med att konventionen går längre än svensk lagstiftning i vissa avseenden (prop. 1995/96:49, bet. 1995/96:JuU10, rskr. 1995/96:59). I propositionen framhölls därvid att vid framtida överväganden av den svenska lagstiftningen bör förverkandekonventionens bestämmelser tas i beaktande med syfte att konventionens bestämmelser skall få en så vidsträckt tillämpning som möjligt. Riksdagen godtog detta.

Utredningsuppdraget

En särskild utredare tillkallas för att se över frågor om att förverka vinning av brott.

Utredaren skall, mot bakgrund av utvecklingen i fråga om ekonomisk och annan grov och organiserad brottslighet, särskilt narkotikabrottslighet, undersöka om dagens regler om att förverka vinning av brott är tillräckliga för att kunna angripa denna brottslighet på ett effektivt sätt.

Utredaren skall undersöka hur nuvarande regler fungerar i praktiken och vilka rättsliga eller andra hinder som kan finnas för en effektivare hantering. Därvid bör beaktas bl.a. möjligheten att styrka kopplingen mellan tillgångar och brott samt det rättsstatliga intresset att förhindra att stora förmögenheter kontrolleras av kriminella element. Det är också viktigt att beakta den svårighet som kan ligga i att medel förs mellan olika länder.

Vid bedömning av reformbehoven skall utredaren också väga in de erfarenheter av den kvalificerade brottslighetens utveckling som finns i Sverige och i andra jämförbara länder, exempelvis andra länder inom EU. Utredaren skall därvid särskilt ta reda på erfarenheterna av den långtgående lagstiftning på området som finns i vissa av dessa länder. Det är en huvuduppgift för utredaren att överväga i vad mån de utländska exemplen bör användas som utgångspunkt för de skärpningar som kan behövas i fråga om den svenska förverkandelagstiftningen.

I uppdraget ligger inte bara att i förekommande fall föreslå behövliga skärpningar i fråga om själva förverkandereglerna. Också angränsande regler kan behöva ändras för att förverkandereglerna skall få genomslag. Det gäller särskilt reglerna om utredning och om förfarandet vid förverkande, således de straffprocessuella reglerna i vid mening. En viktig fråga är därvid om dagens regelverk ger tillräckliga möjligheter att ingripa med tvångsmedel för att säkerställa utredning och verkställighet i sammanhanget.

En annan fråga som bör behandlas är kopplingen mellan vinningsförverkande och brottmålshantering i övrigt, med andra ord i vad mån förverkandefrågan bör kunna behandlas för sig utan att nödvändigtvis ingå i ett förfarande som leder fram till att någon döms för brott.

Utredaren skall ta reda på utvecklingen i fråga om det internationella samarbetet när det gäller förverkande. I detta ligger också att analysera behovet av sådant samarbete samt behovet av att förverkandereglerna i de olika ländernas rättssystem korresponderar för att samarbetet skall fungera väl. Utredaren skall i det sammanhanget undersöka behovet av att ytterligare utveckla det internationella samarbetet, exempelvis genom att utveckla internationella avtal på området. Vid behov skall utredaren utarbeta förslag till lagändringar eller andra åtgärder som behövs för att effektivisera detta samarbete.

Även om huvudändamålet med utredningen är att effektivisera förverkande i mera kvalificerade brottsliga sammanhang, skall utredaren också undersöka behovet av regeländringar inom mera speciella områden, exempelvis sådana frågor om förverkande av narkotikatillbehör, försäljning av förverkad egendom m.m. som berörts ovan.

Utredaren skall också överväga om häleribestämmelserna bör ändras för att kriminalisera straffvärda men i dag ej brottsliga förfaranden i fråga om tillgångar som på ett eller annat brottsligt har en brottslig anknytning. Ett exempel på sådant förfarande kan vara att hjälpa någon annan med att omsätta pengar som utgör undandragen skatt, tull eller avgift. Utredaren bör således ur ett vidare perspektiv bedöma vilka brottstyper som skall kunna medföra en kriminalisering av en efterföljande befattning med egendom från brott.

Det är viktigt att polisen och andra berörda myndigheter har effektiva rättsliga instrument och arbetsmetoder samt en adekvat kompetens för att kunna spåra upp tillgångar som kan utgöra vinning från brott. Efter beslut om förverkande är det viktigt att beslutet kan verkställas på ett effektivt sätt. Utredaren bör därför undersöka reformbehovet i fråga om hela kedjan i förverkandeproceduren, från spaning till verkställighet. Det kan därvid bli aktuellt att överväga inte bara lagändringar utan också åtgärder av annat

slag, såsom arbetsmetoder, former för myndighetssamarbete, internationellt samarbete och kompetenshöjning.

Bestämmelserna i Europarådets förverkandekonvention skall beaktas med ambitionen att dennas tillämpningsområde kan göras så vidsträckt som möjligt (jämför bet. 1995/96:JuU10 s.5).

Övrigt

Utredaren skall samråda med Riksåklagaren, Rikspolisstyrelsen, Riksskatteverket, Generaltullstyrelsen och Finansinspektionen.

I 1997 års budgetproposition aviseras att en ny myndighet, Ekobrottsmyndigheten, skall inrättas under år 1997 (prop. 1996/97:1). Utredaren skall samråda även med den myndigheten. Utredaren skall också samråda med den arbetsgrupp inom Justitiedepartementet, som tillsatts i oktober 1996 med uppgift att kartlägga hotbilder och utvecklingstendenser i fråga om den internationella ekobrottsligheten och att utarbeta förslag till inriktningen av det kriminalpolitiska reformarbetet inom det området (Internationella ekobrottsgruppen).

I utredningsarbetet skall beaktas vad som kommit fram i Penningtvättutredningens (Fi 1995:18) arbete.

För utredningen gäller regeringens direktiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare, rörande bl.a. prövning av offentliga åtaganden samt redovisning av konsekvenser för brottsligheten och det brottsförebyggande arbetet.

Arbetet skall slutredovisas före utgången av mars 1999.

(Justitiedepartementet)

Kommittédirektiv

Tilläggsdirektiv till utredningen Förverka
vinning av brott (Ju 1997:48)

Dir.
1999:48

Beslut vid regeringssammanträde den 17 juni 1999.

Sammanfattning av uppdraget

Förverkandeutredningen (Ju 1997:02) ges i uppdrag att utöver vad som anges i de ursprungliga direktiven utreda ytterligare två frågor.

För det första skall utredningen undersöka om möjligheterna att förverka mutor samt vinster från bestickning eller mutbrott bör utvidgas för att därigenom bättre uppfylla åtagandet i den inom OECD upprättade konventionen om bekämpande av korruption i internationella affärsförbindelser.

För det andra skall utredningen mot bakgrund av ett beslut inom EU undersöka vilka åtgärder som behöver vidtas för att Sverige skall kunna återkalla eller i största möjliga mån begränsa förklaringen till artikel 2 punkt 1 i Europarådets förverkandekonvention av år 1990. Artikeln föreskriver att parterna skall vidta nödvändiga åtgärder för att kunna förverka hjälpmedel och vinning av brott och Sverige har förklarat att artikeln skall vara tillämplig på endast vissa typer av brott.

Utredningen skall lämna de förslag till författningsändringar som den finner nödvändiga.

Tiden för uppdraget förlängs till utgången av oktober 1999.

Huvuddirektiven

Regeringen beslutade den 20 mars 1997 om direktiv till en särskild utredare med uppgift att utreda frågor om att förverka vinning av brott (Dir. 1997:48). Utredningen antog namnet Förverkandeutredningen.

Huvuduppgiften för utredningen är att, mot bakgrund av utvecklingen i fråga om ekonomisk och annan grov organiserad brottslighet, särskilt narkotikabrottslighet, undersöka om dagens regler om att förverka vinning av brott är tillräckliga för att kunna angripa denna brottslighet på ett effektivt sätt. Utredningen skall också överväga om häleribestämmelserna bör ändras för att kriminalisera straffvärda, men i dag ej brottsliga förfä-

randen i fråga om tillgångar som på ett eller annat sätt har brottslig anknytning.

Utredningen skall ta reda på utvecklingen i fråga om det internationella samarbetet när det gäller förverkande. Vid behov skall utredaren utarbeta förslag till lagändringar eller andra åtgärder som behövs för att effektivisera detta samarbete.

Bestämmelserna i Europarådets förverkandekonvention av år 1990 skall beaktas med ambitionen att tillämpningsområdet skall göras så vidsträckt som möjligt.

OECD-konventionen

Inom OECD har en konvention förhandlats fram om bekämpande av bestickning av utländska offentliga tjänstemän i internationella affärsförbindelser. Sverige undertecknade konventionen den 17 december 1997. Nödvändiga lagstiftningsåtgärder för att Sverige skall kunna tillträda konventionen har vidtagits (prop. 1998/99:32, bet. 1998/99:JuU16, rskr. 1998/99:167). Lagändringarna träder i kraft den 1 juli 1999. Regeringen beslutade den 6 maj 1999 att Sverige skall ratificera konventionen (dnr UD1999/619/IH).

Artikel 3.3 i konventionen föreskriver bl.a. att varje part skall vidta de åtgärder som är nödvändiga för att säkerställa att mutan och vinsten av bestickning av en utländsk offentlig tjänsteman, eller egendom av ett värde som motsvarar sådan vinst, kan beslagtas och förverkas.

Enligt 36 kap. 1 § brottsbalken skall utbyte av brott förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. I begreppet utbyte ligger att någon mottagit egendom eller något värde. Det innebär att en muta kan förverkas hos den som mottagit den och därmed gjort sig skyldig till mutbrott. Där- emot torde förverkande inte kunna ske när mutan inte överlämnats, t.ex. om den blivit kvar hos den som erbjudit eller utlovat den. Det kan därför ifrågasättas om svensk lag till fullo uppfyller åtagandet i konventionen att själva mutan skall kunna förverkas. Regeringen ansåg att detta inte torde medföra att Sverige skulle vara förhindrat att tillträda konventionen, men att den närmare innebörden av åtagandet i denna del och dess konsekvenser för svensk lagstiftning borde hanteras inom ramen för den pågående utredningen om förverkande (a. prop. s. 61). Under riksdagsbehandlingen framfördes inte några synpunkter på regeringens bedömning i denna del. Utredningens uppdrag bör mot denna bakgrund utvidgas till att gälla frågan om den närmare innebörden av åtagandet i artikel 3.3 i konventionen och dess konsekvenser för svensk lagstiftning.

Den gemensamma åtgärden och förverkandekonventionen

Den 3 december 1998 antogs inom EU en gemensam åtgärd om penningtvätt, identifiering, spårande, spärrande, beslag och förverkande av hjälpmedel och vinning av brott (EGT L 333, 9.12.1998, s. 1). Åtgärden kompletterar Europarådets förverkandekonvention av år 1990. Medlemsstaterna åtar sig i den gemensamma åtgärden att se till att deras lagstiftning om penningtvätt och förverkande är mer generellt tillämplig och inte begränsad till vissa brott eller brottstyper. Medlemsstaterna skall inte utnyttja rätten till reservationer till förverkandekonventionen och de skall vidta lämpliga åtgärder för att genomföra den gemensamma åtgärden så snart den träder i kraft. I den mån det krävs lagändringar skall medlemsstaterna inom tre år lägga fram de förslag som krävs.

I samband med att förverkandekonventionen ratificerades utnyttjade Sverige rätten till reservationer avseende bl.a. artiklarna 2 och 6 (SÖ 1996:19). I det lagstiftningsarbete som föregick Sveriges ratifikation angav regeringen att man vid framtida överväganden av den svenska lagstiftningen bör beakta förverkandekonventionens bestämmelser med syfte att konventionens bestämmelser skall få en så vidsträckt tillämpning som möjligt (prop. 1995/96:49 s. 11). Riksdagen godtog detta.

Artikel 6 punkt 1 behandlar penningtvättsbrott och föreskriver att parterna skall straffbelägga vissa åtgärder som vidtas med egendom som utgör vinning av brott. Sverige förklarade att artikeln endast skall gälla egendom som härrör från brottsligt förvärv. Regeringen har vidtagit nödvändiga åtgärder för att förklaringen skall kunna återkallas. I proposition till riksdagen om ändringar i lagen (1993:768) om åtgärder mot penningtvätt, m.m. (prop. 1998/99:19) gjorde regeringen bl.a. den bedömningen att förklaringen kunde återkallas med hänsyn till regeringens förslag till ändringar av brottsbalkens bestämmelser om häleri. Riksdagen har, i samband med antagandet av de i propositionen framlagda förslagen till ändringar i brottsbalken, lämnat regeringens bedömning om att förklaringen kan återkallas utan erinran (bet. 1998/99:JuU8, rskr. 1998/99:134).

Lagändringarna träder i kraft den 1 juli 1999. Regeringen beslutade den 10 juni 1999 att förklaringen, med verkan fr.o.m. den 1 juli 1999, skall återkallas (dnr Ju1999/2704/L5). Detta innebär att det inte längre finns anledning för utredningen att överväga om häleribestämmelserna bör ändras.

Enligt artikel 2 punkt 1 i förverkandekonventionen skall varje part vidta sådana lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder som är nödvändiga för att kunna förverka hjälpmedel och vinning eller egendom vars värde motsvarar sådan vinning. Enligt artikel 2 punkt 2 kan en part förklara att punkt 1 i artikeln är tillämplig endast på de brott eller kategorier av brott som anges i

förklaringen. I samband med att konventionen ratificerades förklarade Sverige att bestämmelsen i artikel 2 punkt 1 för Sveriges del skall vara tillämplig på sådant utbyte av brott och sådana hjälpmedel vid brott som kan förverkas enligt bestämmelserna i brottsbalken, narkotikastrafflagen (1968:64) eller lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel. Beträffande annan brottslighet förbehöll sig Sverige rätten att, i den utsträckning så är motiverat med hänsyn till brottstypen, föreskriva förverkande i mer begränsad omfattning (SÖ 1996:19).

Begreppet utbyte av brott torde i allt väsentligt motsvara vinning med den innebörd som detta uttryck har enligt förverkandekonventionen. Trots detta ger konventionens förverkandebestämmelser anledning till vissa tillämpningsproblem. Även om förverkande av utbyte kan komma i fråga vid brottsbalksbroten och många brott inom specialstraffrätten, så sträcker sig lagstiftningen inte alltid lika långt som förverkandekonventionen. Detta gäller t.ex. lagen (1960:418) om straff för varusmuggling (varusmuggningslagen). Enligt 9 § varusmuggningslagen kan sålunda i fråga om egendom som varit föremål för varusmuggningsbrott endast egendomen förklaras förverkad eller, om egendomen inte längre finns i behåll, dess värde förklaras förverkat. Förverkande kan alltså inte ske i fråga om annat utbyte av ett varusmuggningsbrott. Med hjälpmedel avses enligt artikel 1 i förverkandekonventionen egendom som använts eller "varit avsedd att användas" vid brott. Detta senare går längre än vad som är generellt möjligt att förverka enligt svensk lag, även om egendom av detta slag i många fall kan förverkas enligt 36 kap. 2 eller 3 § brottsbalken (prop. 1995/96:49 s. 10).

Det är lämpligt att frågan om innebörden av den gemensamma åtgärdens bestämmelser vad gäller Sveriges förklaring till artikel 2 punkt 1 i förverkandekonventionen, behandlas av utredningen. Uppdraget bör därför utvidgas till att gälla denna fråga. Det bör i detta sammanhang nämnas att Finansdepartementet nyligen har gjort en översyn av varusmuggningslagen (Ds 1998:53). I promemorian föreslås bl.a. att även vinning av varusmuggningsbrott skall kunna förverkas. Promemorian bereds för närvarande inom regeringskansliet.

Uppdraget

Utredaren skall överväga den närmare innebörden av artikel 3.3 i OECD-konventionen och artikel 1 a i den gemensamma åtgärden.

Utredningen skall därvid utarbeta förslag till författningsändringar eller andra åtgärder som kan krävas för att Sverige dels till fullo skall uppfylla angivna åtaganden i OECD-konventionen och den gemensamma åtgärden, dels kunna återkalla, eller i största möjliga mån begränsa, förklaringen till artikel 2 punkt 1 i förverkandekonventionen.

Övrigt

Dessa tilläggsdirektiv föranleder att den tid inom vilken utredningens uppdrag skall fullgöras bör förlängas. Utredningen medges därför förlängning med att slutredovisa arbetet till utgången av oktober 1999.

(Justitiedepartementet)

JUSTITIEKANSLERN	Datum	Dnr
	1991-12-06	752-87-40

Regeringen
(justitiedepartementet)

Prövning av ersättningsanspråk grundat på särskild rätt i förverkad egendom (Ju 3034-86)

Regeringen uppdrog den 8 januari 1987 åt justitiekanslern att se över de rättsregler som rör prövning av anspråk mot staten till följd av särskild rätt i förverkad egendom. Uppdraget innebar också att justitiekanslern skulle lämna förslag till de ändringar i rättsreglerna som kunde behöva genomföras.

BAKGRUND

I beslutet den 8 januari 1987 uppdrog regeringen också åt justitiekanslern att för statens räkning pröva en framställning från FinansSkandic AB om viss ersättning. Den ersättning bolaget begärde motsvarade den nettointäkt som influtit till staten vid en försäljning genom förenade fabriksverken FFV:s försorg av en segelbåt. Båten hade förverkats till staten genom en dom av Stockholms tingsrätt den 5 maj 1986. Enligt bolaget hade detta en särskild rätt i den förverkade egendomen genom ett äganderättsförbehåll som upptagits i ett köpekontrakt avseende båten. Förbehållet bestod vid tiden för FFV:s försäljning av båten enligt 36 kap 5 § brottsbalken (BrB).

Regeringen konstaterade i sitt beslut att vad som förekommit i ärendet syntes ge vid handen att gällande rättsregler inte med erforderlig tydlighet anvisade en ordning för prövning av anspråk av det slag som hade aktualiserats, varför regeringen gav justitiekanslern det tidigare nämnda uppdraget att se över reglerna och att lämna eventuella ändringsförslag.

Sedan viss utredning skett prövade justitiekanslern i beslut den 9 januari 1989 bolagets ersättningsanspråk. Justitiekanslern fann därvid att någon ersättning inte kunde lämnas till bolaget, eftersom bolaget saknade rätt till den köpeskilling som influtit för båten.

GÄLLANDE RÄTT

De grundläggande reglerna om förverkande finns i 36 kap. brottsbalken (BrB). Enligt 1 § första stycket skall utbyte av brott enligt BrB förklaras förverkat, om det inte är uppenbart oskäligt. Detsamma gäller vad någon har tagit emot som ersättning för kostnader i samband med ett brott, om mottagandet utgör brott enligt BrB. I stället för det mottagna får dess värde förklaras förverkat.

Enligt 2 § får egendom som använts som hjälpmedel vid brott enligt BrB eller som frambragts genom sådant brott förklaras förverkad, om det är påkallat till förebyggande av brott eller om det annars finns särskilda skäl. Detsamma gäller egendom vars användande utgör brott enligt BrB eller med vilken annars tagits befattning som utgör sådant brott. I stället för egendomen kan dess värde förklaras förverkat.

I 3 § finns bestämmelser om förverkande av föremål i andra fall än som avses i 2 §. Det gäller föremål som genom bl.a. sin särskilda beskaffenhet kan befaras komma till brottslig användning eller som är ägnade att användas som vapen eller hjälpmedel vid vissa brott m.m.

I 4 § finns bestämmelser om förverkande av värdet av ekonomiska fördelar vid brott begångna i utövningen av näringsverksamhet.

I 5 § första och andra stycket finns de allmänna bestämmelserna om hos vem förverkande av egendom eller dess värde till följd av brott får ske. Förverkande får ske hos gärningsmannen eller annan som medverkat till brottet, hos den i vars ställe gärningsmannen eller annan medverkande var eller hos den som genom brottet beretts vinning eller hos en sådan näringsidkare som avses i 4 §. Tillhörde egendomen vid tiden för brotten inte någon av de nu nämnda får den inte förklaras förverkad.

När det gäller den som förvärvat egendomen efter brottet får förverkande ske hos denne om han eller hon vid förvärvet haft vetskap om eller skäligen anledning till antagande om egendomens samband med brottet.

Enligt 5 § tredje stycket består särskild rätt till egendom som förklaras förverkad, om ej även den särskilda rätten förklaras förverkad. Där emot upphör enligt 5 § sista stycket sådan rätt som har vunnits genom utmätning eller betalningssäkring, om egendomen förklaras förverkad, såvida ej av särskild anledning förordnas att rätten skall bestå. Enligt 17 § första stycket tillfaller förverkad egendom staten om inte annat är föreskrivet.

Bestämmelserna i 36 kap. BrB kompletteras av lagen (1986:1009) om förfarandet i vissa fall vid förverkande m.m. I lagen regleras förfarandet vid prövning av frågor om förverkande av egendom till det allmänna eller om annan särskild rättsverkan av brott, när frågan inte angår den som är tilltalad för brottet.

Förfarandet med den förverkade egendomen regleras närmare i lagen (1974:1066) om förfarande med förverkad egendom och hittegoods m.m. Huvudregeln när det gäller förverkad egendom är att denna skall säljas av Allmateriel i Solna Aktiebolag, tidigare FFV Allmateriel AB (6 § jfrd med förordningen, 1979:536, om försäljning av förverkad egendom och hittegoods m.m.). I lagen regleras också bl.a. frågor om ersättning till den vars rätt trätts för när det gäller egendom som tagits i förvar av polismyndighet med stöd av lagen (1974:1065) om visst stöldgoods m.m. och därefter sålts för statsverkets räkning enligt reglerna i lagen om förfarande med förverkad egendom och hittegoods m.m. Ägaren eller annan rättsinnehavare har rätt till ersättning av staten. Ersättning utgår dock inte med högre belopp än som inlutit vid försäljningen. Ansökan om ersättning skall ges in till rikspolisstyrelsen som prövar frågan om ersättning.

När det gäller ersättning vid förverkande av utbyte av brott enligt BrB finns regler om detta i 36 kap. 17 § andra stycket BrB. Har enligt kapitlets 1 § utbyte som svarar mot skada för enskild förklarats förverkat hos någon, svarar staten för ersättning åt den skadelidande intill värdet av vad som har tillfallit staten på grund av beslutet om förverkande. I detta fall svarar staten för ersättningsskyldigheten i stället för den hos vilken förverkande skett.

Enligt 1 och 2 §§ kungörelsen (1972:416) om statsmyndigheternas skadereglering i vissa fall (skaderegleringskungörelsen) prövas bl.a. ersättningsanspråk som riktas mot staten med stöd av 2 kap. 1 § eller 3 kap. 1 eller 2 § skadeståndslagen (1972:207) av justitiekanslern om anspråket grundas på påstående om felaktigt beslut eller underlåtenhet att meddela beslut.

Enligt 1 och 2 §§ skaderegleringskungörelsen prövas också ersättningsanspråk enligt 36 kap. 17 § andra stycket BrB av justitiekanslern.

Däremot finns inte några särskilda regler för behandlingen av anspråk mot staten som grundar sig på särskild rätt till egendom som förverkas, när den egendom som förverkas inte utgör utbyte av brott.

Frågan om den särskilda rättens ställning vid förverkande behandlades i prop. 1986/87:81 om ändring i lagen (1951:649) om straff för vissa trafikbrott m.m. Frågan togs upp i anslutning till det fall att ett på avbetalning med äganderättsförbehåll köpt fordon förverkas på grund av trafikbrott.

Om avbetalningssäljarens rätt konstaterade föredragande statsrådet att denna rätt skyddades utan att särskilt förbehåll behövde göras. Statsrådet fortsatte:

Detta framgår av bestämmelsen i 36 kap. 5 § tredje stycket BrB som gäller även utanför brottsbalkens område. Där föreskrivs att

särskild rätt till egendom som förklaras förverkad består, om ej även den särskilda rätten förklaras förverkad. Med särskild rätt förstås enligt motiven bl.a. säljares rätt till gods som har sålts under äganderättsförbehåll (jfr SOU 1970:61 s. 280). Innebörden av denna reglering torde vara att avbetalningssäljaren behåller sin rätt gentemot staten och att han kan vända sig till den myndighet eller det bolag som sålt det förverkade fordonet - i allmänhet FFV Allmateriel Aktiebolag (se SFS 1979:536) - med anspråk på den del av köpeskillingen som tillkommer honom, om försäljningen skulle ha skett utan förbehåll för hans rätt. Då regleringen i sistnämnda hänseende emellertid enligt min mening inte kan anses vara fullt tydlig, har regeringen i annat sammanhang på min föredragning uppdragit åt JK att se över den.

Högsta domstolen har i ett avgörande (NJA 1988 s. 80; se också NJA 1968 s. 336) som avsåg förverkande av en bil i mål om olovlig körning, berört frågan om äganderättsanspråk från tredje man. I målet hade påståtts att bilen var överlåtten till en syster till gärningsmannen, J. Högsta domstolen uttalade om denna invändning bl.a. följande.

Det är inte möjligt att bedöma om överlåtelsen verkligen ägt rum, om den i så fall varit allvarligt menad och om systemen eljest gjort ett giltigt förvärv av bilen. Skulle så vara förhållandet är systemen, om hon kan styrka förvärvet, oförhindrad att framställa anspråk med hänvisning härtill utan hinder av att bilen förklaras förverkad på talan mot J (jfr Berg m fl, Brottsbalken III, 3 uppl s 427 f samt vad i prop 1986/87:81 s 12 sägs om avbetalningssäljares rätt). Från Js invändning om överlåtelsen kan därför bortses.

Frågan om äganderättens ställning vid förverkande har senast berörts av högsta domstolen i ett beslut den 7 oktober 1991 (SB 392) i ett mål (B 723½/90) om förverkande. Domstolen har bl.a. uttalat att dom, varigenom viss egendom förklaras förverkad, i regel får anses gälla endast i förhållande till den mot vilken talan om förverkande har förts. Om någon annan rätteligen var ägare till egendomen vid tiden för förverkandet, är han bibehållen vid sin rätt enligt domstolen.

ÖVERVÄGANDEN

Som anförs i prop. 1986/87:81 torde innebörden av den nuvarande regleringen av förhållandet mellan den särskilda rätten och förverkandet vara att rätten bibehålls gentemot staten och att rättsinnehavaren kan vända

sig mot den myndighet eller det statliga bolag som sålt den förverkade egendomen när egendomen sålts utan iakttagande av den särskilda rätten.

Högsta domstolen synes också, i den utsträckning som domstolens sakprövning föranlett det, ha anslutit sig till denna mening. Det anspråk som rättsinnehavaren kan framställa mot staten torde, i enlighet med vad som sägs i den nämnda propositionen, efter egendomens försäljning utgöra ett anspråk på del i den köpeskillning som inlutit vid försäljningen av egendomen.

Mitt utredningsuppdrag avser ordningen för prövning av anspråk mot staten som grundas på den särskilda rätten till den egendom som förverkats och sålts utan iakttagande av denna särskilda rätt.

En lösning som ligger nära till hands vore att betrakta en försäljning utan iakttagande av en bestående särskild rätt som ett sådant fel eller en sådan försummelse i myndighetsutövning som medför skadeståndsskyldighet för staten. Anspråket mot staten får då bygga på skadeståndslagen och i första hand prövas i den ordning som anges i skaderegleringskungörelsen.

Förutom invändningen att en sådan allmän skadeståndstalan medför de juridiska komplikationer som en prövning enligt skadeståndslagen kan innebära kan det också invändas att förverkandeförfarandet är så speciellt att den enskilde som oförskyllt drabbas inte bör vara hänvisad till allmänna regler som inte är anpassade till den särskilda situation som nu är i fråga. I stället bör han ha en särskilt anvisad möjlighet att få sin rätt till ersättning prövad. Detta är ju också förhållandet när det gäller sådana anspråk som behandlas i 36 kap. 17 § andra stycket BrB och ersättningsanspråk beträffande egendom som tagits i förvar med stöd av lagen om visst stöldgods m.m.

En särskild ordning för prövning av anspråk som bygger på att en bestående särskild rätt inte iakttagits vid försäljning av förverkad egendom bör därför införas. Någon anledning att skilja mellan olika särskilda rättigheter torde inte finnas utan regleringen bör omfatta alla typer av särskilda rättigheter, även om äganderättsförbehåll torde vara den rättighet som i första hand kan bli aktuell.

I och för sig torde det inte vara nödvändigt att slå fast rätten till ersättning. Mitt utredningsuppdrag är också begränsat till själva ordningen för prövning av ersättningen. En ledning för en sådan ordning skulle kunna sökas i vad som gäller för prövning av anspråk enligt 36 kap. 17 § andra stycket BrB. Ett tillägg kan göras till skaderegleringskungörelsen i enlighet härmed. Justitiekanslern får sålunda företräda staten vid ersättningsanspråk som grundas på att en särskild rättighet ej iakttagits vid försäljning av förverkad egendom och skaderegleringskungörelsens förfaranderegler blir tillämpliga.

Vid fastställandet av en ordning för prövning av nu aktuella anspråk uppkommer emellertid frågan om vilka principer som bör gälla för bestämmandet av ersättningen. De överväganden som därvid kommer i fråga är av samma art som de som förekom vid utformningen av nuvarande 36 kap. 17 § andra stycket BrB.

En allmänt skadeståndsrättslig syn skulle innebära att ersättningen borde bestämmas till det värde som den särskilda rätten representerade vid förverkandetillfället eller snarare vid det tillfälle då egendomen försålles utan iakttagande av den särskilda rätten.

Detta stämmer emellertid mindre väl med den princip som slås fast i 36 kap. 17 § andra stycket BrB. Statens ansvar är i det sammanhanget begränsat till värdet av vad som har tillfallit staten på grund av förverkandebeslutet. Detta är också förhållandet när det gäller rätten till ersättning när försäljning skett av sådan egendom som tagits i förvar med stöd av lagen om visst stöldgods m.m. Föredragande statsrådet synes också i sitt tidigare nämnda uttalande i prop. 1986/87:81 ha utgått från att ersättningsrätten är begränsad till den till staten influtna köpeskillingen.

Vid tillkomsten av nuvarande 36 kap. 17 § andra stycket BrB diskuterades huruvida ersättningen i stället skulle motsvara värdet av den egendom som förklarats förverkad (prop. 1986/87:6 s. 20 f). Denna lösning avvisades med hänvisning till att målsäganden i så fall skulle ställas i en avsevärt bättre situation än om han på vanligt sätt fört en skadeståndstalan.

Huruvida ramen för ersättningsanspråket bör vara värdet på den särskilda rätten eller den köpeskillning som influtit till staten torde i många fall bygga på en skenbar motsättning. De fall då värdet skulle kunna sägas klart överstiga den influtna köpeskillingen torde vara sällsynta. Liksom när det gäller förverkande vid utbyte av brott skulle också en ersättning utöver vad som influtit innebära ett omotiverat gynnande av den som drabbas av förverkandet. Målsäganden är vidare oförhindrad att i talan enligt vanliga regler mot annan än staten begära ersättning när det gäller den del av värdet på den särskilda rätten som inte ersatts av staten. Möjligheterna till framgång med en sådan talan kan dock i en del fall naturligtvis diskuteras.

Till det nu sagda kommer svårigheterna att värdera en särskild rättighet. Det mest rättvisande torde vara att vid värderingen som utgångspunkt ha det värde som den av rättigheten omfattade egendomen visat sig ha vid en försäljning. När det sedan gäller att närmare bestämma värdet av rättigheten, dvs. hur stor del av köpeskillingen som skall tas i anspråk, kan detta naturligtvis stöta på svårigheter. Dessa får lösas utifrån förutsättningarna i varje särskilt fall. När det gäller återtaganderätt enligt konsumentkreditlagen (1977:981) eller lagen (1978:599) om avbe-

Enligt min mening bör ersättningsrätten således begränsas till vad som tillfallit staten på grund av förverkandebeslutet. En sådan begränsning bör vara uttryckligen reglerad.

För att införa den föreslagna regeln krävs i klarhetens intresse att den grundläggande rätten till ersättning också slås fast. Utöver ett fastställande i skaderegleringskungörelsen av ordningen för prövning av nu ifrågavarande anspråk bör därför en särskild bestämmelse införas som slår fast ersättningsrätten och dennas begränsning. Denna bestämmelse bör lämpligen återfinnas i 36 kap. BrB.

Till skillnad från vad som skett i 36 kap. 17 § andra stycket BrB bör någon reglering av förhållandet mellan staten och den hos vilken förverkande sker inte göras. Ej heller synes det vara påkallat eller praktiskt möjligt att reglera statens ersättningsskyldighet i förhållande till eventuellt andra personer. Grunden för statens ersättningsskyldighet i nu förevarande fall bygger på ett felaktigt förfarande från statens sida och inte på ett utbyte av egendom som kan jämföras med det utbyte som skulle tillfallit den hos vilken förverkande skett om inte just förverkandet ägt rum. Av allmänna skadeståndsregler följer att den skadelidande - för det fall han fått ersättning av staten - inte kan vända sig mot någon annan med anspråk avseende den skada för vilken han fått ersättning.

Det nya skadeståndsansvaret för staten bör - liksom vid införandet av ersättningsregeln i nuvarande 36 kap. 17 § - endast bli tillämpligt på sådana förverkanden som sker till följd av brott som begås efter ikraftträdandet av ändringen.

FÖRSLAG

Jag föreslår att det i 36 kap. 17 § BrB införs en bestämmelse som innebär att, om förverkad egendom försäljs utan förbehåll för en bestående särskild rättighet, staten svarar för den skada som orsakats rättighetshavaren intill värdet av vad som har tillfallit staten på grund av förverkandet. Vidare bör skaderegleringskungörelsen ändras så att justitiekanslern får rätt att företräda staten vid ersättningsanspråk av nu aktuellt slag och att skaderegleringskungörelsens förfaranderegler blir tillämpliga vid prövning av ersättningsanspråken. De föreslagna författningsändringarna framgår av bilaga till detta beslut.

Mitt uppdrag är härmed avslutat.

Hans Stark

Göran Håkansson

Bilaga

1 Förslag till

Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrivs i fråga om brottsbalken att 36 kap. 17 § skall ha följande lydelse.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*36 kap.
17 §¹

Förverkad egendom och företagsbot tillfaller staten, om ej annat är föreskrivet.

Har enligt 1 § utbyte som svarar mot skada för enskild förklarats förverkad hos någon, svarar staten i dennes ställe för ersättning åt den skadelidande intill värdet av vad som har tillfallit staten på grund av beslutet om förverkande. Vid verkställighet av detta beslut har den hos vilken förverkandet skett rätt att räkna av vad han visar sig ha utgett som ersättning till den skadelidande.

Har egendom, vari särskild rätt består, förklarats förverkad till följd av brott och har därefter den särskilda rätten upphört genom försäljning av egendomen trots att den särskilda rätten ej förklarats förverkad, svarar staten för ersättning åt den som innehåft den särskilda rätten intill värdet av vad som tillfallit staten genom förverkandet.

Denna lag träder i kraft den . I fråga om brott som har begåtts före ikraftträdandet gäller äldre föreskrifter.

¹ Senaste lydelse 1986:1007

2 Förslag till

Förordning om ändring i kungörelsen (1972:416) om statsmyndigheternas skadereglering i vissa fall

Härigenom föreskrivs i fråga om kungörelsen (1972:416) om statsmyndigheternas skadereglering i vissa fall¹ att 1 och 2 §§ skall ha följande lydelse.

1 §²*Nuvarande lydelse*

Denna kungörelse gäller i fråga om ersättningsanspråk som riktas mot staten med stöd av 36 kap. 17 § andra stycket brottsbalken, 2 kap. 1 § eller 3 kap. 1 eller 2 § skadeståndslagen (1972:207), 23 § datalagen (1973:289), lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning eller 21 § lagen (1978:880) om betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter.

Föreslagen lydelse

Denna kungörelse gäller i fråga om ersättningsanspråk som riktas mot staten med stöd av 36 kap. 17 § andra eller tredje stycket brottsbalken, 2 kap. 1 § eller 3 kap. 1 eller 2 § skadeståndslagen (1972:207), 23 § datalagen (1973:289), lagen (1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning eller 21 § lagen (1978:880) om betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter.

2 §³

Anspråk på ersättning med stöd av skadeståndslagen (1972:207) framställs hos justitiekanslern, om anspråket grundas på påstående om felaktigt beslut eller underlåtenhet att meddela beslut. Anspråk enligt skadeståndslagen på annan grund framställs hos den centrala förvaltningssmyndighet inom vars verksamhetsområde skadan inträffat eller, om för viss verksamhet sådan myndighet ej finnes, hos justitiekanslern.

Anspråk på ersättning med stöd av 36 kap. 17 § andra stycket brottsbalken, datalagen (1973:289), lagen (1974:515) om

Anspråk på ersättning med stöd av 36 kap. 17 § andra eller tredje stycket brottsbalken, datalagen (1973:289), lagen

¹ Kungörelsen omtryckt 1976:319

² Senaste lydelse 1989:1006

³ Senaste lydelse 1989:1006

ersättning vid frihetsinskränkning eller lagen (1978:880) om betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter framställs hos justitiekanslern.

(1974:515) om ersättning vid frihetsinskränkning eller lagen (1978:880) om betalningssäkring för skatter, tullar och avgifter framställs hos justitiekanslern.

Denna förordning träder i kraft den